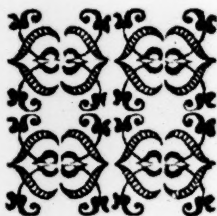
ANALYSIS LOGICA EVANGELII SECUNDUM JOHANNEM:

UNA CUM SCHOLIIS & obſervationibus locorum doctrinæ.

AUTORE
M. JOHANNE PISCATORE,
ſacrarum literarum in illuſtri ſchola Herbornenſi Profeſſore.

LONDINI,
Impenſis Geor. Biſhop.
1595.

ILLVSTRI AC GENEROSO DOMINO, DOMINO ARNOLDO,

Comiti in Bentheim, Teckelnburg & Steinfurt : domino in Rheda & Wevelinghoven &c. domino suo benigniss.

JOHAN. PISCATOR

GRATIAM ET PACEM A DOMINO.

LLUSTRIS ac generose Comes, domine benignissime. Quemadmodum olim tempore Mosis Deus Israëlitis præcepit, ut ad sacri illius tabernaculi structuram pro facultatibus singuli, quorum animus sponte movisset ipsos, conferrent: unde factum est, ut alii quidem aurum, argentum, gemmas, pannum pretiosum; alii veró pelles arietum aut pilos caprarum contribuerint: Ita dubium videri non debet, quin idem ille Deus hodie quoque singulos Christianos dona ab ipso accepta, ad Ecclesiæ coædificationem velit conferre: maximé veró eos quibus in Ecclesia docendi munus mandatũ est. huc enim spectat parabola illa Domini de talẽtis in fœnore collocandis: itemq; altera accommodari huc speciatim potest, de operariis in vineam conductis. Quum igitur Dominus me quoq; in numero docentium esse voluerit: inde ab illo tempore quo docendi provinciam legitima vocatione mihi commissam suscepi, omne mihi studium duxi adhibendum, ut in vinea Domini fideliter laborarem, talentũ mihi creditum in fœnore collocarem, & deniq; quicquid pro facultate ab ipso mihi concessa possem, ad tabernaculi illius cælestis, sanctę inquam Ecclesiæ, structuram atq; coædificationem in medium conferrem. Atq; hęc ipsa causa me movit, ut sacras literas in schola Herbornensi ad explicandũ mihi propositas, non solúm quám diligentissimé fidelissiméq; fieri á me potuit, jam per sex annos & eo amplius, auditoribus meis interpretatus sim atq; enarrarim: verumetiã virorum piorum & doctorum atque authoritate præditorum judicio fretus, illas meas prælectiones typis chalcographicis describi curarim, atque ita cum pluribus communicarim.

Etsi autem ista mea munera fortasse non cum auro vel ar-

gento, ſed cum pellibus arietum aut pilis caprarum comparanda videantur: tamen hoc mihi quidem ſatis eſt, quód Dominus non ipſam muneris præſtantiam, ſed animum offerentis ſpectat: quem ſi ſincerus ſit & ipſius honorandi cupidus, acceptum gratumq; habet. Igitur editis per ſuperiores annos quarundam Pauli epiſtolarum analyſibus meis: viſum eſt hoc tempore illis addere analyſin Euangelii Johannis: quam ſexto abhinc anno in ſchola noſtra diſcipulis meis dictavi, nuper autem recognovi atque expolivi. Ad quam quidem divulgandam ſtimulos mihi addidit hortatus amicorum quorundam, doctrina & pietate præſtantium virorum: tum veró etiam, quód putabam, accuratam huius libri explicationem hoc tempore quam maximé neceſſariam eſſe: ut nimirum ſalutari hujus Euangeliſtæ de vera Chriſti domini ac ſervatoris noſtri deitate doctrina, pectora noſtra muniamus contra hæreſin Arianorum & Samoſatenianorum: quam utramque hæreſin diabolus non ita ante multos annos in Tranſſylvania & Polonia atque Hungaria rurſum ab inferis excitavit: qui hæretici utrique veram Chriſti deitatem, licet diverſa ratione diverſisq; argumentis, exitiali errore negant & oppugnant. Nos veró ſalutarem noſtram de vera Chriſti domini ac ſervatoris noſtri deitate fidem, clariſſimis Spiritus ſancti teſtimoniis ſolidiſſimisq; rationibus, ex verbis tum Euangeliſtæ & Apoſtoli Johannis, tum veró ipſius Chriſti ab illo recitatis, poſſumus ac debemus confirmare. Et ſané operæ pretium facturus mihi videor, ſi illa teſtimonia illasque rationes (ſaltem pleraſque) hîc recitem, & in omnium piorum conſpectum proponam: præſertim quum hic Euangeliſta id inprimis & ex profeſſo (ut loquuntur) egiſſe videatur, ut veram Chriſti deitatem contra Ebionem & Cerinthum jam tum exortos hæreticos quam-ſtudioſiſſimé aſſereret.

Ut autem doctrinam hanc compendio proponam: non obſervabo ordinem capitum hujus libri, ſed argumenta omnia ad certa genera revocabo: & quæ ad unum aliquod genus pertinent, ex diverſis locis colligam. Ac primum quidem argumenti genus pono ipſa Apoſtolica pronunciata, quippe quæ apud nos vim divinorum teſtimoniorum obtinent. Quid igitur Apoſtolus Johannes de quæſtione propoſita pronunciat? Pronunciat diſertè, Chriſtum eſſe Deum. *Et ſermo ille,* inquit, *erat deus,* cap. I. v. I. quis autem ſermo? nempe ille ipſe de quo paulo-póſt pronunciat, ipſum factum eſſe carnem, id eſt, aſſumſiſſe naturam humanam, & gloriam ejus ab Apoſtolis conſpectam eſſe,

tanquam

tanquam unigeniti egressi á Patre. Is autem extra controversiam est dominus noster Jesus Christus. Atque hanc ipsam sententiam adhuc expressiús enunciat sub finem epistolæ suæ primæ, quum de Christo loquens ait, *Hic est ille verus Deus.* Sed occurrit in hoc ipso libro alterum quoque pronunciatum, cap. 20. v. 28. non quidem ipsius Euangelistæ, sed Apostoli Thomæ: qui CHRISTO post resurrectionem ejus conspecto & agnito, exclamavit, *Domine mi & Deus mi.* quam illius pronuntiationem atque confessionem Dominus approbavit.

Secundum argumenti genus duco á Dei natura seu attributis, quæ sunt proprietates ejus essentiales: cujusmodi sunt æternitas, immensitas seu infinitas, omniscientia. Ac *æternitatem* quidem Christi insinuat Euangelista statim in libri principio, quum ait, *In principio erat Sermo ille.* Si Sermo ille (*id est Christus*) in principio, hoc est quum mundus creari inciperet, jam erat: ergo erat ante mundum conditum. si erat ante mundum conditum: ergo erat ab æterno. Id ipsum significat quoque Johannes Baptista, quum Christo testimonium perhibens, inter alia dicit, *Prior me erat,* cap. 1. v. 15. & 30. At secundum naturam humanam Christus illo erat posterior, quippe junior sex mensibus. Significat igitur Baptista, Christum se esse priorem secundúm deitatem, atque adeó fuisse ab æterno. Quin Christus ipse æternam suam essentiam innuit: quum Judæis ex ætate ipsius argumentantibus, quód fieri non possit ut Abrahamum vidisset, opponit hoc pronuntiatum: cap. 8. v. 58. *Antequam Abrahamexisteret, ego sum.* Et adhuc clariús æternam suam subsistentiam indicat, quum in solenni illa sua precatione quam ut summus Ecclesiæ sacerdos, paulo póst sese oblaturus, ad Patrem habuit, glorificari ab illo petit *ea gloria quam habui* (inquit) *apud te priusquam hic mundus existeret.* capite 17. vers. 5. Jam *immensitatem* seu infinitatem essentiæ suæ innuit, ubi cum Nicodemo colloquens inter alia dicit, cap. 3. v. 13. *Nemo ascendit in cælum nisi qui descendit é cælo, filius hominis qui est in cælo.* At qua ratione Christus tunc erat in cœlo? Non certé secundúm naturam humanam, quippe secundúm quam in terra stabat vel sedebat cum Nicodemo: sed secundúm naturam divinam, qua cælum & terram replebat: id quod sibi Jehova apud prophetam Jeremiam tanquam proprium vendicat. cap. 24. v. 23. Porro *omniscientiam* Christi declarat Euangelista sub finem capitis secundi: ubi cum dixisset, multos in nomen ejus credidisse, eó quód conspicerent signa quæ edebat: subjungit, *Ipse autem Jesus non*

credebat

credebat se ipsis: eó quód nosset omnes, nec opus esset ut quisquam ei testaretur de homine: ipse enim sciebat, quid esset in homine. Quibus verbis satis perspicué indicat, Christum esse καρδιογνώστην, id est cordium cognitorem: quod ipsum Petrus quoque ei tribuit: quum post ipsius resurrectionem iterum atq; iterum interrogatus, an ipsum amaret: respondit, *Domine, tu omnia nosti: tu nosti, quód amem te, cap. 21. v. 17.* At hanc arcanorum atq; intimorum cordis affectuum notitiam Jehova sibi vendicat, apud Jeremiam cap. 17. inquiens, *Ego Iehova scrutator cordis, probator renum.*

Atq; hæc paucis dicta sint de secundo argumentorum genere, quod ducitur á Dei natura seu attributis. Tertium genus sumo *á divinis operibus*, quæ sua vi efficere præter Deum nemo potest: quæ ita distingui possunt, ut eorum alia intelligantur proficisci ab ipsius tanquam creatoris omnipotentia: alia veró manare ex gratia ipsius tanquam redemtoris. Prioris generis sunt creatio conservatioq; mundi & miracula. *De creatione mundi* testatur Euangelista cap. 1. v. 3. *Omnia*, inquit, *per hunc Sermonem facta sunt: & absq; eo factum est nihil quod factum sit. De conservatione* veró *mundi* extat illustre pronuntiatum Christi, cap. 5. ubi contra Judæorum criminationem de sabbato per ægroti illius ad piscinam decumbentis sanationem violato, sese defendens, ait: *Pater meus usq; adhuc operatur: etiam ego operor.* Porró *miracula* á Christo edita sunt partim in rebus vitæ expertibus: quarum vel naturam atque substantiam mutavit, ut quum ex aqua fecit vinum in nuptiis, capite secundo: vel quantitatem auxit, ut quum quinq; panes & duos pisciculos in tantum multiplicavit, ut inde saturarentur quinquies mille viri, & superessent fragmentorum cophini duodecim, capite sexto. Partim veró edidit miracula Dominus in hominibus: puta in ægrotis sanandis, mancisve restituẽdis, atq; etiam mortuis excitandis. Capite quarto narratur, quomodo sanaverit filium regii moribundum, corpore absens, pronuntiatis tantúm illis verbis, *Vade, filius tuus vivit.* Capite quinto narratur, quomodo sanũ fecerit quendam qui decumbebat ad piscinã Hierosolymis, expectans turbationem aquæ ab angelo, & quidem tricesimumoctavũ annum jam in morbo agens. hunc igitur quomodo sanũ fecit? Dixit illi: *Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabatum suum, & ambulabat.* Capite nono narratur, quomodo visum dederit cuidã qui cæcus erat natus. at quomodo? *Spuit humi, & fecit lutum ex sputo; & illevit lutum oculis cæci; dixitq; ei, Vade, lava in piscina Siloam. Abiit ergo & lavit*

vit,rediitq; videns. Capite undecimo narratur, quomodo excitârit Lazarum, fratrem Mariæ & Marthæ, quum is jam quatriduum in sepulchro jacuisset, & jam oleret. at quomodo rem tantam effecit? *Clamavit voce magna, Lazare,adesdum foras. Tum qui fuerat mortuus, prodiit manus & pedes vinctus fasciis: & Iesu jubente,solutus est & abiit*; ac postea cap.12.Bethaniæ in cœna unà cum Christo & aliis convivis accubuit. Imó quod plus est, ipse seipsum ex morte excitavit: atque hoc ipso miraculo Judæis jam autea cap.2.demonstravit,se potestatem habere repurganditemplum, quod illi mercimoniis exercendis contaminaverant. Etenim quum venditores boum & ovium & columbarum & numularios flagello é funiculis facto ejecisset: & argentariorum numulos effudisset, mensásque subvertisset: rogatus á Judæis, Quod signum ostendis nobis, quòd ista faciendi potestatem habeas? respondit: *Destruite templum hoc, & triduo erigam illud. Loquebatur autem* (ut Euangelista monet) *de templo corporis sui:* ac proinde quum surrexisset á mortuis,recordati sunt discipuli istud sibi ab eo dictum fuisse. Atque hæc sunt exempla prioris generis operum divinorum: quæ edidit Christus ut omnipotens creator. Jam opera gratiæ seu potius operationes gratiosæ quas exercet ut misericors redemtor, sunt variæ: ut electio ad vitam æternam, donatio Spiritus sancti, conversio seu donatio fidei & vivificatio cordium, conservatio fidei, exauditio precum, denique donatio vitæ æternæ. De hisce singulis testimonia in Euangelio Johannis passim occurrunt: ut de *electione* ait cap.13.vers.18. *Non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim.* quibus verbis Judam Iscariotem á numero Electorum suorum excludit. Rursus cap 15. vers. 19. ad discipulos ait: *Si ex mundo essetis, mundus quod suum est amaret: quia veró ex mundo non estis, sed ego elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus.* De *donatione* veró *Spiritus S.* occurrunt hi loci. Capite quarto v.10.& 14. in colloquio cum muliere Samaritana ad fontem, promittit se electis suis daturum aquam vivam: ex qua quisquis biberit, non sitiat in æternum: sed fiat in eo aqua illa fons aquæ salientis in vitam æternam. Per quam aquam intelligit Spiritum sanctum: sicut exponit ipse Euangelista cap.7. vers. 38. 39. ubi Dominus promissionẽ hanc repetens ait, *Qui credit in me: sicut dixit Scriptura,flumina aquæ vivæ fluent ex ventre ejus.* Atque hanc Spiritus sancti donationem ac operationem per illum, insinuavit quoq; per suavissimam illam similitudinem qua cap. 15. sese viti, nos autem palmitibus comparat; significare volens, quemadmodũ

 vitis

vitis in palmites ſuccum ſuum infundit, quo illi & vegetantur & fructuoſi redduntur: ita ſeſe infundere in nos Spiritum ſuum, cujus virtute & vegetemur in vita ſpirituali & ſuaves fructus bonorum operum Deo feramus. Sed hanc Spiritus ſancti donationem expreſſiús promittit ſub ejuſdem capitis finem: ubi diſerté dicit, ſe miſſurum á patre paracletum illum, Spiritum veritatis. Jam quód Chriſtus *corda convertat, fide donet atq; ita vivificet*, affirmat ipſe cap.5.verſ.25. ubi ait, *Veniet tempus, & nunc eſt, quum mortui audient vocẽ filii Dei; & qui audierint, vivent.* In quibus verbis non loquitur de excitatione corporum: quippe de qua pauló póſt, tanquam diverſam ab hac ſententiam pronuntians, mentionem facit: ſed loquitur de excitatione cordium per vocem Euangelii, qua corda electorum ad Deum convertuntur, fide donantur, atq; ita ex morte æterna excitantur & ſpiritualiter vivificantur. Quód autẽ idem Chriſtus *fidem*, poſtquam illam electis ſuis ſemel donavit, *perpetuó conſervet*, ne illã per diaboli tentationes priventur, claré docet cap.10.v.28. ubi de ovibus ſuis (id eſt, electis in ipſum credentibus) ſic loquitur: *Ego vitam æternam do eis; nec peribunt in æternum; neque rapiet eas quiſquam é manu mea.* Jam quód Chriſtus *exaudiat piorum preces*, ipſe nobis teſtatum facit ſuaviſſima promiſſione quę extat cap. 14 v.13. ubi ait: *Quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam; ut glorificetur Pater in Filio.* Denique quód Chriſtus nobis *author ſit vitæ æternæ*, plurimis in locis teſtatur. ut cap.3.v.16. *Ita Deus dilexit mundum, ut filium ſuum unigenitum dederit; ut quiſquis credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.* Sic cap.6.v.40. *Hæc eſt voluntas ejus qui miſit me, ut omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: ego vero ſuſcitabo eum ultimo illo die.* Et cap. 11.v.25. *Ego ſum reſurrectio & vita; qui credit in me, etiamſi mortuus fuerit, vivet; & quiſquis vivit & credit in me, non morietur in æternũ.* Et cap 14.v.6. *Ego ſum via & veritas & vita.* Et cap.17.v.2. *Dediſti ei* (ait ad Patrem) *authoritatem in omnem carnem: ut quotquot dediſti ei, det eis vitam æternam.* Et cap.20.v.ult. *Hæc ſcripta ſunt* (inquit Euangeliſta) *ut credatis Ieſum eſſe Chriſtum filium illum Dei; & ut credentes, vitam habeatis per nomen ejus.*

Atque hæc dicta ſint de tertio argumentorum genere, quod ſumtum eſt á divinis operibus. Quartum genus petitur *á cultu Dei proprio*, id eſt, qui ſoli Deo debetur: cujuſmodi eſt fides ſeu fiducia & adoratio. Maledictus enim in Scriptura pronuntiatur qui confidit in homine, nempe tali qui nil niſi homo ſit: & de adoratione præcipitur, Dominum Deum tuum adorabis, & illi

ſoli

soli servies. *Fiduciam* autem Christus in se collocari vult, quoties credentibus in ipsum vitam æternam promittit: cujusmodi promissiones pauló ante á nobis sunt recitatæ. *Adorationem* autem sibi ut filio Dei ac vero Deo exhibitam approbavit tum in illo cui visum donaverat, capite nono; tum in Apostolo Thoma, quum illi apparuisset post resurrectionem, capite vicesimo.

Sequitur quintum argumentorum genus, quod suppeditat nobis *relatio Christi ad Deum Patrem*, unde intelligitur illi ὁμοούσιος, id est ejusdẽ cum ipso essentiæ. quippe quum sit *filius Dei unigenitus*, ut affirmat Euangelista cap.1.v.14.& 11. item quũ sit *unum cum Patre*; nempe unius ejusdemq; essentiæ, ac proinde & potẽtiæ; sicut ipsemet affirmat cap.10.v.30. Ad hæc, quum *Pater sit in ipso, & ipse vicissim in Patre*, cap.10.v.38.& cap.14.10.& 11.

Huc etiam pertinet dulcissima illa promissio quæ extat cap. 14.v.23. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit: & pater meus diliget eum; & ad eum veniemus, & apud eum mansionem faciemus.* Ejusdem generis est, quód de illuminatione Spiritus sancti loquens ait, *Ille me glorificabit: quia de meo accipiet quod renuntiabit vobis: Omnia quæ habet Pater, mea sunt: propterea dixi, illum de meo accepturum quod renuntiabit vobis.*

Restat sextum argumentorum genus, quod colligitur ex *cohærentia sententiarum*. Cujusmodi est sermo ille Domini de cæco nato, cap.9. de quo quum interrogassent discipuli: ipséne ille cæcus, an veró parentes ejus peccatis suis commeriti essent ut ille nasceretur cæcus: respondit Jesus, *Neque iste peccavit, neque parentes ejus* (nempe ut cæcus nasceretur) *sed cæcus natus est, ut opera Dei manifesta fiant in eo.* Et mox addit: *Oportet me operari opera ejus qui misit me.* ubi ex cohærentia sententiarum percipitur: sanationem illius cæci ita fuisse opus Dei patris, ut simul esset opus filii, nempe Christi. Sic cap.11.v.4. de morbo Lazari ait, *Morbus iste non est ad mortem: sed immissus pro gloria Dei, ut per eum morbum glorificetur filius Dei.* ubi gloriam Dei patris sibi communem facit. Cum primis autem illustris est locus ille qui habetur cap.12. v.39. 40.& 41. ubi Euangelista recitato vaticinio Esaiæ de excæcatione Judæorum nolentium credere in Jesum: subjungit, *Hæc dixit Esaias quando vidit gloriam ejus*, nempe Jesu. At Propheta Esaias capite sexto, unde vaticinium illud depromtum est, dicitur vidisse gloriam Domini, id est Adonai: quod nomen soli Deo tribuitur. Et illi Domino acclamarunt ibi Seraphim, hoc est Angeli: Sanctus, sanctus, sanctus est Jehova exercituum. unde jam plané efficitur: Jesum esse Adonai

seu

ſeu Jehovam, id eſt verum deum; cui ſit laus & gloria in ſecula ſeculorum, amen.

Sed hæc hactenus de ſingulari hujus libri ad hæc noſtra tempora utilitate, dicta ſufficiant. Tuo veró nomini, illuſtris & generoſe Comes, hunc meum cōmentarium inſcribere volui: ut te merito honore afficerem. Honorari enim ab hominibus literatis meretur illi domini, qui bonas literas ac inprimis ſacras in honore habent, & illarum ſtudium ſuis opibus promovent, ac apud ſubditos ſuos publicé tractari, atq; etiā liberos ſuos in illis erudiri curant. quæ omnia in te, generoſe domine, conſpicua ſunt. quippe bonis literis ipſe adoleſcens operā navaſti Argentorati in patria mea, pręceptore uſus privatim quidem doctiſſimo viro Gerhardo Falkenburgio: publicé autē clariſſimo viro Dn. Johanne Sturmio: quem etiā quamdiu vixit (ſicut ex filiis tuis intellexi) ut veterem pręceptorē coluiſti, prudentibus ejus conſiliis uſus, & ſolita eum munificentia proſecutus. Atq; hic amor bonarum literarum quē adoleſcens imbibiſti, haud dubiè etiam ſtimulos tibi addidit, ut publicum literarum ludum & bonarum artium gymnaſium ante biennium Schuttorfii aperires; quod quidē gymnaſium propter majorem (ut audio) loci commoditatem civiumq; ſingularem humanitatē Steinfurtum nuper transtuliſti. Jam de dulciſſimis pignorib. tuis, tribus inquam filiis tuis, generoſiſſimę indolis maximęq; ſpei adoleſcentibus, Eberwino-Wirico, Adolpho & Arnoldo-Jodoco, nuper Heidelbergam ſtudiorum cauſa miſſis, quid dicam? quorum ego educationem in ſchola noſtra Herbornenſi jam per annos circiter quinque, tam liberalem, tam ingenuam, tam honeſtam, tam denique piam conſpexi, & pro mea parte adjuvi: ut optimam de illis ſpem conceperim, fore ut ſi in præclaré cœpto curriculo ſtrenué pergant (id quod facturos confido) eximia lumina atque ornamenta ſui ordinis evadant. quid dico, evadant? Imó jam, pro ſua quidem ætate, in talia lumina evaſerunt, lumina inquam & exempla eruditionis, modeſtiæ, humanitatis, pietatis. quo fit ut non liceat eis retrogredi aut ſubſiſtere; progredi autem in hoc ſapientiæ & pietatis feliciter cœpto curſu omnino ipſos deceat. Deum patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti oro, ut corda eorum ſancto ſuo ſpiritu ſemper gubernet, ut vera ſapientia inſtituti & vera pietate imbuti, aliquando ad rempub. capeſſendam quam inſtructiſſimi accedant: & vobis parentibus dulciſſimis ſingulare gaudium afferant. Vale illuſtris ac generoſe domine Comes. Herbornæ, 16. Martii 1591.

ANALYSIS LOGICA EVANGELII IOHANNIS; UNA CUM SCHOLIIS & Observationibus locorum doctrinæ.

ARGUMENTUM.

Icut reliqui tres Euangelistæ, sic etiam Johannes historiam vitæ ac mortis Domini nostri Jesu Christi describit. Hoc tamen singulare habet, quód multos Christi sermones, á reliquis omissos, quibus ille de persona & officio suo copiosé disseruit, accuraté commemorat: nec-non miracula nonnulla, de quibus reliqui prorsus tacent. Ac sermones quidem à solo Johanne descripti, hi sunt: cap. 3. sermo cum Nicodemo de regeneratione: cap. 4. sermo cum Samaritana de aqua viva: cap. 5. sermo cum Judæis de miraculosè sanato eo, qui 38. annos decubuerat: cap. 6. sermo cum turba de pane vitæ: cap. 8. sermo cum Pharisæis in templo, ubi eis exprobrat cæcitatem & malitiam: cap. 10. sermo de bono pastore, item de ovibus suis: cap. 11. sermo cum Martha de resurrectione: cap. 14. 15. 16. sermo cum discipulis, peracta ultima cœna, de Spiritu sancto paracleto: cap. 17. preces ad patrem pro Ecclesia: cap. 20. sermo cum Thoma de fide: cap. 21. sermo cum Petro de sui dilectione. Miracula veró quæ apud solum Johannem reperiuntur, sunt ista: cap. 2. miraculum aquæ in vinum versæ: cap. 5 miraculum sanati ejus qui decubuerat annos 38 cap 9. miraculum sanati cæci à nativitate: cap 11. miraculum excitati é morte Lazari. Vocatur autem hæc historia εὐαγγέλιον, id est lætum ac felix nuntium, κατ' ἐξοχὴν: quoniam conscientiis sensu peccatorum consternatis nihil lætius annuntiari potest, quàm gratia Dei in Christo nobis exhibita, sicut historia hæc testatur. Tradit Hieronymus, Johannem novissimum omnium historiam Euangelicam scripsisse, idque rogatum ab Asiæ Episcopis, adversus Cerinthum & Ebionem, qui Christi divinitatem negabant quam Johannes statim in principio asserit ac demonstrat. Quam etiam ob causam veteres, illi aquilam ex curru Ezechielis appinxerunt: quód contemplatione deitatis Christi veluti in sublime instar aquilæ subvolet, ac jubar illud majestatis divinæ oculis mentis intueatur.

ANALYSIS CAP. I.

ARGUMENTUM.

Caput primum in tres principes partes distingui potest. In prima parte describit Johannes personam Christi, usque ad vers. 15. In secunda parte describit officium ejus, à vers. 15. usque ad 35. In tertia ac postrema parte narrat, quomodo ad fidem in Christum pervenerint Andreas & Simon Petrus, & Philippus & Nathanaël.

DE PRIMA PARTE.

IN principio erat Sermo ille, & Sermo ille erat apud Deum: erátque ille Sermo Deus.

2 *Hic* Sermo *erat in principio apud Deum.*

3 *Omnia per hunc* Sermonem *facta sunt, & absque eo factum est nihil quod factum sit.*

4 *In ipso vita erat, & vita illa erat lux hominum.*

5 *Et lux illa in tenebris lucet, sed tenebræ eam non comprehenderunt.*

6 ¶ *Fuit homo missus à Deo, cui nomen Johannes:*

7 *Is venit ad* dandum *testimonium,* id est *ut testaretur de illa luce, ut omnes per eum crederent.*

8 *Non erat ille lux illa, sed* missus fuit *ut testaretur de illa luce.*

9 Hic *erat lux illa vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.*

10 *In mundo erat, & mundus per eum factus est: sed mundus eum non agnovit.*

11 *In sua venit, sed sui eum non acceperunt.*

12 *Quotquot autem eum acceperunt, dedit eis* hoc *jus ut filii Dei essent,* nempe *iis qui credunt in nomen ejus:*

13 *Qui non ex sanguine, neque ex libidine carnis, neque ex libidine viri, sed ex Deo geniti sunt.*

14 *Et sermo ille caro factus est: & commoratus est inter nos, (& spectavimus gloriam ejus, gloriam* inquam *ut unigeniti* egressi *à Patre) plenus gratiæ ac veritatis.*

QUod ad personam Christi attinet, describit primùm ejus divinitatem, usque ad vers. 14. deinde humanitatem vers. 14. Statim igitur in principio asserit, Christum (nomine λόγου intelligi Christum, apparet ex vers. 14. & deinceps, quem vocat λόγον, id est Sermonem) esse Deum, & esse personam à Patre distinctam. Deitatem ejus ostendit primùm ex æternitate, ubi ait, *eum fuisse in principio.* Si enim fuit jam tum quum res creatæ esse inciperent; consequens est, eum fuisse ab æterno, ac proinde esse Deum: quum ante res creatas nihil fuerit præter creatorem Deum. Esse autem personam à patre distinctam, docet his verbis, ubi ait, *eum fuisse apud Deum,* nempe apud Deum patrem; κατ' ἐξοχὴν appellari solet Deus, propter originis principatum. Etsi enim filius Dei, itemque Spiritus sanctus, patri coæternus est; tamen uterque à patre originem habet: Filius quidem per æternam & ineffabilem generationem, Spiritus sanctus verò per æternam & ineffabilem processionem sive emanationem. Tertiò disertè asserit, *Christum esse Deum,* nempe unius essentiæ cum Patre & Spiritu sancto: Λόγον autem, id est Sermonem, appellat filium Dei, tum quòd est Patris sapientia (sic nominatur Prover. 8.) per quam ille omnia condidit, ut affirmat v. 3. tum quòd est ejusdem legatus ad genus humanum, per quem pater arcanum suum consilium de hominum æterna salute nobis exposuit, ut dicet infrà vers. 18.

2 *Hic*] Repetit primum & secundum enuntiatum, eáque in unum conjungit.

3 *Omnia*] Addit secundum argumentum ad astruendam deitatem Christi: quod sumit ex effectis, videlicet ex omnium rerum conditarum creatione: quarum facit tres gradus. nam quædam solummodo *sunt,* ut res inanimæ: quædam etiam *vivunt,* ut res animatæ, nimirum plantæ & animantes: quædam denique *ratione sive luce intelligentiæ insuper præditæ sunt,* ut homines. Quem extremum gradum illustrat antithesi tenebrarum, id

id est ignorantiæ, quam homo sibi per defectionem à Deo contraxit.

6 *Fuit*] Tertium gradum, nempe quód Christus sit author lucis in hominibus, confirmat testimonio Johannis Baptistę, cujus officium simul declarat; quod erat, testari de luce illa vera Christo, ut omnes(nempe auditores illius quotquot ad vitam æternam electi erant)per eum crederent.

10 *In mundo*] Repetit antithesin de ignorantia Dei in hominibus, tum universis, tum nominatim Judæis: eámque ignorantiam amplificat ex caussis contrariæ cognitionis, videlicet ædificio mundi & familiari visitatione atque conversatione.

12 *Quotquot*] Ignorantiæ & incredulitati reproborum Judæorum, opponit fidem electorum: illiusque fidei tum effectum dignitatis & felicitatis plenum exponit, nimirum jus filiorum Dei seu υἱοθεσίας, id est, adoptionem; tum veró etiam causam efficientem, quæ est regeneratio per Spiritum Dei: quam illustrat antithesi generationis naturalis: ut ostendat, fidem non proficisci ex viribus liberi(quod vocant)arbitrii, sed esse singulare Dei donum mentem illuminantis & assensum flectentis.

14 *Et sermo*] Hactenus asseruit deitatem Christi, nunc asserit ejusdem humanitatem. Affirmat igitur, filium Dei esse incarnatum, id est, assumsisse carnem nostram é carne & sanguine Mariæ virginis: & commoratum esse, ut verum hominem, inter Judæos, maximé discipulos suos: atque ibi rursum inserit argumenta duo deitatis ipsius ab effectis, videlicet miracula ex quibus gloria ejus, id est, majestas divina eluxit: & communicationem gratiæ spiritualis per ceremonias legales olim adumbratæ.

DE SECUNDA PARTE.

15 *Johannes testatus est de eo, & clamavit, dicens, Hic est de quo dicebam, Is qui me sequitur, antepositus est mihi: quia prior me erat.*

16 *Et ex plenitudine ipsius omnes accepimus, & gratiam pro gratia.*

17 *Nam lex per Mosen data est, gratia & veritas per Jesum Christum præstita est.*

18 *Deum nemo vidit unquam: unigenitus ille Filius qui est in sinu Patris, ille* nobis *exposuit.*

19 *Hoc autem est testimonium illud Johannis. Quando miserunt Judæi ab Hierosolymis Sacerdotes & Levitas ut interrogarent eum, Tu quis es?*

20 *Tum confessus est, neque negavit: confessus est* inquam, dicens, *Non sum ego Christus.*

21 *Tunc interrogaverunt eum, Quid ergo es? Túne es Elias?* Ipse verò dixit, *Non sum.* Et illi, *Es tu Propheta ille? Tum* ipse *respondit, Non.*

22 *Dixerunt ergo ei, Quis* igitur *es? ut responsum demus iis qui miserunt nos: quid dicis de teipso?*

23 *Ait,* Ego sum *vox clamantis in deserto, Complanate viam Domini, prout dixit Esaias Propheta.*

24 *Qui verò missi fuerant, erant ex Pharisæis:*

25 *Et interrogaverunt eum, ac dixerunt ei, Cur ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta ille?*

26 *Respondit eis Johannes, dicens, Ego baptizo aqua, sed in medio vestrum stat quem vos nescitis:*

27 *Hic ille est qui me sequitur, qui mihi antepositus est, cujus solearum ego non sum dignus ut solvam corrigiam.*

28 *Hæc*

28 *Hæc in Bethabara facta sunt secus Jordanem, ubi Johannes baptizabat.*

29 *¶ Postero die videt Johannes Jesum venientem ad se, & ait, Ecce agnus ille Dei qui tollit peccatum mundi.*

30 *Hic est de quo dicebam, Sequitur me vir qui antepositus est mihi: quia prior me erat.*

31 *At ego non noveram eum: sed ut manifestus fiat Israëli, propterea veni ego baptizans aqua:*

32 *Tum,* inquam, *testatus est Johannes, dicens, Conspexi Spiritum descendentem quasi columbam è cælo,* qui etiam mansit super eum.

33 *Et ego non noveram eum: sed qui misit me ut baptizarem aqua, ille mihi dixerat, Super quem videris Spiritum descendentem ac manentem super eum, hic est qui baptizat Spiritu sancto.*

34 *Ego igitur vidi, & testor hunc esse Filium illum Dei.*

Sequitur secunda pars capitis, ubi tradit doctrinam de officio Christi, primùm in genere ostendens, eum esse nostrum servatorem, quippe qui bonorũ omnium affluentiam in se contineat, ita ut nulla salutis gutta aliunde petenda sit: ℣.15.& 16. Quam sententiam vers.17. illustrat antithesi, qua Christo opponit Mosen: & legem Mosis opponit gratiæ & veritati: qua antithesi docet, in Lege adumbratam duntaxat fuisse spiritualium bonorum imaginem, in Christo veró bona illa solidé præstari: videlicet spiritualem justitiam, quæ consistit in remissione peccatorum & cordis renovatione. Jer.31.℣.31.

18 *Deum*] Exposito officio Christi in genere, nempe quód sit noster servator, hic jam exponit primam officii speciem, videlicet officium propheticum, de quo ipse dixit Pilato, infrà 18.℣.37. *Ego ad hoc natus sum & ad hoc veni in mundum, ut dem testimonium veritati.* Deinde qùum Apostolos mitteret in totum terrarum orbem ad prædicandum Euangelium, dixit, *Sicut misit me pater, ita & ego mitto vos:* infrà 20.℣.21. Sic Paulus Rom.15.℣.8. ait, Christum fuisse ministrum circumcisionis, id est ministrasse Judæis, nimirum docendo eos de seipso, de sua scilicet persona & officio. Sic ipse Christus infrà cap 4.℣.34 ait, *Esca mea est, exequi voluntatem ejus qui misit me, & perficere ipsius opus,* id est, docere homines viam salutis: loquitur enim de sua concione habenda ad Samaritanos. Porró de hoc prophetico Christi officio ait Johannes, *Deum nemo vidit unquam,* hoc est, nemo unquam cognovit viribus ingenii sui mentem Dei & arcanam illam voluntatem de salute sua æterna, tum addit, *Unigenitus ille Filius,* id est, Christus, *qui est in sinu Patris,* hoc est, qui novit arcana Patris in illius pectore quasi recondita: *Ille,* inquit, *nobis exposuit,* nempe arcanum illud consilium Patris de æterna nostra salute per ipsum.

19 *Et hoc*] Transit ad reliquas duas officii species, videlicet ad officium sacerdotale & regium: quæ ambo notantur appellatione *Christi.* Christum igitur esse Christum, id est, Messiam illum promissum Patribus, docet testimonio Johannis Baptistæ: cujus reddendi causam primò omnium exponit, videlicet petitionem Judæorum, qui missis ad illum legatis, petiverunt ut sibi confiteretur, anne esset ipse Christus. Quod qùum ille negaret, quæsiverunt, essetne Elias, an Propheta ille per Mosen promissus, Deuteron.18. Quod utrumque cùm similiter negaret: petiverunt ut sibi rationem vocationis suæ exponeret. tum Johannes professus est, se missum esse ut viam pararet Christo: sicut prædictum fuerat à propheta Esaia. Cæterùm qùum Johannes instituisset novam ceremoniam, videlicet baptismum: quærunt

amplius

amplius legati, qua authoritate id faciat, quum nec Christus sit, nec Elias, nec ille Propheta. Johannes respondet, se baptizare aqua: ubi intelligenda est antithesis ex Matth. 3. ỽ. 11. nempe Christum baptizaturum Spiritu sancto. Quanquam ista antithesis non prorsus hîc omissa est. Opponit enim hic sibiipsi Christum; & testatur, illum jam in medio ipsorum versari & quanquam ipsum sequatur ut discipulus, tamen decreto divino sibi prælatum esse, idque propter excellentiam cùm personæ tum officii; quam excellentiam declarat collatione minoris, his verbis, quòd ipse non sit dignus, qui solvat corrigiam solearum ejus, id est, qui vel abjectissimum & maximè servile servitium ei præstet. Ad extremum indicatur locus ubi Johannes hoc testimonium Christo reddidit.

29 *Postero die*] Sequitur aliud testimonium Johannis Baptistæ de Christo, quod propriè ad officium ejus sacerdotale pertinet. nam digito eum commonstrans exclamat, *Hunc esse agnum illum Dei, qui tollat peccatum mundi*, hoc est, Jesum esse personam illam quæ à Deo ordinata sit, ut instar agni immaculati & innocentis mactetur in sacrificium expiatorium pro peccato illo generis humani admisso in paradiso, & omnibus inde ortis peccatis: quæ mactatio per mactationes agnorum sub lege fuerat adumbrata ac promissa. Deinde v. 30. repetit Johannes Baptista testimonium de excellentia Christi, per collationem inter se & illum, ut suprà ỽ. 15. Postea ỽ. 31. rationem ac finem sui baptismi atque adeo ministerii exponit, se nimirum baptismo ac ministerio suo hoc agere, ut Judæis manifestum reddat Christum, adeoque discipulos illi colligat. Postremo ỽ. 32. 33. & 34 testimonium suum de Christo, confirmat testimonio divino, quod constat signo visibili, nempe columba, quæ in baptismo Christi super eum descendit ac requievit; quæ res testimonium divinum erat, hanc personam à Deo ordinatam esse in Messiam seu Christum, ac proinde donis Spiritus sancti ad hoc officium inungi. unde etiam factum est, ut Christus baptizatus & Spiritu sancto in humana natura unctus, officium suum propheticum, id est, munus docendi aggressus sit, antea tamen ad illud tentatione triplici in deserto præparatus: ut ex ipsa historiæ serie apud Euangelistas perspicuum est. Porrò testimonium hoc divinum concludit Johannes tali syllogismo:

Super quem videndus mihi erat Spiritus sanctus descendens ac requiescens, is est Messias: nam hoc dixit Deus, vers. 33.

Atqui hic Jesus est is super quem videndus mihi erat S. S. &c. nam super hunc vidi. ỽ. 32. & 34.

Ergo hic Jesus est Messias ỽ. 34.

DE TERTIA PARTE.

35 *¶ Postero die iterum stabat Johannes, & ex discipulis ejus duo:*

36 *Et intuitus Jesum ambulantem, dixit, Ecce agnus ille Dei.*

37 *Audierunt autem eum duo illi discipuli loquentem, & sequuti sunt Jesum.*

38 *Conversus verò Jesus, & conspicatus eos sequentes se, dicit eis,*

39 *Quid quæritis? Illi verò dixerunt ei, Rabbi (quod dicitur, si interpreteris, Præceptor) ubi moraris?*

40 *Dicit eis, Venite & videte. Venerunt viderúntque ubi moraretur: & apud eum manserunt diem illum, hora enim erat quasi decima.*

41 *Erat Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierant illa ex Johanne, & sequuti fuerant eum.*

42 *Invenit*

42 *Invenit hic prior fratrem suum Simonem, & dicit ei, Invenimus Messiam, quod est, si interpreteris, unctus ille.*

43 *Et adduxit eum ad Jesum. Intuitus autem eum Jesus dixit, Tu es Simon filius Jona: Tu vocaberis Cephas, quod declaratur Petra.*

44 *Postero die voluit Jesus abire in Galilæam: invenit autem Philippum, & dicit ei, Sequere me.*

45 *Erat verò Philippus ex Bethsaida civitate Andreæ & Petri.*

46 *Invenit Philippus Nathanaëlem, & dicit ei, Invenimus* illum *de quo scripsit Moses in Lege, & Prophetæ,* nempe *Jesum filium Josephi illum Nazarenum.*

47 *Tum dixit ei Nathanaël, A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus, Veni & vide.*

48 *Vidit Jesus Nathanaëlem venientem ad se, & dicit de eo, Ecce verè Israëlita, in quo dolus non est.*

49 *Dicit ei Nathanaël, Unde me nosti? Respondit Jesus, & dixit ei, Priusquam te Philippus vocaret, quum esses subter ficum, videbam te.*

50 *Respondit Nathanaël, & dixit ei, Rabbi: tu es ille Filius Dei, tu es ille Rex Israëlis.*

51 *Respondit Jesus & dixit ei, Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis? majora istis videbis.*

52 *Præterea dicit ei, Amen amen dico vobis, Ab hoc tempore videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes ac descendentes super Filiũ hominis.*

Tertia pars capitis, de quatuor discipulis, quomodo in cognitionem Christi pervenerint. Ac primùm Andreas cum altero quodam, cujus nomen reticetur, motus testimonio Johannis, Christum secutus est. hoc narratur usque ad V.42. Deinde Simon Petrus ab Andrea fratre ad Christum deductus: V.42. & 43. Tum Philippus ab ipso Christo vocatus est: V.44 & 45. Postremò Nathanaël à Philippo ad Christum deductus est: V.46. usque ad finem.

SCHOLIA IN CAPUT PRIMUM.

1 *In principio* ἐν ἀρχῇ. Id est, Quum inciperet mundus condi à Deo. Sic Gen. 1. V. 1. *Erat* ἦν. Si jam tum erat: ergo ab æterno erat: nam tempus unà cum mundo cœpit: ante mundum autem fuit æternitas. *Sermo ille.* ὁ λόγος. Id est, Filius ille Dei unigenitus, qui arcanum Dei consilium de nostra salute nobis exposuit: sicut nos per sermonem, animi nostri sensa aliis exponimus. Metaphora. Confirmatur autem hæc expositio ex versu 18. infrà. *Apud Deum.* πρὸς τὸν Θεόν. Scilicet Patrem. Synecdoche generis, qua scilicet ex vocabulo generali & tribus personis communi intelligitur res specialis & propria, videlicet sola persona deitatis prima. *Erátque ille sermo Deus.* καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. In Græco partes enuntiati materiales, nempe antecedens & consequens, seu (ut vulgò appellant) subjectum & prædicatum, sunt trajectæ. Partem autem antecedentem sive subjectum monstrat articulus ὁ. Et nomen θεὸς sine articulo, accipitur hic generaliter de ipsa deitatis essentia. Quasi dicat Johannes, Sermo ille non solùm erat apud Deum (πρὸς τὸν Θεὸν) scilicet Patrem: sed etiam erat Deus (θεὸς) scilicet unà cum Patre &

& Spiritu sancto. Hæc expositio confirmatur ex Euangelistæ instituto & ipsa sententiarũ cohærentia. Planum est enim, propositum Euangelistæ esse doctrinam tradere de persona Christi quem vocat τὸν λόγον: de quo per enunciatum copulativum tria hoc versiculo pronuntiat: sicut ergo duæ præcedentes sententiæ aliquid enuntiant de Logo illo, sic etiam ista tertia.

4 *In ipso vita erat.* ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. Id est, In Sermone illo (nempe in Filio Dei) erat vita, tanquam in fonte: hoc est, Ipse erat vita seu fons vitę, tribuens scilicet vitam omnibus viventibus creaturis. *Et vita illa erat lux hominum.* καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Id est, & ille ipse Sermo qui erat vita, erat quoque lux illuminans homines, nimirum luce rationis: ex collatione versiculi noni.

5 *Et lux illa in tenebris lucet.* καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει. Id est, Et ille ipse Sermo qui erat lux illuminans homines, lucet in mente hominis jam post lapsum obtenebrata, nempe tenebris ignorantiæ immersa: in hac inquam lux illa lucet, irradiando scilicet mentem obtenebratam notitiis quibusdam de natura & cultu Dei: nempe Deum esse, & esse bonum, justum, sapientem, omnipotentem &c. ac proinde humilima obedientia, timore, fiducia, ac dilectione colendum esse. *Sed tenebræ eam non comprehenderunt.* καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Id est, Sed mens obtenebrata notitias illas quibus à luce illa, hoc est Filio Dei irradiatur, non fovet, ut inde verum Dei cultum cum sua salute conjunctum extruat: sed evanescit in disceptationibus suis, ut docet Paulus Rom. 1. ℣. 21.

7 *De illa luce.* περὶ τοῦ φωτός. Nempe de qua dictum est, ℣. 4. & 5. nimirum de Filio Dei seu Christo. *Omnes.* πάντες. Nempe omnes electi Judæi qui ipsum de Christo testantem audirent. *Per eum.* δι' αὐτοῦ. Scilicet Johannem. Sic 1. Corin. 3. ℣. 5. Quis igitur est Paulus, quis autem Apollos, nisi ministri PER QUOS credidistis?

9 *Hic.* Scilicet de quo Johannes fuit testatus, nempe Christus. *Lux illa vera.* τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Id est, Lux illa excellentissima ac verè cælestis seu divina, cum qua non sit ulla lux alia conferenda. Simili significatione usurpatur istud epitheton infrà capite 6. vers. 32. Pater meus dat vobis panem illum è cælo verum. τὸν ἀληθινόν. & cap. 15. vers. 1. Ego sum vitis illa vera, ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή. *Quæ illuminat.* ὃ φωτίζει. Scilicet luce rationis seu intelligentiæ. Nam quò minùs hoc intelligi possit de luce fidei, obstant verba quæ mox sequuntur. *Venientem.* ἐρχόμενον. Nempe per nativitatem ex utero matris.

10 *Sed mundus eum non agnovit.* καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Hic nomen *Mundi* per ἀνταράκλασιν in diversa significatione accipitur, quam in proxime-præcedentibus. Illic enim propriè accipitur, & significat res omnes creatas: hîc verò per synecdochen integri de hominibus solis intelligitur.

In sua. εἰς τὰ ἴδια. Id est, In terram suam, nempe terram Israëlis, & ad populum suum in illa terra degentem. Etsi autem totus terrarum orbis Dei est: tamen singulari ratione Judæa dicitur esse Dei, quia populus ipsi confœderatus illic degebat.

Sui. οἱ ἴδιοι. nempe Judæi. Hoc intelligendum est de multo maxima parte. nam quòd aliqui eum acceperint, testatur versiculus sequens. *Non acceperunt.* οὐ παρέλαβον. Nempe tanquam donum illud Dei: ut ipse Christus se vocat infrà cap. 4. ℣. 10. hoc est, non crediderunt in eum: sicut ipse Euangelista mox exponit in fine versus duodecimi.

12 *Hoc jus.* ἐξουσίαν. Ἐξουσία, ab ἔξεστι, id est, licet, significat ius seu potestatem.

potestatem: *Ut filii Dei essent.* τέκνα Θεοῦ γενέσθαι Ad verb. Ut filii Dei facti sint. Sic Matth.5.℣.45. ὅπως γένησθε υἱοὶ, ut sitis filii. Item Marc.1.vers. 17. ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἁλιεῖς ἀνθρώπων, faciam ut sitis piscatores hominū. *In nomen ejus.* εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ Id est, In eum quatenus per Euangelii prędicationem innotuit. nam fides ex auditu est, Roman.10. Sic Act. 4.vers.12. Non est aliud nomen sub cœlo,&c.

13 *Ex sanguine* ἐξ αἱμάτων. Ad verb. Ex sanguinibus. Hoc verbo & duobus sequentibus in summa hoc vult dicere, Fidem non oriri ex generatione naturali seu carnali, sed ex regeneratione spirituali. *Ex Deo.* ἐκ Θεοῦ. pro ὑπὸ Θεοῦ, à Deo. Sic Rom.11.℣.ult. Nam ex eo, ἐξ αὐτοῦ,&c. sunt omnia. *Geniti sunt.* ἐγεννήθησαν. Id est, Regeniti per Spiritum sanctum: quæ regeneratio nihil aliud est quàm animi hominis renovatio atque immutatio, ut pulsis è mente tenebris Deum verè agnoscat, & pulsis è corde pravis affectibus ac desideriis, delectetur studio pietatis.

14 *Caro factus est.* σὰρξ ἐγένετο. Scilicet assumendo semen Abrahæ, Heb.2.℣.16. *Caro* σάρξ. Id est, homo. Synecdoche membri, usitata Scripturis. *Commoratus est.* ἐσκήνωσεν Ad verb. Tabernaculum fixit. *Gloriam.* δόξαν. Id est, Effecta & signa gloriæ seu majestatis divinæ in eo habitantis. Metonymia efficientis. *Gloriam ut unigeniti.* δόξαν ὡς μονογενοῦς. Id est, Gloriam qualis convenit unigenito Dei Filio. Vult dicere: Sicut ipse verè erat unigenitus Dei Filius, ita etiam gloriam divinam spectandam præbebat. *Egressi a Patre.* παρὰ πατρός. Ante παρὰ supple τοῦ ἐξελθόντος. Hoc enim supplementum videtur postulare præpositio παρὰ: & ista phrasi utitur Christus ipse de se infrà cap.16.℣.28. ἐξῆλθον παρὰ τοῦ πατρός. Nisi potiùs hic supplendum, τοῦ γεννηθέντος, id est, geniti. *Plenus gratiæ ac veritatis.* πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Quid his duobus vocabulis significetur, intelligi potest ex versiculo 17. ubi eis opponitur Lex Mosis. Lex autem Mosis *gratiæ* opponitur, quatenus minatur maledictionem & iram Dei trangressoribus: *Veritati* verò, quatenus continebat cerem[o]nias, quibus res à Christo præstandæ adumbrabantur. Christus ergo conspectus est plenus gratiæ ac veritatis: quia & à maledictione Legis nos liberavit, gratiámque Dei impetravit sua morte,& ceremonias Legis sacrificio suo implevit.

15 *Clamavit* κέκραγε Id est, alta & clara voce pronuntiavit, digito illum demonstrans. *Hic est.* οὗτος ἦν Ad verb. *Hic erat.* Imperfecti temporis verbum modo quodam loquendi videtur referri ad id tempus, quo non ita pridem Johannes de Christo absente verba fecerat: quem tunc præsentem digito demonstrabat. ut si hodie quæram ex aliquo. Quis erat ille de quo heri dicebas? pro, Quis est ille,&c. *De quo dicebam.* ὃν εἶπον. Pro, περὶ οὗ εἶπον. *Is qui me sequitur,*&c. ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος. Ad verb. Qui poné me venit. Id est, Qui me sequitur, scilicet tanquam discipulus præceptorem. Hoc enim significari ista phrasi Hebræa, colligi potest ex collatione hujus loci cum versiculo duodecimo capitis octavi infra, ubi Christus ait, ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ, οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, Id est, Qui sequitur me, nequaquam ambulabit in tenebris. ubi Syrus interpres verba illa, ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ, iisdem planè verbis reddidit, quibus hoc loco illo, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, nempe istis מן דבתרי אתא Man debothri athe, id est, Qui post me venit. hoc est qui me à tergo insequitur.

Antepositus est mihi. ἔμπροσθέν μου γέγονεν. Ad verbum, Ante me factus est. Rursum phrasis Hebræa: ubi τὸ γίνεσθαι non significat *Fieri* simpliciter, sed aliquo modo: ut quum Christus dicitur γενόμενος ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων,

ἀνθρώπων, factus in similitudine hominum, pro, Similis factus hominibus, ad Philippenses secundo, versu septimo. Et adverbium ἔμπροσθεν non tempus, sed locum notat. Sententia est: Etsi Jesus nunc me sequitur, ut discipulus præceptorem, ac proinde ut inferior superiorem: tamen decreto Dei mihi jam est antepositus: id est, Deus decrevit illum mihi paulo-post præferre, ut illius authoritas crescat & mea minuatur, denique ut discipuli illum pro unico magistro agnoscant.

Quia prior me erat. ὅτι πρῶτός μου ἦν. Nomen πρῶτος hic ponitur pro πρότερος. His autem verbis rationem exponit Johannes Baptista, cur Deus decreverit Jesum ipsi præferre apud populum: quia nimirum ipso sit præstantior ut æternus Deus. quasi dicat: Ac merito quidem Deus illum mihi ita præferre decrevit: quum ipse sit longè me præstantior: quippe qui erat prior me, nempe ut æternus Deus. nam ut homo, Jesus Johanne erat paulò posterior & minor natu.

16 Et ex plenitudine. καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος. Non liquet prima fronte utrum Euangelista hæc verba & quæ cum iis cohærent versiculo decimoseptimo & decimo octavo, loquatur in sua persona, an verò pergat recitare verba Johannis Baptistæ, quibus ille testimonium dedit Christo. Infrà quidem capite tertio, versu trigesimoquarto, similem huic sententiam Johanni Baptistæ apertè tribuit, nempe quòd Deus Christo non admetiatur Spiritum: Veruntamen hic videtur loqui ipse Johannes Euangelista. Omnino enim videntur cohærere hæc verba cum fine versiculi decimiquarti: ubi dixit, Christum inter Apostolos commoratum esse, plenum gratiæ ac veritatis: Nunc sententiam illam illustrans & amplificans addit, *Et ex plenitudine ipsius omnes accepimus, & gratiam pro gratia.* Præterea idem liquet ex ipsa sententia. nam(ut rectè D. Beza observavit) ii quos tum alloquebatur Baptista, Christum adhuc ignorabant: & ut Christi officium nonnulli didicissent, tamen perobscura erat hæc cognitio: ut causa non videatur fuisse satis idonea cur uteretur particula universali, & quidem præterito tempore potiùs quàm præsenti aut futuro. Porrò *Plenitudinem* intelligit copiam sive abundantiam donorum Spiritus S. quibus Christus secundum humanam naturam fuit repletus, idque in hunc finem, ut ea cum fidelibus communicaret. quod ipsum significatum fuit unctione summi sacerdotis: cujus caput quum perfunderetur pretioso illo & fragrantissimo oleo, redundavit illud ac destillavit in barbam ipsius & oram vestium ejus: sicut de Aharone expressè dicitur Psal. 133. Hæc plenitudo donorum spiritualium in Christo, per species declaratur Esaiæ undecimo versu secundo & tertio.

Omnes. πάντες. Nempe nos omnes, quotquot in ipsum credimus. *Accepimus.* ἐλάβομεν. nempe dona Spiritus sancti: unusquisque scilicet pro mensura donationis Christi, ut Apostolus loquitur, ad Ephesios quarto, versu septimo. *Et gratiam.* καὶ χάριν. Videtur *Et* idem hoc loco valere atque *Et quidem.* nam apparet esse amplificationem ex collatione majoris. quasi dicat, Non solum accepimus, sed accepimus magna copia. *Gratiam pro gratia.* χάριν ἀντὶ χάριτος. Mihi quidem probatur expositio eruditi illius (quisquis est) viri: qui, ut refert D. Beza, sic explicavit: *Gratiam supra gratiam*: ut ἀντὶ sit posita pro Hebræorum על. Etsi enim fortasse in libris Hebræorum nusquam ponitur על pro תחת, quæ vox respondet Græcæ ἀντί: tamen hoc est certum, reperiri locum Novi Testamenti, in quo Hebræa particula על reddita est præpositione ἀντί: nempe Ephes. quinto vers. trigesimo primo. ἀντὶ τούτου: quod Hebraicè est על כן. Genes. vigesimoquarto. Unde

probabiliter ſaltem dici poteſt, Johannem ſimiliter quod Hebraicè dixiſſet חן על חן, id Græcè reddidiſſe χάριν ἀντὶ χάριτος At objiciat quiſpiam, hæc non eſſe ſimilia. nam ἀντὶ à Paulo adhiberi ad ſignificandum cauſam, à Johanne non item: ſi ſcilicet ἀντὶ exponatur per *ſupra*. Fateor, iſta hactenus diſſimilia eſſe: Veruntamen eatenus ſimilia ſunt, quatenus uterque pro על poſuit ἀντὶ. id quod de illo quidem certum eſt; de hoc autem veriſimile. Deinde & hoc addo, poſſe illud, ἀντὶ χάριτος, etiam de cauſa exponi: & quidem de eodem genere cauſæ quod Paulus notauit, nempe de cauſa impulſiva: quaſi dicatur, χάριν διὰ χάριν, id eſt, Gratiam propter gratiam, ſicut Paulus dicit, ἀντὶ τούτου, pro διὰ τοῦτο: quomodo Græci verterunt Pſal. 1. verſ. 5. eas ipſas voces על כן. Atque ita hic locus exponendus erit ex illo dicto Chriſti: Habenti dabitur, & exuberabit, Matthæi decimotertio, verſ. duodecimo. Nam etſi propriè loquendo Deum ad augendum fidelibus ſua dona non impellit ipſorum pietas, id eſt, quòd donis ſibi jam datis rectè utuntur: ſed omnia Dei dona mere-gratuita ſunt, id eſt, ex mera ipſius gratia proficiſcuntur: tamen quin iſtud per ἀνθρωποπάθειαν Scripturæ uſitatam de Deo dicatur, nihil vetat. Accepimus igitur gratiam propter gratiam: gratiam conſequentem propter rectum uſum gratiæ antecedentis: ac proinde accepimus gratiam ſupra gratiam, ita ut gratiis Dei cumulati ſimus. Non planè diſſimile huic eſt loquendi genus, quo utitur Apoſtolus Roman. primo, verſ. decimoſeptimo, ἐκ πίστεως εἰς πίστιν. Porrò quò minus hic locus exponi debeat de veteri ac novo fœdere, quaſi illa per vocabulum gratiæ repetitum inter ſe opponantur: obſtare videtur, quod ſequente verſu Vetus fœdus nomine Legis ſignificatur: eique gratia (quo nomine ſignificatur fœdus novum) opponitur. Non igitur probabile eſt, vetus fœdus hoc loco gratiam quoque nominari. Nec verò iſta expoſitio confirmari poteſt ex particula cauſali, ὅτι, in principio ſequentis verſus. nam ſequitur tantum illuſtratio ejus quod dixerat, nos accepiſſe per Chriſtum gratiam. Iſtud ſequente verſu illuſtrat antitheſi Moſis: per quem ſcilicet non gratia data ſit, ſed Lex, quæ teſte Apoſtolo iram operatur: & umbras tantùm continebat gratiæ in novo fœdere donandæ.

17 *Lex.* ὁ νόμος. nempe lex Dei. quod notat articulus, vim habens διακριτικὸν. Intelligendæ ſunt autem omnes leges à Deo per Moſen datę populo Iſraëlitico: inprimis autem moralis & ceremonialis. id quod colligitur ex antitheſi: ubi legi morali opponitur gratia, ceremoniali autem veritas.

Gratia. ἡ χάρις. Nempe gratia Dei qua electis remittit peccata & eos regenerat per Spiritum ſanctum. Hæc gratia annunciatur per Euangelium: & opponitur Legi, in qua Deus minatur maledictionem tranſgreſſoribus, nec vires auditoribus præbet ad perfectè eam præſtandam.

Veritas. ἡ ἀλήθεια. Id eſt, res ipſæ per ceremonias Legis ſignificatæ atque adumbratæ. Sic Hebr. decimo, verſu primo, Lex dicitur habuiſſe umbram futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum.

Per Jeſum Chriſtum præſtita eſt. διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Quatenus nimirum is ſacrificio ſuæ mortis, per ſacrificia Legis præfigurato, expiavit peccata electorum, eiſque impetravit favorem Dei, unde is & peccata eis remittit, & ſpiritu ſuo eos regenerat.

18 *Vidit.* ἑώρακε. Id eſt, Cognovit: nempe quantum ſatis eſt ad vitam æternam: quippe quæ in cognitione Dei conſiſtit, infrà 17. 3. Intellige autem, *Cognovit*, ſcilicet per ſe ſeu viribus & acumine ſui ingenii. nam credentes

dentes cognoverunt ex patefactione, sicut docet sequens antithesis.

Unigenitus. ὁ μονογενής. Pro, ἀλλὰ ὁ μονογενής. Sed unigenitus. Ellipsis conjunctionis adversativæ: ut intelligitur è sententiarum inter se collatione, quæ connectuntur per antithesin.

In sinu εἰς τὸν κόλπον. Pro, ἐν τῷ κόλπῳ. Enallage sacris scriptoribus usitata. Et ἀνθρωποπάθεια, id est, metaphora (eaque metonymica) à natura & moribus hominum: qui dicuntur in sinu habere, si quid habent arcanum: & in sinu fovere, si quid habent charū. Significatur ergo, Filium Patri intimum esse, ita nimirum, ut & unicè charus ei sit, & arcana ipsius consilia teneat.

Ille. ἐκεῖνος. Epanalepsis πλεοναστική, Johanni usitata, qua scilicet antecedens enuntiati per pronomen repetitur. Sic infrà vers. 33. ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, &c. Similis epanalepsis per pronomen τοῦτο facta, reperitur 1. Cor. 5. ꝟ. 5. Hunc autem Euangelistæ morem quidam non attendentes, legendum censent, ἐκεῖνον: ut scilicet referatur ad nomen Θεόν. At duriuscula phrasis fit, ἐξηγεῖσθαι θεὸν, Exponere Deum pro, τὰ περὶ θεοῦ, vel τὰ πρὸς γνῶσιν θεοῦ ἀνήκοντα. id est, ea quæ sunt de Deo quævè pertinent ad cognitionem Dei.

Exposuit. ἐξηγήσατο. Scilicet, ut modò diximus, τὰ περὶ θεοῦ. Porrò τὸ ἐξηγεῖσθαι, pro exponere seu enarrare, dictum ex eo puto: non quia ὁ ἐξηγητὴς, id est, is qui aliquid exponit atque enarrat, discipulum ad cognitionem rei introducat (quod Græcè est εἰσάγειν, unde Porphyrii εἰσαγωγή) sed quod res obscuras ac latentes quasi è tenebris in lucem educat atque proferat. qua ratione apud Latinos quoque exponere dicuntur qui rem obscuram declarant, quòd eam quasi extrà seu foris & in conspectu ponant: quum antea lateret abscondita: quo modo & institores suas merces exponere dicuntur.

19 *Hoc autem.* καὶ αὕτη. Pro, καὶ αὕτη δὲ. Redit ad cōmemorationem testimonii Johannis, quam paucis proposuerat ꝟ. 15. deinceps verò pleniùs & per circumstantias testimoniū illud exponit. Nam quò minùs vertendum sit. *Hoc etiam*: quasi superiori testimonio hic alterum adjungatur, obstat primùm ipsa ratio loquendi, qua hoc loco utitur Euangelista, nimirum non dicens, Καὶ αὕτη ἐστὶ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου: id est, Hoc quoque testimoniū est Johannis, ut subaudiatur τίς. Sed dicit: Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου: id est, Et hoc (vel Hoc autem) est testimonium illud Johannis. scilicet, cujus paulo antè mentionem facere cœpi. Itaque textum hunc sic judico distinguendū: Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου. Ὅτι ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ Λευΐτας, ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτὸν, Σὺ τίς εἶ; καὶ ὡμολόγησε, &c. Id est: Hoc autem est testimonium illud Johannis. Quando miserunt Judæi ab Hierosolymis sacerdotes & Levitas, ut interrogarent eum, Tu quis es? tum professus est, &c.

20 *Tum.* Καὶ. Conjunctio copulativa hìc more Hebræorum servit annectendo consequenti enuntiati relativi temporis: itaque idem valet quod τότε: quum in antecedenti sit ὅτι.

Confessus est. ὡμολόγησε. Sic malo quàm *Professus est.* nam profitemur ultrò: confitemur rogati. Cic. pro Cecinna loquens de Ebutio. Quid confitetur? atque ita libenter confitetur, ut non solùm fateri, sed etiam profiteri videatur, Recuperatores? *Neque negavit.* καὶ οὐκ ἠρνήσατο. Emphatica ejusdem sententiæ aliis verbis repetitio.

20 *Non sum ego Christus.* ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ χριστός. Conjunctio ὅτι servit mimesi seu prosopopœiæ rectæ: quam equidem hìc retinendam censeo,

seo,quia sic magis declaratur, quám simpliciter ac plané responderit Johannes.

21 *Propheta ille.* ὁ προφήτης. Articulo recté expresso: qui est διακριτικός,& respicit ad promissionem Deut.18.V. 15. ubi singularis quispiam propheta,ab omnibus audiendus(videlicet ipse Christus)á Mose describitur.

26 *Aqua.* ἐν ὕδατι. Ad verbum, *In aqua.* Hebraismus: nam Hebræi literam Beth, quæ respondet Græcorum præpositioni ἐν, nominibus præfigunt ad notandum instrumentum. Sic Matth.3. V.11. βαπτίζειν ἐν ὕδατι item ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί.

27 *Qui me sequitur* ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος. Vide suprá,scholia ad v.15. *Cujus solearum ego non sum dignus ut solvam corrigiam.* οὗ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἄξιος ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος. Syntaxis subobscura propter verborum trajectionem. Sententia tamen facilis est. Græca verba sic construenda: ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἄξιος ἵνα λύσω τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος αὐτοῦ. Ubi notandum,pronomen αὐτοῦ redundare ex more Hebræorum, quum præcesserit οὗ in principio sententiæ. Latinorum autem verborum syntaxis hæc est: Ego non sum dignus ut solvam corrigiam solearum ejus. pro quo postremo verbo dicitur *Cujus.* Magis perspicua fuerit oratio,si sic verba colloces: Cujus solearum corrigiam ut solvam,ego dignus non sum.

28 *Secus Jordanem* πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Vel,Secundum Jordanem id est, in ripa Jordanis. Intelligenda autem hic ripa citerior respectu Hierosolymorum, ut in qua situm fuerit oppidum Bethabara: quippe situm in tribu Ephraim; sicut observavit D. Beza Non recté igitur hoc loco alii vertunt, *Trans Jordanem* Omnino vox πέραν apud Euangelistas respondet Hebraicæ עבר éber: qua Hebræi utuntur etiam quum locum citeriorem notant: ut Deuter. 1. vers 1. Ista sunt verba quæ locutus est Moses universo Israëlicis Jordanem: בעבר הירדן ad verb. in transitu Jordanis. Baptizabat. ἦν βαπτίζων. Ad verb. *Erat baptizans.* Sic Marc.1.vers.4. ἐγένετο βαπτίζων, pro ἐβάπτιζε.

29 *Postero die* τῇ ἐπαύριον. Subaudi ἡμέρᾳ Latini etiam dicunt per adverbium, *Postridie* item per nomen *postero*, non addentes *die*: sicut doctissimus Lipsius annotavit ad lib. IIII. Annalium Tacit. *Ecce agnus ille.* ἴδε ὁ ἀμνός Pro, οὗτος ἐστιν ὁ ἀμνός. hic est agnus ille.

Agnus ille. ὁ ἀμνός. Videlicet eximius ille agnus & singularis qui per agnos Sacerdotii Levitici adumbratus est. *Agnus ille Dei.* ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ. Id est, persona illa á Deo ordinata in victimam, ut scilicet instar agni mactetur & offeratur ad expiandum peccata electorum. Vocatur ergo Christus agnus per metaphoram ductam ab agnis: qui mactabantur in veteri Testamento. nam quemadmodum isti agni mactabantur ad expiandum peccata ceremonialiter: ita Christus mactatus est ad expiandum peccata reipsa. *Qui tollit.* ὁ αἴρων. Id est, aufert. nempe á credentibus: quatenus nimirum pro illis mactatus & sacrificatus est in cruce. Vel, *portat.* scilicet expiandi gratiá: quo modo dicitur de hirco illo qui Christi typus fuit, Levit 16 v.22. Et portabit hircus ille super se omnes iniquitates eorum, &c. Et sic de Christo etiam ipso dicitur Esa. 53 v.4. Morbos nostros ipse portavit,& dolores nostros bajulavit. Item v. 11. Et iniquitates eorum bajulavit. Item v.12. Et ipse peccatum multorum portavit. Similiter loquitur & Petrus 1.Pet.2.v.24. Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum. *Peccatum mundi.* τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Id est, peccatum illud cujus totus mundus reus est,seu totum genus humanum; nempe quod commisimus in paradiso;

paradiso: de quo Apostolus Rom.5. à ℣. 12. usque ad finem capitis. Per synecdochen autem metonymicam simul intelligenda sunt cætera peccata, ex primo illo orta. nam sanguis Jesu Christi purgat nos ab omni peccato: 1. Johan.1.℣.7. Item, Ipse est propitiatio pro peccatis nostris: nec pro nostris solùm, sed etiam pro totius mundi peccatis: 1. Joh.2.v.2.

30 *Sequitur me* ὀπίσω μου ἔρχεται. Vide supra ad ℣.15.

31 *Israël.* τῷ ἰσραήλ. Id est, populo Israëlitico. Metonymia efficientis usitata. *Veni.* ἦλθον. Scilicet, missus à Deo: ut suprá ℣.6. *Aqua.* ἐν τῷ ὕδατι. Ut suprá ℣.26. Sic infra ℣.33.

32 *Spiritum.* τὸ πνεῦμα. nempe Spiritum sanctum. quod innuit articulus διακριτικός. *Quasi columbam.* ὡσεὶ περιστεράν. Lucas cap.3.℣.22. addit, σωματικῷ εἴδει. corporea specie. E quibus verbis, εἶδος & ὡσεὶ, colligat aliquis, non fuisse veram columbam. Sed verba illa referuntur ad Spiritum sanctum: ut doceatur, eum non esse corporea specie in sua natura, nec esse columbam: sed tunc apparuisse & conspectum esse Johanni in illa columba tanquam specie atque imagine quadam: quum ipse sua natura sit ἀόρατος. Sic in die Pentecostes apparuit in linguis igneis: de quibus dicitur Actor. 2. v.3. Et visæ sunt eis dispertitæ linguæ instar ignis, ὡσεὶ πυρός. *Mansit.* ἔμεινε. Idest, ad tempus requievit: non continuó rursum disparuit & avolavit. *Super eum.* ἐπ' αὐτόν. Scilicet Jesum.

33 *Spiritum.* τὸ πνεῦμα. Id est, columbam, symbolum Spiritus. Metonymia subjecti pro adjuncto, nempe rei signatæ pro signo. *Spiritu sancto.* ἐν πνεύματι ἁγίῳ. Ut suprà ℣.26. ἐν ὕδατι.

36 *Ecce agnus.* Vide suprá ℣.29.

37 *Eum.* Nempe Johannem Baptistam. *Loquentem.* Id est, Pronuntiantem verba illa de Jesu, Ecce agnus ille Dei. *Sequuti sunt Jesum.* Nempe ex fide quam modó hauserant ex auditu prædicationis Johannis.

38 *Conversus, &c.* Imago pulcherrima summæ humanitatis ac facilitatis in Christo: qui prior alloquitur eos quos sibi adhærere novit.

40 *Diem illum.* τὴν ἡμέραν ἐκείνην. In Græco subauditur κατά, in Latino *per.* quæstio enim est, Quamdiu. *Quasi decima.* ὡς δεκάτη. id est, Circiter decima. ac proinde non nisi duæ horæ illius diei restabant. nam Judæi diem in duodecim horas distinguebant: infrá 11.9.

42 *Unctus ille.* ὁ χριστός. Nam ut Euangelista Græcé scribens, vocem Hebræam declaraturus, convenienter exposuit per vocem Græcam: sic etiam convenit ut quivis interpres ea lingua vocem illam declaret, in quam ipse Græca transfert.

45 *Civitate.* ἐκ τῆς πόλεως. Id est, ἐκ τῆς πατρίδος, ex patria. Sic Luc.2. vers.3.&.4.

51 *Credis?* πιστεύεις; Bene convenit interrogatio, qua innuitur admiratio Christi, admirantis fidem Nathanaëlis: ut qui statim crederet uno tantùm miraculo Christi (nempe visione absentis) cognito. quasi dicat Christus: Si credis, unico hoc miraculo motus: quanto magis crediturus es, quum videbis miracula mea isto majora.

52 *Dico vobis.* λέγω ὑμῖν. At modó præcessit, Dicit ei, λέγει αὐτῷ. Verùm quod hic dixit Dominus Nathanaëli, id cæteris quoque dixit qui unà aderant. *Ascendentes ac descendentes, &c.* Id est, Videbitis me mira opera edere virtute cœlesti ac divina, in quibus Angeli mihi ministraturi sunt. nam eum de miraculis suis loqui, ex occasione dicti colligitur: quam sumsit ex verbis versus præcedentis, Majora istis videbis.

OBSERVATIONES LOCORUM DOCTRINAE EX JOHANNE.

EX CAP. I.

I. Ex v. 1. & 18. Quum Christus sit Sermo ille per quem nobis Pater suum de nostra salute consilium exposuit: ergo eum audiamus, dum adhuc quotidie per prædicationem Euangelii nos alloquitur.

II. Christus in una eademque persona Deus & homo est. Est enim filius Dei unigenitus, qui homo factus est. Versu 1. expressè nominatur Deus: ubi dicitur, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. Deinde deitas ipsius confirmatur certis argumentis: ut ab æternitate, ubi dicitur: In principio erat Sermo ille. Si enim quum mundus inciperet, filius Dei jam erat: igitur ab æterno erat. deinde à rerum omnium creatione, v. 3. & 10. Quo utroque argumento utitur & Paulus Coloss. 1. v. 15. 16. 17. Præterea deitatem Christi innuit Johannes Baptista, quum ait, eum sibi esse prælatum, vers. 27. & 30. item expressè eum profitetur filium illum Dei, nempe unigenitum. v. 34. Adhæc Christus ipse deitatem suam patefecit, dum tanquam καρδιογνώστης suam de integritate sive sinceritate Nathanaëlis sententiam pronuntiavit, eumque absentem sub ficu vidit vers. 48. & 49. Porrò de humana natura in unitatem personæ à filio Dei assumta, testatur Euangelista v. 14.

III. De unitate essentiæ Dei & distinctione personarum in illa una essentia. Patrem & Filium esse personas inter se distinctas, liquet ex verbis Euangelistæ quibus testatur, Filium fuisse apud Patrem, v. 1. & 2. item per Filium à Patre omnia esse condita, vers. 3. & 10. Filium autem ejusdem esse cum Patre essentiæ, liquet ex eo quòd dicitur non solùm fuisse apud Deum, id est apud Patrem, qui est unicus ille & verus Deus: sed etiam ipse dicitur fuisse Deus, nempe ille ipse unicus & verus Deus, v. 1.

IV. Ex v. 5. Etsi mens hominis naturali luce rationis atque intelligentiæ est prædita: tamen tantis ignorantiæ tenebris immersa est, ut filium Dei conditorem suum non possit per naturam seu naturali ingenii vi cernere atque cognoscere. De qua cognoscendi impotentia testatur etiam Paulus 1. Cor. 2. v. 14. Animalis homo non capit, &c.

V. Ex v. 7. 8. 9. 14. 15. 26. 27. 29. 30. 34. 36. Euangelium est testimonium de luce illa vera, id est, de Filio Dei manifestato in carne: quòd nimirùm ipse sit Christus, qui oblatione suiipsius expiare debuerit atque expiaverit peccata omnium Electorum totius mundi.

VI. Deus per ministros verbi efficax est, efficiens nimirum in cordibus Electorum fidem per prædicationem ipsorum. Sicut hic de Johanne dicitur, eum venisse ad dandum testimonium de illa luce, ut omnes per eum crederent. Confer similem sententiam 1. Cor. 3. v. 5. Quis igitur est Paulus, quis autem Apollos, nisi ministri per quos credidistis.

VII. Ex v. 12. Fide adoptamur à Deo, ita ut simus filii Dei: quia fide scimus, Filium Dei unigenitum assumptione nostræ naturæ factum esse nostrum fratrem, ut nobis sua morte conciliaret paternum favorem Dei, nosq; hæredes Dei, suos verò cohæredes efficeret. Hebr. 2. v. 14. Gal. 4. v. 5. Ephe. 1. v. 5. Rom. 8. v. 17.

VIII. Ex v.13. Fides non oritur ex generatione carnali, sed ex regeneratione spirituali : quum scilicet Spiritus sanctus per prædicationem Euangelii illuminat corda cognitione mysterii de salute æterna per Christum parta, simulque ea imbuit fiducia acquiescente in gratia Dei per mortem Christi reconciliata. Sic Matth. 16. quum Petrus suam de Christo fidem confessus esset, nempe ipsum esse Christum, filium illum Dei viventis : excipit Christus, Beatus es Simon Bar-Jona, quia caro & sanguis hæc non revelavit tibi : sed Pater meus qui est in cælis.

IX. Ex v.16. Quum Christus ideo plenus sit cælestium gratiarum ac spiritualium bonorum, ut nos ab illo accipiamus : sequitur, nos bonorum illorum á natura inopes & vacuos esse.

X. Ex eod.v. Quum Deus in solo Christo, quicquid est spiritualium bonorum, residere voluerit : sequitur, simulatque á Christo discessimus, frustra nos vel guttam unam spiritualis ac cœlestis boni quærere. Caveamus igitur, ne ista bona apud angelos aut sanctos homines quæramus.

XI. Ex eod. v. Quum Christus sit inexhaustus fons cœlestium bonorum : minimé timendum est, ne quicquam nobis desit, si modó ex ipsius plenitudine hauriamus. Haurire autem licet fide & invocatione ex fide profecta.

XII. Ex v.17. Gratia, quæ per ceremonias Legis fuit adumbrata, per Christum reipsa est præstita : videlicet gratuita peccatorum remissio & renovatio cordis. Cujus quidem gratiæ fideles sub lege quoque (sed non tanta copia) fuerunt participes : Christus enim est heri, hodie & usque in seculum. Confer Coloss. 2. v.17. & Heb. 10. v.1.

XIII. Ex v.18. Salutaris Dei cognitio non nisi ex Euangelio haberi potest.

XIV. Ex eod. v. Euangelium est doctrina per unigenitum Dei filium patefacta, qua exponitur arcanum Dei consilium de salute Electorum per Christum.

XV. Ex v.26. In sacramentis diligenter distinguendum est inter actionem Ministri & actionem Christi. Minister tantummodó dispensat terrenum elementum : quemadmodum hoc loco ait Johannes, Se baptizare aqua. Christus autem per Spiritum sanctum efficax est in cordibus electorum, & intus implet quod Minister exteriús figurat. Sicut idem Johannes de Christo dicit, Ipsum baptizare Spiritu sancto, infrá ver. 33. Errant igitur qui putant, ministros in dispensatione sacræ cœnæ non solúm panem & vinum, sed etiam ipsum corpus & sanguinem Christi dare : quum solus Christus hæc det, quatenus per Spiritum sanctum confirmat communicantium fidem: qua fide sola cibus ille & potus spiritualis edi ac bibi potest.

XVI. Ex v.29. Res illa qua peccata omnium totius mundi Electorum expiata sunt, eorumq; remissio illis á Deo impetrata, est unicum illud sacrificium Christi in cruce oblatum. Solus enim Christus est agnus ille Dei qui tollit peccatum mundi : dum scilicet in cruce mactatus & oblatus expiavit tum peccatum originis, tum omnia inde orta peccata Electorum. Sanguis enim Christi purgat nos ab omni peccato. 1. Johan. 1. Hinc sequitur, solam obedientiam mortis Christi nobis ad justitiam coram Deo imputari : quippe quum justitia illa, qua coram Deo consistimus, in remissione peccatorum sit posita : sicut docet Paulus, Rom. 4. v.6 & 7.

XVII. Ex v.32. Sunt qui doceant, sicut columba quam Johannes vidit, symbolum fuit Spiritus sancti præsentis, sic panem sacræ cœnæ symbolum esse

esse corporis Christi præsentis. Sed sciendum, non esse hic parem rationem. nam quum Spiritus sanctus ubique sit, consequens est fuisse quoque in ista columba: at corpus Christi non est ubique, sed uno tantùm in loco, & jam quidem in cœlo: ac proinde nequaquam in pane sacræ cœnę. Deinde columba illa symbolum fuit non præsentiæ illius substantialis, qua Spiritus sanctus ubique est: sed præsentiæ cujusdam singularis, nempe singularis operationis, qua Christi animam donis suis replevit: at talis præsentia corpori Christi attribui non potest.

XVIII. Ex v.33. Sicut columba, quam vidit Johannes super Christum descendere, appellatur Spiritus, quia fuit symbolum Spiritus, id est signum unde cognosceretur, Spiritum sanctum suis donis Christum replevisse ac repleturum: sic panis sacræ cœnæ dicitur esse corpus Christi, quia est symbolum corporis Christi, id est signum, unde cognoscitur, corpus Christi pro nobis esse crucifixum.

XIX. Ex v.37.40.42.43.46.47. Quum primùm audivimus testimonium Euangelii de Christo, agno illo Dei seu Mediatore, officii nostri est, continuó illum sequi, id est, fide eum recipere, & in ejus cognitione proficere studere, item alios quoque ad ipsius cognitionem adducere. Vide Esa.2.v.3.

XX Ex v.49. & 50. Miraculorum Christi usus est, ut ex illis agnoscatur esse filius Dei & Rex Ecclesiæ.

ANALYSIS CAP. II.

ARGUMENTUM.

Duæ sunt hujus capitis partes: In prima describit Euangelista primum miraculum Christi, quod edidit in nuptiis in Cana Galilææ, ubi aquam in vinum convertit: in altera narrat, quomodo Christus repurgarit templum, & quomodo factum illud suum defenderit apud Judæos.

DE PRIMA PARTE.

Die autem tertio nuptiæ factæ sunt in Cana oppido *Galileæ: eratq; mater Jesu illic.*

2 *Vocatus est autem etiam Jesus ac discipuli ejus ad nuptias illas.*

3 *Et quum defecisset vinum, mater Jesu dicit ei, Vinum non habent.*

4 *Dicit ei Jesus, Quid mihi tecum, mulier? nondum venit hora mea.*

5 *Dicit ejus mater ministris, Quodcunque dixerit vobis, facite.*

6 *Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundùm purificationem Judæorum, capientes singulæ amphoras binas aut ternas.*

7 *Dicit eis Jesus, Implete has hydrias aqua. Impleverunt eas igitur usque ad summum.*

8 *Tunc dicit eis, Haurite nunc, & offerte architriclino. Obtulerunt igitur.*

9 *Ut autem gustavit architriclinus aquam illam quæ facta fuerat vinum, (nesciebat autem unde esset: sed ministri sciebant, qui hauserant aquam) vocat sponsum architriclinus.*

10 Et

10 *Et dicit ei, Omnes primo loco bonum vinum apponunt, & postquam* convivæ *affatim biberint, tunc id quod minus bonum* est: *tu servasti bonum vinum usque adhuc.*

11 *Hoc initium signorum fecit Jesus in Cana* oppido *Galilææ, & manifestam fecit gloriam suam: & crediderunt in eum discipuli ejus.*

In describendis nuptiis, in quibus Christus primum suum miraculum edidit, indicatur primò *tempus*: nuptias illas factas esse die tertio, videlicet postquam Jesus testimonium publicé accepisset á Johanne Baptista: ut percipitur ex collatione hujus versiculi cum versiculo 29. 35 & 36. capitis præcedentis. Secundó indicatur *locus*, videlicet Cana Galilææ. Tertió *convivæ*: videlicet mater Jesu, Jesus ipse & discipuli ejus. Quartó *occasio miraculi*: videlicet defectus vini & admonitio matris. Quintó, *quid Jesus matri monenti responderit*: quo quidem responso reprehendit matrem ob usurpationem nimiæ authoritatis, ut quæ ipsi vellet præscribere opis ferendæ tempus: simul tamen spem facit se suo tempore opem laturum. Sextó, *quomodo se gesserit mater Jesu ad illam reprehensionem*: hortata est ministros ut jussis Jesu obtemperarent: quo ipso significavit, se & reprehensionem illam æquo animo ferre, & ex verbis Jesu spem opis concepisse. Septimó indicantur *miraculi editi caussæ instrumentales*: nempe vasa & ministri, *item materia*, nempe aqua. Ministri sex hydrias jussu Christi repleverunt aqua. Octavó narratur *testimonium architriclini*: qui vini ex aqua illa orti præstantiam & gustatu cognovit, & verbis apud sponsum professus est: illique testimonio conciliatur fides ex eo, quód architriclinus ignorabat, unde istud vinum esset allatum: quo significatur, illum non laudasse istud vinum in gratiam Jesu tanquam ex compacto, sed simpliciter dixisse quod sentiebat. Nonó subjicitur *epiphonema* quo miraculum hoc commendatur *ab effectu duplici*: primus est manifestatio gloriæ Jesu, id est, demonstratio deitatis ipsius: alter á priore dependens, confirmatio fidei discipulorum.

DE SECUNDA PARTE.

12 ¶ *Postea descendit Capernaum, & ipse & mater, & fratres & discipuli ejus: manseruntque illic non multos dies:*

13 *Nam propè erat pascha Judæorũ. Ascendit igitur Jesus Hierosolymam.*

14 *Et invenit in templo venditores boum & ovium & columbarum, & nummularios sedentes:*

15 *Factóque flagello è funiculis, omnes ejecit è templo, & oves & boves: & argentariorum numulos effudit, mensásque subvertit.*

16 *Et columbarum venditoribus dixit, Tollite hinc ista: ne facite domum Patris mei, domum mercatus.*

17 *Recordati sunt autem ejus discipuli, scriptum esse, Zelus domus tuæ devoravit me.*

18 *Responderunt ergo Judæi, & dixerunt ei, Quod signum ostendis nobis quòd ista facias.*

19 *Respondit Jesus, & dixit eis, Destruite templum hoc, & triduo excitabo illud.*

20 *Dixerunt ergo Judæi, Quadraginta & sex annis ædificatum est templum istud, & tu triduo illud excitabis?*

21 *At ille loquebatur de templo corporis sui.*

22 *Postquam ergo excitatus fuit à mortuis, recordati sunt discipuli ejus quòd*

hoc

hoc dixisset eis: & crediderunt Scripturæ, & sermonem quem Jesus dixerat.

23 ¶ *Quum autem esset Hierosolymis in pascha, in festo, multi crediderunt in nomen ejus, conspicientes signa ejus quæ edebat.*

24 *Ipse autem Jesus non credebat eis semetipsum, eò quòd nosset omnes:*

25 *Nec opus esset ut quisquam ei testaretur de homine, ipse.n. sciebat quid esset in homine.*

Sequitur historia de repurgatione templi: ubi primùm designatur *tempus* quo hoc gestum fuit, nempe paulò post nuptias illas in Cana Galilææ, idque paulò ante festum paschæ: deinde *occasio rei gerendæ*, videlicet præsentia eorum qui vendebant boves & oves & columbas, item numulariorum. Tertiò *instrumentum & ipsa rei gestio*, vers. 15. & 16. Quartò exponitur *ratio facti*: quia nolit ferre istum templi abusum: quippe quod sit extructum ut ibi invocetur pater: non autem ut ibi exerceatur mercatus. Quintò, exponitur *eventus duplex*: unus in discipulis, alter in Judæis incredulis. Discipuli admirati sunt Domini zelum, & recordati sunt verborum Psalmi 68. Zelus domus tuæ devoravit me. Increduli Judæi cum Domino expostularunt, postulantes signum, id est, miraculum quo demonstraret, se à Deo templi ita repurgandi accepisse potestatem. Christus promittit miraculum suæ resurrectionis: sed iis verbis quæ isti aliò detorquent & irrident. Postremò narratur *effectus miraculorum, quæ Christus tunc temporis ediderat*: nempe quòd multi professi sint se in illum credere. Sed fidem illam non fuisse sinceram, probatur testimonio Christi tanquam καρδιογνώστου. Porrò hoc loco notandum est, historiam quam de repurgatione templi narrant cæteri Euangelistæ, ab hac diversam esse: quoniam illa sub tempus mortis Domini accidit. Matt. 21. vers. 12. & Luc. 19. vers. 45. Unde intelligimus, Dominum bis profana ista ac fœda negotiatione purgasse templum: semel circa legationis suæ exordia; iterum verò cùm è mundo migraturus esset ad Patrem. Primùm considerandi sunt fines propter quos negotiatio ista vendendi pecudes & columbas in templo à Judæis instituta fuerit. Finis apparens adeóq; prætextus erat, ut in promptu quisq; haberet quod offerre posset Domino. Finis verus erat, ut sacerdotes ex multitudine oblationum ditescerent. Deinde considerandę sunt causæ, cur negotiatio ista Christo displicuerit, ac proinde templũ illa purgarit. Una causa fuit, quia sacerdotes isto mercatu ad quęstum & avaritiam suam (ut diximus) abutebantur. Altera eáque præcipua causa fuit, quia hoc instituto declinarant à mandato Dei.

Deus enim templum ordinarat ad preces & cultum suum, non autem ad mercatum. Sed quæritur, cur Christus munus suum propheticum non potius inchoarit à doctrina? Respondeo, quia templi possessionem quodammodo adire voluit, ac divinæ suæ authoritatis documentum statuere. Atque ut omnes ad ejus doctrinam attenti essent, torpentes ac sopitas mentes novo & insolito ac authoritatis pleno facinore expergefieri oportuit. Præterea quum doctrinæ puritatem restituere vellet, operæ precium fuit ut se templi dominum comprobaret.

SCHOLIA IN CAP. II.

4 *Hora mea.* ἡ ὥρα μου. Id est, illud temporis momentum quod mihi à Patre destinatum est, ut in eo potentiam meam miraculo declarem.

6 *Amphoras,*

6 *Amphoras, μετρητάς.* Nempe amphoras Atticas, non autem Romanas. Scripsit enim Johannes non in Italia, nec Latiné: sed in Asia, & Græcé. Et omnino μετρητὴ Græcis Amphoram Atticam significat, quæ Romanam urna superabat, continens tres urnas. Jam duæ urnæ (seu amphora Romana) faciunt omam Argentinensem: Viginti autem Argentinenses omæ faciunt culeum. Hinc perspicitur, hydrias istas cepisse culeum plus minus. Nam si ceperunt singulæ metretas binos, ceperunt omas Argentinenses octodecim, id est culeum minus duabus omis nam bis sex metretæ sunt duodecim metretæ: duodecim autem metretæ sunt octodecim omæ: quum singuli metretæ sint tres urnæ, id est oma una & dimidia. Si veró ceperunt singulæ hydriæ metretas ternos, ceperunt omas Argentinenses 27. id est culeum & 7 omas: ut liquet, si superiori summæ sex metretas addas. sic enim erunt ter sex, id est octodecim metretæ Hinc porró liquet, hydrias istas non fuisse urceos qui manu gestarentur: sicut vulgó hæc historia pingitur. Sed fuerunt vasa lata & patula, é quibus posset hauriri: sicut percipitur ex versu octavo. Ac videntur fuisse labra, unde manu haurirent aquam sese more Judaico purificaturi: quum dicantur istæ hydriæ positæ fuisse secundúm purificationem Judæorum, hoc est, ita ut servirent illi purificationi.

10 *Bonum vinum.* τὸν καλὸν οἶνον. Pro, τὸν κρείττω, id est, melius: ut apparet ex antithesi. Subjungitur enim, τὸν ἐλάσσω. *Affatim biberint.* μεθυσθῶσι. Id est, Vim vini senserint, seu vini potu exhilarati fuerunt. Neque enim hoc loco intelligenda est illa plusquam belluina vini ingurgitatio, qua nonnulli vinum reluctante etiam natura ingurgitant: sed liberalis vini potus quatenus eo cor exhilaratur. Atque sic verbum שכר quod vertitur Inebriari, accipitur Gen.43. ℣. ult. de fratribus Josephi cum illo convivantibus. Imó idem verbum quandoque nihil amplius videtur significare quàm Explere sitim: ut Haggæi primo ℣.6. ubi propheta populum alloquens, inter alia dicit: Comeditis, sed non ad saturitatem: bibitis, sed non ad ebrietatem. Ubi ex antithesi claré perspicitur: sicut saturitas dicitur, quum quis satis edit & famem explevit, ita dici ebrietatem quum quis satis bibit & sitim explevit.

11 *Hoc initium signorum fecit.* ταύτην ἐποίησε τὴν ἀρχὴν τῶν σημείων. Id est, Hoc primum Jesu signum est: quod fecit in Cana, &c. Signum pro miraculo per synecdochen generis vel metonymiam adjuncti nam miracula servorum Dei, signa sunt ac testimonia divina vocationis & missionis ipsorum, quòd scilicet à Deo vocati & missi sint ad docendum. *Et manifestam fecit.* καὶ ἐφανέρωσε Id est, Atque ita manifestam fecit. Sic Luc.24 v.26. Nónne hæc oportuit pati Christũ, & introire in gloriam suam? id est, atq; ita introire.

Gloriam suam. τὴν δόξαν αὐτοῦ. Id est, deitatem suam, seu majestatem suam divinam. nam ejusdem potentiæ est (nempe divinæ) creaturas mutare seu transformare, cujus est creare. *Et crediderunt.* καὶ ἐπίστευσαν Id est, Unde crediderunt. hoc est, in fide confirmati sunt: quod nimirum ipse esset Christus seu promissus ille Messias.

12 *Fratres.* οἱ ἀδελφοί. Id est, cognati. Synecdoche speciei, Hebræis usitata.

13 *Pascha Judæorum.* τὸ πάσχα τῶν Ἰουδαίων Id est, Pascha festum Judæorum. τὸ πάσχα ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων Sicut loquitur integré infrà cap. 6. v.4. Nomen πάσχα ortum est ex Hebræo פסח pesach: quod significat transitum seu transilitionem. Concurrunt autem hic in una voce tres tropi: primùm

primùm synecdoche generis, quatenus nomine transitus intelligitur transitus Domini in Ægypto, transeuntis domos Israëlitarum, dum percuteret primogenita Ægyptiorum. deinde metonymia subjecti, quatenus intelligitur illius transitus signū memoriale, videlicet agnus certa ceremonia jugulari & comedi solitus. tum altera metonymia subjecti, quatenus intelligitur tempus, quo iste agnus solebat jugulari & comedi.

15 *Flagello.* φραγέλλιον. Græca vox desumta est ex Latina. sic alibi λέντιον, σπεκουλάτωρ, κουστωδία, ex Latinis, linteum, spiculator, custodia.

17 *Zelus domus tuæ.* ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου. Id est, Zelus quo fui accensus pro domo tua, ut scilicet domui tuæ seu templo constaret legitimus usus ad gloriam tui nominis. *Devoravit me.* κατέφαγέ με. Exhausit succum meum vitalem, emaciavit me.

18 *Responderunt.* ἀπεκρίθησαν. Catachresis Hebræa, pro Cœperunt loqui. sic Matt. 17. V. 4. *Signum* σημεῖον. Id est, miraculum, ut sup. V. 11. *Signum quòd hæc facias.* σημεῖον ὅτι ταῦτα ποιεῖς. Id est, Signum quo demonstres quòd hæc faciendi potestatem habeas à Deo.

21 *De templo corporis* περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος. Genitivus notans speciem, resolvendus per appositionem, nempe, De templo quod est corpus ipsius: ut illud infrà cap. 11. V. 13. Dormitio somni: item illud Roman. 4. V. 11. Signum circumcisionis.

22 *Quem.* ᾧ. Pro, ἐκείνῳ ὃν.

23 *Crediderunt in nomen ejus.* ἐπίστευσαν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Pro, Crediderunt in eum. Metonymia adjuncti. nam nomen personæ adjunctum est. Porrò *Crediderunt* hîc vel exponendum, Professi sunt se in eum credere: nam non omnes illos verè in eum credidisse, arguunt verba sequentia, ubi dicitur, Christum se illis non credidisse. Vel exponendum, *Crediderunt ei*: agnoscentes scilicet eum pro doctore divinitus misso, ac proinde doctrinam ipsius tanquam veram amplectentes & laudantes. sicut cap. seq. v. 2. Nicodemus ex signis, i. miraculis Jesu colligit, ipsum venisse doctorem à Deo, Atq; sic fuerit catachresis in ista phrasi: qualis etiam extat Exod. 14 v. ult. ubi dicitur populus credidisse in Mosem (sic enim sonat textus Hebræus) veruntamen fiduciam suam in Mose non collocarunt: id quod illa phrasi propriè significatur. *Signa.* τὰ σημεῖα. id est miracula: ut supra. v. 11.

24 *Non credebat eis semetipsum.* οὐκ ἐπίστευεν ἑαυτὸν αὐτοῖς. Elegans ἀντανάκλασις. nam idem verbum repetitur diversa constructione & significatione.

OBSERVATIONES LOCORUM DOCTRINAE EX CAP. 2.

EX PRIMA PARTE.

I. Convivia nuptialia esse licita. Alioquin enim Christus hoc convivium nuptiale sua præsentia non approbasset. Idem sentiendum de conviviis ad benevolentiam testandam hilaritatis gratia institutis: qualia erant illa filiorum Jobi, dum modò luxus caveatur. Sic Christus conviviis Pharisæorum non semel interfuit.

II. Quod Christus matrem suam asperis verbis reprehendit, non est trahendum

hendum in exemplum. nam fecit id quatenus erat dominus matris, quippe ejus creator ac proinde Deus: quippe qui deitatem suam mox ipso facto, nempe miraculo, erat demonstraturus. Similis reprehensio matris extat Luc. 2.v.49. ubi quum mater ei dixisset, Fili, cur ita fecisti nobis? Ecce pater tuus & ego cruciati quærebamus te: respondit, Quid est quód quærebatis me? an nesciebatis quod in iis quæ Patris mei sunt, oportet me esse? Sic Math. 12. v.46. quum inter docendum admoneretur, foris stare matrem & fratres, quærentes ejus colloquium; respondit, Quæ est mater mea & qui sunt fratres mei? Et protensa manu sua in discipulos dixit, Ecce mater mea & fratres mei &c. Hoc tamē in genere nobis discendum est ex isto Christi exemplo, quód gloriæ Dei omnia postponere debeamus, adeò ut ne reverentiæ quidem, alias parentibus debitæ, rationem habeamus. Agebatur enim in isto casu gloria Dei: quæ fuisset obscurata, si Christus visus fuisset miraculum illud ex monitu & imperio matris edidisse.

III. Valde perversum esse & insanum judicium Papistarum, qui Mariam matrem Domini ipsi Domino anteponere non verentur: quippe cui publicè accinunt hæc verba, *Roga patrem, jube natum, & iure matris impera.* Eiusdem generis est, quòd eam appellant reginam cœli, spem, vitam & salutem mundi: honorem Christi proprium ad Mariam transferentes, planè contrà quàm ipse fecit.

IIII. Modestia Mariæ nobis imitanda est: quæ reprehensionem Domini quantumvis asperam, æquo animo fert: quippe quæ petit à ministris, ut jussis Domini pareant. Simile ejusdem Mariæ exemplum extat Lucæ 2.v.51. ubi dicitur verba Domini conservasse in corde suo.

V. Notanda dissimilitudo inter verum hoc miraculum Christi & fictitium miraculum Papistarum in Missa, ubi aiunt, panem transsubstantiari in corpus Christi. At, inquam, si hoc esset verum: tum corpus Christi peracta transsubstantiatione ibi sentiretur, panis autem non amplius sentiretur: sicut hic peracta transsubstantiatione aquæ in vinum, vinum sentiebatur, aqua non item.

VI. Conjugium placere Deo: quippe quod filius Dei non solùm sua præsentia in nuptiis ornavit, sed etiam primo suo miraculo honoravit, adeóque eximio beneficio conjuges illos novos ditavit. Quum enim vini ab eo creati fuerit culeus plus minus, & convivæ jam sitim explevissent: probabile est maximam illius vini partem remansisse in novorum conjugum usum. Hebr. 13.4. Honorabile est conjugium in omnibus, &c. Contra Papistas: qui interdicunt conjugium sacerdotibus.

VII. Ebriosos non habere ex verbis Architriclini quod vitio suo prætexant: neque enim quicquid in sacris literis dictum à quoquam esse narratur, id statim tanquam rectè factum approbatur. Nec inebriandi verbum hoc loco notat nimiam illam vini ingurgitationem, quæ vulgo ebrietatis nomine damnatur: sed notat hilaritatem illam quæ ex mediocri vini potu solet existere: sicut & Genes. 43. v.34. ubi Joseph cum fratribus scribitur inebriatus fuisse. Hanc enim interdum esse significationem verbi Hebraici שכר, manifestè intelligitur ex verbis Haggæi cap.1. v.6. ubi Dominus per Prophetam alloquens populum, inter alia ait: Seritis multum, & infertis parum; comeditis, sed non ad saturitatem: bibitis, sed non ad ebrietatem. ubi intelligitur, ebrietatem sic opponi potui: sicut escæ opponitur saturitas. Saturitas autem in vitio non est: quare nec ebrietas de qua hic sermo est: quippe quæ & ipsa nihil aliud sit, quàm saturitas quædam, nempe Saturitas potus, quum

quis

quis satis bibit sitimque explevit.

VIII. Miracula esse signa seu testimonia divina, quibus Deus testatur se doctores, per quorum manus miracula edit, ad docendum misisse: ac proinde doctrinæ eorum credendum esse, Joan. 10. ꝟ. 37. 38. Unde efficitur, doctrinæ Christianæ tanquam verissimæ credendum esse: quippe quæ plurimis miraculis per Apostolos editis confirmata est.

IX. Notandum discrimen inter miracula Christi & aliorum doctorum: ut Prophetarum & Apostolorum. Christus miracula edidit per se seu sua ipsius vi ac virtute, nempe virtute suæ deitatis. itaque non præmisit invocationem Dei, excepto unico exemplo excitationis Lazari, infrà 10. ꝟ. 41. ubi se Patris ministrum esse docere voluit. At Prophetæ & Apostoli ediderunt miracula virtute Dei: unde etiam illum priùs invocarunt. Exempla vide Act. 3. ꝟ. 6. ubi Petrus ait claudo: In nomine Jesu Christi Nazareni surge & ambula. Et vers. 16. Fides quæ per ipsum (nempe Christum) est, dedit isti integritatem hanc coram omnibus vobis. Actor. 9. 34. idem Petrus ait Æneæ in oppido Lydda: Ænea, sanat te Jesus Christus: surge & sterne tibi ipsi. Is autem statim surrexit. Actor. 16. 18. Paulus in urbe Philippis ejecit spiritum pythonis ex quadam ancilla, inquiens: Præcipio tibi per nomen Jesu ut exeas ab ea.

X. Usus miraculorum Christi est, ut ex eis agnoscamus ipsum esse filium Dei ac promissum Messiam. Miracula enim ipse hoc consilio fecit, ut manifestaret suam gloriam, id est, deitatem.

DOCTRINAE EX SECUNDA parte.

I. Quòd Christus Legi Paschæ satisfecit, argumento est, quod Legi sese subjecerit nostra causa, ut nimirum nos à maledictione Legis liberaret, factus pro nobis sancta victima: Gal. 4. ꝟ. 4. & 5. Hinc ipsemet ait, Non veni solvere Legem, sed implere, Matth. 5. ꝟ. 17.

II. Quòd Christus tanto cum zelo inivit propheticum suum munus, argumento est eum repurgandæ Ecclesiæ destinatum esse. Itaque pii magistratus ope illius freti, repurgationem religionis magno cum zelo suscipere debent.

III. Non ita in ordinaria ad verbi ministerium vocatione acquiescendum esse, quin locus detur vocationi extraordinariæ, quoties res ipsa clamat tali vocatione ad repurgandum Dei cultum opus esse, quum is per ordinarios ministros sit corruptus.

IV. Etiamsi verbum Dei non semper quum primùm auditur, intelligitur: tamē postea suo tempore intelligi & à Spiritu sancto suggeri ad fidem confirmandum, ex ꝟ. 22.

V. Non satis tutam esse fidem eorum qui miraculis nituntur: quum miracula tantùm ad fidem præparent, aut eam confirment: ipsa autem fides oriatur ex auditu verbi, & eodem alatur atque conservetur. Rom 10.

VI. Quum Christus sciat quid sit in homine, hoc est, quum sit cordium scrutator & cognitor, consequens est, eum esse verum Deum. Actor. 1. v. 24. Dominus vocatur, καρδιογνώστης.

ANALYSIS CAP. III.

ARGUMENTUM.

Hoc caput duas continet partes. In prima parte describit Euangelista colloquium Christi cum Nicodemo de caussis vitæ æternæ, usque ad ver. 22. In altera parte commemorat testimonium Johannis Baptistæ quod dedit Christo, quum is ministerium docendi nuper aggressus esset.

DE PRIMA PARTE.

ERat autem quidam ex Pharisæis cui nomen erat Nicodemo, ex primoribus Judæorum:

2 *Hic venit ad Jesum nocte, & dixit ei, Rabbi, scimus te à Deo venisse doctorē: nemo enim potest hæc signa edere quæ tu edis, nisi Deus sit cum eo.*

3 *Respondit Jesus & dixit ei, Amen, amen, dico tibi, nisi quis fuerit genitus denuò, non potest videre regnum Dei.*

4 *Dicit ei Nicodemus, Quomodo potest homo gigni qui sit senex? num potest in uterum matris suæ secundo introire, ac gigni?*

5 *Respondit Jesus, Amen amen dico tibi, nisi quis fuerit genitus ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum Dei.*

6 *Quod genitum est ex carne, caro est: & quod genitum est ex Spiritu, spiritus est.*

7 *Ne mireris me dixisse tibi, Oportet vos gigni denuò.*

8 *Ventus quò vult spirat, & sonum ejus audis, sed nescis unde veniat, & quò vadat: ita est quisquis genitus est è Spiritu.*

9 *Respondit Nicodemus & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri?*

10 *Respondit Jesus, & dixit ei, Tu es doctor ille Israëlis, & hæc non nosti?*

11 *Amen amen dico tibi, quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur: sed testimonium nostrum non recipitis.*

12 *Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo, si dixero vobis cælestia, credetis?*

13 *Nullus enim ascendit in cælum nisi qui descendit è cælo,* nempe *Filius hominis qui est in cælo.*

14 *Prout autem Moses exaltavit serpentem illum in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis:*

15 *Ut quisquis credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.*

16 *Ita enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum dederit, ut quisquis credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.*

17 *Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut condemnet mundum, sed ut servetur mundus per eum.*

18 *Qui credit in eum, non condemnatur: qui verò non credit, jam condemnatus est: quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei.*

19 *Hæc est autem condemnatio, quòd lux venit in mundum, sed dilexerunt homines potius tenebras quàm lucem, nam opera eorum erant mala.*

20 *Quisquis enim quæ mala sunt agit, odit lucem: nec venit ad lucem, ne arguantur opera ipsius.*

21 *Qui verò dat operam veritati, venit ad lucem, ut manifesta fiant facta ipsius, quòd secundùm Deum facta sint.*

Colloquii inter Christum & Nicodemum habiti, quæstio est *de causis procreantibus vitæ æternæ*. Christus primò omnium exponit *causam sine qua non*, hoc est, sine qua nemo vitam æternam potest consequi. Ea est regeneratio hominis, hoc est, renovatio animi per Spiritum sanctum, qua homo in agnitionem miseriæ suæ adductus sibi displicet, deque suis viribus diffidit ac desperat, ac proinde ad gratiam Dei confugit, ab eaque sola opem petit. Quæ regeneratio sentitur quidem ab iis qui regenerantur, sed quomodo perficiatur, non intelligitur, v.3.5.6.7.8. Deinde monstrat *vitæ æternæ authorem*, qui nobis cœlum antea propter peccatum clausum rursus aperuit, hoc est, jus hæreditatis æternæ quo per peccatum excideramus, recuperavit. Hunc docet esse seipsum, vers.13. 16.& 17. Tertiò exponit *formam seu modum agendi*, quo ipse tanquam mediator cælum nobis aperuerit, & jus vitæ æternæ nobis recuperarit, videlicet per obedientiam mortis suæ in cruce, vers.14. & 16. Quartò indicat *instrumentum* quo ipsum tanquam salutis authorem ac mediatorem nostrum amplectamur : quod instrumentum est fides seu fiducia, qua in eum recumbimus, vers.15.16.18. Quintò indicat *causam procreantem vitæ æternæ principalem eamque impulsivam*, hoc est, quæ Deum movit atque impulit, ut vitam æternam nobis per Christum donaret, videlicet gratuitum Dei amorem, vers.16. Ad extremum docet etiam *quæ sit causa interitus atque condemnationis impiorum*, videlicet incredulitas qua donum Dei ipsis oblatum, nimirum Christum, filium Dei, unicum salutis authorem, contemnunt, idq; odio lucis Euangelii, qua peccata ipsorum arguuntur, v.17.18.19.20.

1 *Erat autem*]Primo omnium *describit personam Nicodemi ex adjunctis adhærentibus duobus*, nimirum professione seu genere vitæ & dignitate sive honore publico. Ait enim primò fuisse Pharisæum.i.doctorem ex honoratissima secta Pharisæorum. Erant enim tū Hierosolymis doctores divisi in tres sectas : videl. Pharisæorum, Sadducæorum & Essenorum. Pharisæi Hebraicè פרושים peruschim, à radice פרש parasch.i.exposuit, eò quòd Legem populo exponerent atque interpretarentur. Nam etsi vox פרושים participium passivum est : tamen hic, quia nominascit, significationem activam habet, & expositores significat. Id quod in lingua Hebræa fieri solere, pluribus exemplis demonstrat doctissimus Drusius observationum lib.1.c.2. Sadducæi videntur sic dicti ex hebræo nomine צדיקים zaddikim.i. justi, quòd sibi arrogarent singularem justitiam. hi negabant resurrectionem mortuorum : negabant etiam esse spiritus.i. angelos & animas hominum á corporibus separabiles. Nec admittebant authoritatem Prophetarum, sed tantùm Mosis. Unde & Christus ex Mose errorem eorum de resurrectione refutat. De Essenis sive Essæis nihil habetur in sacris literis : veruntamen illorum mentionem facit Josephus. Sunt ita nominati ex verbo Hebræo עושים Osim.i. agentes : eò quòd in vita quadam austera ac vitæ Eremitarum simili sese exercerent : quam Paulus ad Timotheum *σωματικὴν γυμνασίαν*.i. corporalem exercitationem nominat 1. Tim.4.v.8. Deinde ait Nicodemum fuisse ex primoribus Judæorum : quod etiam intelligitur ex narratione quæ habetur inf.c.7 50.ubi Nicodemus reliquis primoribus in Senatu contradicit.

2 *Hic venit*]Hic addit *circumstantiam temporis*, quo Nicodemus ad Christum venit : deinde *quibus verbis eum alloquutus sit*. Quòd nocte venit, argumento est eum metuisse odium sociorum.i. cæterorum Pharisæorū, qui Christum oderant. Fieri etiam potest, ut eum puduerit interdiu coram multis arbitris erudiendū se Christo præbere : quum ipse esset magister Israëlis.

Cæterùm

Cæterùm sermo ejus, quo Christum alloquitur, videtur recitari imperfectè, nihil enim continet præter insinuationem, qua sese in amicitiam Christi insinuat, dum profitetur se illum agnoscere pro vero ac divinitus misso magistro seu doctore. Probabile autem est eum ex hac ipsa sententia petitionem deduxisse, qua à Christo petivit ut de causis vitæ æternæ, quæ quæstio omnium maximè necessaria est, dissereret. Porrò Christum esse doctorem à Deo missum, fatetur se ex miraculis ab ipso editis agnoscere.

3 *Respondit*] Ex hac responsione Christi colligitur, verum esse quod dixi de sermone Nicodemi imperfecto. quippe Christus quæstionem de causis vitæ æternæ rectà explicare incipit: admonens, ante omnia opus esse regeneratione: per hanc enim cor ad fidem præparatur atque etiam fide illuminatur. Ad quorum illud efficiendum Spiritus S. utitur prędicatione Legis: ad hoc autem prædicatione Euangelii. nam per prædicationem Legis deducit in agnitionem peccati & pravitatis innatæ; quæ agnitio facit ut homo de suis viribus desperare, & alibi opem quærere cogatur. Corde igitur ita præparato ac veluti subacto, efficit Spiritus S. fidem per prædicationem Euangelii, hoc est, per promissionem remissionis peccatorum per & propter Christum mediatorem. Regenerationis igitur verbo intelligitur mutatio naturę hominis in meliorem statum, nimirum illuminatio mentis & affectuum directio in obsequium Dei. *Videre* autem *regnum Dei* nihil aliud significat, quàm frui vita æterna. Alii tamen hanc phrasin de ingressu in Ecclesiam interpretantur. Confer Matth. 8. 11.

4 *Dixit ei*] Nicodemus doctrinæ Domini contradicit, eamq; tanquam improbabilem atque adeò impossibilem arguit *argumento definitionis*. Si oportet hominem denuo gigni, oportet eum secundò introire in uterum matris, id est, oportet eum in utero matris rursum concipi ac formari, & inde per partum exire seu nasci. At hoc fieri non potest. Ergo nec illud. Hic prodit Nicodemus crassam suam inscitiam: ut qui in verbis Domini ac literali seu nativo eorum sensu hærens, ad mentem seu sensum verum non attendit. Decipitur ergo ex homonymia. nam quod Dominus dixit metaphoricè, id ille accepit tanquam dictum propriè.

5 *Respondit*] Christus animadvertens qua causa Nicodemus in errorem esset inductus, causam illam removet interpretatione suorum verborum. Monet igitur se non loqui de generatione naturali, sed spirituali; cujus nimirum author sit Spiritus S. vim quandam aquæ exerens in animis hominum repurgandis ac vegetandis. Neque enim hoc loco nomen aquæ ad baptismum referendum videtur: quum certum sit, baptismum non ita præcisè ad salutem necessarium esse, ut est necessaria regeneratio: cujus ille duntaxat testimonium est: unde & à Paulo lavacrum regenerationis nominatur. Tit. 3. 5 Etsi enim baptismi contemptu à salute arcemur, quum baptismus sit ordinatio Dei: non tamen ipsa baptismi perceptione salutem consequimur: quum non sit institutus nisi ad remissionem peccatorum sanguine Christi partam, itemq; regenerationem spiritus testandam. Quòd si quis contendat, baptismum hic nomine aquæ intelligi: tum verba Christi sic erunt accipienda, sicut illa in institutione Baptismi, Qui crediderit & baptizatus fuerit, servabitur. ubi baptismus additur fidei non quòd parem rationem ac vim habeat, sed quòd ad fidem testandam & confirmandam adhibeatur. Ita hic Baptismus additur spiritui, quòd foris testetur id, quod spiritus intus peragit. Sed rectiùs videtur hæc verba Christi similiter accipere ut illa Matth. 3. v. 11. Baptizabit vos Spiritu S. & igni. ubi efficacia spiritus

 notatur.

notatur. Confer infrà cap. 7. verſ. 38. 39.

6 *Quod genitum*] Hic Dominus doctrinam ſuam de neceſſitate regenerationis confirmat tali ſyllogiſmo:

Caro (id eſt homo, quatenus eſt carnalis ſeu peccato corruptus) non poteſt introire in regnum Dei.

Quod genitum eſt ex carne, eſt caro. Ergo quod genitum eſt ex carne, non poteſt introire in regnum Dei: & per conſequens ut quis poſſit introire in regnum Dei, opus eſt ut gignatur ex ſpiritu. Hic obſervandum eſt, vocabulum *Carnis*, itemque vocabulum *Spiritus* repeti à Domino ſignificatione diverſa. Nam quum ait, *Quod genitum eſt ex carne*, intelligit, quod genitum eſt ex carnalibus ſeu naturalibus parentibus: quum autem addit, *eſt caro*: intelligit eſſe corruptum peccato. Sic quum ait, *Quod genitum eſt ex ſpiritu*, intelligit, Quod genitum eſt ex Spiritu S. quum autem addit, *eſt ſpiritus*, intelligit, eſſe ſpirituale ſeu ſpiritu renovatum. Hanc dictionis figuram Rhetores ἀντανάκλασιν nominant: quæ Apoſtolo Paulo familiaris eſt. Porrò ſyllogiſmi propoſiti propoſitio in textu non eſt expreſſa: ſed facilè ex cohærentia ſententiarum ſuppletur. Eſt autem illius veritas manifeſta ex natura contrariorum, quæ ſimul conſiſtere in eodem ſubjecto non poſſunt. Quum igitur regnum Dei conjunctum ſit cum ſanctitate & juſtitia, homo autem carnalis peccato corruptus & injuſtus ſit: conſequens eſt, neminem quatenus carnalis eſt, regni Dei capacem eſſe. Huic propoſitioni prima fronte ſimilis vedetur eſſe & eundem cum ea ſenſum habere illa ſententia Pauli, 1. Cor. 15. v. 50. Caro & ſanguis non poteſt regni Dei hæreditatem cõſequi. Sed diſſimilis eſt, diverſumque ſenſum habet. Paulus enim intelligit corpus noſtrum, quatenus animale eſt ſeu naturale: diſputat enim ibi de reſurrectione & glorificatione corporum. At hic nomine carnis intelligitur naturæ noſtræ corruptio. Aſſumtionis veritas patet ex natura cauſarum procreantium; nam ita à natura comparatum eſt, ut ſimile generet ſimile. hinc Adam dicitur genuiſſe Sethum ad ſimilitudinem ſui ſeu in imagine ſua. Gen. 5. v. 3. hoc eſt, corruptum peccato, qualis ipſe jam erat.

7 *Ne mireris*] Hæc ſententia bifariam poteſt accipi: nimirum vel pro concluſione præcedentis argumentationis, quaſi dicat Dominus: Ne igitur mireris neve improbabile aut impoſſibile ducas, quod oporteat hominem denuò gigni, ut poſſit introire in regnum Dei. Vel poteſt hęc ſententia accipi pro præfatione ſequentium, ubi docebit, regenerationem illam de qua dixit, humano captui incomprehenſibilem eſſe: quod tamen non ſit mirandum tanquam incredibile aut falſum: quum ne venti quidem (quæ res naturalis eſt) ratio omnis ab homine perfectè intelligatur.

8 *Ventus*] Hic noſtram regenerationem *ſimilitudine venti* declarat. Sunt autem hujus ſimilitudinis tres partes. i. Ventus quò vult ſpirat, hoc eſt, liberè in quamvis partem fertur: ita Spiritus S. regenerat quem vult. Act. 16. v. 14. Deus aperuit cor Lydiæ ut attenderet ad ea quæ dicebantur à Paulo. Sic Matth 13. 11. Vobis datum eſt noſſe myſteria regni cœlorum: illis autem non eſt datum. Noſcuntur autem hæc myſteria non niſi per ſpiritum Dei. Vide Matth. 16. v. 17. item cap. 11. v. 27. ii. Sonum venti audimus, ejuſque flatum ſentimus: ita ſentimus afflatum Spiritus S. teſtimonium reeddentis ſpiritui noſtro, quod ſimus filii Dei, & clamantis in nobis Abba Pater, ſeu interpellantis pro nobis gemitibus ineffabilibus, Rom. 8. 16. ibid. v. 15. ibid. v. 26. iii. Neſcimus unde veniat ventus & quò vadat: ſic non percipimus regenerationis & afflatus Spiritus ſancti modum.

9 *Reſpondit*

9 *Respondit Nicodemus*] Hic Nicodemus ampliùs prodit suam inscitiam: ut qui ne explicationem quidem metaphorici dicti assequi potest: sed adhuc regenerationem hominis tanquam impossibilem admiratur.

10 *Respondit Jesus.*] Hic Christus crassam istam Nicodemi inscitiam reprehendit: quod Nicodemus cum sit doctor populi Dei, ne ea quidem intelligat, quæ vel infimus idiota intelligere debeat, ex crebra nimirum auscultatione Mosis ac Prophetarum. quippe qui regenerationis illius per spiritum S. passim mentionem faciunt, ut Deut. 30. Dominus circumcidet cor tuum. Jerem. 31. 33. Indam legem meam menti eorum & cordi eorum inscribam eam. Ezech. 36. V. 26. & 27. Dabo vobis cor novum, & spiritum novum ponam in medio vestri: & amovens cor lapideum è carne vestra, indam vobis cor carneum: Et spiritum meum ponam in medio vestri, &c.

11 *Amen, amen*] Objurgata Nicodemi inscitia, nunc objurgat etiam ejus & maximæ partis Judæorum incredulitatem: ut qui certissimis testimoniis prophetarum, id est, servorum Dei, fidem derogent. Videtur autem potissimùm loqui de se & Johanne Baptista.

12 *Si terrena*] Pergit in objurganda inscitia Nicodemi, eámque amplificat *collatione imparium.* Comparat. n. inter se familiarem & à rerum terrenarum similitudine sumtam docendi rationem cum ratione illa sublimiore qua res cœlestes nudè proponuntur: & arguit, Judæos multo minùs credituros, si altera illa docendi ratione utatur.

13 *Nullus enim*] Hic docet, quisnam sit *vitæ æternæ author*, nempe ipsemet: quatenus est filius Dei manifestatus in carne. Utitur autem elegante antanaclasi in verbis *Ascendere* & *Descendere*: itemque elegante traductione seu polyptoto in nomine *cœli. Nullus*, inquit, *ascendit in cœlum*, h. e. nemo consequitur hereditatem illam cœlestem seu vitam æternam, *nisi qui descendit è cœlo.* h. e. nisi filius Dei qui assumendo naturam humanam quasi è cœlo in terram descendit, h. e. cœlesti gloria se quasi abdicavit. tum addit. *Nempe filius hominis qui est in cœlo.* quibus verbis suam deitatem innuit; neque. n. tum erat in cœlo, quatenus erat filius hominis, sed quatenus erat filius Dei. Dictum est igitur istud per tropum seu modum loquendi, quem veteres Ecclesiæ doctores κοινωνίαν ἰδιωμάτων, id est, communicationem proprietatum nominarunt: quæ nihil aliud est quàm modus loquendi synecdochicus, quo quæ propria sunt unius naturæ in Christo, tribuuntur toti personæ denominatæ à natura altera.

14 *Prout autem*] Deinceps exponit *formam seu modum agendi*, quo ipse tanquam mediator cœlum nobis aperuerit, ut unà cum ipso ascendamus. Hoc docet effectum esse per suam mortem in cruce: quam sententiam *illustrat & confirmat simili*, videlicet typo mortis suæ, serpente illo æneo quem Moses de palo suspendit in deserto, ut ejus aspectu sanarentur, qui à serpentibus lethaliter erant vulnerati. Sic enim quam simplicissimé exponendum puto verbum ὑψωθῆναι, id est, exaltari, nempe in ligno crucis, sicut etiam accipitur in illo Domini dicto, Ego cúm exaltatus fuero, omnes (nempe electos) ad me traham. nempe quasi expansis in cruce manibus. inf. 12. 32. item c. 8. v. 28. Alii tamen hunc locum exponunt de Christi exaltatione per prædicationem Euangelii, qua nimirum ejus celsitudo credentibus innotescit. Sed nos alteram significationem tanquam simplicem & genuinam sequuti, sic explicamus hanc similitudinem. Christus comparatur serpenti illi æneo, primò quia ut serpens ille æneus habebat speciem serpentis, sed interim nullo veneno erat infectus: ita Christus forma servi accepta, similis homini-

bus peccatoribus factus est, sed absque peccato ; imó inter sceleratos numeratus est, de cruce inter duos latrones suspensus. Marc. 15.28. Philip. 2.7. Hebr. 4.15. Deinde sicut Israëlitæ qui moti mandato ac promissione Dei, serpentem illum æneum de palo suspensum intuebantur, á morsu lethali serpentum convalescebant : ita omnes qui moti mandato ac promissione Dei, Christum in cruce suspensum, oculis fidei intuentur, convalescunt ac sanantur á vulnere lethali, quod antiquus ille serpens Diabolus eis per peccatum inflixerat. id est, à morte æterna liberantur, ut non pereant, sed habeant vitam æternam.

15 *Ut quisquis credit*]Hic indicat *instrumentum* quo Christum mediatorem amplecti licet. Illud est fides in eum, h.e. fiducia in eum tanquam mediatorem recumbens.

16 *Ita enim*] Hic exponit *causam procreantem vitæ æternæ principalē*, videlicet gratuitum amorem Dei erga nos, quo motus filium in mundum misit, eumque pro nobis in mortem dedit, ad nos servandum. Amplificat autem hunc Dei patris erga nos amorem *ex proprio Filii adjuncto*, quód is nimirum est Filius Dei unigenitus. Confer Rom. 8 32. Item *ex proprio adjuncto hominum*, qui scil. sunt peccatores, ac proinde inimici Dei : hoc enim videtur notari appellatione *mundi*. Confer Rom. 5. v. 8 & 10. Vel potius appellatione mundi significantur omnes populi per mundū dispersi : ut intelligamus mediatorem missum esse non propter solos Judæos. Quum enim dixisset v. 15. Ut *quisquis credit* &c. istud ipsum mox v. 16. declarat inquiens, *Ita enim Deus dilexit mundū*, q.d. Quod dixi, *Quisquis credit in eum* : intellexi non de solis Judæis, sed de quibusvis populis. Quisquis credit : sive scilicet sit Judæus sive Ethnicus. Confer. 1 Joh. 2 2. Imperiti autem plané sunt & inepti, qui ex vocabulo *mundi* colligunt, Deum dilexisse singulos homines, ita ut propter ipsos filium suum miserit. quæ sententia cum plurimis scripturæ testimoniis pugnat; quæ testantur, non singulos homines á Deo patre in Filio dilectos esse, sed tantúm eos, quos ei pro suo beneplacito visum est ad vitam æternam eligere & filio donare. Vide infrá cap. 17. v. 6 9. 11. 12 20. 23. Item inf. c 6. v. 37. 39.

17 *Non enim misit*]Finem seu scopum missionis sui á Patre, amplificat & illustrat *antithesi adversorum*, qua inter se opponit *servare & condemnare*.

18 *Qui credit*]*Condemnationis causam* exponit, videlicet incredulitatem seu contemptum Filii Dei : & hanc expositionem causæ illustrat *collatione pari contrariorum*. Sicut enim qui credit in Christum non condemnatur, sed servatur & vitam æternam habet : sic contrá pari ratione qui in Christum non credit, is condemnatur imó jam condemnatus est. Porró hanc condemnationem istorum esse justam, h.e. incredulos meritó á Deo condemnari, ostendit *ex objecti*, in quod credendum est, *dignitate* : quæ tanta est, ut meritó ad fidem movere atque impellere debeat : quód nimirum Christus in quem credendum est, est filius Dei unigenitus.

19 *Hæc est autem*]Sequitur ἐπιμονὴ. *commoratio* in eadem re atque sententia, & ἐξεργασία. *expolitio* causæ condemnationis: quam causam hic facit odium lucis Euangelii, ejusque odii causam indicat, amorem innatarum tenebrarum, hoc est, innatæ cæcitatis seu ignorantiæ Dei & pravitatis. Quam sententiam vers. 20. illustrat *gnome*, id est, *sententia generali* de consuetudine hypocritarum, qui lucem fugiunt : & hanc gnomen vers. 21. illustrat *gnome pari in contrariis*, de consuetudine hominum sincerorum, qui luce gaudent.

DE ALTERA PARTE.

22 *Postea venit Jesus, & discipuli ejus in Judææ territorium: & illic degebat cum eis,& baptizabat.*

23 *Baptizabat autem etiam Johannes in AEnon prope Salim, quoniam aquæ multæ erant illic: & veniebant ac baptizabantur.*

24 *Nondum enim conjectus fuerat Johannes in carcerem.*

25 *Orta est igitur quæstio quibusdam ex discipulis Johannis cum Judæis de purgatione.*

26 *Veneruntque ad Johannem,& dixerunt ei, Rabbi, is qui tecum erat apud trajectum Jordanis, cui tu testimonium dedisti, ecce baptizat, & omnes veniunt ad eum.*

27 *Respondit Johannes & dixit, Homo non potest* sibi *sumere quicquam, nisi fuerit ei datum è cælo.*

28 *Vos ipsi mihi testes estis me dixisse, Non sum ego Christus, sed missus sum* qui apparerem *coram eo.*

29 *Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autē sponsi qui stat & audit eū, gaudio gaudet propter vocem sponsi. hoc ergo gaudium meum impletum est.*

30 *Illum oportet crescere, me verò minui.*

31 *Qui supernè venit, supra omnes est: qui è terra est, terrenus est, & terrena loquitur: qui è cælo venit, supra omnes est.*

32 *Et quod vidit & audivit, hoc testatur: sed testimonium ejus nemo recipit:*

33 *Qui recipit ejus testimonium, is obsignat quòd Deus verax sit.*

34 *Nam is* demum *quem misit Deus, verba Dei loquitur, non enim* huic *admetitur Deus spiritum.*

35 *Pater diligit Filium, & omnia dedit ei in manum.*

36 *Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui verò non obtemperat Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.*

Sequitur altera capitis pars, quæ continet *testimonium Johannis Baptistæ*, quod reddidit Christo apud discipulos suos. Ubi primùm narratur hujus testimonii *occasio*, videlicet querela discipulorum de baptismo Christi, usque ad v.27. Deinde *ipsum testimonium*, á v 27. usque ad finem capitis. Occasionis summa hæc est: Quum discipuli Johannis intellexissent, Jesum baptizare ac docere, & discipulos á Johanne ad Jesum transire: hanc rem apud præceptorem questi sunt, tanquam cum imminutione authoritatis illius conjunctam.

27 *Respondit*] Johannes querelam discipulorum refutat: ac reprehendit primùm, quód ægré ferebant Jesum emergere & summam doctoris authoritatem nancisci. Hanc invidiam reprehendit hoc argumento, quód Deus illum ad docendum miserit: cujus voluntati meritó sit acquiescendum. Deinde reprehendit perversam istam æmulationem, qua tueri volebant authoritatem præceptoris, optantes ut ipse se pro Christo seu promisso Messia gereret. Hoc illorum studium reprehendit commemoratione suæ de seipso & de Jesu confessionis: qua dignitatem & officium Messiæ á se repudiarit, & Jesu attribuerit. Tum eminentiam Christi, *comparatione & antithesi* illustrat: ubi Christum sponso comparat, se autem amico sponsi seu paranympho: deinde Christum é cælo esse affirmat, se autem é terra. Præterea certitudinem doctrinæ Christi commendat: ibique de

incredulitate maximæ partis conqueritur, & contrà fidem insigni elogio exornat, quód per illam veritas Dei obsignetur, nimirum promissio Euangelii, quæ fide accipitur. Postea Christum commendat ab immensa copia donorum Spiritus sancti quæ in illum á Patre sint collata, itemque à summa potestate in omnes res creatas, quam ei pater dederit. Postremó fidei fructum indicat, & contrà pœnam incredulitatis: ubi docet, Christum cujus gratia fide percipitur, authorem esse vitæ æternæ: Contrà æternæ morti obnoxios manere, quicunque gratiam Christi in Euangelio oblatam incredulitate sua repellunt & contemnunt.

SCHOLIA IN CAP. III.

1 *Quidam.* ἄνθρωπος. Heb. איש. pro τὶς. *Ex primoribus.* ἄρχων. Ad verb. Princeps. id est, unus ex princip. seu primoribus. neque enim penes ipsum solum summa potestas erat: sed complures erant οἱ ἄρχοντες. Vide infrà ca.8. ℣.48. & deinceps.

2 *Rabbi.* ῥαββί. Id est, magister seu doctor. Vox Hebræa est, orta à verbo quod significat multiplicari: ac notatur eo nomine copia seu magnitudo doctrinæ, multarumque rerum notitia. *Hæc signa edere.* ταῦτα τὰ σημεῖα ποιεῖν. Confer suprà cap.2.℣.23.

3 *Amen, amen.* ἀμὴν, ἀμὴν. id est, Certò, certò. Voces Hebraicę sunt. *Nisi quis fuerit genitus denuó.* ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν. Nempe ex Spiritu: ut declaratur inf. v.5. hoc est, per operationē Spiritus sancti illustrantis mentem hominis salvifica cognitione Dei, & voluntatem flectentis in alacre obsequium mandatorum Dei. *Non potest videre regnum Dei.* οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. Hoc ipsum inf. ℣.5. enuntiatur verbis paulo-diversis, nempe, Non potest introire in regnum Dei. οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. Sententia est: Non potest fieri particeps beatæ immortalitatis seu cælestis illius felicitatis ut ea fruatur. Et *Videre* pro experiri ac frui, synecdoche membri Hebraica est.

5 *Ex qua & Spiritu.* ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος. Id est, Ex Spiritu sancto exerente quasi vim aquæ. Figura loquendi quæ nominatur ἓν διὰ δυοῖν: quasi dicatur, Ex aqua quæ est Spiritus. Sic Matth.3.vers.11. Ipse vos baptizabit Spiritu Sancto & igni: id est, Spiritu sancto qui est quasi ignis: dum scilicet cor illuminat cognitione Dei, accendit dilectione Dei, expurgat pravis affectibus. Ita hoc loco Spiritus sanctus comparatur aquæ (ut alibi passim in Scriptura) quatenus cor emundat, certiorando ipsum de peccatorum remissione per sanguinem Christi qui nos purgat ab omni peccato: tum etiam quatenus cor quasi rigat & fertile reddit bonorum operum tanquam suavissimorum Deóque gratissimorum fructuum. Si quis per aquam hoc loco malit intelligere sacrum Baptismum: tum duæ istæ regenerationis causæ sapienter erunt distinguendæ: ne quod proprium est Dei, tribuatur creaturæ. Etenim Spiritus sanctus regenerat ut causa principalis: utitur autem ad regenerandum tum Baptismo tanquam testimonio divino gratiæ Dei erga nos, tum in primis prædicatione Euangelii, cujus appendix est Baptismus. Veruntamen quum sine hac aqua de qua hic loquitur Christus, nemo possit vitam æternam consequi, ut ex ipsis verbis liquet: sine Baptismo autem nonnulli vitam æternam adipisci possint: consequens est, Christum hic de Baptismo non loqui. Quod etiam ex eo colligitur: quód mox sermonem institutum continuans & ampliús declarans,

declarans, solius Spiritus mentionem facit.

6 *Quod genitum est ex carne, caro est*, &c. τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς, σάρξ ἐστι. &c. Elegans ἀντανάκλασις. nam nomen Carnis, sicut & Spiritus, in duplici sensu accipitur: primùm propriè, deinde metonymicè. Sententia videtur hæc esse: Homo quatenus ex carne parentum genitus est, carnalis est, sapit ea quæ sunt carnis seu corruptæ naturæ: quatenus autem genitus est à Spiritu sancto, spiritualis est, sapit ea quæ sunt spiritus seu naturæ per Spiritum sanctum renovatæ.

8 *Ventus*. τὸ πνεῦμα. Vox Græca, sicut & Hebræa רוח ruach, & ventum & spiritum, hoc est, substantiam incorpoream significat: qualis est Dei & Angelorum.

11 *Quod scimus*. ὃ οἴδαμεν. Scilicet, ego & Johannes Baptista. *Non recipitis*. οὐ λαμβάνετε. Scilicet vos Judæi, saltem quo ad maximam partem.

12 *Si terrena dixi vobis, & non creditis*. εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε. Pro, εἰ τὰ ἐπίγεια εἰπόντι ὑμῖν, ὅμως ἐμοὶ οὐ πιστεύετε. id est, Si quum terrena dixerim vobis, tamen mihi non creditis. *Quomodo credetis?* πῶς πιστεύσετε. Id est, Multò minùs credetis. Est igitur argumentū à majori, ἀπὸ τοῦ μᾶλλον. nam etsi res terrenæ cælestibus minores, hoc est, minus præstantes sunt: tamen magis est probabile, credi differenti de illis quàm differenti de cælestibus: quippe quum res terrenæ nobis faciliores sint intellectu. Quanquam Christus hic non intelligit ipsam quæstionem seu rem subjectam suæ disputationis: quippe illa erat cælestis, videlicet regeneratio spiritualis: Sed intelligit argumentum quod ad quæstionem illam declarandam adhibuerat, videlicet similitudinem illam á vento ductam qua operationem Spiritus sancti in homine regenerando voluit aliquo modo declarare. Sententia igitur istorum verborum est: Si non capitis meam doctrinam de rebus cælestibus, quando eam per similitudines á rebus terrenis desumtas declaro atque illustro: quanto minùs eam caperetis, si res cælestes nudè & quales suapte natura sunt, proponerem.

13 *Nullus enim*. καὶ οὐδεὶς. Quasi præcesserit: Ego enim certè is sum qui cælestia dicere vobis possim: Nemo enim, &c. Verti etiam posset: Et certè nemo ascendit, &c. *Ascendit in cœlum*. ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν. Id est, Penetravit acie ingenii in mysteria regni cœlorum. *Qui descendit è cœlo*. ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Id est, Qui assumta natura humana apparuit in terra: quum antea ut Deus putaretur tantùm esse in cœlo: quippe quod in Scriptura dicitur sedes Dei. Est autem hic notanda pulcherrima ἀντανάκλασις in vocabulo *cœli* ad res diversas significandas adhibito.

Filius hominis. ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Id est, Ego ipse qui ideò factus sum filius hominis, ut mysteria illa regni cœlorum hominibus electis revelarem. Confer suprà caput 1. vers. 18. Deum nemo vidit unquam, &c. & Matth. 11. v. 27. Nemo novit Filium nisi Pater: neque Patrem quisquam novit nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius revelare. *Qui est in cœlo*. ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. nempe quatenus ille filius hominis in una eadémque persona est etiam Deus: Deus enim cœlum & terram replet. Dictum per synecdochen integri, quam veteres nominarunt κοινωνίας ἰδιωμάτων: qua quod unius in Christo naturæ proprium est, tribuitur personæ ab altera natura denominatæ. Si quis contendat, Christum tum fuisse in cœlo quatenus erat filius hominis seu secundum humanam naturam: is pari ratione dicere cogetur, Christum è cœlo descendisse quatenus erat filius hominis seu secundum humanam naturam: id quod apertè falsum est. Etenim sic

fuisset

fuisset homo antequam esset homo: quum certum sit, eum eatenus dici de cælo descendisse, quatenus homo factus est.

14 *Exaltavit.* ὕψωσε. Id est, In altum seu in sublime sustulit, nempe suspendens de palo. *Serpentem illum.* τὸν ὄφιν. nempe æneum illum serpentem, cujus nota est historia ex Mose. *Exaltari.* ὑψωθῆναι Nempe in lignum crucis, & ex eo suspendi.

15 *Quisquis credit in eum.* πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν. Id est, qui eo confidit tanquam suo servatore: quippe qui in cruce expiarit sua peccata, gustando pro se iram Dei adversus illa. Notandum autem quòd dicit, πᾶς ὁ πιστεύων, omnis qui credit. quasi dicat: sive Judæus sit, sive Gentilis. sicut mox ipse exponit, inquiens: Ita Deus dilexit *mundum.* id est, omnes totius mundi electos, non autem solos electos ex Judæis. *Dederit.* ἔδωκεν. Id est, donaverit, nempe electis in servatorem. Et sic Christus infrà cap. 4. vers. 10. sese vocat τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, donum illud Dei. Vel (quod eòdem redit) *dederit*, scilicet in mortem: ut Rom. 8. v. 32. Qui ne proprio quidem filio pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, qui non etiam cum eo omnia nobis donabit?

17 *In mundum.* εἰς τὸν κόσμον. Notanda ἀντανάκλασις in vocabulo *Mundi*: quod hic accipitur in significatione propria seu nativa: at pauloantè, itemque paulo-pòst, per metonymiam subjecti, pro electis in mundo degentibus. *Condemnet.* κρίνῃ. Pro κατακρίνῃ. Synecdoche generis: item metonymia causæ, quatenus *Condemnare* (ut ex antithesi percipitur) hic idem significat quod Perdere. *Ut servetur mundus.* ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος. Id est, electi in mundo. His enim solis datur ut credant: soli autem credentes servantur: sicut Christus ipse mox declarat, inquiens: Qui credit in eum, non condemnatur, &c.

18 *In nomen unigeniti filii Dei.* εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Id est, In Filium Dei, qui ipsi innotuit per Euangelium.

19 *Hæc est autem condemnatio.* αὕτη δέ ἐστιν ἡ κρίσις. Id est, condemnationis causa. Sic Rom. 7. v. 7. Lex peccatum est? Pro, Estne Lex peccati causa?

21 *Qui dat operam veritati.* ὁ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν. Id est, qui agit sincerè & integrè. *Facta.* τὰ ἔργα. Et mox, Facta sint, εἰργασμένα ἐστί. Paronomasia. *Secundum Deum.* ἐν Θεῷ. Id est, secundum voluntatem Dei. Vel, *In Deo:* id est, in timore Dei.

22 *In Judeæ territorium.* εἰς τὴν Ἰουδαίαν γῆν. Nomen Ἰουδαίαν videtur hic positum adjectivè pro Ἰουδαϊκήν: sicut Homerus dicit: πατρίδα γαῖαν, pro πατρικήν. *Degebat.* διέτριβε. Tremellius apud Syrum, *Versabatur.* Erasmus, *Morabatur.* nam διατρίβειν, dicitur per ellipsin, pro διατρίβειν τὸν χρόνον, id est, terere tempus. *Baptizabat.* ἐβάπτιζε. Id est, per discipulos baptizari curabat: infra cap. 4. v. 2.

23 *Aquæ multæ.* ὕδατα πολλά. Videntur significari plures rivi, non autem unum flumen magnum. Et sic ὕδωρ numero singulari fluvium Jordanem significat, Matth. 3. 16. item alium quendam fluvium, Act. 8. 36. Nisi quis malit esse Hebraismum, מים רבים majim rabbim: pro ὕδωρ πολύ. Commemoratur autem hoc ad significandum ritum Baptismi, quo Johannes utebatur, immergens scilicet totum corpus hominis in fluvio stantis. unde Christus à Johanne in Jordane baptizatus, ex aqua ascendisse dicitur, Matthæi 3. vers. 16. Eundem modum Philippus observavit, Actor. 8. vers. 38.

Veniebant.

Veniebant. παρεγίνοντο. Nimirum Judæi. *Baptizabantur* ἐβαπτίζοντο. Id est, baptizandos sese sistebant: significatione reciproca Niphal Hebræorum.

25 *Quibusdam.* Supplementum. Syrus supplevit לחד uni, id est cuidam. Et mox pro, *Cum Judæis*, עם יהודיא חד Cum Judæo uno, id est quodam.

26 *Veneruntque.* καὶ ἦλθον. Scilicet discipuli Johannis. *Ecce baptizat.* ἴδε οὗτος βαπτίζει. Pronomen οὗτος redundat per epanalepsin huic Euangelistæ familiarem. Sic supra cap. 1. vers. 18. *Omnes veniunt ad eum.* πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν. quasi dicant: Nemo autem amplius venit ad te. Zelant pro magistro: metuentes ne brevi actum sit de ejus authoritate.

27 *Homo non potest.* οὐ δύναται ἄνθρωπος. Id est, Non potest quisquam. Est enim sententia generalis seu universalis. *Sibi sumere.* λαμβάνειν. Scilicet ἑαυτῷ: ut Hebr. 5. ℣. 4. Frustra enim sibi sumit honorem, cui is non est datus divinitus. *Quicquam.* οὐδὲν. Id est, ullum honorem: ut indicant sequentia. In Græco est gemina negatio ex more. *E cœlo.* ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Id est, à Deo. Metonymia subiecti, nempe loci continentis. Non quòd Deus cœlo inclusus sit: sed quòd illic se maximè fruendum det electis suis. Sic Matth. 21. ℣. 25. Baptisma Johannis unde erat, è cœlo, an ex hominibus?

28 *Sed missus sum.* ἀλλ' ὅτι ἀπεσταλμένος εἰμί. In Græco mutatum est genus orationis, prosopopœia videlicet recta in obliquam: ut tota sententia Græcè sic sonet, Testes estis, me dixisse, Non sum ego Christus: sed me missum esse &c.

29 *Gaudio gaudet.* χαρᾷ χαίρει. Hebraism. Id est, Solidè gaudet: ut Terentius loquitur. Vel, Solido gaudio gaudet. Sic Luc. 2. v. 9. ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν. & Matth. 2. ℣. 10 ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα.

31 *Supernè.* ἄνωθεν. ἐκ τῶν ἄνω τόπων, è locis supernis: id est (ut mox in fine versus declaratur) ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Est autem hæc periphrasis Filii Dei, qui è cœlo venisse dicitur quum homo factus est, & in terra se ostendit. *Qui è terra est.* ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς. Id est, qui ex hominibus tantùm oriundus est: qualis scilicet ego Johannes sum, & qualem me esse agnosco.

Terrenus est. ἐκ τῆς γῆς ἐστι. Ad verb. E terra est. Antanaclasis. nam iisdem verbis primùm significatur substantiæ origo, deinde ingenii affectio. Sententia est: Terrenus terrena sapit. *Qui è cœlo venit.* ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος Epanalepsis ad commodiùs connectendum sequentia.

32 *Quod vidit &c.* Sic suprà ℣. 11 *Sed.* καὶ. Pro ἀλλά. Est enim antithesis & enuntiatum discretum: quasi dicatur, Etsi Jesus testatur quæ vidit & audivit, tamen testimonium ejus nemo recipit. *Nemo.* οὐδεὶς. Id est, fere nemo. quia mox significat, aliquos recipere.

33 *Qui recepit, is obsignat.* ὁ λαβὼν, ἐσφράγισεν. Enallage temporis. quanquam potest etiam simpliciter verti, Qui recepit, is obsignavit.

34 *Non admetitur Spiritum.* οὐκ ἐκ μέτρου δίδωσι τὸ πνεῦμα. Non ex mensura seu per mensuram dat Spiritum. Scilicet sanctum: id est, dona S. Sancti: sed implet eum gratia, id est, effundit in eum omnes gratias Spiritus S. adeò ut nos ex plenitudine ipsius accipiamus. Vide suprà cap. 1. ℣. 14. & 16.

36 *Qui verò non obtemperat.* ὁ δὲ ἀπειθῶν. Id est, Qui non credit: ut percipitur ex antithesi. Synecdoche generis. nam intelligitur hic obedientia qua iubemur credere in Christum. Sic Paulus vocat ὑπακοὴν πίστεως, obedientiam fidei. Rom. 1. ℣. 5. *Non videbit vitam.* οὐκ ὄψεται ζωήν. Id est, Non fruetur vita, Synecdoche membri Hebraica.

OBSER-

OBSERVATIONES LOCORUM DOCTRINAE EX CAP. 3.

EX PRIMA PARTE.

I Doctrina religionis Christianæ non est æstimanda ex auctoritate docentium: ut nimirum pro vero amplectamur quicquid hic vel ille doctor, auctoritate coram mundo præditus, tradiderit: quia tales contingit veritatis cælestis valde rudes esse: sicut exemplum Nicodemi hoc loco claré ostendit. Æstimanda est autem doctrina cælestis ex testimoniis divinis per Prophetas & Apostolos & Christum ipsum patefactis.

II Quum Christus in doctrina Euangelii proponenda interdum sermone tropico sit usus, ut ex hoc loco planum est: imperite igitur & perversè agunt, qui clamant, eos á verbis Christi recedere in doctrinæ sacræ Cœnæ, qui genuinum illorum sensum ex consideratione tropi investigant.

III. De miseria hominis Homo à natura prorsus corruptus est: ita ut nec rationem salutis intelligat, & pravis affectibus saluti suæ adversetur. Hoc ex eo intelligitur, quód hominem (quemadmodum hoc loco Christus docet) iterum gigni necesse est, ut regnum Dei videre & in illud introire possit.

IV. Regeneratio, qua homo ad regnum Dei regeneratur, est opus Spiritus sancti afflantis hominis animum, V. 8. & vim quandam aquæ in eo exerentis, V. 5. Afflare autem hominis animum dicitur Spiritus sanctus, quum & mentem ejus illuminat cognitione gratiæ Dei per & propter Christum, & cor suaviter flectit ad assentiendum promissioni gratiæ, & in gratia promissa acquiescendum filiali fiducia. Vim verò aquæ in hominis animo exerit Spiritus S. quatenus ei persuadet, sanguine Christi, quatenus is in cruce effusus est, purgari ipsum ab omni peccato: ac præterea ex recta purgationis hujus consideratione ipsum movet ad serium studium expurgandi peccati reliquias per veram pœnitentiam.

V. Regeneratio pendet à libera Spiritus sancti voluntate. nam quemadmodum ventus quò vult, spirat, V. 8. ita Spiritus sanctus quem vult, afflat: & quando vult, & quantum vult. Discamus igitur, regenerationem nostri, gratiæ Spiritus sancti acceptam ferre, ad gloriam ipsius.

VI. Regenerationis modus humano captui incomprehensibilis est: veruntamen regenerati vim ejus & effecta in se sentiunt, ex V. 8. Et modus ille in se ipso incomprehensibilis, per similitudinem venti & aquæ utcunque percipitur: hoc versu & quinto.

VII. Doctrina Christi & Johannis Baptistæ citra omnem hæsitationem firma fide recipienda est: quia est testimonium de rebus certò compertis, ex revelatione nimirum ipsius Dei, V. 11.

VIII. Rerum terrenarum similitudines adhibentur ad res cœlestes declarandum, ut meliùs intelligantur & eò faciliùs credantur. Qua in re agnoscenda est φιλανθρωπία Dei, ad nostrum captum sese accommodantis.

IX. Christus in una eademque persona simul Deus & homo est: quippe qui prope Nicodemum in terra positus corpore suo, simul tamen fuit in cœlo: id quod fieri non potuisset, nisi simul Deus esset. Sola enim deitas cœlum & terram replet ex V. 13. Estq; hæc personalis duarum in Christo naturarum unio tam arcta, ut quod unius naturæ proprium est, id ipsi personę ab altera natura denominatæ attribuatur: sicut hic dicitur, *Filius hominis qui*

est

est in cælo. Denominatur enim Christus filius hominis à natura humana, quam ex homine, videlicet virgine Maria, assumpsit. Erat autem tunc in cœlo, non quatenus filius hominis. i. secundum naturam humanam: sed quatenus filius Dei, ac proinde secundum naturam divinam: secundum quam quovis tempore cœlum & terram replet. Secundum humanam autem naturam Christus nunc est in cœlo tantùm, & non etiam in terra: sicut tempore istius cum Nicodemo colloquii, secundum naturam humanam erat in terra tantùm, & non etiam in cælo. Sic infrà cap. 6. v. 62. Si igitur videatis filium hominis ascendere eò ubi erat priùs? nempe in cœlum ascendere suo corpore, ubi erat priùs sua deitate. Atque in his duobus exemplis proprietas quædam naturę divinæ, nempe ubiquitas, tribuitur Christo denominato à natura humana: contrà eidem denominato à natura divina attribuuntur proprietates naturæ humanæ in sequentibus exemplis. Act. 20. v. 28. Deus proprio sanguine Ecclesiam acquisivit. 1. Cor. 2. v. 8. Dominum gloriæ crucifixerunt. 1. Johan. 1. v. 1. Sermo vitæ oculis Apostolorum conspectus, & manibus eorum contrectatus est.

x De causis salutis. Causa agens principalis est Deus Pater, is enim filium suum unigenitum in mortem pro nobis dedit, ut sua morte nobis vitam æternam acquireret. Causa antecedens, τὸ προηγούμενον αἴτιον, est dilectio Dei Patris quâ dilexit mundum, id est, omnes totius mundi electos, tam ex Ethnicis quam ex Judæis. ex hac enim dilectione misit Filium in mundum, ut sua morte electos ex potestate diaboli redimeret, & vitam æternam eis recuperaret. Causa ministrans est Filius Dei unigenitus in carne manifestatus, qui est servus Patris, sicut eum Pater ipse apud Jesaiam nominat, inquiens: Servus meus justus, cognitione sui justificabit multos. cap. 53. Is enim propter nos & nostram salutem de cœlo descendit, & homo factus est, & mortem pro nobis gustavit: atque ita judicio Dei pro nobis satisfecit, nos ex potestate diaboli redemit, iram Patris nobis placavit: gratiam & favorem ejus nobis conciliavit, justitiam & vitam æternam adduxit. Causa impulsiva, τὸ προκαταρκτικὸν αἴτιον, est meritum Filii. nam Filii pro nobis ex Patris mandato morientis obedientia, Patrem movet atque impellit ut peccata nobis remittat, atque ita pro justis nos habeat, in filios nos adoptet, vitámque æternam nobis donet. Instrumentum, quo tanquam manu Christum tanquam donum Patris cum suis beneficiis apprehendimus atque amplectimur, est fides seu fiducia in eo tanquam Servatore acquiescens. Fide enim assentimur promissioni gratiæ, ac proinde fiducia acquiescimus in gratia promissa & Christo mediatore qui gratiam Patris nobis conciliavit. Atque harum omnium causarum fit mentio, v. 16. His addendæ sunt ex aliis Scripturæ locis, causæ efficientes fidei: videlicet Spiritus sanctus & verbum Euangelii seu promissio gratiæ. nam per hujus prædicationem Spiritus sanctus fidem in cordibus electorum efficit & conservat: ut liquet ex his testimoniis. Matth. 16. v. 17. quum Petrus suam cæterorumque Apostolorum de Christo fidem confessus esset, subjicit Christus: Beatus es Simon Bar-Jona: quia caro & sanguis hæc non revelavit tibi, sed Pater meus qui est in cælis. scilicet revelavit: nempe per Spiritum sanctum. Johan. 6. v. 44. & 45. Nemo potest venire ad me (id est, credere in me: ex collatione v. 36. & 37. ejusdem capitis) nisi Pater qui misit me, traxerit eum. nempe per Spiritum sanctum ex nolente reddendo volentem. Et mox, Est scriptum in Prophetis, Et erunt omnes docti à Deo. Quisquis ergo audivit à Patre & didicit, venit ad me. Ephes. 2. v. 8. Gratia

estis servati per fidem: idque non ex vobis, Dei donum est. Rom. 10. v. 17. Fides ex auditu est, id est, ex sermone Euangelii prædicato & audito. Johan. 6. v. 68. ait Petrus de sermone Euangeli i paulo ante à Christo apud Capernaitas prædicato: Domine, ad quem abibimus? verba vitæ æternæ habes. Roman. 1. v. 16. Euangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti. 1. Tim. 4. v. 16. Id si feceris (id est, si in doctrina fidei & cognoscenda & docenda perstiteris) & teipsum servabis, & eos qui te audierint.

XI Condemnationis causa justissima est incredulitas: quia increduli contumelia afficiunt filium Dei, quasi vel non satis potens fuisset ad ipsos redimendum, vel sanguis eius non satis fuisset preciosus. hoc videtur innuere Christus, quum ait, *Quia non credidit in nomen unigeniti filii Dei.* Deinde increduli ad lucem cælestis veritatis petulanter oculos claudunt, v. 19 & 20. Hinc fit, ut Euangelium sit eis odor mortis ad mortem: quod credentibus est odor vitæ ad vitam; sicut docet Paulus 2. Cor. 2. v. 15. 16.

EX SECUNDA PARTE.

I Vetus baptizandi ritus fuit, vt toto corpore in aquam immergerentur, & inde rursus extraherentur: quorum illud significabat mortificationem veteris hominis, istud vivificationem novi: ut intelligitur ex verbis Pauli Roman. 6. v. 3. & 4. Veruntamen hunc ritum ne Apostoli quidem semper adhibuisse videntur. nam Act. 16. v. 33. à Paulo & Sila baptizatus fuisse legitur commentariensis ille seu custos carceris in urbe Philippis unà cum domesticis suis: id quod non in aliquo flumine, sed domi illius factum videtur.

II Cavendum ne præceptoribus nostris nimis addicti simus aut nimium tribuamus, quemadmodum hoc loco fecerunt discipuli Johannis, dum eum habent pro Christo, & interim Christo invident, quòd multi Johanne relicto ipsum sequerentur. quo nomine eos Johannes reprehendit.

III. Fidelis ministri Christi officium est, vt testetur de Jesu Mariæ virginis filio, quòd ipse sit Christus: ac proinde vt illi tanquam sponso Ecclesiam tanquam sponsam adducat: sicut hoc loco Johannes Baptista facit. Sic Paulus 2. Cor. 11. v. 2.

IV Insigne est fidei encomium, quòd per eam obsignatur veritas Dei, ver. 33. Contrà igitur incredulitatis insigne dedecus est, quod per eam Deus mendacii arguitur.

V. Inter Christum & credentes magnum discrimen est, quod ad dona spiritualia attinet. Christus. n. à Patre accepit immensam illorum donorum copiam: sicut hoc loco ait Johannes, Deum illi non admetiri seu (vt verba in Græco habent) non ex mensura, id est, secundum mensuram dare Spiritum. Et suprà capite primo, ver 16. docuit, eum istis donis esse repletum: quippe quum ex plenitudine ipsius omnes credentes accipiant. Et sic in Psalmo dicitur unctus oleo lætitiæ (id est donis Spiritus sancti) præ consortibus suis, id est, præ credentibus. Item Esaiæ 11. dicitur: Requiescet super eum Spiritus Domini: spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilii & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis: & replebit eum spiritus timoris Domini. Credentes autem accipiunt dona spiritualia secundùm mensuram donationis Christi: sicut testatur Paulus Ephes. 4. v. 7.

ANALYSIS CAP. IIII.

ARGUMENTUM.

Caput hoc in quatuor partes distingui potest. Prima est de reditu Domini in Galilæam, tribus primis versibus. Secunda, de colloquio ejus cum muliere Samaritana, à v.4. usque ad 43. Tertia, quomodo à Galilæis exceptus sit, v.43.44.& 45. Quarta, quomodo sanaverit filium cujusdam regii qui degebat in oppido Capernaum, à v. 46. usque ad fin. capitis. Ex his quatuor partibus secunda & quarta principales sunt: prima autem continet secundæ προπαρασκευήν, itemque tertia quartæ.

DE PRIMA PARTE.

VT ergo cognovit Dominus Pharisæos audisse, ipsum plures discipulos facere & baptizare quàm Johannem:
2 *(Quanquam Jesus ipse non baptizabat, sed discipuli ejus)*
3 *Reliquit Judæam & abiit rursum in Galilæam.*

Quod ad reditum Domini in Galilæam attinet, Euangelista exponit illius *causam impulsivam*, nempe metum insidiarum á Pharisæis: ut qui ægrè ferrent, Dominum plures discipulos facere & baptizare quàm Johannem.

DE SECUNDA PARTE.

4 ¶*Oportebat autem eum transire per Samariam.*
5 *Venit ergo in urbem Samariæ quæ dicitur Sichar juxta prædium quod dedit Iacob Josepho filio suo.*
6 *Erat autem ibi fons Iacob: Jesus ergo fatigatus ex itinere, ita sedit ad fontem. hora enim erat quasi sexta.*
7 *Venit mulier Samaritana ut hauriret aquam: dicit ei Iesus, Da mihi potũ.*
8 *Nam discipuli ejus abierant in urbem ut cibos emerent.*
9 *Dicit igitur ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu, Iudæus quũ sis, potũ à me poscis quæ sũ mulier Samaritana? (nõ enim utũtur Iudæi Samaritanis.)*
10 *Respondit Jesus & dixit ei, Si scires donum illud Dei, & quis sit ille qui dicit tibi, Da mihi potum: tu petiisses ab eo, & dedisset tibi aquam vivam.*
11 *Dicit ei mulier, Domine, neque quo haurias habes, & puteus profundus est: unde ergo habes aquam illam vivam?*
12 *Num tu major es patre nostro Iacob, qui dedit nobis hunc puteum, ex quo ipse bibit, & filii ejus, & ejus pecora?*
13 *Respondit Jesus & dixit ei, Quisquis bibit ex aqua ista, sitiet rursus:*
14 *Quisquis autem biberit ex aqua illa quam ego ei dabo, non sitiet in æternum: sed aqua illa quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ saliẽtis in vitã æternã.*
15 *Dicit mulier, Domine, da mihi aquam istam, ut non sitiam, neque veniam huc ad hauriendum.*
16 *Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuum, & veni huc.*
17 *Respondit mulier & dixit ei, Non habeo virum. Dicit ei Iesus, Bene dixisti, Non habeo virum.*
18 *Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir. hoc verè dixisti.*

19 *Dicit*

19 *Dicit ei mulier, Domine, video te Prophetam esse.*

20 *Patres nostri in hoc monte adoraverunt: & vos dicitis Hierosolymis esse locum illum vbi oporteat adorare.*

21 *Dicit ei Iesus, Mulier, crede mihi, venit tempus, quando neque in monte hoc neque Hierosolymis adorabitis Patrem.*

22 *Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est.*

23 *Sed venit tempus, & nunc est, quum veri adoratores adorabunt Patrem Spiritu ac veritate: etenim pater tales quærit qui ipsum adorent.*

24 *Deus est Spiritus, & qui adorant eum, oportet vt Spiritu ac veritate adorent.*

25 *Dicit ei mulier, Scio Messiam venturum, qui dicitur Christus: quum venerit ille, nobis annunciabit omnia.*

26 *Dicit ei Iesus, Ego* is *sum qui loquor tibi.*

27 *Interea verò venerunt ejus discipuli, & mirati sunt quòd cum muliere loqueretur: nemo tamen dixit, Quid quæris? aut, quid loqueris cum ea?*

28 *Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in urbem, dixitque ejus loci hominibus:*

29 *Venite, videte hominem qui dixit mihi quæcunque feci: num iste est Christus?*

30 *Exierunt ergo ex urbe, & venerunt ad eum.*

31 *Interim autem rogabant eum discipuli, dicentes, Rabbi, comede.*

32 *Ille autem dixit eis, Ego cibum habeo quo vescar, quem vos nescitis.*

33 *Dicebant ergo discipuli alii ad alios, Num quis attulit ei quo vescatur?*

34 *Dicit eis Iesus, Esca mea est exequi voluntatem ejus qui misit me, & perficere ipsius opus.*

35 *Nonne vos dicitis, Adhuc quadrimestre* spatium *superest, & messis aderit? Ecce dico vobis, attollite oculos vestros, & spectate regiones: nam albæ jam sunt ad messem.*

36 *Qui autem metit, mercedem accipit, & cogit fructum in vitam æternam: vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.*

37 *Nam in hoc dictum illud verum est, Alius est qui seminat, & alius qui metit.*

38 *Ego misi vos ad* id *metendum in quo vos non laborastis: alii laboraverunt, & vos in labores eorum introistis.*

39 *Ex vrbe autem illa multi Samaritanorum crediderunt in eum propter sermonem mulieris, testantis* ac dicentis, *Certè dixit mihi omnia quæ feci.*

40 *Quum ergo venissent ad eum Samaritani, rogarunt eum vt apud ipsos maneret: & mansit ibi biduum.*

41 *Ac multos plures crediderunt propter sermonem ipsius.*

42 *Et mulieri dicebant, Non amplius propter tuos sermones credimus: ipsi enim audivimus: & scimus hunc esse verè Servatorē illum mundi, Christū.*

In colloquio Christi cum Samaritide, primùm describitur illius occasio, videlicet transitus Christi per Samariam, & adventus ejus ad oppidum Sichar, sessioque ad fontem, v. 4. 5. & 6. Deinde describitur ipsum colloquium à vers. 7. usque ad 27. Tum quæ colloquium consecuta sunt, nempe primùm admiratio discipulorum super venientium, v. 27. deinde advocatio Samaritanorum per Samaritidem, v. 28. 29. 30. tum sermo allegoricus Christi cum discipulis de cibo suo & de messe discipulorum, à v. 31, usque ad 39. Postremo fides Samaritanorum, à v. 39. usque ad 43.

DE TERTIA PARTE.

43 *Duobus autem post diebus exiit inde,& abiit in Galilæam.*
44 *Ipse enim Jesus testatus fuerat, Prophetam in sua patria honorem non habere.*
45 *Quum ergo venisset in Galilæam,exceperunt eum Galilæi,quum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis in festo: nam & ipsi venerant ad festum.*

Sequitur tertia pars capitis, quomodo Christus à Galilæis exceptus sit, nempe reverenter, idque propter miracula quæ viderant Hierosolymis in festo. Simul etiam causa exponitur, cur Christus relicta Nazaretha, ubi fuerat educatus, reliquas Galilææ partes obierit: nempe quòd à Nazarethanis sperneretur, ut qui cum à puero apud sese familiariter versantem noverant.

DE QUARTA PARTE.

46 ¶ *Venit igitur Jesus rursum Cana* oppidum *Galilææ, ubi fecerat ex aqua vinum. Erat autem in Capernaum regius quidam, cujus filius ægrotabat.*
47 *Is quum audisset Jesum venisse ex Judæa in Galilæam, abiit ad eum, & eum rogavit ut descenderet ac sanaret ipsius filium: erat enim moribundus.*
48 *Dixit ergo Jesus ei, Nisi signa & miracula videritis, non credetis.*
49 *Dicit ei regius ille, Domine, descende priusquam moriatur puerulus meus.*
50 *Dicit ei Jesus, Vade, filius tuus vivit. Credidit homo sermoni quem dixerat ei Jesus: & profectus est.*
51 *Jam autem eo descendente, servi occurrerunt ei, & annuntiaverunt, dicentes, Filius tuus vivit.*
52 *Percontatus est ergo ab eis horam qua melius habuerat: & dixerunt ei, Heri* circiter *horam septimam dimisit eum febris.*
53 *Agnovit ergo pater* id factum esse *illa ipsa hora qua dixerat ei Jesus, Filius tuus vivit: & credidit ipse ac domus ejus tota.*
54 *Hoc rursus,* id est, *secundum signum edidit Jesus, quum venisset ex Judæa in Galilæam.*

Sequitur quarta capitis pars: quomodo Christus sanaverit filium regii cujusdam qui degebat in oppido Capernaumo. Illum igitur jam moribundum sanavit rogatu patris: sed quomodo? Absens corpore, sola verbi testificatione: cui regius ille credidit. Prius tamen & illum & totam gentem Judaicam objurgavit, quòd miraculorum nimis cupidi essent, interim scilicet doctrinam ejus negligentes ac spernentes.

SCHOLIA IN CAP. IIII.

1 *Ipsum.* ὅτι Ἰησοῦς. Antecedens repetitur more Hebræorum.
5 *Sichar.* Σιχάρ, Aliâs Sichem.
6 *Fons Jacob.* πηγὴ τοῦ Ἰακώβ. Id est, Quem Jacob foderat: vel saltem quo usus fuerat cum familia: ut declaratur infrà V. 12. *Ad fontem.* ἐπὶ τῇ πηγῇ. Supra fontem illum. *Quasi.* ὡσεὶ. Id est, Circiter. *Sexta.* ἕκτη. Id est, Erat circa meridiem, quo tempore æstus solis intensissimus est. nam Judæi diem unumquenque distribuebant in duodecim horas æquales.
7 *Venit.* ἔρχεται. Modus narrandi huic Euangelistæ familiaris, per verba

scilicet temporis præsentis. *Samaritana.* ἐκ τῆς Σαμαρείας. Subaudi. ἔσα. E Samaria, scilicet oriunda. Sicut sup. cap. 1. ℣. 45. ἦν δὲ ὁ φίλιππος ἀπὸ Βηθσαϊδὰ, Erat verò Philippus ex Bethsaida. Non igitur pendet hoc loco præpositio ἐκ à verbo ἔρχεται. quippe venit ista mulier non ex ipsa urbe Samaria, sed ex oppido Sichar: ut percipitur ex ℣. 5.

8 *Nam discipuli.* οἱ γὰρ μαθηταὶ, &c. Exponit Euangelista rationem, cur Jesus ipse potum à muliere petiverit, ac non potiùs per aliquem è discipulis. Nisi malimus rationem exponi simpliciter cur petierit potum: nempe ut haberet cum discipulis quod biberet inter prandendum: quum emtionis ciborum mentio fiat.

9 *Non enim.* οὐ γὰρ &c. Videntur hæc esse Euangelistæ verba potiùs quam mulieris Samaritanæ. Superfluum enim erat, illam Jesum ea de re admonere quæ omnibus nota erat. At superfluum non erat, ut Euangelista lectori rationem ejus dicti & ratiocinationis qua usa fuit mulier Samaritana, exponeret. Quum igitur commemorasset enthymema mulieris, Tu Judæus es, Non igitur debebas potum postulare à muliere Samaritana: rationem consequentiæ exponit, addens illius enthymematis propositionem.

10 *Et quis sit &c.* καὶ τίς ἐστιν Hęc præcedentibus annectuntur per ἐπεξήγησιν: unde percipitur, Christum seipsum intellexisse per donum illud Dei. Est enim nobis donatus à Patre in Servatorem. Sic Rom. 8. ℣. 32. Qui non etiam cum eo (nempe Filio) omnia nobis donabit? *Aquam vivam.* ὕδωρ ζῶν. Fateor quidem, huius aquæ effectum esse vitam æternam: hoc enim Christus ipse expressè affirmat infrà 2. 14. Veruntamen non puto hinc appellatam vivam, quasi vitæ effectricem, μετωνυμικῶς: sed tantùm μεταφορικῶς sic dictam, ex consuetudine Hebręorum, pro *perennem & perpetuò scaturientem.* Est autem gemina metaphora: prima quòd Spiritus sanctus vocatur aqua: deinde quòd nominatur aqua viva pro perpetuò scaturiente: ut Gen. 26. ℣. 19. Interim non nego, per istam metaphoram effectum illum simul notari ex consequenti. Nam sicut aqua viva seu ex fonte scaturiens sitim extinguit atque ita cor recreat: sic Spiritus S. extinguit sitim spiritualem & recreat mentem seu vivificat, replens animum gaudio spirituali. Esse autem aquæ vitæ nomine intelligendum Spiritum S. declarat Euangelista ipse infr. cap. 7. ℣. 38. & 39.

11 *Neq; quo haurias, &c.* Proponitur hîc rursus imago stuporis humani in intelligenda doctrina cœlesti: quale exemplum fuit Nicodemi suprà cap. 3.

12 *Patre nostro, &c.* Sic semper hypocritæ de majoribus suis gloriati sunt, & inde religionem suam defendere conati. quamvis ista falsò de Jacobo gloriatur: ut à quo originem Samaritani non ducebant. Sicut Turcæ Agareni se Sarracenos nominant & venditant: tanquam è Sara ortos, non autem ex Agar.

14 *In æternum.* εἰς τὸν αἰῶνα. Id est, nunquam. Sic Marc. 3. ℣. 29. *Fons aquæ salientis &c.* Similis sententia est infrà cap. 7. ℣. 38.

20 *Patres nostri &c.* Talis gloriatio erat paulo-antè ℣. 12. Patres, id est, majores.

22 *Vos.* ὑμεῖς. Samaritani. *Nos* ἡμεῖς Judæi.

23 *Spiritu,* ἐν πνεύματι. Id est, animo: non solùm ore. *Spiritu ac veritate.* ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Id est, Vero spiritu: seu vero animi affectu: non autem hypocritica observatione ceremoniarum. ἐνδιαδύο.

24 *Deus est spiritus.* πνεῦμα ὁ θεός. In Græco voces trajectæ sunt: sed partem enuntiati antecedentem quam subjectum vocant, ostendit articulus.

Simile

Simile exemplum vide suprà cap. 1. versu 1. *Spiritus.* πνεῦμα. Id est, mens quædam.

25 *Omnia.* πάντα, scilicet ad cultum Dei & salutem animarum nostrarum pertinentia.

27 *Interea verò.* καὶ ἐπὶ τούτῳ. vel potiùs, *Et huic verbo supervenerunt.* ut ad τούτῳ suppleatur λόγῳ: & referatur ad illud dictum, Ego sum. *Quòd cum muliere loqueretur.* ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει. Nempe quæ esset Samaritana. Non enim utebantur Judæi Samaritanis: suprà v. 9.

31 *Interim autem* ἐν δὲ τῷ μεταξὺ. Supple χρόνῳ.

32 *Ego cibum habeo.* ἐγὼ βρῶσιν ἔχω. Hoc quid sit, declarat ipse v. 34. & deinceps.

34 *Esca mea est.* ἐμὸν βρῶμά ἐστιν. Id est, Me summè oblectat instar suavissimæ escæ. *Voluntatem.* τὸ θέλημα. Id est, id quod vult Pater, quodque mihi mandavit. *Ipsius opus.* αὐτοῦ τὸ ἔργον. Id est, ab ipso mihi mandatum. nempe ut prædicem Euangelium Samaritanis jamjam ex urbe huc venturis. Meditabatur igitur orationem ad illos habendam.

35 *Spectate regiones.* θεάσασθε τὰς χώρας. Vel agros, id est, fruges in agris. Sed intelligit Samaritanos jam magno numero adventantes per campum. Est igitur allegoria. *Albæ jam sunt ad messem.* Id est, Tempestivum jam & opportunum est, Euangelium prædicare Samaritanis, atque ita eos quasi metere in horreum Dei, hoc est Ecclesiam, ex hujus mundi agro.

36 *Qui autem metit, &c.* Id est, Qui Euangelium prædicat iis qui jam in genere aliquid de Christi adventu audierunt. *Qui seminat.* Videtur intelligere Prophetas superioris ætatis: qui promissiones de Christi adventu annuntiarunt, atque ita quasi semina doctrinæ Euangelii jecerunt.

37 *In hoc.* ἐν τούτῳ. in hac re, in hoc negotio.

38 *Alii.* Nimirum Prophetæ.

40 *Maneret.* Nempe ad tempus: ut percipitur ex eo quod statim sequitur. nam satisfaciens eorum petitioni, mansit biduum. Similiter hospitium offerebat Paulo & Barnabæ mulier illa Lydia. Act. 16. v. 14 & 15.

41 *Propter sermonem ipsius.* διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ. Quum ipsum audissent prædicantem Euangelium.

43 *Duobus autem post diebus.* μετὰ δὲ τὰς δύο ἡμέρας. Vel, Post illud biduum autem: cujus scilicet facta mentio v. 40. Articuli vis est ἀναφορικὴ *In Galilæam.* Videlicet Canam oppidum Galilææ: ut colligitur ex collatione vers. 46.

46 *Regius* βασιλικὸς Regis Herodis minister.

48 *Et miracula.* καὶ τέρατα. Hoc nomen præcedenti adjectum videtur per epexegesin.

50 *Vivit* ζῇ Id est, convaluit ex morbo. Sic versu sequente.

53 *Domus ejus* οἰκία Id est, domestici seu familia: Metonymia subjecti.

54 *Rursus* id est, secundum πάλιν δεύτερον Adverbium πάλιν redundat.

OBSERVATIONES LOCORUM DOCTRINAE EX CAP. 4.

EX PRIMA PARTE.

Hoc exemplo fugæ Domini docemur, in officio faciendo hunc modum servandum esse, ut neque metu terreamur quin pergamus, neque in accersendis

fendis periculis simus præcipites. Quippe Dominus non desinit Euangelium prædicare, quum sentit ea re infestos sibi reddi Pharisæos: & tamen furori eorum cedit & insidias declinat fuga. Quod ipsum etiam aliàs, ut Matth.4. 12.& 14.13.fecit, donec tempus advenisset quo ab illis erat capiendus & gentibus ad mortem tradendus: tunc enim ipse obviam eis ivit, ut caperetur. Porrò quod hic Dominus fecit, id ipsum discipulis quoque præcepit: Si vos persecuti fuerint in una civitate, inquit, fugite in aliam, Matth.10.23.Sic Paulus fuga se subduxit Damasco, Act 9.25.

DOCTRINAE EX SECUNDA parte.

I. Ex ℣.6.& 7. Christum dum in terris versaretur, infirmitatibus naturæ nostræ subjectum fuisse: quippe qui fuit fatigatus & sitivit. Ubi notandũ, infirmitates illas in Christo fuisse sine peccato: teste Paulo Hebr.4.v.15.Causa autem ejus nobiscum cõformitatis fuit, ut esset misericors & fidelis Pontifex ad expiandum nostra peccata, & ut ex sympathia nobis succurreret.ibid. & ca.2.℣.17.& 18.

II. Ex ℣.11.12.15.20 E Samaritidis exemplo discimus, hominem nondum Spiritu Dei renatum non percipere ea quæ dicuntur de regno Dei & vita æterna, item securè de religione & cultu Dei philosophari, nec interim de sceleribus suis sollicitum esse. Vide 1.Cor.2.℣.14.

III. Ex ℣.28.& 29. Ex ejusdem exemplo, nempe ex conversione illius, discimus, Deum ex mera misericordia nobis remittere peccata, & dare Spiritum sanctum qui in nobis efficit fidem & seriam resipiscentiam.

IV. Ex ℣.29. Imitandum ejusdem exemplum in proximis ad Christum adducendis. Vide Esai.2.℣.12.& 13.

V. Ex ℣. 10. Christum nobis intuendum esse ut donum Dei: quippe quem nobis donavit Deus, ut esset noster Mediator ac Salvator. Confer Rom.8.32.Item inf.cap.6.℣.32.& 33.

VI. Ex ℣. 10. Spiritum sanctum esse instar aquæ vivæ, quæ bibentem recreat & vivificat. Unde intelligitur, hominem naturâ aridum esse & omni succo vitali destitutum.

VII. Ex ℣.12.& 20. Non esse gloriandum in majoribus, quasi ideo Deo accepti simus, quia sanctos majores habuimus. Gloriandum est autem in solo Deo, nimirum in gratuito ejus erga nos favore, quem nobis per Euangelii promissionem declaravit. 1.Cor.1 ℣.ult.

VIII. Ex ℣. 14. Spiritum sanctum ita sedare spiritualem hominis sitim, ut eundem vivificet, & perpetuò in eo scaturiat ad vitam æternam. Hoc autem facit, dum mentem hominis magis magisque illuminat cognitione gratiæ Dei propter Filium, eandemque gratiam ei gustandam præbet. Rom. 5.vers.5.

IX. Ex v.21.22.23.24. In religione non statim esse rectum quod fecerunt Patres seu majores: nec eam consistere in rebus externis, nisi quatenus illę ita observantur, ut à Deo præceptæ sunt, hoc est, ut serviant exercendo spiritui in fide ac timore Dei. Verus enim Dei cultus spiritualis est.

X. Quum Deus sit spiritus, id est, essentia incorporea: non potest igitur figura aliqua repræsentari: ac proinde figuræ quibus Deus repræsentatur, mendaces sunt: atque etiam majestatem Dei quæ immensa est, quantum in ipsis est, minuunt: quippe quam in angustias lineamentorum cogunt. Vide Rom.1.23.

xI. Ex verſ. 32. 34. Regni Dei amplificandi occaſionem ita avidè arripiendam eſſe, ut interim corporis curam negligamus: nec quicquam nobis dulcius aut ſuavius eſſe debere, quàm occaſione oblata alios ad cognitionem Dei adducere.

xII. Ex v.35. Animos hominum multò attentiores eſſe ad res terrenas quàm cæleſtes: quippe qui deſiderio meſſis ſic æſtuant, ut anxiè ſupputent menſes ac dies: quum interea in colligendo tritico cæleſti, hoc eſt, in proximis ad vitam æternam adducendis mirè torpeant. Huic vitio opponendum eſt dictum Domini, Quærite primùm regnum Dei & juſtitiam ejus: tum cætera adjicientur vobis, Matth.6.33.

xIII. Ex v.36. Duo hæc verbi miniſtris ingentes animos addere debent, ne unquam ſub labore fathiſcant: nempe corona gloriæ, quam ſibi inſtar mercedis aut præmii in cœlo repoſitam eſſe audiunt, & gloria Dei cum ſalute hominum conjuncta, quæ inſtar fructus ex prædicatione Euangelii enaſcitur. Horum argumentorum priore ſeſe conſolatur Paulus, 2.Tim. 4.v.7.& 8.ubi ait: Certamen illud præclarum decertavi, curſum conſummavi, fidem ſervavi: Quod ſupereſt, repoſita eſt mihi juſtitię corona, quam reddet mihi Dominus in illo die, iuſtus ille judex: non ſolum autem mihi, ſed & omnibus qui expetiverint illuſtrem illum ipſius adventum. Huc etiam pertinet inſignis illa promiſſio apud Danielem c.12.v.3. Qui erudiunt alios, ſplendebunt quaſi ſplendore expanſi: & qui ad juſtitiam adducunt multos, ut ſtellæ in ſempiterna ſecula erunt. Ad alterum argumentum confirmandum pertinet promiſſio illa Chriſti inf. 15.v.16. ubi Apoſtolis ait, Ego elegi vos ut eatis & fructum feratis, & fructus veſter maneat.

xIV. Ex v.36. Quòd vita æterna in iſta promiſſione quæ continetur v.36. comparatur mercedi: hinc non eſt colligendum, eos quibus illa datur, operibus ſuis illam eſſe meritos. Neq; enim in alium finem merces appellatur, quàm ut electi ſpe illius ad diligentiam in officio excitentur, intelligentes nimirum ſe laborum ſuorum mercedem ampliſſimam accepturos. Interim tenendum eſt, hanc mercedem eſſe gratuitam, hoc eſt, dari non ex merito, ſed ex gratia. Nos.n.officiis noſtris vitam æternam à Deo non mereri apertè docet Chriſtus, quum ait ad Apoſtolos Luc. 17.v.10. Quum feceritis omnia quæ pręcepta ſunt vobis, dicite, ſervi inutiles ſumus. Idipſum intelligitur quoq; his duob.argumentis, primùm quòd quatenus opera noſtra remuneratur Deus, eatenus non noſtra ſunt, ſed ipſius Dei per ſpiritum ipſius in nobis ac per nos effecta. quippe ex nobis, tanquam ex nobis, ne ad cogitandũ quidem quicquam boni idonei ſumus. Deinde quòd opera noſtra quãtumvis bona & in Deo facta, tamen mutila ſunt & pravis affectib. contaminata. quis.n. eſt qui gloriari poſſit, ſe in ullo ſuo opere dilexiſſe Deum ex toto ſuo corde, ex tota anima, ex tota cogitatione & omnib.ſuis viribus? unde vulgò dici ſolet, Juſtum peccare in omni opere bono. Jam vita æterna non datur propter opera, niſi illa ſint perfecta & ad legem Dei congruant. Scriptum eſt.n.Qui fecerit hæc (nempe ita ut Deus fieri præcipit, ex toto ſc.corde) vivet per ea. Tantum igitur abeſt ut bonis noſtris operib. merces vitæ æternæ debeatur, ut potiùs gratia Dei egeant, qua non imputetur eis imperfectio & admixta vitioſitas, ſed tegatur obedientia mortis Chriſti.

xv. Ex v.38. Notandum eſt diſcrimen inter doctrinam Prophetarum & Apoſtolorum. Nam etſi utrique eandem ſalutis æternæ rationem per Chriſtum docuerunt: tamen Prophetæ ſpem tantùm fecerunt de Chriſto venturo, atque ita quaſi eminus eum oſtenderunt: at Apoſtoli Chriſtum

jam advenisse & opus salutis nostræ perfecisse testati sunt. Unde Prophetarum doctrina sationi: Apostolorum verò messi comparatur. nam satione peracta semen erumpens, spem messis facit: at quum jam messis tempus est segetem maturuisse oportet, ut demessa in horreum colligatur. Nec verò putandum est, pios tempore Prophetarum non fuisse, & ipsos per illorum doctrinam in horreum Dei, id est regnum Dei seu Ecclesiam collectos: vidit enim Abraham diem Christi & gavisus est: sed quòd Prophetarum doctrina sationi comparatur, fit tantùm respectu doctrinæ Apostolorum tanquam plenioris & clarioris. Talis comparatio extat etiam Galat 4 ubi Paulus tempus Legis pueritiæ: Euangelii veró virili ætati comparat. nam Legis ceremoniis fuerunt adumbrata ea, quæ in Christo tanquam corpore ipso sunt exhibita, Colos. 2. 17.

XVI. Ex V. 39. Quum Spiritus S. docilitatem Samaritanorum honorifica fidei appellatione dignetur: hinc colligimus, quanti Deus verbi sui reverentiam faciat. Quare operam demus, ut nos verbo Dei semper dociles præbeamus.

XVII. Ex v. 41. Quòd multi Samaritanorum crediderint, per sermonem Christi, argumento est, Euangelium apud homines dociles ac discendæ veritatis cupidos, frustrà annunciari non solere, sed copiosum fructum ferre. Unde sequitur, nunquam nobis cessandum esse, quoties docendi occasio datur: si modò regnum Dei, ut debemus, propagare volumus.

XVIII. Ex V. 42. Fidem niti verbo Dei, ac proinde conjunctam esse cum certa & immota scientia, quæ acquiescit in veritate Dei.

XIX. Ex eod. v. Quòd Christus dicitur servator mundi, non est intelligẽdum de singulis in mundo hominibus, sed de totius mundi omniumq; populorum credentibus. Opponitur enim hoc errori Judæorum, qui putabant, Christum ad se solos, non etiam ad reliquas gentes pertinere. Hinc Petrus Act 10. fide Cornelii Ethnici intellecta, prorumpit in hæc verba, v. 34. 35. 36. In veritate comperio, Deum non accipere personam: sed in quavis gente acceptum ei esse quemvis qui eum timeat & operetur iustitiam: id quod significavit filiis Israël, annuncians pacem per Jesum Christum qui est omnium Dominus. Sic quoque intelligendum est illud Johannis, 1. Epist. c. 2. V. 2. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris: nec pro nostris solùm, sed etiam pro totius mundi peccatis. In his ergo dictis nomen *mundi*, credentes per mundum dispersos notat. At alibi hoc nomine significantur reprobi & increduli: quorũ servator certè Christus non est, ut inf. 17. V. 9. Non pro mundo rogo: sed pro iis quos dedisti mihi, quia tui sunt. Sic V. 14. Mundus eos odio habuit: quia non sunt ex mundo: prout & ego non sum ex mundo, &c.

DOCTRINÆ EX TERTIA PARTE.

I. Ex isto miraculo Christi, sicut & ex aliis eiusdem miraculis, perspicimus divinam ejus potentiam: quippe qua febricitantem sanavit corpore absens, absque ullo remedio, sola voluntate verbo testata. Atq; hinc ulteriùs discimus, ipsum esse promissum illum Messiam. nam de Messia per Prophetas prædictum erat, eum miraculosè omnis generis morbos sanaturum. Vide Matth. 8. V. 16. & 17. Vide etiam Esai. 35. V. 5. & 6.

II. Exemplo istius aulici ad cognitionem & fidem Christi efficaciter vocati, admonemur, Deum suos electos in quovis hominum ordine habere, atque adeò etiam inter aulicos, hominum genus vanitati mundi præcipuè addictum.

addictum. Simile est exemplum Cornelii hominis militaris, Act. 10. Quo loco notandum est dictum Pauli 1. Cor. 1. ℣. 26. Videtis vocationem vestram, fratres: vos scilicet non esse multos sapientes secundum carnem, non multos potentes, non multos nobiles: Verum quæ stulta sunt in mundo elegit Deus, &c.

III. Doctrinæ cælesti credendum esse, etiamsi miraculis non fuerit confirmata. Quanto magis doctrinæ Euangelii credendum est: quum jam plurimis maximisque miraculis per ipsum Christum & Apostolos confirmata sit? Iniquè ergo agunt Papistæ, quum ab Euangelii doctoribus miracula flagitant.

IV. Ex ℣. 49. Quum preces nostræ videntur à Deo repudiari, instandum nihilominus esse tamdiu donec ejus opem sentiamus. Sic regius iste objurgationem Domini æquo animo ferens, opem Christi in sanando filio implorare pergit, donec eam impetrat. Similiter fecit mulier illa Cananæa, Matt. 15. ℣. 22. & deinceps.

V. Ex ℣. 53. Patrisfamiliâs officium esse, operam dare, ut omnes suos domesticos ad cognitionem Christi adducat, adductósve in ea retineat & confirmet. Hoc haud dubiè fecit iste aulicus. hoc idem fecit ille commentariensis, Act. 16. 33. quippe qui edoctus de Christo, baptizatus est non solùm ipse, sed etiam omnes domestici ejus. Sic Luc. 19. 9. quum ad fidem Christi pervenisset Zacchæus, dixit Christus: Hodie salus domui huic contigit. quib. verbis significat, Zacchæum domesticos suos in eâdem fide educaturum. Hanc laudem tribuit quoque dominus Abrahamo Gen. 18. ℣. 19. inquiens. Scio enim quòd præcepturus sit filiis suis & domui suæ post se, ut custodiant viam Domini &c.

ANALYSIS CAP. V.

ARGUMENTUM.

Duas in partes distingui potest. Prior continet miraculum sanati à Christo cujusdam qui triginta octo annos decubuerat, usque ad ℣. 17. Altera pars continet apologiam Christi, id est, sermonem ad Judæos, qua factum illud suum defendens (nam sanaverat illum in Sabbato) & authoritatem suam plenissimè asserit, & Judæorum incredulitatem reprehendit.

DE PRIMA PARTE.

Post hæc erat festum Judæorum, & ascendit Jesus Hierosolymam.

2 *Est autem Hierosolymis ad* portam *pecuariam, piscina quæ nominatur Hebraicè Beth-esda, quinque porticus habens.*

3 *In his jacebat multitudo magna ægrotorum, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum.*

4 *Angelus enim descendebat certo momento in piscinam, & turbabat aquam: itaque qui primus ingressus erat post aquæ turbationem, sanus fiebat à quocunque detineretur morbo.*

5 *Erat autem quidam illic tricesimum octavum annum agens in morbo.*

6 *Hunc quum vidisset Jesus jacentem, & cognovisset eum jam multum temporis egisse* in morbo, *dicit ei, Cupis sanus fieri?*

7 *Respondit ei ægrotus ille, Domine, non habeo quenquam, qui, quum turbata fuerit aqua, immittat me in piscinam: sed interim dum ego venio, alius ante me descendit.*

8 *Dicit ei Jesus, Surge, attolle grabatum tuum, & ambula.*

9 *Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabatum suum, & ambulabat. erat autem Sabbatum die illo.*

10 *Judæi ergo dicebant ei qui curatus fuerat, Sabbatum est, non licet tibi attollere grabatum.*

11 *Respondit eis, Qui me sanum fecit, is mihi dixit, Attolle grabatum tuum, & ambula.*

12 *Interrogaverunt eum ergo, Quis ille est qui dixit tibi, Attolle grabatum tuum, & ambula?*

13 *Is autem qui sanatus fuerat, nesciebat quis esset: Jesus enim evaserat è turba quæ erat in illo loco.*

14 *Postea invenit eum Jesus in templo, & dixit ei, Ecce, sanus factus es: ne pecca amplius, ut nequid deterius tibi fiat.*

15 *Abiit homo ille, & nunciavit Judæis Jesum esse qui sanū eum fecerat.*

16 *Ac propterea persequebantur Judæi Jesum, & studebant eum trucidare quòd ista fecisset Sabbato.*

In descriptione miraculi continentur primùm circumstantiæ temporis & loci, quando & ubi miraculum hoc contigit: item occasio & quædam ad miraculum præparatio: usque ad ver. 8. Deinde miraculum ipsum vers. 8. & 9. Postremò ea quæ post miraculum sanato illi atque etiam sanationis authori Christo evenerunt: à v. 10. usque ad 17.

1 *Post hæc erat*] Hoc versu describitur *circumstantia temporis*, quando miraculum illud accidit: nempe in festo. Item *circumstantia loci*: nempe in urbe Hierosolyma.

2 *Est autem*] Superiore versu indicatus est locus generalis seu communis: hic describitur *locus specialis seu proprius*, videlicet porticus sitæ ad piscinam quandam. Hæ porticus v. 3. describuntur ab adjunctis ægrotis: simúlq; consilium seu finis illorum ægrotorum indicatur, cur ibi jacuerint, nempe ut per aquam piscinæ, postquam illa ab angelo esset mota, sanarentur. Tum. v. 4. commemoratur miraculosæ illius per aquam sanationis ratio.

5 *Erat autem*] Deinceps describitur miraculi propositi *occasio* & ad illud *præparatio*: ac primùm tempus ægrotationis, quamdiu scilicet ille ægrotaverit, hoc versu. deinde colloquium Christi quo illi sanationis spem facit, v. 6. & illius querela de destitutione opis, v. 7.

8 *Dicit ei*] Hic describitur ipsum miraculum, quod constat imperio Christi & obsequio ægroti. Simúlq; indicatur *tempus speciale*, nempe Sabbatum: nam suprà v. 1. tempus generale indicatum fuit, nempe festum.

10 *Judæi ergo*] Deinceps describuntur ea quæ post miraculū evenerunt: & primùm quæ evenerunt sanato: nempe objurgatio Judæorū, quòd ferret grabatum, hoc versu. deinde ipsius apologia seu excusatio, v. 11. Tum inquisitio de sanationis authore, v. 12. & 13 Præterea admonitio Christi de cavendis deinceps peccatis, v. 14. Postea additur, quid evenerit Christo: nempe indicium per sanatum apud Judæos, v. 15 & persecutio per Judæos, v. 16.

DE SECUNDA PARTE.

17 ¶ *Jesus autem respondit eis, Pater meus usque adhuc operatur, etiam ego operor.*

18 *Propterea ergo magis studebant eum Judæi trucidare, quia non so-*
lùm solvisset Sabbatum, sed & Deum dixisset Patrem suum, parem se faciens
Deo.
19 *Respondit ergo Jesus & dixit eis, Amen amen dico vobis, non potest*
Filius à semetipso operari, id est, *nisi viderit Patrem operantem. quæcunque e-*
nim ille facit, hæc etiam Filius pariter facit.
20 *Pater enim amat Filium, & omnia monstrat ei quæ ipse facit: & ope-*
ra istis majora monstrabit ei, ut vos miremini.
21 *Sicut enim Pater excitat mortuos & vivificat, ita & Filius quos vult*
vivificat.
22 *Nec enim Pater judicat quenquam, sed omne judicium dedit Filio:*
23 *Vt omnes honorent Filium, prout honorant Patrem. qui non honorat*
Filium, non honorat Patrem qui miserit eum.
24 *Amen amen dico vobis, Qui sermonem meum audit, & credit ei qui*
misit me, habet vitam æternam, & in condemnationem non veniet: sed tran-
sivit à morte in vitam.
25 *Amen amen dico vobis, Adventat tempus, & nunc est, quum mortui*
audient vocem Filii Dei: & qui audierint, vivent.
26 *Sicut enim Pater habet vitam in seipso, sic dedit & Filio habere vi-*
tam in seipso.
27 *Et authoritatem dedit ei etiam judicium exercendi, quatenus Filius ho-*
minis est.
28 *Ne hoc miramini: nam veniet hora, qua omnes qui in monumentis*
sunt, audient vocem ejus.
29 *Et prodibunt qui bona fecerint, in resurrectionem vitæ: qui verò mala*
egerint, in resurrectionem condemnationis.
30 *Non possum ego à meipso facere quicquam: prout audio, judico: &*
judicium meum justum est: quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatẽ
ejus qui misit me, id est *Patris.*
31 *Si ego testor de meipso, testimonium meum non est idoneum.*
32 *Alius est qui testatur de me, & scio idoneum esse testimonium quod*
testatur de me.
33 *Vos misistis ad Johannem, &* is *testimonium dedit veritati.*
34 *Ego autẽ ab homine testimoniũ nõ capto: sed hæc dico ut vos servemini.*
35 *Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluistis ad momentum*
exultare in ejus luce.
36 *At ego testimonium habeo majus* testimonio *Johannis: opera enim*
quæ dedit mihi Pater ut ea perficerem, ipsa inquam *opera quæ ego facio, testan-*
tur de me quod Pater miserit me.
37 *Et qui misit me Pater, ipse testatus est de me. Neque vocem ejus vnquã*
audistis, neque speciem ejus vidistis.
38 *Et sermonem ejus non habetis in vobis manentem: quia quem misit*
ille, huic vos non creditis.
39 *Scrutamini Scripturas: quia vos videmini vobis in ipsis vitam æter-*
nam habere: & illæ sunt quæ testantur de me.
40 *Sed non vultis venire ad me, ut vitam habeatis.*
41 *Gloriam ab hominibus non capto.*
42 *Sed novi vos charitatem Dei non habere in vobis.*
43 *Ego veni nomine Patris mei, nec recipitis me: si venerit alius nomine*
suo, illum recipietis.

44 Quo-

44 *Quomodo vos potestis credere, quum gloriam alii ab aliis capitis? At gloriam quæ à solo Deo proficiscitur, non quæritis.*

45 *Ne putate me accusaturum vos apud Patrem: est qui accuset vos, Moses, in quo vos speratis.*

46 *Si enim crederetis Mosi, crederetis mihi: de me enim ille scripsit.*

47 *Quòd si illius scriptis non creditis, quomodo verbis meis credetis?*

Sequitur secunda pars capitis, videlicet apologia Christi ad scribas & Pharisæos, qua factum suum defendit, & illorum incredulitatem coarguit. *Quæstio principalis* istius concionis & apologiæ Christi est, An ipse violarit sabbatum sanando illum ægrotum qui decubuerat triginta octo annos, jubendoque ut grabatum suum gestaret. Pharisæi affirmant, Christus negat: suamque negationem probat argumento *à pari*, videlicet à paribus istius operis causis procreantibus: quod argumentum potest concludi syllogismo connexo ad hunc modum.

Si ego (inquit Christus) isto opere sanati à me ægroti violavi sabbatum: consequens est ut & pater meus (nempe Deus) eodem illo opere sabbatum violaverit. Atqui certum est, Deum nunquam sabbatum violare. Ergo certum quoque est, me illo opere sabbatum non violasse. Propositionis loco affert Dominus illius probationem, inquiens: *Pater meus usque adhuc operatur: etiam ego operor.* Quibus verbis præterquam quod affirmat, Deum proprium suum esse patrem, ac proinde se proprium & naturalem, nempe unigenitum Dei esse filium: duo significat quæ ad propositum probandum accommodat.

Unum est, quòd opus istud sit opus divinum seu opus Dei, hoc est à Deo effectum: hoc docet ubi ait, *Pater meus* (nempe Deus) *operatur.* Simul etiam docet, ex quo operum divinorum genere sit hoc opus, nempe ex numero eorum quæ pertinent ad rerum creatarum conservationem. hoc docet, ubi ait, *Usque adhuc operatur*, id est, operatur inde ab initio rerum creatarum usque ad hoc temporis momentum operatione continenti seu actu continuo, conservando scilicet res à se creatas, & gubernando, & etiam nova individua creando.

Alterum est, quòd non solus pater istud opus fecerit, sed etiam ipse unà cum patre, tanquam unigenitus ac proprius ejus filius, illi ὁμοούσιος, id est coëssentialis, ac proinde æquali, imó eadem potentia præditus. Hoc docet, ubi ait: *Etiam ego operor.* Conjunctionem enim καὶ, Syrus interpres rectè vertit גם, id est, Etiam: quippe qua operationis societas sive communio, imó identitas (ταυτότης) notatur. Ex his duobus duo hæc colliguntur. Ex primo: si hoc opus à Deo profectum est, non igitur eo violatum est sabbatum: etenim operibus divinis sabbatum nequaquam violatur. Ex altero: Si Christus & Deus pater simul hoc opus fecerunt: ergo si Christus illo opere sabbatum violavit, consequens est, ut & Deus pater sabbatum violaverit. Atque hæc de syllogismi propositione.

Jam ad assumtionem quod attinet, Deum nunquam violare, imó ne violare quidem posse sabbatum: illud quanquam per se facilé intelligitur, tamen liquet ex eo, quód Deus legib. subjectus non est: quum ipse sit summus legislator: cujus voluntas, omnis recti regula est. Quód si legibus subjectus non est: ergo nec violare ullam legem potest: atq; ita nec legem de sabbato. Atq; hoc adeó verum est, ut ne homines quidē leges à Deo latas violare censendi sint, si quid illis contrarium jussu Dei tanquam legislatoris faciant. id quod ex duobus illis vulgo-notis exemplis planum est: uno,

quód

quód Abraham jussu Dei motus, mactare volebat filium Isaacum: quod absq; Dei jussu pugnasset cum præcepto, Ne occidas: altero, quód Israelitę exituri ex Ægypto jussu Dei mutuati sunt ab Ægyptiis omnis generis pretiosa ornamenta animo retinendi: quod absque Dei jussu pugnasset cum præcepto, Ne fureris: Eadem ratione excusari potest ille sanatus, qui jussu Dei gestavit suum lectulum in sabbato: quod absque Dei jussu pugnasset cum præcepto, Memento ut diem sabbati sanctifices.

18 *Propterea*] Narrat Euangelista, quid Christus illa sua apologia apud Scribas & Pharisæos profecerit: nempe illos non solum non esse placatos, verum etiam rabiem eorum magis esse irritatam: quippe qui novæ & quidem gravioris offensionis materiam arripuerunt ex hac Christi de sua persona operibúsque doctrina.

19 *Respondit ergo*] Christus nihil moratus istorum offensionem, pergit in doctrina cœpta; & sententiam quæ eos offenderat, pluribus verbis repetit: affirmans, opera sua (nempe divina illa) sibi esse cum patre communia: ut innuat, se propter illa opera accusari non posse, quin eâdem criminatione involvatur ipse Pater.

20 *Pater enim*] Communicationem illam operum patris probat *á causa efficiente impulsiva*, videlicet amore Patris erga ipsum. Deinde eandem illustrat *á comparatis*: nam cum sanatione corporum comparat sanationem animorum, imó excitationem ex morte & vivificationem, ℣. 21. Quibus verbis docet, se unà cum Patre per Spiritum sanctum illuminare cæcas hominum (nempe electorum) mentes, ut gratiam Dei in filio præstitam intelligant & fide recipiant, atque ita fiducia filiali in paterno favore Dei acquiescant, Deumque filiali timore colere incipiant. Hac enim fiducia vivificatur cor hominis, quod aliâs in æterna morte ex sensu iræ Dei contra peccata demersum est.

22 *Nec enim*] Quód dixit de potestate vivificandi, probat *á toto*, videlicet potestate judicandi seu gubernandi Ecclesiam: quæ nimirum gubernatio quodve judicium duas continet partes, vivificationem credentium & condemnationem incredulorum. Hanc judicandi potestatem amplificat *á causa finali*, ℣ 23. quæ est, ut idem honor deferatur á nobis Filio, quem deferimus patri. unde deducit corollarium, quo incredulitatem Judæorum perstringit: qua scilicet ignominia afficiant Deum, quippe quum nolint honorare Filium Dei á Patre missum, credendo scilicet doctrinæ ejus.

24 *Amen amen*] Superiore versiculo perstrinxit incredulitatem suorum adversariorum cum ipsius & Dei Patris contemtu conjunctam: Nunc ad seipsum consolandum & ad scandalum ex animis electorum removendum, incredulitati suorum adversariorum opponit fidem electorum, & illius fidei fructum indicat, (ut hoc ipso electos ad credendum invitet) vitam scil. æternam: simúlque pœnam incredulitatis innuit, nimirum condemnationem seu mortem æternam, ut eosdem ab incredulitate deterreat Fructum autem fidei amplificat collatione temporum: affirmans, fructum illum non solúm sperari tanquam percipiendum post hanc vitam: sed etiam initia vitæ æternæ sentiri jam in hac vita: quatenus nimirum credentes certó sciunt, mortem nihil in ipsos juris habere, quum sint filii Dei in Christo: & quatenus afficiuntur gaudio ineffabili ex sensu paterni erga se favoris Dei, tanquam sibi per Christum reconciliati. Itaque credentes habent vitam æternam partim re, partim spe: seu (ut aliis verbis idem dicam) partim possessione, partim jure possidendi: possessione scilicet partis, jure possi-

possidendi totum suo tempore. ut si quis vir locuples ex plurimis suis prædiis unum filio suo, ipse adhuc vivens, utendum fruendum dederit: is filius habet patrimonium suum partim re, partim spe: seu (quod idem est) partim possessione, partim jure possidendi suo tempore, videlicet post mortem patris. Et quidem ad illius felicitatem non solùm unius prædii possessio, sed etiam totius patrimonii possidendi spes facit.

25 *Amen amen*] Quod de fidei fructu affirmavit, confirmat *testimonio experientiæ* tum præsentis tum futuræ: atque ita sententiam illam versiculi vigesimi primi de sua vivificatione repetit. Quam ipsam sententiam vers.26. confirmat *à causa*, quia scilicet vitam habeat in se ipso non minùs quàm Pater. Simulque hujus rei causam exponit, communicationem scil. Patris, qua is Filio vitam communicavit per æternam generationem. Itaque quum Filius vitam in se ipso æquè habeat ac Pater: consequens est ut ipse quoque vivificet quoscunque vult, per vocem Euangelii, qua fidem in electis creat.

27 *Et authoritatem*] Transit ad aliud genus operum divinorum, quod cum Patre commune habeat. nam hactenus duo operum genera allegavit, primùm quidem opera creationis & conservationis atq; gubernationis totius mundi, V.17.19. 20. deinde opera gubernationis ecclesiæ, quæ gubernatio consistit in vivificandis electis & condemnandis reprobis, V.21.22.24.25. 26. Nunc addit opus judicii ultimi, ubi Christus judex mortuis excitatis, pios ad se assumet in cælum ad vitam æternam perfectè fruendam: impios veró relegatos in gehennam condemnabit cruciatibus sempiternis. Confer Matth.25.V.31.& deinceps.

Hanc sententiam primùm proponit amplificatam collatione minorum: comparat enim opus ultimi judicii cum reliquis de quibus antea dixit, divinis operibus, tanquam majus & admirabilius: quæ comparatio notatur per particulam καὶ, id est, Etiam. sicuti V.20. opera secundi generis cum operibus primi generis comparavit Deinde amplificat eandem sententiam expositione formæ seu modi quo judicium illud exercebit: nempe non solùm ut Deus, videlicet filius Dei, sed etiam ut filius hominis seu homo: quippe qui in nubibus carnem suam conspiciendam præbebit, & sanctissimo ore suo sententiam pronuntiabat, patefactis nimirum humanæ suæ menti à sua deitate omnium hominum operibus. Tum V.28. sententiam propositam, per prolepsin asseverat & confirmat testimonio experientiæ.

Etenim incredulæ Judæorum admirationi atque irrisioni ita occurrit, ut ad ipsam experientiam certó eventuram provocet. Ubi etiam formam judicii ultimi declarare incipit, cōmemorans resurrectionem mortuorum: quam ipsam v.29. illustrat distributione ex eventis contrariis, vita scilicet & morte: atque ita formam judicii ampliùs declarat.

30 *Non possum*] Sequitur præcedentis disputationis epilogus, ubi Dominus paucis repetit præcipua capita eorum quæ dixit de suis operibus: nimirum sese omnia sua divina opera edere tanquam συνεργὸν, id est, cooperatorem Patris. Repetit autem primùm opera primi generis, eorum scilicet quæ pertinent ad conservationem rerum creatarum, ubi ait: *Non possum ego à me ipso facere quicquam.* Deinde repetit opera secundi & tertii generis, nimirum opera judicii præsentis seu gubernationis Ecclesiæ & opera judicii futuri in die ultimo: ubi ait, *Prout audio, judico.* Et hanc alteram de judicio suo sententiam amplificat corollario, quo affirmat, judicium suum esse justum: quia nimirum judicet ex voluntate patris: quibus verbis innuit, jussum quoque illud suum quo jussit sanatum tollere

grabatum

grabatum in sabbato, justum esse, ac proinde gestatione illa grabari sabbatum nequaquam esse violatum.

31 *Si ego testor*] Deinceps occurrit objectioni. Quum enim tam magnificè de suis operibus asseverasset: poterant Judæi asseverationem illam rejicere, tanquam testimonium quod sibi ipse daret in propria caussa. Istam objectionem commemorat V. 31. per concessionem: deinde vers. 32. suam doctrinam confirmat testimonio patris, nempe illustri illo testimonio, quod ei pater dedit quum à Johanne baptizaretur, Matth 3. vers. 17. Hoc enim testimonium simpliciter notari puto. Alii veró malunt intelligere testimonia consignata in scripturis propheticis. Sed de illis dicet separatim infrà vers. 39.

33 *Vos misistis*] Interserit testimonium Johannis Baptistæ: cujus autoritatem confirmat ex ipsorum facto: qui ad illum miserant legatos, per quos de ipsius officio cognoscerent. quo certé facto testatum fecerunt, se Johannem Baptistam tanti facere, ut ejus testimonio fidem habere vellent. Deinde V. 34. amplificat hoc testimonium prolepsi, qua negat se ideo testimonium Johannis allegare, quasi non haberet testimonium majus, nempe Patris: sed in eo allegando sese spectare ipsorum salutem. quippe qui si testimonio Johannis crederent, ut sese facturos simulaverant, salutem consequerentur per Christum: quem nimirum crederent esse agnum illum DEI qui tollit peccatum mundi, sicut Johannes fuerat testatus. Tum v. 35. commendat Johannem ab eximia sanctitate qua fuerat ornatus: simulque objurgat adversarios propter illius abusum: quippe qua abusi sint ad opprimendum Christum, deferentes nimirum honorem Christi Johanni: quum tamen Johannes sanctitate illa à Deo fuerit ornatus propter Christum Judæis commendandum. Alii lucernæ metaphoram ad doctrinam Johannis Baptistæ referunt, qua is populo veluti præluxit seu facem prætulit ad Deum cognoscendum. Sed huic expositioni videntur obstare hæc verba, *Vos voluistis ad tempus exultare in ejus luce.* Certum est enim, Pharisæos illos qui manserunt hostes Christi, doctrinam Johannis baptistæ nunquam approbasse. Quod testatur ipse Christus quum ex eis quæsivit, an baptisma Johannis fuerit è cœlo, an ex hominibus, Matth. 21. 25.

36 *At ego*] Redit ad testimonium Patris: sed priús repetit sua opera divina, nempe miracula, tanquam testimonium experientiæ, V. 36. Testimonium autem Patris repetit vers. 37. Et illud amplificat antithesi incredulitatis Judæorum: quam objurgat: simulque istius incredulitatis effectum indicat, videlicet ignorantiam Dei. Hanc autem objurgationem qua de istis affirmat incredulitatem, quòd scilicet non credant testimonio Dei in baptismo Christi cœlitus audito, confirmat v. 38. à pari: quia scilicet non credant ipsi, quem tamen Pater misit. Par enim fides debetur atque etiam haberi solet legato, quæ habetur ipsi domino qui misit eum.

39 *Scrutamini*] Pergit confirmare doctrinam suam, & allegat testimonium scripturarum: simulque exaggerat incredulitatem suorum adversariorum: quippe qui quantumvis scripturas scrutentur, idque eo consilio ut vitæ æternæ rationem ex illis discant, tamen nolint credere in ipsum, in quo tamen solo vitam æternam positam esse scripturæ testantur. Hic videtur esse genuinus hujus loci sensus: quem si sequamur, verbum ἐρευνᾶτε accipiendum erit tanquam positum in modo indicatiuo. Quanquam fatendum est, prima fronte positum videri in modo imperativo: quum non præcedat pronomen ὑμεῖς: quod quidem non solum ex consuetudine

Græcorum

Græcorum, verùm etiam Hebræorum (quorum loquendi ratio Johanni, ut & reliquis Apostolis, usitata est) præcedere deberet. unde Syrus per imperativum loquendi modum reddidit. Sed tamen cohærentia sententiarum ostendit, pronominis illius ellipsin hic intelligendam. Si quis verò imperativo modo accipere malit: cohortatio erit ad scrutandum scripturas: quæ per se nihil absurdi continet. Talis exhortatio extat infrà 7.52.

41 *Gloriam*] Per prolepsin occurrit sinistræ suspicioni ambitionis: quasi scilicet suadendo ut in se credant & vitam in ipso quærant, ambitiosé agat & gloriam apud homines quærat. Hoc igitur negat: & simul annectit alteram prolepsin, qua eis adimit ipsorum prætextum, quasi nimirum moti dilectione Dei, Christo sese opponerent. Negat igitur in eis esse dilectionem DEI: idque mox V.43. probat ex effectis seu factis eorum: quippe qui legatum Dei, nempe ipsum, nolint recipere. Quam quidem illorum malitiam amplificat à contrario, quód scilicet recepturi sint impostores, qui absque Dei vocatione sese pro Christo sint vendituri, quod ipsum jam antè evenerat in Theuda & Juda Galilæo. de quibus Actor. 5. V. 36. & 37.

44 *Quomodo*] Hic vehementissimè eis incredulitatem objicit, ejusque caussam procreantem aperit, nimirum ambitionem: quæ eadem est causa corrumpens fidei, nempe causa impediens. Porró ambitionem amplificat antithesi pietatis qua quæritur vera gloria, quæ proficiscitur á solo Deo, quum ambitio quærat gloriam ab hominibus. Confer infrà 12. vers. 42 & 43.

45 *Ne putate*] Objurgationem præcedentem amplificat prolepsi qua eis adimit patrocinium Mosis quo confidebant: & contrà minatur illius accusationem: quippe cui non credant. Hanc sententiam amplificat antithesi diversorum: quód scilicet non ipse, sed Moses eos accusaturus sit. quibus verbis significat, non esse opus ut ipse eos accuset: quia satis sit ipsos accusari á Mose. Deinde V. 46. probat, eos Mosi non credere. hoc probat á pari: quia par fides haberi solet testi & ei quem testis commendat. Quum igitur non credant Christo, quem Moses suo testimonio commendavit: sequitur eos nec Mosi credere. Ad extremum V. ult. annectit corollarium per ratiocinationem á majori, quo sese contra adversariorum suorum incredulitatem consolatur: ut qui ne Mosi quidem credant, quem scilicet tanquam suum doctorem & legislatorem in summo pretio habeant.

SCHOLIA IN CAP. V.

2 *Ad portam pecuariam.* ἐπὶ τῇ προβατικῇ. Subaudi πύλῃ. sicut expressè in versione Græca appellatur Nehem. 3. V. 1. in Hebræo שערהצאן, id est, porta gregis. quæ porta (ut ibidem Tremellius & Junius annotant) ad meridiem urbis erat, & frontem civitatis Davidis ac templi spectabat. Ita autem (ut iidem aiunt) vocata fuisse videtur, quia in ea parte erat forum pecuarium ad commoditatem sacrificantium.

2 *Beth-esda.* Βηθεσδά. Syrus interpres nominat בית־חסדא beth chesdá, id est, domum beneficentiæ seu benignitatis, eó quód in eo loco Deus (ut doctissimus Tremellius annotat) benignè potentiam suam exerceret in curandis

randis quibusvis morbis populi sui. Est autem conjectura valde probabilis, illam hujus nominis scripturam quam Syrus habet, veram esse: tum propter jam expositam nominis rationem, quæ ex præsente historia confirmatur: tum veró etiam quód litera Hebræorum Cheth in propriis nominibus referendis apud Novi Testamenti scriptores omitti solet: ut Matt. 1. V. 3. ἐσρὼν pro χεσρώμ. & V. 4. Ναασσὼν pro Ναχσών. Luc. 3. V. 25. Ναοὺμ pro Ναχούμ: item ἰσλὶ pro χεσλί: & V. 27. ἰωαννᾶ pro ἰωχαννᾶ: & V. 36. Νῶε pro Νωαχ: & V. 37. Μαθουσάλα pro Μαθουσάλαχ: item ἐνὼχ pro χενώχ.

4 *In piscinam.* ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ. Pro εἰς τὴν κολυμβήθραν. Enallage Hebræa. *Sanus fiebat.* ὑγιὴς ἐγίνετο. Isto miraculo verisimile est piscinam hanc ornatam fuisse inde ab illo tempore, quum sacerdotes é Babylone reduces locum illum ad usum templi consecrarunt: idque in signum approbatæ illius instaurationis: sicut annotant Tremellius & Junius ad Nehem. 3. vers. 1.

6 *Cupis.* θέλεις. Pro, ἐπιθυμεῖς. ut sæpe, non solúm apud sacros scriptores, verúm etiam profanos: ut apud Anacreontem, θέλω λέγειν Ατρείδας.

7 *Immittat.* βάλλῃ. vel demittat.

10 *Qui curatus fuerat.* τῷ τεθεραπευμένῳ. Pro, τῷ ἰαμένῳ vel τῷ ἰαθέντι: quo verbo utetur versu 13. Est catachresis: quia proprié loquendo curantur quibus adhibetur medicina, at hęc sanatio, miraculosa fuit. Sic Matth. 4. v. 23. item ca. 8. V. 7. *Sabbatum est: non licet, &c.* σάββατόν ἐστιν· οὐκ ἔξεστι &c. Pro, Sabbatum est: non igitur licet. Ellipsis conjunctionis syllogisticæ. *Attollere.* ἆραι. Pro, βαστάζειν, portare. quia jam sustulerat grabatum, & jam portabat: ut liquet ex V. 9. Porrò vox κράββατος corrupta est ex Latina *grabatus*, triplici mutatione: videlicet literæ G in literam K, productione primæ syllabæ per epenthesin literæ B, & correptione penultimæ. Apud latinos enim dicitur *Grábatus*. ut apud Martial. *Sed si nec focus est, nudi nec sponda grabati.*

13 *Evaserat* ἐξένευσεν. vel (ut vetus interpres) Declinaverat. Nam νεύειν proprié nuere est: unde ἐκνεύειν, quasi ἔξω νεύειν, foras nutare: ut ex antecedente intelligatur consequens. νεύειν veró pro natare, itemque ἐκνεύειν pro enatare, rarius occurrunt. *E turba quæ erat.* ὄχλου ὄντος vel potiús: Eó quód turba esset. nam prior expositio postulat articulum τοῦ ante participium ὄντος.

17 *Usque adhuc.* ἕως ἄρτι. Nempe inde ab initio rerum à nobis creatarum. *Operatur.* ἐργάζεται. Nempe res creatas conservando & gubernando, idque continenter. Continuus. n. hic actus notatur verbo temporis præsentis. *Etiam ego.* κἀγώ Sic Syrus, אף אנא Etiam ego, rectè expressa conjunctione καὶ: nam significat hoc loco æqualitatem. ut liquet ex versu sequente.

18 *Deum dixisset patrem suum.* πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν. In Græco verba sunt trajecta: sed partem sententiæ antecedentem ostendit articulus. Sic suprà cap. 1. V. 1. & cap. 4. V. 24. *Parem* ἴσον. vel, æqualem. *Se faciens.* ἑαυτὸν ποιῶν. Pro, falsó affirmans, atque ita Deum blasphemans.

19 *A semetipso.* ἀφ' ἑαυτοῦ. Id est, Per seipsum seu solus, videlicet absque communione Patris. Sic enim ipse Christus declarat verbis sequentibus. Et in hanc sententiam vertit Syrus: מן צבות אפשה, ex voluntate animæ suæ. hoc est, pro suo solius placito seu arbitrio. quasi dicat: Nihil agit nisi ex voluntate & sapientia Patris, & quasi communicato cum Patre consilio.

consilio. Quod ipsum significatur verbo *videndi* in epexegesi. *Id est nisi.* ἐὰν μὴ. Rectè in versione suppletæ sunt particulæ exegeticæ. Etenim sequentibus verbis interpretatur Dominus id quod modó dixerat, ἀφ' ἑαυτοῦ. Est autem hoc genus appositionis ἐλλειπτικὸν, sacris scriptoribus usitatum, ubi aliqua pars sententiæ præcedentis per appositionem sequentium verborum ita exponitur, ut reliqua illius sententiæ pars ἀπὸ κοινοῦ repetenda sit, adhibitis exegeticis particulis, ut hoc loco: Non potest Filius operari à semetipso, *id est, non potest operari* nisi viderit Patrem operantem. Ad eundem modum exponenda sunt hæc loca: Gal.2.*v*.16. Matth.12.*v*.4. Apoc. 9.*v*.4.& cap.21.*v*.27. *Nisi viderit,&c.* ἐὰν μὴ βλέπῃ. hoc est, Nisi intellexerit Patri placere ut operetur. ut sit similitudo sumta á filio regis, cui pater commisit totam regni gubernationem: sed ita ut filius nihil agat nisi communicato cum patre consilio. Vel sic: Nisi ea sapientia ac potentia quam à Patre accepit & quasi didicit. ut sit similitudo sumta à filio artificis, verbi gratia aurifabri: qui totam suam artem à patre didicit, nec quicquam aliter facit quàm à patre edoctus est. Porró verbo *videndi* è regione ut relatum respondet verbum *Ostendendi*, δεικνύειν, v. sequente. *Pariter.* ὁμοίως, id est, æqué seu non minus. vel, *Similiter*, id est eodem modo: nempe virtute sibi insita seu nativa, non autem aliena & extrinseca: sicut scilicet Apostoli & Prophetæ miracula fecerunt virtute Dei, quem idcirco invocarunt.

20 *Vt vos miremini.* ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε. Conjunctio ἵνα videtur hic posita pro ὥστε: videtur enim non tam finis notari quàm eventus. quippe adjecta videntur hæc verba ad magnitudinem operum Christi amplificandam ab effectu. quasi dicat, Et talia quidem ac tanta posthac editurus est opera, ut vos meritó sitis admiraturi.

21 *Sicut enim.* ὥσπερ γὰρ. Jam declarat quænam sint illa majora quæ commemoravit, opera.

22 *Nec enim Pater judicat.*&c. id est, Pater non judicat solus, ut vos putatis: sed omnia judicat per Filium. ut rectè exponit D.Beza: quæ expositio confirmatur ex versu sequente. Nam si uterque honorandus est, & Pater inquam, & Filius: sequitur, utrumque judicare, seu judicium penes utrumque esse.

23 *Vt qui miserit.* τὸν πέμψαντα. Adjectum αἰτιολογικῶς. nam legato debetur idem honos qui mittenti.

25 *Et nunc.* καὶ νῦν. id est, imó nunc: μᾶλλον δὲ νῦν. Dictum per correctionem rhetoricam. *Mortui.* οἱ νεκροὶ. Nempe spiritualiter-mortui. nam de corporaliter-mortuis postea seorsim loquetur vers. 28. *Audient vocem filii Dei.* Nempe alloquentis eos per Euangelium. Audient autem non solùm corporis, sed & cordis auribus, hoc est, testimonio Christi credent. *Et qui audierint.* Nempe eo quem diximus modo. *Vivent*, ζήσονται. Id est, exhilarabuntur, lætabuntur, gaudebunt in Deo, gustantes nimirum favorem illius paternum propter Christum, de quo Euangelium testatur.

26 *Dedit.* ἔδωκε. Nempe per æternam illam generationem.

27 *Autoritatem.* ἐξουσίαν. vel, potestatem. Hæc sententia proxime præcedenti videtur annecti per collationem majoris, id est rei magis miræ. quasi dicat: Imó non solùm dedit Pater Filio, ut haberet vitam in seipso quatenus Deus est: sed etiam (quod magis mirum est) dedit ei potestatem judicium exercendi non solùm quatenus Deus, sed etiam quatenus homo est.

est. Etenim Christus ut homo veniet ad judicium universale: & patefactis suæ menti humanæ à sua deitate omnium hominum operibus, judicis sententiam de singulis pronunciabit: pios quidem invitando in regnum cœlorum, impios verò repellendo in gehennam seu ignem illum æternum. Matt. 25. v.31.& deinceps.

28 *Ne hoc miramini, nam veniet, &c.* Id est, Ne miramini tanquam incredibile id quod modò dixi de potestate judicii exercendi data filio hominis: nam certò futurum est judicium universale per filium hominis.

31 *Si ego testor de meipso.* Silicet ut vos mihi possetis objicere. *Testimonium meum non est idoneum.* Hoc dicit per concessionem rhetoricam. quare non repugnat quòd contrarium asseverat infrà cap.8. ℣.14.

32 *Alius.* ἄλλος. Nempe pater.

34 *Ut vos servemini.* Scilicet, credentes testimonio Johannis.

39 *Scrutamini.* ἐρευνᾶτε. accipiendum non imperativo, sed indicativo modo: quasi dicat, Quum vos scrutemini scripturas, idque eò faciatis, quia videmini vobis vitam æternam in ipsis habere: illæ autem testentur de me, per me scilicet solum vitam æternam contingere credentibus: mirum certè est, & valdè perversè agitis, quòd non vultis venire ad me, id est in me credere, ut vitam quam in scripturis quæritis, consequamini. Sic igitur amplificat incredulitatem eorum, de qua in fine versiculi præcedentis questus fuerat.

43 *Nomine patris mei.* ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου. Id est, missus à patre meo. *Nomine suo.* ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ. Id est, per se & propria authoritate.

45 *Ne putate me accusaturum &c.* Non simpliciter negat se accusaturum illos: sed tantùm significat, non esse opus ut ipse eos accuset, quum satis sit eos accusari à Mose. Similis loquendi ratio extat infrà cap.16. ℣. 26. ubi ait, Non dico vobis, me rogaturum patrem pro vobis, &c. *In quo vos speratis.* εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίκατε. Id est, in cujus doctrina vitam æternam quæritis. Quod quanquam facitis, tamen illi non creditis. hanc posteriorem sententiam hoc loco subaudiendam, percipitur ex verbis sequentibus.

46 *Si enim crederetis Mosi.* εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωσῇ. Ratio exponitur non ejus quòd proximè dictum est: sed ejus quòd ad proximè dictum subaudiendum est, nempe Judæos etsi glorientur de doctrina Mosis, tamen illi non credere: & propterea scilicet ab eo accusatum iri. Quòd autem non credant Mosi, jam probat.

47 *Quod si illius &c.* εἰ δὲ τοῖς ἐκείνου &c. Ex conclusione facta, nempe eos non credere Mosi, deducit corollarium per ratiocinationem à majori, ἀπὸ τοῦ μᾶλλον. nam magis probabile erat, eos credituros Mosi, quem magnifaciebant: quàm Christo, quem contemnebant. *Quomodo.* πῶς. Quasi dicat, Multò minùs.

OBSERVATIONES LOCORUM DOCTRINAE EX CAP. 5.

EX PRIMA PARTE.

1. Ex ℣. 1. Quòd Christus Hierosolymam ascendit ad festum, eo admonemur, ipsum Legi sese subjecisse, ut nos qui sub lege eramus, redimeret, ut

adoptionem acciperemus. Gal.4 ℣. 4. & 5 Nisi enim sanctè secundum Legem vixisset, redimere nos sua morte non potuisset. neque enim placuisset Deo victima quam pro nobis obtulit, nisi fuisset sancta.

II. Ex ℣.4. Deum nunquam destituere Ecclesiam præsentiæ suæ signis: quippe qui quum prophetas ad suum populum mittere destitisset, insolito & miraculoso beneficio sanationis præsentiam suam testatam fecit.

III. Ex eod. ℣. Illa aquæ turbatio clarum documentum fuit, Deum pro suo arbitrio liberè elementis uti, & operis effectum sibi vendicare. Quam enim vim habuerit aqua turbida ad morbum quemvis sanandum? Non igitur creaturis adscribendum est, quod unius Dei est. Quod quum non sit faciendum in sanatione corporis: multò minùs faciendum est in sanatione animorum, cujus sanationis actiones illæ sacræ, quæ sacramenta nominantur, symbola ac testimonia sunt.

IIII. Ex ℣.5. Exemplo istius ægroti à Christo sanati, ad tolerantiam nos erudiri decet. Longum enim fuit triginta & octo annorum tempus, quo Deus beneficium suum in misero hoc homine juvando distulit, quod tamen illi ab initio præstare statuerat. Quantumvis ergo diu nos suspensos teneat, sic anxiè gemamus sub nostris ærumnis, ut tamen longi temporis tædium nunquam nos exanimet. Etsi enim nullus exitus appareat, quum mala nostra longiùs protrahuntur: statuendum tamen semper est, Deum mirificum esse liberatorem, qui virtute sua omnia obstacula facilè perrumpit.

V. Ex ℣.9. Exemplo Christi docemur, etiamsi totus mundus in iram efferveat, publicandam nobis esse Dei gloriam, prædicandaque ejus opera, quatenus gloriæ ejus interest, nota esse. Nec verò fatigari nos vel frangi oportet, etiamsi infeliciter nobis cedat nostrum hoc studium: modò gloriam Dei propositam habeamus, nec transsiliamus officii nostri metas. Porrò scandalum ejusmodi vocant acceptum & Pharisaicum: quia Pharisæi ex factis Christi quantumvis rectis arripiebant calumniandi occasionem. Contrà datum scandalum appellant, quum quis ea agit quibus simplices ac pii animi meritò offenduntur, ut quæ pietati repugnent.

VI. Ex ℣.10. & 16. Exemplo Judæorum docemur, à præcipiti judicio cavendum esse: nec factum cujusquam condemnandum, donec ejus ratio penitus nobis comperta sit. Etsi enim quicquid pugnat cum Dei verbo, sine controversia damnari meretur: tamen quia hic sæpe hallucinari contingit, ut scilicet existimemus cum verbo Dei pugnare quod tamen non pugnat: præcedere debet modesta & placida inquisitio, ut judicium sanum ac sobrium sit.

VII. Ex ℣. 14 Quicquid patimur mali, peccatis nostris imputandum est. neque enim fortuitæ sunt nostræ calamitates, sed totidem sunt castigatoriæ ferulæ. Primò itaque manum Dei quæ nos percutit, agnoscere oportet, non cæcum fortunæ impetum imaginari in malis nostris: deinde hunc Deo honorem tribuere, quòd quum optimus sit pater, ex nostris miseriis voluptatem non capiat: ideoque nunquam duriùs nos tractet, nisi peccatis nostris offensus.

VIII. Ex eod. ℣. Beneficiis Dei ad gratitudinem excitari debemus, cavenda scilicet ejus offensione, & contrà operam dando ut illi placeamus. Hoc autem fieri nequit, nisi pœnæ jam sublatæ recordatio animis nostris perpetuò insideat, ut in meditatione beneficii accepti tota vita nos exerceamus.

IX. Ex eod. ℣. Castigationum Dei hic usus apud nos esse debet, ut cautiores

tiores in posterum reddamur. Alioquin enim si Deus ferulis suis nihil apud nos proficiat, quibus leniter nos tanquam teneros filios humanissimus pater castigat: novam personam & quasi alienam inducere cogitur. Itaq; flagella ad domandam nostram ferociam tunc arripit, quemadmodum in lege pronunciat, Levit.26.& Deuter 28. Quapropter si novis subinde malis assiduè premimur, id nostræ contumaciæ acceptum ferre debemus. Nec mirum est si atrocioribus pœnis quasi malleis conterat Deus, quibus mediocris pœna nihil prodest: Frangi enim æquum est qui corrigi non sustinent. Semper tamen etiam in gravissimis pœnis tenendum est illud Psalmi 89.V.34. Deum suam benignitatem nunquam à nobis ablaturum.

DOCTRINAE EX SECUNDA parte.

I Ex V.17. Etsi Deus sex dierum spatio mundi creationem absolvit tamen non desinit mundum a se conditum sua virtute sustinere, regere suo consilio, bonitate fovere, & cuncta suo arbitrio in cœlo & in terra statuere. Hinc Paulus ait Actor. 17.vers.28. In ipso (seu per ipsum, id est, ipsius virtute) vivimus & movemur & sumus. Vide Psalm. 104 vers.27.28.29.30. Nec generali tantum providentia creatam à se naturam tuetur Deus, sed singulas ejus partes ordinat ac temperat: ut vel hoc exemplum sanati ægroti evincit. Vide Matth.10.vers. 29.& 30. Præsertim verò suo præsidio regit ac servat fideles, quos in fidem tutelamque suam recipit ac servat. Matth.10. versu 31

II Notentur aliquot argumenta pro deitate Christi contra Arianos. Primum argumentum: Christus Deum vocat patrem suum, vers.17. nempe ἴδιον, proprium seu naturalem, vers 18. Ergo ipse est naturalis ac proprius Dei filius, Patri ὁμοούσιος. Sic Rom.8 V.32. Apostolus Christum nominat proprium filium Dei. Sic Johannes supr.cap.1. eum vocat filium Dei unigenitum, V.14 & 18. Secundum argumentum: Christus eadem opera facit, idq; eodem modo, quæ opera & quo modo facit Deus pater, vers.17.19 20.22. Ergo est æqualis Patri & ὁμοούσιος. Tertium argumentum: Christus vitam habet in seipso æquè ac pater, v.26. Ergo est Patri æqualis & ὁμοούσιος. Quartum argumentum: Christus sua potentia excitabit mortuos, vers.28.& 29. Ergo est verus Deus.

III. Turcæ & Judæi falsò gloriantur de cultu veri Dei: quia non honorant Filium Dei: ex V.23. Idem sentiendum de Papistis: quia illi quamvis Filium Dei honorent verbo, tamen reipsa ignominia afficiunt: quatenus negant nos illius solius merito servari: contendentes, nos nostris quoque operibus vitam æternam ex parte mereri.

IV. Finis testimoniorum divinorum de Christo est, ut nos illis fidem habendo servemur, ex V.34.

V. Miraculorum Christi finis est, ut credamus ejus doctrinæ: ex ver 36. Huic fini adjungendus est finis superior: nimirum ut credentes vitam habeamus per nomen ejus. inf 20. V. ult.

VI. Scripturarum propheticarum scopus est, testificari de Christo, nimirum illum solum esse vitæ æternæ authorem. Ex V.39. Quare in scripturis propheticis Christus præcipuè quærendus est. Confer dictum Christi Luc. ult. V.44.

VII. Ambitione impediuntur homines, ne possint in Christum credere. quippe homines ambitiosi summam felicitatis in gloria terrena seu mundana

dana collocant, atque ita de vera illa gloria cœlesti solliciti non sunt: ex ѵ. 44. Similis ratio est avaritiæ & curarum hujus seculi: Matt. 13.22.

VIII. Qui jactant scripturas, & tamen Christum repudiant: non solùm de patrocinio scripturarum frustra gloriantur, sed etiam autoritate illarum condemnantur. hoc omnibus hæreticis accidit. ex ѵ. 45. & 46.

ANALYSIS CAP. VI.

ARGUMENTUM.

Tres sunt principales hujus capitis partes. Prima pars continet miraculum cibatorum à Christo quinque panibus quinquies mille virorum, usque ad ѵ. 16. Secunda pars continet miraculum ambulationis Christi super mare: à ѵ. 16. usque ad 22. Tertia pars continet concionem Christi ad Capernaitas de cibo cœlesti seu pane vivifico, à ѵ. 22. usque ad finem capitis.

DE PRIMA PARTE.

Post hæc abiit Jesus trans mare Galilææ, quod est *Tiberiadis*.

2 *Et sequebatur eum turba multa, quia videbant ejus signa quæ edebat in ægrotis.*

3 *Subiit verò in montem Jesus, & ibi consedit cum discipulis suis.*

4 *Propè autem erat pascha, festum Judæorum.*

5 *Quum ergo sustulisset oculos Jesus, & conspexisset multam turbam ad se venire, dicit Philippo, Unde ememus panes, ut isti vescantur?*

6 *(Hoc autem dicebat, tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus)*

7 *Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non suffecerint eis, ut singuli eorum paululum quiddam accipiant.*

8 *Dicit ei unus ex discipulis ejus*, nempe *Andreas frater Simonis* Petri.

9 *Est hic puerulus quidam qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisciculos: sed hæc quid sunt inter tam multos?*

10 *Dixit autem Jesus, Facite ut isti discumbant. Erat autem gramen multum in eo loco: Discubuerunt ergo viri illi numero quasi quinquies mille.*

11 *Accepit autem panes illos Jesus, & actis gratiis distribuit discipulis, discipuli verò discumbentibus: similiter etiam ex pisciculis illis quantum volebant.*

12 *Ut autem expleti sunt, dixit* Jesus *discipulis suis, Cogite quæ superfuerunt fragmenta, ne quid pereat.*

13 *Coëgerunt ergo, & impleverunt duodecim cophinos fragmentis ex quinque illis panibus hordeaceis, quæ superfuerant iis qui comederant.*

14 *Illi ergo quum vidissent signum quod Jesus ediderat, dicebant. Hic est verè Propheta ille qui venturus erat in mundum.*

15 *Jesus ergo quum cognovisset venturos & ipsum abrepturos ut facerent se regem, secessit rursus in montem solus ipse.*

In miraculo cibationis describendo primùm indicatur ejus occasio ex circumstantia loci, vers. 1. & 3. & personarum, vers. 2. & 5. & temporis ѵ. 4. Deinde commemoratur præparatio ad miraculum, nempe consultatio cum discipulis de cibanda turba, ѵ. 5. 6. 7. 8. 9. & 10. Tum exponitur ipsa miraculi forma, versu 11. Postremò narrantur ea quæ miraculum proximè

consecuta

consecuta sunt & ex eo evenerunt: nempe primùm collectio fragmentorum, v.12.& 13. deinde agnitio personæ Christi, & studium creandi eum regem: v.14.& 15.

DE SECUNDA PARTE.

16 *Ut autem serum* diei *factum est, descenderunt discipuli ejus ad mare.*

17 *Et ingressi navigium, ibant trans mare versus Capernaum, jam autem tenebræ erant, nec venerat ad eos Jesus.*

18 *Et mare, vento magno flante, insurgebat.*

19 *Provecti verò quasi stadia vigintiquinque aut triginta, conspiciunt Jesum ambulantem super mare, & appropinquantem navi, & timuerunt.*

20 *Ille verò dixit eis, Ego sum, ne timete.*

21 *Cupidè ergo receperunt eum in navigium: & statim navigium pervenit ad regionem in quam ibant.*

Ambulationem Christi super mare descripturus Euangelista, primó exponit ejus occasionem, videlicet navigationem discipulorum, v.16.& 17.& tempestatem in mari cooitam, v.18. Secundó indicat subjectum locum, videlicet circiter triginta stadia à Bethsaida, v.19. h.e. non procul à Capernaum: ut colligitur ex collatione versiculi 17.& 21. Tertió indicat quoddam adjunctum, videlicet conspectum discipulorum, qui conspexerunt eum ambulantem super mare, eod. v.19. Quartó exponit quandam ambulationis formam, videl. quòd appropinquarit navi, eod. v. Quintó commemorat effectum, videlicet timorem discipulorum, v. eod. cujus timoris causa propinqua fuit, quód putarunt se videre spectrum, ut testantur cæteri Euangelistæ, Matt. 14.26. Marc. 6. v.49. Sextó exponit quæ proximé consecuta sunt atque evenerunt, videlicet quomodo Christus eos sit consolatus, vers. 20. & quomodo eum agnitum in navim receperint, & mox ad ripam pervenerint, vers. 21.

DE TERTIA PARTE, ET PRIma ejus particula.

22 *Postero die turba quæ substiterat cis mare, quum vidisset illic non fuisse aliud navigiolum nisi unum illud in quod ingressi fuerant discipuli ejus, & Jesum non introisse cum discipulis suis in illud navigiolum, sed solos ejus discipulos abiisse.*

23 (*Alia verò navigiola Tiberiade venerunt prope locum ubi comederant panem, posteaquam gratias egisset Dominus*:)

24 *Quum igitur* inquam *vidisset turba Jesum illic non esse, neque discipulos ejus, ingressi sunt & ipsi in navigia, & venerunt Capernaum, quærentes Jesum.*

25 *Et eo invento trans mare, dixerunt ei, Rabbi, quando huc pervenisti?*

Euangelista descripturus concionem Christi, habitam Capernaumi ad Galilæos de pane cælesti seu cibo vivifico: primúm omnium exponit illius concionis occasionem, videlicet studium Galilæorum in Christo sectando, vers. 22. 23. 24. 25. Deinde concionem ipsam commemorat, non quidem perpetua oratione contextam, sed variis auditorum interpellationibus interruptam, à vers. 26. usque ad vers. 59. Postremó exponit ea quę concionem illam proximé consecuta sunt & ex ea evenerunt, à v. 59. usque ad finem cap.

Porrò in occasione concionis describenda primùm commemorat, quando & ubi post miraculosam illam sui cibationem turba Christum quæsierit, nempe postridie, ad ripam lacus ubi ante appulerat navigiolum quo discipuli jam discesserant, v.22. Deinde narrat qua opportunitate usi sint, ut venirent Capernaumum & illic Christum quærerent, videlicet opportunitate navigiorum quæ venerant Tiberiade, v.23.& 24. Tertiò commemorat, quibus verbis Christum inventum salutarint, v.25.

De secunda particula tertiæ partis.

26 *Respondit eis Jesus, & dixit. Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia comedistis ex panibus illis, & saturati estis.*

27 *Operemini non cibo qui perit, sed cibo illi qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis: hunc enim Pater obsignavit*, id est, *Deus.*

28 *Dixerunt ergo ad eum, Quid faciemus ut operemur operá Dei?*

29 *Respondit Jesus & dixit eis, Hoc illud est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.*

30 *Dixerunt ergo ei, Quod ergo tu signum edis, ut videamus & credamus tibi? quid operaris?*

31 *Patres nostri comederunt illud manna in deserto: sicut scriptum est, Panem cælestem dedit eis vescendum.*

32 *Dixit ergo eis Jesus, Amen amen dico vobis, non Moses dedit vobis panem illum cælestem: sed Pater meus dat vobis panem illum cælestem verum.*

33 *Panis enim ille Dei is est qui de cælo descendit, & dat vitam mundo.*

34 *Dixerunt ergo ei, Domine, da nobis semper panem istum.*

35 *Dixit autem eis Jesus, Ego sum panis ille vitæ: qui venit ad me, nequaquam esuriet: & qui credit in me, non sitiet unquam.*

36 *Sed dixi vobis, Etiam vidistis me, nec creditis.*

37 *Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, nequaquam ejecerim foras.*

38 *Quia descendi è cælo ut faciam non voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me.*

39 *Hæc est autem voluntas ejus qui misit me*, id est *Patris*, *ut quicquid mihi dederit, non perdam ex eo, sed suscitem illud in ultimo illo die.*

40 *Hæc est autem voluntas ejus qui misit me, ut omnis qui conspicit Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: ego verò suscitabo eum ultimo illo die.*

41 *Murmurabant ergo Judæi de eo, quia dixerat, Ego sum panis ille qui è cælo descendit.*

42 *Et dicebant, Nonne hic est Jesus, filius ille Joseph, cujus nos novimus patrem & matrem? quomodo ergo dicit iste, E cælo descendi?*

43 *Respondit ergo Jesus & dixit eis, Ne murmurate inter vos.*

44 *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum: ego verò suscitabo eum ultimo illo die.*

45 *Est scriptum in Prophetis, Et erunt omnes docti à Deo. Quisquis ergo audivit à Patre & didicit, venit ad me.*

46 *Non quòd Patrem viderit quisquam, nisi is qui est à Deo; hic vidit patrem.*

47 *Amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.*

48 *Ego sum panis ille vitæ.*

49 Patres

49 *Patres vestri comederunt manna in deserto & mortui sunt.*
50 *Hic est panis ille qui è cælo descendit, ut qui eo vescitur non moriatur.*
51 *Ego sum ille panis vivificus qui è cælo descendit, siquis ederit ex hoc pane, vivet in æternum: panis autem quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.*
52 *Pugnabant ergo Judæi alii adversus alios, dicentes, Quomodo potest hic nobis carnem* suam *dare ad vescendum?*
53 *Dixit ergo eis Jesus, Amen amen dico vobis, nisi ederitis carnem Filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habetis vitam in vobis.*
54 *Qui edit carnem meam, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego excitabo eum in ultimo illo die.*
55 *Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.*
56 *Qui edit meam carnem, & bibit meam sanguinem, in me manet, & ego in eo.*
57 *Sicut misit me vivens ille Pater, & ego vivo per Patrem: ita etiam qui ederit me, vivet ipse quoque per me.*
58 *Hic est panis ille qui de cælo descendit: non prout comederunt Patres vestri manna, & mortui sunt. qui ederit hunc panem, vivet in æternum.*

In hac concione Christi duæ potissimúm quæstiones explicantur: una, quisnam sit nobis vitæ æternæ author, seu cujus beneficio vitam æternam consequamur: nempe beneficio Christi: altera, quomodo vitam æternam à Christo percipiamus, nempe per fidem in ipsum. Hæ duæ quæstiones promiscué hic tractantur, & variè illustrantur: sicut in contextu ordine exponendo sigillatim videbimus.

26 *Respondit*] Primó omnium reprehendit Christus in hac turba Galilæorum, perversum ipsorum studium in se quærendo: quòd nimirum se quærant ventris ac vitæ terrenæ causâ, non autem causâ doctrinæ suæ miraculis à se confirmatæ, ac proinde vitæ æternæ, cujus consequendæ rationem docebat. Deinde ℣.27 hortatur eos ad studium vitæ æternæ: simulque docet, per quem vita æterna à Deo detur, nempe per ipsum quatenus est mediator à Deo constitutus.

28 *Dixerunt ergo*] Occasione verborum CHRISTI quæstionem proponunt de bonis operibus, videlicet quænam sint opera Dei, hoc est, quæ Deus exigit, quæque ei placent. Hujus quæstionis occasionem arripiunt ex verbo ἐργάζεσθαι, id est operari, quo usus fuerat Christus. Interim veró non attendunt ad mentem seu sensum verborum Christi, nimirum eum loquutum esse de studio vitæ æternæ per fidem in ipsum adipiscendæ.

29 *Respondit*] CHRISTUS ita ad quæstionem illorum respondet, ut simul sensum verborum anté à se dictorum declaret. In qua responsione inprimis observanda est mutatio numeri. Galilæi enim quærebant numero plurali *de operibus Dei*: at Christus respondet numero singulari *de opere Dei*, & quidem uno certo atque insigni opere, quod notat articulus. q. d. Omnia opera quæ DEO placent, continentur uno hoc opere, quod est, Credere in Christum quem Deus misit. qui enim in hunc credit, is ex hac fide etiam alia opera DEO placentia faciet. Atque adeó absque hac fide nullum hominis opus Deo placet. Vocatur ergo hîc fides opus, occasione quæstionis à turba propositæ: quia est opus quoddam seu operatio cordis.

30 *Dixerunt*] Hic Judæi insignem suam malitiam ac perversitatem produnt: quippe qui jussi in Christum credere, recusant hoc argumento, quòd is Messiam se esse nullo idoneo miraculo probet. At pessimi ac perversissimi homines jam plurima & maxima Domini miracula viderant, & nuper ex miraculo cibationis sui in deserto ipsum esse Messiam agnoverant, ac disertè inter se professi fuerant, atque etiam hac fide moti regem eum creare voluerant. Qui fit ergo quód nunc novum aliquod miraculum á Domino postulant, quo sese Messiam esse testatum faciat? Nempe quum ventri & commodis terrenis addicti sint, petunt continuationem miraculosæ illius cibationis & omnino commodorum terrenorum. Id quod satis intelligitur ex verbis sequentibus, nam ỽ. seq. 31. objiciunt Domino exemplum miraculosæ illius cibationis patrum in deserto sub ductu ac ministerio Mosis. Meminerant autem ex Deut. 18. Mosen promisisse Messiam talem qui futurus esset propheta ipsi similis: unde promissionem illam sup vers. 14. ad Jesum accommodabant, nempe quód putarent similitudinem hanc in eo positam fore, ut Messias ipsos miraculosè pasceret, sicut Moses veterem populum miraculosè paverat in deserto.

32 *Dixit*] Quoniam Judæi allegarant manna, tanquam cibum cælestem atque eximium, cujus nimirum fruitione beati fuerint ipsorum patres: Dominus hunc errorem reprehendit, monens, cibum illum veré cælestem á cujus fruitione vita æterna pendeat, non fuisse manna, sed esse seipsum, quatenus á Patre donatus sit mundo Mediator.

33 *Panis enim*] Quod dixit, probat á definitione. Syllogismus sic potest formari: Is qui de cælo descendit & dat vitam mundo, est panis ille Dei, seu panis ille veré cælestis. At panis quem vobis nunc dat pater meus, est is qui de cælo descendit & dat vitam mundo: nempe ego. Ergo panis quem vobis nunc dat Pater meus, est panis ille vere cælestis.

34 *Dixerunt*] Judæi audito, Dominum promittere panem quendam vivificum, petunt illum sibi dari, idque semper. Putant autem Christum loqui de pane quodam corruptibili & corporibus alendis destinato, qualis erat Manna. unde petunt talem panem sibi dari semper: Sicut olim Moses (vel potiùs Deus per Mosen) per totos quadraginta annos Manna dabat quotidie. Ruditas hæc vel potiùs stupor in intelligendis verbis Christi, similis est illi mulieris Samaritanæ sup. 4. 15. ubi quum Dominus aquam quandam spiritualem promisisset, quam qui biberet, in æternum non sitiret: excipit mulier: Domine, da mihi aquam istam, ut non sitiam, neque veniam huc ad hauriendum. Sed stupor iste simul conjunctus est cum malitia: quippe sapiunt ista verba ironiam, qua Domino insultant, quasi non possit id præstare quod petunt.

35 *Dixit*] Christus nihil moratus istorum stuporem & malitiam, apertè docet ac profitetur, se esse panem illum cælestem, de quo loquebatur. Quem autem anté vocavit panem cælestem, ratione loci unde descendit: eum nunc appellat panem vitæ, ratione effecti quem panis ille in credentibus producit. Vitam autem intelligit spiritualem & æternam, quæ consistit in sensu paterni favoris Dei erga nos. Simul etiam tradit modum hujus panis edendi, nempe per fidem. Qui enim credit Deum sibi reconciliatum esse per Christum, is spiritualem vitam ex hac fide ac sensu favoris Dei percipit. Effectum autem hujus cibi, id est vitam illam spiritualem, amplificat ab adjuncta æternitate. Item eundem effectum illustrat distributione contrarii, qua mortem spiritualem, id est, sensum iræ Dei & inde

existentem

existentem cruciatum, partim fami, partim siti comparat. Etenim Christus non solúm panis seu cibi, sed etiam potus rationem habet : cibi quidem, ratione crucifixæ suæ carnis : potus veró, ratione effusi sui sanguinis : ut ipse declarat inf. v.55.& 56.

36 *Sed*] Doctrinæ subjungit reprehensionem auditorum : quos reprehendit ob incredulitatem ; quam amplificat antithesi causæ corrumpentis, nempe miraculorum ab illis conspectorum, unde eum esse Messiam facilé poterant colligere.

37 *Quicquid*] Quia Judæis exprobravit incredulitatem, loquens de maxima eorum parte : ne isto exemplo offenderentur pii & ab ipso deterrerentur, monet incredulitatem istorũ non obstare aut impedire posse, quó minús in se credant aliqui : simúlq; docet quinam illi sint, nempe ii qui sibi dati seu donati sint á Patre, h.e. quos Pater ab æterno elegit in Christo ad vitam æternam, hoc est, ut per Christum consequantur vitam æternam: quo ipso innuit, fidem non oriri ex virib. liberi arbitrii, sed ex gratuita electione DEI. Simul etiam monet, quomodo ipse erga credentes sit affectus, & quomodo eos velit excipere, nempe benevolé ac benigné. Deinde v.38. hanc suam erga electos & credentes benevolentiam probat á fine seu scopo sui adventus, id est suæ incarnationis: quem esse dicit hunc, ut faciat voluntatem sui patris, id est, ut exequatur mandatum á Patre sibi datum, fungens nimirum officio redemtoris. Tum v.39 & 40. sententiam hanc plurib. verbis declarat, salvandos describẽs primúm ab electione, v.39. deinde á fide v.40

41 *Murmurabant ergo*] Hic exponit Euangelista eventum, quid scilicet ex doctrina Christi modó proposita evenerit, nempe murmur Judæorum, ortum ex incredulitate: cujus incredulitatis causam exponit, videlicet argumentum á disparatis, quod concluditur isto enthymemate : Hic Jesus ortus est é terra, quippe quum sit filius Josephi & Mariæ : Ergo non descendit é cælo. Apud Euangelistam loco antecedentis ponitur ejus probatio. Hoc enthymema nititur falsa hypothesi, id est falsa propositione quæ reticetur, nempe, Nemo é terra ortus, ortus est etiam é cælo. Hæc enunciatio etsi vera est de omnib. aliis hominib. tamen non est vera de filio Dei incarnato : Is enim & é terra ortus est secundúm carnem, & é cælo secundúm deitatem. Quin & assumtio ex parte falsa est, nempe quatenus affirmat Jesum esse filium Josephi. Concepit enim eum Maria non ex Josepho marito, sed ex Spiritu sancto, id est operatione singulari Spiritus sancti.

45 *Respondit*] Dominus eos dehortatur ab isto murmure : simúlque incredulitatis eorum causam altiorem exponit, videlicet quód non trahantur seu audiant ac discant à Patre, h.e. quód á Deo non illuminentur virtute Spiritus sancti. Eâdem autem operâ exponit causam procreantem fidei, videlicet tractum Patris, h.e. illuminationem per Spiritum sanctum. Deinde fidei fructum exponit, nempe vitam æternam : ut ita ad fidem invitet argumento ab effecto utili, v.44. Tum v.45. doctrinam hanc suam de fidei causa procreãte cõfirmat testimonio Prophetæ Esaiæ. Syllogismus ita concluditur:

Quicunque veniunt ad me, id est credunt in me. eos necesse est trahi á Patre, id est audire á Patre ac discere.

At vos non trahimini á Patre, &c.

Ergo non venitis ad me, seu non creditis in me.

Propositio enunciatur bis: primúm vers.44. *Nemo potest, &c.* deinde v.45. *Quisquis ergo.* Sed hæc posterior sententia non potest accommodari syllogismo proposito, nisi conversa simpliciter ; aliâs. n. fieret syllogismus ex

assumptione

assumptione seu minore negante in prima figura. *Propositio* syllogismi confirmatur testimonio Esaiæ. Assumtio omittitur. Conclusionis sententia latet in illa dehortatione, *Ne murmurate.*

46 *Non quód*] Prolepsis. Nam quia dixerat, eos demum venire ad se qui à Patre audiverint ac didicerint: ne quis putet, quenquam à Patre audire ac discere extra Christum, admonet, se solum esse qui immediaté à Patre audierit ac didicerit, per se autem tanquam mediatorem á Patre discere cæteros.

47 *Amen*] Repetit doctrinam paulo anté traditam, nempe se esse panem vivificum, & hunc panem edi fide. V.47.& 48. Deinde hanc doctrinam amplificat antithesi mannæ. V.49.& 50. Tum qua ratione sit panis vivificus, specialius declarat, nempe quatenus caro ejus crucifixa est pro nostra vita. h. e. ad vitam nobis promerendam.

52 *Pugnabant*] Rursus eventum commemorat qui ex doctrina Domini secutus est; nempe incredulum murmur. quanquam simul notatur aliquorum fides: quum alias non fuisset pugnæ locus. Pugnabant autem, nimirum aliis doctrinam Domini approbantibus, aliis veró damnantibus.

53 *Dixit*] Christus nihil moratus incredulorum offensionem, doctrinam suam cum asseveratione repetit, & summam illius credendæ necessitatem exponit. Intelligit autem esum suæ carnis & potum sui sanguinis, qui fit fide in promissionem Euangelii de carne ejus crucifixa & sanguine ejus effuso pro nostra vita, id est, ad promerendum nobis vitam. Qui enim huic promissioni credit, ejus cor suavissimo tanquam cibo ac potu recreatur, ne fame & siti spirituali, id est cruciatu ex sensu iræ Dei contra peccata orto, contabescat.

54 *Qui edit*] Commoratur in eadem doctrina, eamque pluribus verbis exponit usque ad V.59.

De tertia particula tertiæ partis.

59 *Hæc dixit in synagoga, quum doceret in Capernaum.*

60 *Multi ergo ex discipulis ejus* his *auditis dixerunt, Durus est hic sermo: quis potest eum audire?*

61 *Sciens autem Jesus apud se discipulos suos de hoc murmurare, dixit eis, Hoc vos offendit?*

62 Quid *si igitur spectaveritis Filium hominis ascendentē eò ubi erat priùs?*

63 *Spiritus est id quod vivificat, caro non prodest quicquam: verba quæ ego loquor vobis spiritus sunt & vita sunt.*

64 *Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. noverat. n. à principio Jesus quinam essent qui non credebant, & quis eum proditurus esset.*

65 *Et dicebat, Propterea dixi vobis neminem posse venire ad me nisi fuerit ei datum à Patre meo.*

66 *Ex eo* tempore *multi discipulorum ejus pedem retulerunt, nec amplius cum eo versabantur.*

67 *Dixit ergo Jesus duodecim illis, Num & vos vultis abire?*

68 *Respondit ergo ei Simon Petrus, Domine, ad quem abibimus? verba vitæ æternæ habes.*

69 *Et nos credidimus & cognovimus, te esse Christū illū Filiū Dei viventis.*

70 *Respondit eis Jesus, Nonne ego vos duodecim elegi? &* tamen *unus ex vobis est diabolus.*

71 Loque-

71 *Loquebatur autem de Juda Simonis* filio *Iscariota.futurum enim erat ut hic proderet eum,quum esset unus ex illis duodecim.*

Sequitur tertia particula tertiæ partis capitis, videlicet de iis quæ concionem Christi consecuta sunt, & ex ea evenerunt. Quid igitur ex doctrina illa Christi consolationis plenissima, de cibo scil. vitæ æternæ,evênit? Nempe offensio ac murmur multorum, quib.doctrina illa dura & auditu molesta est visa,*V*.60 &61. Sed quid agit Dominus, isto murmure animadverso? Primùm ostendit argumento á majori, eos non habere justam offensionis causam: quippe qui ne tum quidem offendi deberent doctrina hac Christi de necessitate edendi ipsius carnem & bibendi ipsius sanguinem, si carnem suam & sanguinem suum per ascensionem in cælum, quam-longissimè ab eis removisset atque sustulisset,*V*.62.

Deinde doctrinam suam declarat, & crassum illorum errorem de carnis suæ comestione reprehendit: admonens, vim vivificandi non inesse carni suæ carnaliter comestæ, sed comestæ spiritualiter: quatenus nimirum per efficaciam Spiritus sancti creditur data esse pro nostra vita: *V*.63. Tum addit querelam de incredulitate multorum, *V*.64.Contráque illam se consolatur consideratione arcanæ voluntatis Dei, *V*.65.Postea *V*.66.exponit Euangelista alterum eventum qui evênit ex illa doctrina Christi, superiore deteriorem: nempe quód multi discipulorum prorsus á Domino defecerunt. Qua occasione Dominus é duodecim Apostolis quærit, an & ipsi deficere velint,*V*.67. Ad quam interrogationem Petrus communi nomine respondens, egregiam tum de doctrina, tum de persona & officio Christi confessionem edit, ver.68.& 69.Quam confessionem Dominus ita approbat, ut interim admoneat de hypocrita inter ipsos latente: nempe de Juda proditore: quē Diabolum vocat,propterea quód Diaboli servus esset,*V*.70.& 71.

SCHOLIA IN CAP. VI.

1 *Trans mare* πέραν τῆς θαλάσσης. Id est, trans lacum: ut eum vocat Plinius lib.5 & Josephus Antiq. Jud.lib.18 cap.3. Nempe trans sinum illius lacus interjacentem inter Tiberiadem & Bethsaida: pervênit enim ad locum desertum oppidi Bethsaida: ut colligitur ex collatione narrationis Lucæ cap.9.*V*.10 Quód igitur dicitur abiisse trans mare Galilææ, non de latitudine illius lacus intelligendum est, sed de sinu quodam citeriore: quum oppida ista Tiberias & Bethsaida in eodem tractu, idque cis lacum respectu Hierosolymæ, sita fuerint: ut ex tabula Geographica patet. Est igitur hic synecdoche integri.

Quod est Tiberiad. τῆς Τιβεριάδος.Supplementum additum est perspicuitatis causa: ut intelligatur,genitivum τῆς Τιβεριάδος non pendêre á genitivo proxime præcedente, τῆς Γαλιλαίας, sed á genetivo remotiore τῆς θαλάσσης. Porró totus ille lacus aliâs nominabatur lacus Genesareth (Luc 5. ver.1.) sed qua parte ad illum sita erat Tiberias, ab illa denominabatur mare Tiberiadis, ut hic & infrá cap.21 *V*.1. Fuit autem Tiberias urbs Galilææ ab Herode condita, & sic appellata in honorem Tiberii Cæsaris: teste Joseph.Antiq. Jud.lib.18 cap 3

2 *Sequebatur.* ἠκολούθει. Nempe itinere pedestri: ut meminit Matthæus cap.14.ver..13. Unde colligere promtum est, Jesum trajecisse tantúm sinum lacus citeriorem: ut observavimus paulo-ante ad *V*. 1.*Turba multa.* ὄχλος πολύς. Nempe ex omnibus urbibus Galilææ.Matth.14.*V*.13 Marc 6. *V*.33. *Signa.* σημεῖα.Id est, miracula quæ sunt signa vocationis, nempe testimonia

ſtimonia divina quibus Deus ſignificat ac teſtatur, ſe ad docendum miſiſſe perſonam illam per quam miracula illa facit. Hæc autem ſigna narrat Luc. cap. 6. 7. & 8. *In ægrotu*, Nempe ſolo verbo ſanandis.

3 *In montem*, εἰς τὸ ὄρος. Id eſt, in montem ejus loci. Articulus enim eſt ἀναφορικός. Intelligit autem montem prope Bethſaida qui erat deſertus: ut intelligitur ex Luc 9. ℣. 10. *Conſedit cum diſcipulis*. Nempe quietem illis ad tempus conceſſurus: ut teſtatur Marcus cap. 6. ℣. 31.

6 *Tentans eum*, πειράζων αὐτόν. Id eſt, experiri volens ejus fidem, vel potiùs in apertum proferre ejus diffidentiam.

Sciebat. ᾔδει. Id eſt, jam apud ſe conſtituerat. *Quid eſſet facturus*. Nempe ſe miraculosé turbam cibaturum: ita ut panes emere non eſſet opus.

7 *Ducentorum denariorum*. διακοσίων δηναρίων. Denarius valet quindecim nummos Argentinenſes, id eſt octavam partem floreni conſtantis baciis quindecim, quem vulgó florenum Francofurdenſem nominant. Ergo octo denarii valent florenum unum. nam octo nummi Argentinenſes faciunt bacium unum. Ducenta autem ſunt vicies & quinquies octo. Ergo ducenti denarii ſunt floreni vigintiquinque. Jam ſi ſingulis capitibus tribuas panem unius nummi Argentinenſis: tum quindecim capitibus cedent panes unius denarii. Denarius enim (ut diximus) valet quindecim nummos Argentinenſes. Ergo panes ducentorum denariorum cedent ter mille capitibus. At fuerunt quinquies mille viri, præter mulieres & pueros, Matth. 14. ℣. 21. Unde colligitur, ſingulis minus ceſſurum fuiſſe quàm panem dimidii nummi Argentinenſis: Etenim mulieres ac pueros ultra mille fuiſſe credibile eſt. Atque hoc eſt illud βραχύ, quod Philippus commemorat.

9 *Piſciculos*. ὀψάρια. Reliqui tres Euangeliſtæ vocant ἰχθύας, id eſt piſces. Porró nomen ὀψάριον Latiné ſonat opſoniolum: eſt enim diminutivum à nomine ὄψον, id eſt opſonium: quo nomine intelligitur omne cibi genus quod unà cum pane comedimus, & pani quaſi condimenti gratia addimus. Sic autem per ſynecdochen generis κατ' ἐξοχὴν appellari ſolent piſces. Et ſic quoque á Terentio in Adelphis piſces vocantur opſonium. Cæterùm nomen ὄψον ortum eſt á verbo ὀπτάω, id eſt aſſo: nam piſcem aſſum ſignificat.

10 *Diſcubuerunt*. ἀνέπεσον. Nempe diſtributi per centenos & quinquagenos, Marc. 6. ℣. 40. centenos nimirum in longitudinem, quinquagenos veró in latitudinem: ex qua diſpoſitione extitit figura quam Geometræ vocant ἑτερόμηκες, id eſt, altera parte longius: cujus proportio ſit iſta:

Hic decem puncta diſpoſita ſunt in longitudinem, quinq; veró in latitudinem. Eadem autem eſt proportio centum ad quinquaginta, quæ eſt decem ad quinque: videlicet dupla. *Viri quinquies mille*. Abſque mulieribus ac puerulis, Matth. 14. ℣. 21.

12 *Expleti sunt.* ἐνεπλήσθησαν. Id est, saturati sunt.

13 *Cophinos.* κοφίνους. Id est, corbes. κόφινος dictus videtur παρὰ τὴν κουφότητα, à levitate.

14 *Propheta ille.* ὁ προφήτης. Quem scilicet promisit Moses Deuter. 18. Hic autem propheta non est vulgaris quispiam propheta, sed eximius, videlicet ipse Messias seu Christus.

15 *Quum cognovisset.* γνούς. Id est, quum animadvertisset, nempe ex illo sermone eorum quo prædicabant ipsum esse prophetam illum. *Venturos &c.* ὅτι μέλλουσιν ἔρχεσθαι. Id est, eos hoc agere ut venirent & se raperent &c.

15 *Facerent regem.* Existimantes nimirum falsò, Christum fore regem terrenum seu mundanum: quod ipse negat coram Pilato, dicens, Regnum meum non est de hoc mundo.

16 *Descenderunt.* Id est, abierunt jussu Domini: ut testantur Matth. cap. 14. ℣. 22. & Marc. cap. 6. ℣. 45. *Ad mare.* ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Articulus refertur ad mare Tiberiadis, cujus facta est mentio supra ℣. 1.

17 *Ingressi navigium.* ἐμβάντες εἰς τὸ πλοῖον. nempe navigium illud quo fuerant advecti ad ripam urbis Bethsaida: quod notatur suprà vers. 1. Articulus igitur rursum ἀναφορικὸς est. *Ibant.* ἤρχοντο. Ad verb. Veniebant. id est, proficiscebantur, navigabant. Metonymia caussæ, nempe finis. nam ideò navigabant ut venirent Capernaumum. *Trans mare.* πέραν τῆς θαλάσσης. Nempe trans sinum interjacentem inter Bethsaida & Capernaum: ut intelligitur ex verbis sequentibus, εἰς Καπερναούμ. Synecdoche integri, similis illi quæ fuit suprà vers. 1. *Erant.* ἐγεγόνει. Factæ fuerant, id est, nox jam advenerat, jam advesperaverat. *Nec venerat ad eos.* Nempe quum solverent Bethsaida, ut unà navim ingrederetur. Nam quum miraculum sit editũ in deserto urbis Bethsaida, Luc. 9. vers. 10. probabile est, eos prope illam urbem navim conscendisse. At huic sententiæ videtur repugnare Marcus, qui cap. 6. ℣. 45. refert, discipulos á Christo jussos conscendere navigium, & præire Bethsaidam in ulteriorem ripam. Quod si jussi sunt navigare Bethsaidam, non ergo jussi sunt solvere Bethsaida & navigare Capernaumum: quò eos navigasse testatur Johannes. Ad hanc antilogiam tollendam, verba Marci videntur aliter accipienda quàm ut modó retulimus. Sunt autem verba Marci ista: καὶ εὐθέως ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν εἰς τὸ πέραν πρὸς βηθσαϊδάν. Ubi verba hæc, πρὸς βηθσαϊδάν, non videntur conjungenda cum verbo proximo προάγειν, ut significetur terminus ad quem fuerit navigandum: sed per trajectionẽ videntur jungenda cum verbo ἐμβῆναι, ut notetur locus apud quem navim debuerint conscendere. Ac proinde verba illa Marci sic erunt interpretanda: *Et statim coëgit discipulos suos inscendere navigium apud Bethsaidam, & præire in ulteriorem ripam*: id est, in ripam ubi sita erat Capernaum, quæ ripa opposita est ripę urbis Bethsaida propter sinum interjectum. Vel dicendum, illa verba πρὸς Βηθσαϊδάν cohærere cum proxime præcedentibus, deficiente articulo τὸ: quasi scriptum esset, εἰς τὸ πέραν τὸ πρὸς Βηθσαϊδάν: ac proinde vertendum, In ulteriorem *ripam* Bethsaidæ oppositam: quo modo D. Beza in ultima editione vertit. *Versus Capernaum.* εἰς Καπερναούμ. εἰς pro πρός.

18 *Mare.* ἡ θάλασσα. nempe mare illud in quo navigabant. hoc notat articulus. *Insurgebat.* διηγείρετο. Excitabatur, vel concitabatur, id est fluctus existebant in mari, tempestas cooriebatur.

19 Pro

19 *Provecti* ἐληλακότες. Ad ver. Quum impulissent. scilicet remos navigii: vel potius, quum impulissent navigium remigando Metonymia efficientis. *Stadia* σταδίους Vox Græca è Latina corrupta est mutato genere neutro in masculinum. Stadium authore Plinio, facit centum & viginti quinque passus. Septem stadia & semis, authore Suida, faciunt miliare. Triginta autem in se quater continent septem & semis. Ergo triginta stadia faciunt miliaria quatuor. Viginti autem quinque stadia faciunt miliaria tria, stadia duo & semis. Quare quum hic dicitur, *Quasi stadia viginti quinque aut triginta*: perinde est ac si diceretur, Miliaria tria aut quatuor. Porró hic lacus, authore Josepho libr. 3. de bello Jud. longus est stadia centum, id est miliaria tredecim, stadia duo & semis: latus veró stadia quadraginta, id est miliaria quinque, stadia duo & semis. *Conspiciunt Jesum.* θεωροῦσι τὸν ἰησοῦν. Nondum tamen agnoscunt: putabant enim se videre spectrum: ut testantur Matthæus & Marcus. *Ambulantem super mare.* Sive mare sub ambulante fuerit consolidatum, ut corpori gravi non cederet: sive corpus ambulantis fuerit in aëre quasi suspensum & virtute divina aut ministerio angelorum sustentatum ne aquis immergeretur: sive denique corpus ambulantis ad tempus fuerit glorificatum, ut in monte Matth. 17. Mihi secundus modus maximé probabilis videtur: quum Matthæus testetur, etiam Petrum jussu Domini super mare ambulasse, Matth. 14. ℣. 29. *Timuerunt.* ἐφοβήθησαν. Terrefacti sunt.

20 *Ego sum.* ἐγώ εἰμι. Emphasis est in pronomine *Ego.* nam tacité opponitur falsæ discipulorum opinioni, putantium se videre non ipsum Christum, sed spectrum mentiens figuram Christi. Ait igitur, Ego ipse sum quem videtis: non autem spectrum est, ut vos putatis. Sic Luc. ult. ℣. 37. 38 39.

21 *Cupidé ergo receperunt eum* ἤθελον οὖν λαβεῖν αὐτόν. Ad verbum. Voluerunt igitur recipere eum ubi una cum voluntate per synecdochen membri intelligendum est ipsum factum. nam quód eum in navim receperint, testantur reliqui Euangelistæ. *Et statim.* Scilicet Christo in navim recepto. *Ad regionem in quam ibant* Nempe in regionem ubi sita erat Capernaum, ut liquet ex ℣. 17. *Ibant.* ὑπῆγον. Ad verb. *Subducebant.* scilicet navim. phrasis nautica ℣el ὑπῆγον, scilicet ἑαυτοὺς: subducebant se, id est, abibant.

22 *Postero die.* τῇ ἐπαύριον. Subaudi ἡμέρᾳ. id est, die crastino, nam αὔριον significat *Cras.* Sed αὔριον refertur ad personam loquentem: ἐπαύριον verò ad personam de qua quis loquitur: & respondet Latinæ voci *Postridie. Postridie* autem hic intellige, scilicet post miraculosam illam turbæ cibationem in deserto urbis Bethsaidæ: quæ in præcedentibus narrata fuit. *Cis mare.* πέραν τῆς θαλάσσης. Nempe prope urbem Bethsaida, ubi discipuli navim fuerant ingressi & vecti Capernaumum.

23 *Comederant.* ἔφαγον. Nempe pridie: ut patet ex collatione versu. 22. cum ℣. 16. *Panem.* τὸν ἄρτον. Panem illum. nempe de quo narratum est in præcedentibus. Articulus igitur vim habet ἀναφορικήν.

24 *Illic.* ἐκεῖ. nempe circa Bethsaidam, in ripa lacus ubi eum quæsierant. *Ingressi sunt & ipsi.* ἐνέβησαν καὶ αὐτοί. Scilicet sicut pridie discipuli ingressi erant navigium quod unicum aderat. *In navigia.* εἰς τὰ πλοῖα. In ista navigia, nempe quæ recens advenerant Tiberiade, ut dictum est ℣. 23. Conjunctio autem καὶ, quæ est nota paris, non est hucusque extendenda, ut intelligamus discipulos quoque in ista navigia ingressos fuisse: sed comparatio subsistit in ingressu navium in genere, non autem refertur ad istas naves: discipuli enim alio navigio pridie discesserant.

25 *Trans*

25 *Trans mare.* πέραν τῆς θαλάσσης. nempe Capernaumi, ut patet ex versu 59. infrà: quó scilicet trajecerant é Bethsaida per interjectum sinum. Vide suprà ad vers. 1. *Rabbi.* ῥαββί. Id est, magister seu doctor. Sic dictus à multiplici doctrina, vel à magnitudine authoritatis: a רבב id est multiplicavit. *Quando huc pervenisti?* πότε ὧδε γέγονας; Ad verb. Quando hîc vel huc factus es. Pro παραγέγονας. Similes phrases vide suprà ♈. 19. & 21.

26 *Non quia vidistis signa.* οὐχ ὅτι εἴδετε σημεῖα. Id est, Non quia creditis meæ doctrinæ, quam vidistis variis & magnis miraculis à me confirmari. Synecdoche metonymica: nam una cum causa intelligitur effectum, id est, cum miraculis fides. *Sed quia comedistis ex panibus illis.* ἀλλ' ὅτι ἐφάγετε ἐκ τῶν ἄρτων. Prima fronte videtur hæc antithesis implicare contradictionem. Quum enim hi quoque panes cum miraculo conjuncti fuerint, affirmat turbam propter illos se quærere: quum tamen modó negarit, illam se quærere propter miracula. Sed non est contradictio. non enim hîc considerat illos panes quatenus fuerunt conjuncti cum miraculo, sed quatenus turba iis fuit saturata. hoc enim unum spectabant, ut á Domino saturarentur. Ideo ait. *Quia comedistis & saturati estis. Ex panibus illis.* ἐκ τῶν ἄρτων. De quibus suprà ♈. 11. & deinceps.

27 *Operemini cibo.* ἐργάζεσθε τὴν βρῶσιν. Hoc est, Omni opere & studio sectemini. *Sed cibo illi qui permanet in vitam æternam.* Intelligit carnem suam crucifixam: sicut ipsemet declarat infrá versu 51. & 55. Hanc igitur occasione sermonis instituti metaphoricé nominat escam seu cibum, nempe animæ, unde illa vitam spiritualem percipit. *Quem.* ἣν. Scilicet. βρῶσιν. ut intelligitur tum ex re ipsa & quæstione præsenti, tum ex collatione versiculi 51. ubi ait, Panis quem ego dabo, caro mea est. *Filius hominis.* ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Filius ille hominis, nempe promissus per prophetas, hoc est, Filius Dei unigenitus in carne manifestatus. Hac igitur appellatione notat officium mediatoris. nam ut filius Dei mediator inter Deum & homines esse posset, ipsum quoque hominem fieri oportuit. Vide 1. Timoth. 2. versu 5. *Dabit vobis.* ὑμῖν δώσει. Videlicet primúm dando carnem suam in mortem pro mundi vita, infrà versu 51. deinde dando illam fruendam & spiritualiter edendam electis, per fidem, intercedente efficaci operatione Spiritus sancti. versu 63. quarum dationum prior ad meritum, posterior ad efficaciam Christi servatoris pertinet. *Obsignavit*, ἐσφράγισεν. Metaphora sumta ab iis qui quos mittunt, eorum authoritatem obsignato diplomate sanciunt: sicut hoc verbum declarat Tremellius apud interpretem Syrum. vel, *Obsignavit*, id est, huic rei præstandæ destinavit. Sed prior expositio genuina videtur: *Obsignavit*, id est, quasi sigillo impresso approbavit. Est metonymia simul & metaphora: metonymia scilicet effecti destinati: nam ex obsignatione intelligitur approbatio & (ut ita dicam) authentisatio, ad quam obsignatio destinata est. Metaphora veró à literis sumta est, quæ propriè loquendo obsignantur.

28 *Quid faciemus.* τί ποιῶμεν. Quid faciamus? Modus potentialis. quid fuerit nobis faciendum? *Opera Dei.* τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. id est, opera Deo placentia. Sic Psal. 51. ♈. 19. sacrificia Dei vocantur quæ Deo accepta sunt.

29 Hoc

29 *Hoc illud est opus Dei, ut credatis.* Ineptissimè sophisticantur qui hinc concludunt, hominem justificari operibus, si fides justificat, quæ ipsa quoque vocatur opus. Syllogismus istorum sic erit:

Fide justificamur.
Fides est opus.
Ergo operibus justificamur.

Primùm plus est in conclusione quàm in præmissis. Ex præmissis enim sequitur ista conclusio, *Ergo quodam opere justificamur.* Deinde etiam alia ratione plus est in conclusione quàm in præmissis: quia conclusio ista sic intelligitur, quasi diceretur, nos justificari operum merito: at ex præmissis nihil aliud sequitur, quàm nos justificari quodam opere, nempe operatione quadam animi, tanquam instrumento ac veluti manu qua apprehendimus justitiam morte Christi partam, seu ut magis propriè loquar, qua apprehendimus obedientiam mortis Christi quę nobis in justitiam coram Deo imputatur. *Ut credatis.* ἵνα πιστεύσητε. Hæc verba pendent à præcedente pronomine τοῦτο, id est, *hoc*, per appositionem. Hoc, inquit, est illud opus Dei. quodnam? Nempe ut credatis &c. seu ipsum credere, τὸ πιστεῦσαι. Porró credere in Christum, phrasi Hebræa idem valet quod Christo confidere, seu fiduciam suam in Christo tanquam servatore collocare. *In eum quem misit ille.* εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος. Pro, εἰς ἐκεῖνον ὃν &c. Periphrasis argumentosa: continet enim rationem cur sit in ipsum credendum: quia scilicet hæc sit Dei voluntas, quippe qui se miserit in mundum ut esset servator omnium in eum credentium.

30 *Ut videamus & credamus tibi.* ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμέν σοι. Id est, ut miraculo Messia digno, vel Messiæ proprio, conspecto: credamus te esse Messiam, ac proinde te confidamus.

31 *Patres.* οἱ πατέρες. Id est, majores: οἱ πρόγονοι. Synecdoche speciei. *Comederunt illud manna.* τὸ μάννα ἔφαγον. id est, panem illum cælestem, qui nimirum cælitus pluebat. Manna Syriacè & Chaldaicè, Hebraicè dicebatur Man: de quo vide Exo. 16. ℣. 15. & 32. Num. 11. ℣. 7. & 8. Erat tenue quiddam & rotundum: tenue sicut pruina, simile semini coriandri, album, colore bdellii (id est gummi arboris bdellii, quod est translucidum, simile ceræ, teste Plinio Nat. hist. lib. 12. cap. 9.) sapore crustuli melliti, simulque olei præstantissimi: quod quotidie mane depluebat in agros & à populo colligebatur, variéque coquebatur. Vocem ipsam interpretantur alii Destinatum, alii Præparatum: quód esset cibus populo Israëlitico à Deo destinatus & Præparatus. Sed videtur istud nomen accepisse à pronomine מה mah. id est, *Quid?* idque ex eventu. quia quum Israëlitæ illud primùm conspexissent, nec quid esset scirent: dixerunt מן הוא man hu: quod videntur (fortassis idiomate Ægyptio) dixisse pro מה הוא mah hu: id est, *Quid est hoc?* Hanc interpretationem confirmat partim caussa istorum verborum: quæ fuit, quód ignorarent, quid esset: partim responsio Mosis, qui dicebat, tanquam ad illam interrogationem respondens: Hic est panis ille quem vobis Jehova dat ad comedendum. *Sicut scriptum.* Scilicet Psalm. 78. vers. 24. *Panem cælestem dedit eis.* ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Scilicet καταβαίνοντα, descendentem: subaudito quoque articulo ante ἐκ. Ideó interpres vertit *cælestem*, ad tollendum ambiguitatem: ne hæc verba, *é cælo*, jungerentur cum verbo *dedit.* quanquam ad sensum parum interest. In Hebræo sic habetur: Frumentum cælorum dedit eis (scilicet Jehova) panem robustorum (id est, angelorum) comêdit vir. ubi Man vocatur frumentum, quód præberet usum

frumenti:

frumenti: cœlorum autem frumentum dicitur, quòd è cœlis deplueret. denique panis angelorum nominatur, quòd ministerio angelorum suppeditaretur: vel quòd tam præstans cibus esset, ut vel angeli, si cibum caperent, eo delectarentur. Cui expositioni videtur favere antithesis, ubi ait Moses, Panem *angelorum* edit *vir*, id est homo.

32 *Panem illum cœlestem*. τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Pro, τὸν ἄρτον τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. scilicet τὸν ἀληθινὸν: ut intelligitur ex antithesi, ubi istud epitheton est expressum. Neque enim hic intelligit manna, quod per Mosen datum esse constabat: sed loquitur de cibo per manna significato, id est de seipso servatore mundi. Sententia igitur huius versiculi est: Panis ille vere cœlestis, non est manna quod Deus dedit per Mosen: sed is est ille panis vere cœlestis, quem DEUS nunc vobis dat, donando scilicet vobis me, filium suum unigenitum. *Verum*. τὸν ἀληθινὸν. Verum illum. Similis est phrasis infrà cap. 15. ꝟ. 1. ἐγώ εἰμι ἄμπελος ἡ ἀληθινή. Ego sum vitis illa vera. Verum autem panem cœlestem intellige, qui hoc nomen inprimis meretur ac vere cœlestis est: quum è summo illo cœlo descenderit, ꝟ. 33. non autem ex infimo isto, id est aëre, unde pluebat manna. Simul etiam veritas videtur opponi typo seu figuræ: quasi dicat, Quod olim per manna fuit præfiguratum, id nunc verè ac reipsa esse exhibitum, nempe seipsum. Sic nomen veritatis accipitur sup. cap. 1. ꝟ. 17. ubi Euangelista ait, Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Jesum Christum exstitit. Sic Heb. 8. ꝟ. 2. verum tabernaculum (id est, corpus Christi) opponitur Mosaico tanquam typo.

33 *Panis ille Dei*. ὁ ἄρτος τοῦ θεοῦ. Id est, quem Deus dat. vel potiùs, Cujus esus Deo inprimis placet. nam etiam manna dederat Deus. *Qui descendit*. ὁ καταβαίνων. Enallage temporis, pro ὁ καταβεβηκώς vel ὁ καταβάς, ut colligitur ex collatione versus 38. & 51. infrà. Loquitur autem de seipso, sicut ipse mox exponit v. 35. Quòd autem ait, se de cœlo descendisse, rectè intelligendum est. Neque enim ita descendit ut cœlum reliquerit & locum mutârit: sed ut in terra naturam humanam assumserit, atque ita Deus in carne manifestatus sit. Ubi observandum, aliam esse rationem ascensionis Domini in cœlum. Etenim ascendit in cœlum ita ut mundum reliquerit, ac proinde locum mutârit secundum humanam naturam. Hujus diversitatis ratio est diversa ratione personæ de qua utrumque dicitur. nam quum illa de cœlo descendit, tantùm erat Deus: quum autem ascendit, erat etiam homo. *Vitam*. ζωὴν. Scilicet æternam: ut intelligitur ex collatione ꝟ. 39. & 40 *Mundo*. τῷ κόσμῳ. Hoc est omnibus electis omnium populorum per totum mundum dispersorum. Hoc opponit errori Judæorum: qui putabant, Messiam proprium esse Judæorum, ad reliquos populos nihil pertinere. Sic suprà cap. 1. ꝟ. 23. & cap. 3. ꝟ. 16. & cap. 4. ꝟ. 42.

34 *Da nobis &c.* Similis petitio erat illa mulieris Samaritanæ, suprà cap. 4 ꝟ. 15. *Semper*. πάντοτε. quasi dicant: non semel tantùm & iterum, sed quotidie: ut fecit olim Moses.

35 *Panis ille vitæ*. ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. Id est, vivificus. Loquitur autem de vita spirituali quæ oritur ex sensu favoris Dei, conciliati nobis morte Christi: quam vitam Paulus Rom. 14. ꝟ. 17 nominat gaudium in Spiritu S. *Qui venit ad me*. ὁ ἐρχόμενος πρός με. Qui credit in me: ut ipse mox declarat in membro opposito. *Nequaquam esuriet*. Id est, non cruciabitur fame illa spirituali, hoc est, anxietate illa quæ existit ex sensu iræ Dei contra peccata. *Non sitiet*. Id est, non cruciabitur siti illa spirituali, nempe illa ipsa quam modò dixi anxietate. Vel, *Non esuriet, non sitiet*: id est, nihil veræ

felicitatis ei deerit. Metaphora & synecdoche speciei.

36 *Dixi.* εἶπον. Nempe sup. ℣.26. ut liquet ex versiculi illius expositione quam attulimus. *Etiam vidistis me, nec creditis.* καὶ ἑωράκατέ με, καὶ οὐ πιστεύετε. Id est, quanquam vidistis me, tamen non creditis. *Vidistis.* Id est, cognovistis me esse messiam: supra ℣.14.

37 *Quicquid dat, &c.* πᾶν ὃ δίδωσι &c. Hoc dicit ad se consolandum contra istorum incredulitatem, de qua modò fuerat questus. quasi dicat: Veruntamen etsi vos non credatis in me: hoc tamen me consolatur, quod omnes electi in me credituri sunt. *Quicquid.* Id est, Quoscunque. Synecdoche generis. *Dat.* δίδωσι. Id est, donat, nimirum pro æterno suo decreto eos eligens in me ad vitam æternam. *Pater.* ὁ πατήρ. pater meus, nempe Deus. *Ad me veniet.* Id est, in me credet: ut vers. 35. *Nequaquam ejiciam foras.* Id est, Non repudiabo, sed benevolè excipiam & in æternum servabo. λιτότης.

38 *Descendi è cœlo.* Id est, homo factus sum, incarnatus sum. *Non voluntatem meam.* Id est, Non id quod ego volo. Scilicet, sicut vos putatis, me agere pro meo libitu, absque mandato Dei. Etenim his verbis perstringit falsam opinionem incredulorum.

39 *Non perdam.* μὴ ἀπολέσω. Id est, non sinam perire, sed servem. *Suscitem.* ἀναστήσω. nempe ad gloriam cœlestem & vitam æternam. Synecdoche generis. *In ultimo illo die.* Nempe die judicii universalis.

40 *Qui conspicit Filium.* ὁ θεωρῶν τὸν υἱόν. Id est, qui eum agnoscit ex ipsius miraculis & doctrina. *Credit in eum.* πιστεύων εἰς αὐτόν. Id est, Confidit eo ut servatore suo. *Habeat.* ἔχῃ. Nempe quum primùm credit. *Vitam æternam.* In hac quidem vita ex parte, in altera verò perfectè. Vide 1. Corint. 13. in fine: item 1. Joh. 3. ℣.2.

41 *De eo.* περὶ αὐτοῦ. Nempe de Jesu, id est, propter eum, vel contra eum.

42 *Nonne.* οὐχ. Quasi dicant, Maximè, omnino. *Quomodo ergo dicit.* Id est, Minimè ergo verum est quod dicit.

44 *Venire ad me.* ἐλθεῖν πρός με. Id est, credere in me: ut vers. 35. *Traxerit.* ἑλκύσῃ. Id est, mentem ejus illuminarit ac mutarit, atque ita ex nolente volentem effecerit. Falsum est enim illud quod vulgo jactatur, ὁ θεὸς τὸν βουλόμενον ἕλκει, Deus volentem trahit. At, inquam, qui vult: is non trahitur, sed ducitur. Deus autem ita trahit nolentes, ut ex nolentibus reddat volentes: ac proinde quos primùm traxit, eosdem postea ducit. de quo ductu loquitur Paulus Roman. 8. ubi ait, Qui ducuntur spiritu Dei, sunt filii Dei. Tractus autem metaphora intelligi illuminationem mentis, declarat ipse Dominus versu sequente, ubi ait, Quisquis ergo audivit à Patre, & didicit.

45 *In Prophetis.* ἐν τοῖς προφήταις. Id est, in altera sectione Scripturæ qua continentur prophetæ. Extat autem hoc testimonium in Esaia. Synecdoche integri. *Et erunt, &c.* καὶ ἔσονται. Sunt verba Prophetæ ad Ecclesiam Novi testamenti seu Christianam: *Et omnes filii tui edocti erunt à Jehova. Omnes.* πάντες. Nempe filii Ecclesiæ. hos enim Propheta expressè nominat. Filii autem Ecclesiæ sunt electi. *Docti à Deo.* διδακτοὶ τοῦ θεοῦ. Id est, δεδιδαγμένοι ὑπὸ θεοῦ. Nomen verbale hic æquipollet participio: non autem notat δύναμιν παθητικὴν τοῦ διδάσκεσθαι: id est, non significat dociles, sed edoctos. In Hebræo item est nomen verbale למודים limmudim. Apud Apostolū 1. Thes. 4. extat compositum θεοδίδακτοι. *Audivit à Patre.* ὁ ἀκούσας παρὰ τοῦ πατρός. Hoc fit, quum Pater per Spiritū sanctum efficax est

est in prædicatione Euangelii, ut verbum gratiæ seu promissionem Euangelii intelligamus & credamus. Huc pertinet illud, Qui habet aures ad audiendum, audiat. *Venit ad me.* ut sup. ℣.35.

46 *Non quod.* οὐχ ὅτι. Elliptica locutio: pro, Non dico hoc, quòd. Confer Rom.9. ℣.6. *Viderit* ἑώρακε. Id est, cognoverit: nempe extra Christum mediatorem. Verbo *Videndi* idem significat quod versu præcedente verbis *audiendi* & *discendi.* Sic suprà cap.1. ℣.18. Deum nemo vidit unquam, &c. *Is qui est à Deo.* ὁ ὢν παρὰ τοῦ θεοῦ. Id est, qui ortus est ex Deo, unigenitus ille filius Dei. *Hic vidit Patrem.* Id est, cognovit mentem Patris, & arcanum ejus consilium de nostra salute nobis exposuit. Synecdoche membri.

49 *Patres vestri.* οἱ πατέρες ὑμῶν. Nota quòd dicit, *vestri*: non autem, *nostri.* Sic enim non solùm se eximit è vulgo Judæorum: sed innuit, ipsos similes esse patrum suorum, nempe incredulos. nam eum loqui de incredulis, perspicitur ex eo, quòd affirmat, eos esse mortuos. quod quidem de morte æterna ut intelligatur, antithesis postulat. Sic Paulus 1. Cor.10. ℣.5. ait Deum plerosque patrum non approbasse: quippe quos prostraverit in deserto. Confer etiam Matt.23. ℣.30.31.32. *Comederunt & mortui sunt.* ἔφαγον καὶ ἀπέθανον. Id est, quanquam comederunt, tamen mortui sunt, nempe morte æterna. Sic enim intelligi postulat antithesis.

50 *Hic.* οὗτος. Id est, οὗτός ἐστι. hic autem subaudi ὁ ἄρτος. nempe de quo ego loquor: videlicet ego ipse. Se enim opponit mannæ ut panem. *Ut qui eo vescitur, non moriatur.* ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγῃ καὶ μὴ ἀποθάνῃ. Ad verb. Ut quis ex eo vescatur & non moriatur: id est, ut quis ex eo vescens non moriatur: id est, non pereat morte æterna.

51 *Ille panis vivificus.* ὁ ἄρτος ὁ ζῶν. Pro hoc dixit suprà vers.48. ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, panis ille vitæ. Ergo ζῶν hic positum est pro ζωοποιῶν: sicut & præcedentia & sequentia satis declarant. *Quem ego dabo.* ὃν ἐγὼ δώσω. Scilicet edendum: ut intelligitur ex versu sequente. Dat autem Christus se edendum animabus fidelium, per prædicationem Euangelii & operationem Spiritus S. *Caro mea.* ἡ σάρξ μου. id est, corpus meum. *Quam ego dabo.* ἣν ἐγὼ δώσω. hoc est, quatenus eam dabo. nempe crucifigendam. Neque enim duplicem carnem habuit Dominus, quarum unam crucifigendam dederit, alteram non dederit. Non ergo distinguit inter duplicem carnem; sed modum declarat, quo unica illa sua caro futura fuerat panis, id est cibus vivificus. Sic in institutione sacræ cœnæ, quum dicitur, Hoc est corpus meum quod pro vobis datur: exponendum, Quatenus pro vobis datur. *Pro vita.* ὑπὲρ τῆς ζωῆς. Id est, propter vitam. scilicet promerendam. *Mundi.* κόσμου. Id est omnium credentium in toto mundo. Christus enim propriè loquendo est servator corporis sui, id est, Ecclesiæ: Ephes.5. ℣.23. Aliàs nomine mundi intelliguntur reprobi: de quibus ait, Pro mundo non rogo: *inf.ca.*17 ℣.9.

52 *Pugnabant.* ἐμάχοντο. Nempe verbis. hoc est, disceptabant inter se: διελογίζοντο: quo verbo alibi utuntur Euangelistæ. *Quomodo.* πῶς. Observa, dissimile huic esse illud *Quomodo* virginis Mariæ, Luc.1. ℣.34. Maria enim cupit doceri: at Judæi hoc loco repudiant doctrinam tanquam falsam, imò impossibilem. *Carnem suam.* τὴν σάρκα. Scilicet τὴν ἑαυτοῦ.

53 *Nisi ederitis carnem, &c.* Id est, Nisi credideritis, carnem meam crucifixum iri, & sanguinem meum effusum iri, in remissionem peccatorum vestrorum. *Non habetis vitam.* Nempe vitam illam spiritualem: per quam hoc loco nihil aliud significatur quàm lætitia orta ex gustu favoris Dei, quem Christus sua morte nobis conciliavit.

54 *Qui edit carnem meam, &c.* Id est, Qui credit carnem meam pro se crucifixam iri aut esse,& sanguinem meum pro se effusum iri vel esse.

Excitabo. ἀναςήσω. Faciam ut surgat, nempe ad vitam æternam: ut suprà vers.44.

55 *Verè.* ἀληθῶς. Veritatis epitheto notat hujus cibi præstantiam, quippe quo alimur ad vitam æternam: simul etiam veritatem opponit typo, nempe mannæ. Sic infrà cap.15.℣.1. Ego sum vitis illa vera. *Cibus.* βρῶσις. Nempe cibus spiritualis: cibus mentis, non ventris. Metaphora. Sic quod sequitur de potu.

56 *In me manet.* ἐν ἐμοὶ μένει. Nempe per fidem, qua mihi insitus est ut palmes viti,infrà cap.15.& ex consequenti per dilectionem, quippe quæ ex fide manat.*Et ego in eo.* κἀγὼ ἐν αὐτῷ. Scilicet maneo: nempe per Spiritum sanctum,per quem in eo habito ex dilectione: infrà cap. 14.℣. 23.Eph. 3. versu 17.

57 *Vivens ille Pater.* ὁ ζῶν πατὴρ. Videtur vertendum, *Vivificus*:ut suprà ℣.51. Atque hoc videtur postulare sententia proxime sequens, Et ego vivo per Patrem. *Qui ederit me.* ὁ τρώγων με. Hoc idem valet atque illud quod modò dixit, *Qui edit carnem meam.* Etsi enim fides rectà intuetur carnem crucifixam: tamen intelligit, vim meriti pendêre à dignitate personæ: quippe quæ est Deus. Unde Act.20.℣.28.ait Paulus,Deum suo sanguine acquisivisse sibi Ecclesiam. & Johannes 1.Johan 1.℣.7. Sanguis Jesu Christi *filii ejus* purgat nos ab omni peccato.Sic Paulus rursum 1.Cor.2.℣.8. Dominum gloriæ crucifixerunt.

59 *In synagoga.* ἐν συναγωγῇ. Nomen Græcum significat congregationem. Sic autem nominatur hoc loco domus ubi congregari solebant Judæi ad audiendam recitationem atque explicationem Scripturarum: per metonymiam adjuncti vel causæ finalis: nam congregatio in domo fiebat. & domus congregationi destinata erat.

60 *Durus.* σκληρός. Id est, molestus auditu.Metaphora καταχρηστικὴ à rebus tractilibus, quæ duritie sua molestæ sunt tactui. Sed cur durus ei videbatur & horrorem incutiebat iste Christi sermo de edenda ejus carne & bibendo ejus sanguine? Quia accipiebant eum in sensu literali, seu sequebantur τὸ ῥητὸν, ac proinde somniabant κρεωφαγίαν & αἱματοποσίαν: atque interim negligebant verborum illorum διάνοιαν, quæ consistit in metaphora: quæ adhibita & animadversa, doctrinam hanc longe-suavissimam reddit credentibus. Nam quemadmodum cibus ore comesus, tollit famem, eámque tollendo hominem recreat: item quemadmodum potus ore haustus, tollit sitim, eámque tollendo hominem recreat; ita caro Christi crucifixa, dum comeditur fide; & sanguis Christi effusus, dum bibitur fide; tollit famem & sitim animæ, hoc est cruciatum ortum ex sensu defectus justitiæ, ac proinde ex sensu iræ Dei contra justitiam; & cruciatum illum tollendo, recreat cor gaudio in Spiritu sancto, ex sensu favoris Dei, per meritum Christi nobis placati. *Quis potest eum audire.* τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν, Nempe æquo animo. quasi dicant: Quis non meritò hoc sermone offendatur? quis enim non abhorreat à κρεοφαγία.

61 *Sciens autem.* εἰδὼς δὲ. Quum autem cognovisset, vel animadvertisset. *De hoc.* περὶ τούτου. Id est, ob hanc rem, ob hunc sermonem. *Hoc vos offendit.* τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει; Interrogatio hæc vim habet admirandi & simul dehortandi. quasi dicat: Miror vos offendi hoc sermone: certè non debeatis eo offendi.

62 Quid

62 *Quid si igitur.* ἐὰν οὖν. Ellipsis pronominis τί. pro τί οὖν ἐὰν,&c. Sicut Rom.9.ѵ.22. quasi dicat: Quid igitur faceretis, si conspiceretis, &c. hoc est, quanto magis tunc offenderemini apparente absurditate verborum meorum? ut qui dicam, carnem meam necessarió edendam esse ad vitam æternam consequendum: quæ tamen tunc in cælos erit recepta, ut videatur in terris edi non posse. Hanc puto simplicem ac genuinam esse sententiam istorum verborum, quæ quidem ex ipsa ratione loquendi & sententiarum cohærentia deducta est.

Eó ubi erat priús. ὅπου ἦν τὸ πρότερον. Id est, in cælum. Sed quomodo filius hominis priús (videlicet ab æterno) erat in cælo? Nempe non quatenus erat filius hominis, quia tum nondum erat homo: sed quatenus erat filius Dei. Dictum per communicationem idiomatum: ut illud suprá cap. 3.ѵ.13.

63 *Spiritus est id quod vivificat.* τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν. Id est, spiritus sanctus est is qui efficit vitam illam spiritualem de qua dixi: dum scilicet in cordibus electorum creat fidem qua caro mea editur. *Caro.* ἡ σάρξ. Pro, ἡ σάρξ δὲ, caro autem: nempe ἡ ἐμὴ, id est mea: de qua locutus sum suprà vers. 51. 53. &c. Intellige, Carnaliter comesa, de quali comestione Capernaitæ Christum loqui putabant. Similis autem ellipsis fuit suprà ѵ. 52. τὴν σάρκα. scilicet τὴν ἑαυτοῦ. Articulus habet vim ἀναφορικὴν. Etenim de carne Christi inciderat quæstio, An illa posset edi? & an comesa prodesset ad vivificandum? vide suprà vers. 52. & deinceps. Quidam exponunt ipsum vocabulum Carnis de carnali intellectu, quo scilicet putatur, carnem Christi edendam esse carnaliter. Sed sic nomine Spiritus (propter antithesin) esset intelligendus intellectus spiritualis, id est quo intelligitur, carnem Christi edendam spiritualiter. At hic intellectus non vivificat: quippe qui etiam in reprobos cadit: Non igitur vera est illa expositio. *Non prodest quicquam.* οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. Scilicet ad vivificandum, hoc est vitam efficiendum in cordibus electorum. Sic exponi postulat antithesis. Interim verò non negatur, carnem Christi profuisse plurimum ad vitam nobis promerendam: nempe quatenus data est pro mundi vita: id quod Christus docuit sup. ѵ.51. *Verba quæ ego loquor vobis.* τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν. Emphasis est, & tacita antithesis, in vocabulo *Verba.* quasi dicat: Non ipsa *caro* mea carnaliter comesa: sed *verba* quæ de carne mea paulo antè locutus sum, videlicet illam datum iri pro mundi vita, suprà ѵ.51. *Spiritus sunt & vita sunt.* πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή ἐστι. Id est, organum sunt per quod Spiritus vitam operatur, quatenus nimirum per illa operatur fidem. quo sensu Petrus (huc fortasse respiciens) nominat *verba vitæ æternæ*, infrà ѵ.68.

64 *Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt.* Quasi dicat: Sed Spiritus sanctus non vivificat omnes, non est efficax in omnibus qui doctrinam Euangelii de vita æterna per mortem meam acquirenda audiunt: etenim quidam ex vobis non credunt. quippe fides est illud ipsum quod Spiritus sanctus in cordibus audientium Euangelium efficit, quoque illa vivificat. *Noverat enim.* ᾔδει γὰρ. Scilicet tanquam καρδιογνώστης: suprà cap. 2. vers. 24. & 25.

A principio. ἐξ ἀρχῆς. Hoc est, quum primúm cœpit docere & discipulos nancisci. *Qui nam essent.* τίνες εἰσίν. Nempe é discipulis suis fidem profitentibus. *Et quis &c.* καὶ τίς, &c. Quasi dicat: Neque hoc solúm noverat, qui non credebant: sed etiam quis eum proditurus esset, nempe Judas Iscariotes.

65 *Et dicebat.* καὶ ἔλεγε. Nempe ad consolandum tum seipsum, tum discipulos credentes. *Dixi vobis.* εἴρηκα ὑμῖν. Nempe suprà vers. 44. *Nisi fuerit ei datum.* ἐὰν μὴ ᾖ δεδομένον αὐτῷ. Sic alibi Apostolis ait. Vobis datum est nosse mysteria regni cælorum. Et sic Paulus Ephes. 2. fidem ait esse donum Dei. Observandum autem, Dominum his tribus loquendi formulis promiscué & ad idem significandum uti, nempe, *Trahi á Patre*, suprà vers. 44. *Audire ac discere á Patre*, suprà vers. 45. &, *Datum alicui esse á Patre*, hoc loco. *A Patre*, ἐκ τοῦ πατρός. ἐκ pro ὑπό. Sic Roman. 11. vers. ultimo.

66 *Ex eo tempore.* ἐκ τούτου. Scilicet, χρόνου. *Pedem retulerunt.* ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω. Ad verb. Abierunt versus ea quæ retrò sunt. Hebraïs. hoc est, discessionem fecerunt á Christo, seu defecerunt ab eo, nolentes eum amplius pro suo magistro ac præceptore agnoscere. *Nec ampliùs*, καὶ οὐκέτι. Epexegesis.

67 *Num & vos vultis abire?* Non interrogat, quasi ignoret, quid facturi sint: sed ut eliciat eorum confessionem.

68 *Respondit Simon Petrus.* Nempe omnium nomine, tanquam os Apostolorum: ut Matth. 16. vers. 15. & 16. *Ad quem abibimus?* Id est, Quem alium præceptorem quæreremus, te deserto? Interrogatio innuit negationem cum significatione amoris erga Dominum. quasi dicerent: Mi domine, nullus est quem meritó adire & sequi debeamus: sed potius constanter tibi adhærere nos decet, quippe qui *verba vitæ æternæ habes*, hoc est, conferentia vitam æternam credentibus, tanquam organa per quæ Spiritus S. fidem operatur. Sic Rom. 1. vers. 16. item 1. Timot. 4. vers. ult. Confer 1. Cor. 3. ℣. 5. 6. 7. 9.

69 *Et nos.* καὶ ἡμεῖς. Id est, *Et inde nos*. Nempe ex verbis tuis.

70 *Elegi.* Nempe ad apostolatum. Nam diabolus ille Judas Iscariotes ad vitam æternam electus certé non erat. *Et tamen unus*, καὶ εἷς. Cohæret hæc sententia cum præcedente per enuntiatum discretum. *Diabolus.* διάβολος. Id est, similis diabolo, vel, filius diaboli; sicut ait infrà cap. 8. ℣. 44. Vos ex patre diabolo estis.

OBSERVATIONES LOCORUM
DOCTRINAE EX CAP. 6.
EX PRIMA PARTE.

I. Ex ℣. 2. Studium discendi doctrinam cælestem in hac turba, quæ Christum sequuta est, ad imitandum nobis proponitur. Pudeat ergo nos nostræ ignaviæ, qui ad conciones sacras in propinquo haberi solitas vix ægré accedimus.

II Ex ℣. 5. 6. 11. Deus victum necessarium procurat iis qui verbo ipsius cognoscendo sunt dediti. Non ergo est quod putemus, tantum rei familiari nostræ decedere, quantum temporis cognoscendæ doctrinæ cælesti tribuimus. Frequentare cœtus sacros non remoratur rem familiarem: Eleemosynas dare non reddit pauperem. Christus, Matt. 6. ait. Quærite primùm regnum Dei & justitiam ejus, & ista (nempe quæ ad victum pertinent) adjicientur vobis.

III. Ex vers. 7. & 9. Ratio humana diffidit, quum non vidit ad manum

usitata

usitata media, ut hîc Philippus & Andreas diffidunt saturari posse turbam, quum sentiunt se destitui pecunia ad emendum sufficientes panes. Huic diffidentiæ remedii loco opponenda est promissio Dei. Neq; enim solo pane vivit homo, sed omni verbo quod egreditur ex ore Dei, Matth. 4.

IV. Ex V. 11. Quoties cibum vescendi causa attingere volumus, á gratiarum actione & precib. inchoare debemus. sic enim cibus nobis (1. Timo. 4. 5) sanctificatur, hoc est, usus ejus nobis purus redditur. Gravissimé igitur peccant qui dona Dei absq; ulla cogitatione Dei devorant: non secus ac porci, quorum capita licet sub quercubus obruantur glandibus, nunquam tamen illa attollunt spectatum unde iste cibus decidat.

V Ex V. 12. & 13. Fragmenta & reliquiæ ciborum diligenter ad futuram necessitatem asservandæ sunt: non autem projiciendæ fiducia providentiæ & curæ Dei pro nobis.

VI. Ex V. 13. Observandum, hîc ex quinque panibus remansisse duodecim cophinos fragmentorum: quum Matth. 15. 37. ex septem panibus remanserint tantúm septem sportæ fragmentorum. Hinc perspicitur, vim alendi non in quantitate cibi, sed in benedictione Dei sitam esse. Hinc Deus Ezech. 4. 16. & 14. 13. minatur, se fracturum baculum panis: id est ademturum ei vim alendi: ut licet pane multo vescamur, tamen non saturemur. Semper igitur petamus benedictionem Dei: quæ sola, ut Salomon ait, divites facit. Prov. 10. 22.

VII. Ex V. 14. & 15. Non est satis niti promissionibus divinis, nisi eas rectè intelligamus. Erravit enim hæc turba, quód existimavit, Christum fore regem terrenum: etsi rectè judicarint hunc Jesum esse promissum illum Messiam & regem populi Dei.

VIII. Ex V. 15. Quum regnum Christi non sit de hoc mundo: ne pudeat nos uná cum Christo pompam ac splendorem terrenum fugere, eóque carere, si Deo in humili vitæ statu nos collocare visum fuerit.

DOCTRINAE EX SECUNDA PARTE.

I. Ex V. 18. & 21. Quód discipuli Christi tempestate in mari aliquandiu jactantur, & pauló póst ex periculo illo á Christo liberantur, exemplum est & imago conditionis seu status Ecclesiæ in hoc mundo: quippe quæ subinde persecutionum tempestatibus jactatur, & tamen Christo in tempore per medias tempestates accedente, salva in portum perducitur; si non semper secundúm corpus, at semper secundúm animam: quippe quam tyranni occidere non possunt, nec ei felicitatem æternam adimere: qua suo tempore etiam corpora piorum fruentur.

II. Ambulatio Christi super mare, testimonium est deitatis ipsius: quia propria virtute ambulavit super mare. Petrus enim ambulavit quidem & ipse super mare, teste Matthæo: sed virtute Christi, cujus jussu ambulavit; quo jussu inclusa erat promissio conservationis: cui promissioni quum ille inciperet fidem derogare, territus vehementiori vento, cœpit mergi: sed tamen á Domino retentus & conservatus est.

III. Inepti sunt, qui ex ambulatione Christi super mare concludunt corpus Christi posse esse ubique, putantes nimirum, ratiocinationem procedere á pari seu simili: quia scilicet ambulatio super mare, non minus

repugnet naturæ corporis humani, quàm ubiquitas. At, inquam, ista valde dissimilia sunt. nam ambulatio super aquas non tollit essentiam corporis; quam tollit ubiquitas. quod enim ubiq; est, id infinitum sit oportet: quod autem infinitum est, id corpus esse non potest: quum solius Dei (qui Spiritus est) essentia infinita sit.

IV. Quòd discipuli conspecto Christo putantes se videre spectrum, extimescunt: exemplum est infirmitatis humanæ. Oritur autem ille timor ex conscientia peccati. Itaque vincitur & vincendus est fide in Christum peccatorum nostrorum expiatorem.

V. Quòd eâdem voce Christi hic eriguntur discipuli, qua infrà 18.6. prosternuntur famuli sacerdotum: discriminis causa est, quòd Christus reprobis & incredulis judex est missus in exitium, electis verò & credentibus datus est propitiator ac servator. Sic eodem calore solis emollitur cera & induratur lutum. Sic Euangelium est odor vitæ ad vitam credentibus: & odor mortis ad mortem, incredulis. 2. Corinth. 2. vers. 15.& 16.

DOCTRINÆ EX TERTIA PARTE.

I. Ex ℣.26.& 27. Studium præcipuum hominis esse debet studium vitæ æternæ, non autem commodorum terrenorum. Hinc ait Christus Matth.6. 33. Quærite primò regnum Dei & justitiam ejus: & ista omnia (nempe victus & amictus) adjicientur vobis.

II. Ex ℣.29. Summa pietatis posita est in fide Christiana. nam qui verè in Christum credit, is per hanc fidem filius Dei effectus, ex filiali erga Deum timore studebit ei placere secundùm omnia ipsius præcepta. Hinc illud Pauli ad Hebræos 11. ℣ 6. Sine fide impossibile est placere Deo. Item Gal. 5.6. Fides per charitatem agens.

III. Ex vers. 32.33.35.39.40.47.48.50.51.53.54.55.56.57.58.63. Christus à Patre nobis donatus & pro nobis crucifixus, est nobis in eum credentibus panis vivificus: quippe qui & sua morte vitam nobis est promeritus expiatis nostris peccatis, & suo Spiritu vitam in cordibus nostris creavit per fidem.

IV. Ex vers. 36.37.44.45.65. Fides Christiana non est omnium, nec oritur ex viribus liberi arbitrii: sed est donum Dei singulare seu peculiare electis. Confer 2.Thes.3.vers.2.Tit.1.℣.1 Act.13.℣.48.Ephes.2.vers 8.1.Cor. 2.vers.14.

V. Ex vers. 37.39.40. Vera fides in Christum conjuncta est cum dono perseverantiæ. Itaque certa & immota est credentium salus. Hinc Dominus dixit Petro, Oravi pro te, ne deficeret fides tua. quod idem pro omnibus verè credentibus & ad finem usque mundi crediturìs fecit, Johan.17. vers.20.& 21.

VI. Ex vers.46. Nemo illuminatur cognitione Dei nisi per & propter Christum: nempe propter meritum illius, & per spiritum illius, efficaciter in prædicatione Euangelii operantem.

VII. Ex ℣.51.53.54.55.56.63. Caro Christi crucifixa pro nobis, est nobis cibus vivificus: quia quum sit personaliter unita filio Dei, æquivalens precium fuit ad satisfaciendum pro omnium electorum peccatis quæ huic

carni

carni fuerant à Deo imposita: Et ita ad reconciliandum nobis Deum: qui nobis reconciliatus, dat nobis Spiritum sanctum, per quem vitam æternam in nobis efficit. Hic autem cibus non nisi fide, tanquam ore animæ, edi potest. Apponitur autem edendus in promissione Euangelii. Atque etiam in sacramentis: sed non tanquam in vasculis, sed tanquam sigillis ad promissione in Euangelii appensis.

IIX. Ex ver.60. Non est hærendum semper in literali sensu verborum Christi: sed sensus verborum ex analogia fidei, ex antecedentib. & consequentibus, & ex collatione aliorum scripturæ locorum, & maximé eorum in quibus eadem doctrina traditur, pia meditatione indagandus est. Fuit enim Christo familiare ut metaphoris ex re nata deductis doctrinam cælestem proponeret; ut liquet tum ex hoc sermone cui occasionem præbuit studium pascendi ventrem in Judæis: tum ex colloquio illo cum muliere Samaritana, ubi Spiritum sanctum aquæ comparat: tum denique ex compluribus aliis ejus sermonibus.

IX. Ex v.51.& 63.Christus vivificus est dupliciter: nempe partim ratione meriti, partim ratione efficaciæ. Merito suo vivificus est, quia carnem suam dedit crucifigendam atque occidendam pro mundi vita, hoc est, ad vitam promerendum omnibus in toto mundo electis: cujus meriti vis ex dignitate personæ pendet, ut liquet ex dictis Act. 20.28.1. Johan.1.7. 1.Cor.2.8. Efficacia autem sua vivificus est, quia per Spiritum sanctum vitam in cordibus electorum, & jam merito suæ mortis Deo reconciliatorum, creat, illuminando scilicet ea fide, atque ita ipsos sibi tanquam vites palmiti & membra capiti inserendo, & renovando ad timorem Dei: Vide Gal.2.20.

X. Ex v.41.52.60.66.70.71. Non debemus offendi, aut in dubium vocare veritatem doctrinæ cælestis: si videamus multos illi obmurmurare, aut illam oppugnare, aut illa offendi, aut denique prorsus ab illius professione deficere, aut etiam doctores veritatis á falsis fratribus sæpe prodi: nam hæc omnia ipsi Christo docenti evenerunt. Vide inf. 15.v.18 19.20.

XI. Ex v.68. Euangelii doctrina est organum, quo Deus efficit vitam æternam in cordibus electorum: quatenus nimirum in illis gignit seu creat fidem in Christum. Vide Rom. 1.16. item 10.17.1. Tim.4.16.1.Cor.3. v.5.6.7.9.

XII. Ex v.69. Fides Christiana duo summa capita continet: unum de persona Christi, quód is non solúm homo sit, sed etiam Deus, nempe filius Dei unigenitus: alterum de officio hujus personæ, quód hæc persona sit Christus, id est, promissus ille servator mundi: qui ut summus Ecclesiæ propheta arcanam voluntatem Patris de æterna nostra salute é sinu patris protulit, nobisque exposuit: & ut summus sacerdos corpus suum ad expiandum nostra peccata in ara crucis obtulit, próque nobis oravit, & adhuc in cælesti sanctuario coram facie Patris pro nobis apparet: denique ut rex noster ad dexteram Dei sedens, potenter nos contra nostros hostes, nempe diabolos, tyrannos & carnem seu peccatum nobis inhærens, tuetur, & Spiritu suo corda nostra regit per verbi prædicationem & usum Sacramentorum.

ANALYSIS CAP. VII.

ARGUMENTUM.

In hoc capite narrat Euangelista, quid acciderit Domino Hierosolymis in festo scenopegiæ: nempe quód ei insidiati sint primores populi, sed frustra: quód varia de eo fuerint judicia populi: quód liberé in templo docuerit, suæq; doctrinæ authoritatem asseruerit: reprobos Judæos impietatis arguerit: opus suum in ægroto illo sup. cap. 5. sanato editum defenderit: discessum suum ac desertionem ingrato populo minatus sit: credentibus autem Spiritum sanctum promiserit. Sicut deinceps sigillatim videbimus. Capitis hujus quatuor sunt partes.

I. Sermo cognatorum cum ipso habitus ante festum, usque ad V. 11.

II. Sermo populi de eo in festo, antequam se conspiciendum præberet. V. 11. 12. 13.

III. Sermo ipsius in templo habitus cum Judæis festo jam medio, á vers. 14. usque ad vers. 37.

IV. Sermo ipsius habitus ad populum die festi ultimo, uná cum eventu, á V. 37. usque ad fin.

DE PRIMA PARTE.

Versabatur autem Jesus post hæc in Galilæa; nolebat enim in Judæa versari, quia studebant eum Judæi trucidare.

2 *Propè autem erat festum Judæorum, scenopegia.*

3 *Dixerunt igitur ad eum fratres ejus, Digredere hinc & vade in Judæam, ut tui quoque discipuli spectent opera tua quæ facis.*

4 *Nemo enim in occulto facit aliquid, & quærit ipse celebris esse: si hæc facis, patefacito teipsum mundo.*

5 *Nam ne fratres quidem ejus credebant in eum.*

6 *Dicit ergo eis Jesus, Tempus meum nondum adest: tempus autem vestrum semper est paratum.*

7 *Non potest mundus vos odisse: me autem odit, quoniam ego testor de eo, opera ejus mala esse.*

8 *Vos ascendite ad festum hoc: ego nondum ascendo ad hoc festum, quia tempus meum nondum impletum est.*

9 *Hæc autem quum eis dixisset, mansit in Galilæa.*

10 *Ut ascenderunt autem fratres ejus, tunc & ipse ascendit ad festum, non manifestè, sed velut in occulto.*

Primis decem versibus describit Euangelista, quomodo Christus ex Galilæa ascenderit Hierosolymam ad festum scenopegiæ. Ac primo vers. exponit causam, cur tamdiu in Galilæa commoratus sit: nempe ad evitandum insidias Judæorum. Versu secundo indicat tempus, cujus occasione cognati Christi eum hortati sunt, ut in Judæam iret, nempe instans festum. Ver. 3. & 4. commemorat quibus verbis eum hortati sint cognati ut se patefaceret in festo. V. 5. monet quo animo ista dixerint, nempe malo: quippe qui in eum non credebant. V. 6, 7, 8. commemorat, quomodo Dominus

nus recusarit suis cognatis obsequi. Ver.9.& 10. narrat, quando & quomodo ad festum ascenderit.

DE SECUNDA PARTE.

11. *Judæi ergo quærebant eum in festo,& dicebant,Vbi est ille?*
12 *Et mussitatio multa erat in turba de eo. alii quidem dicebant,*Vir *bonus est: alii autem dicebant,Non: sed turbam seducit.*
13 *Nullus tamen palàm loquebatur de eo,propter metum Judæorum.*

Deinceps narrat, quid Christo acciderit á Judæis qui erant in festo, antequam eum vidissent. Ac primùm quomodo eum quæsierint,V.11.deinde quàm varia fuerint de eo judicia, V.12. tum, cur non ausi sint palàm de eo loqui,V.13.

DE TERTIA PARTE.

14 *Festo autem jam medio ascendit Jesus in templum,ac docebat.*
15 *Et mirabantur Judæi, dicentes, Quomodo iste literas novit, quum non didicerit?*
16 *Respondit eis Jesus,& dixit,Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me.*
17 *Siquis voluerit ejus voluntatem exequi, cognoscet de doctrina, utrum ex Deo sit,an ego à meipso loquar.*
18 *Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam ejus qui misit ipsum, hic verax est,& injustitia in eo non est.*
19 *Nónne Moses dedit vobis Legem? & tamen nemo ex vobis præstat Legem.quid me studetis trucidare?*
20 *Respondit turba & dixit, Dæmonium habes: quis te studet trucidare?*
21 *Respondit Jesus & dixit eis,Vnum opus edidi,& omnes miramini.*
22 *Attamen Moses dedit vobis circuncisionem (non quòd ex Mose sit,sed* est *ex Patribus) & Sabbato circunciditis hominem.*
23 *Si circuncisionem accipit homo Sabbato,ut ne solvatur Lex Mosis, mihi indignamini quòd totum hominem sanum fecerim Sabbato?*
24 *Ne judicate secundum speciem,sed justum illud judicium ferte.*
25 *Dicebant ergo quidem ex Hierosolymitanis, Nónne hic est quem student trucidare?*
26 *At ecce palàm loquitur,& nihil ei dicunt:nimnam verè cognoverunt primores,hunc verè esse Christum illum?*
27 *Sed novimus unde hic sit: quum autem venerit Christus, nemo cogniturus est unde sit.*
28 *Clamabat ergo Jesus in templo,docens ac dicens, Et me nostis, & unde sim nostis & à meipso non veni,sed est verax qui misit me,quem vos non nostis.*
29 *Ego verò novi eum,quia ab ipso sum,& ille me misit.*
30 *Studebant ergo eum prehendere: sed nemo injecit in eum manum,quia nondum venerat hora ejus.*
31 *Multi verò ex turba crediderunt in eum, & dicebant, Christus quum venerit,numquid signa plura edet iis quæ iste edidit?*
32 *Audierunt Pharisæi turbam ista murmurantem de eo, & miserunt Pharisæi ac primarii Sacerdotes ministros ut eum prehenderent.*
33 *Dixit ergo eis Jesus,Adhuc paulisper ero vobiscum, deinde abibo ad eum qui me misit.*

34 *Quæretis me, nec invenietis: & ubi ego ero, eò vos non poteritis venire.*

35 *Dixerunt ergo Judæi inter sese, Quò est iste profecturus, ut nos non inveniamus eum? num ad eos qui dispersi sunt inter Græcos iturus est, & Græcos docturus?*

36 *Quis est hic sermo quem dixit, Quæretis me, & non invenietis: &, Ubi ego ero, vos non poteritis venire?*

Deinceps exponit, quomodo Christus in festo se patefecerit. Ac primùm quód docuerit in templo: deinde quód doctrinæ suæ asseruerit authoritatem, usque ad V.19. tum quód reprehenderit Judæos propter impietatem, ac nominatim propter insidias quas ei faciebant, ver. 19. Postremó quód opus sanationis á se in sabbato peractum (sup.cap. 5.) defenderit exemplo circumcisionis, quæ & ipsa in sabbato, si casus ita tulisset, administrabatur: V.21.22.23.24. Porró argumentum ab exemplo circumcisionis concludit Christus syllogismo connexo primi modi.

Si licet vobis sabbato circumcidere, multo magis mihi licet sabbato sanare.

At Sabbato circumcidere vobis licet.

Ergo multo magis mihi licuit sanare: & per consequens non debetis mihi indignari.

Propositio confirmatur á collatione imparium: quia Judæi circumcidebant solum corpus, & ita externum cultum Deo præstabant: at Christus sanaverat hominem totum, id est, non solúm corpus, tribuendo ei vires ad ambulandum: sed etiam animam, remittendo ei peccata, & eam renovando per Spiritum sanctum. Assumtio probatur testimoniis: partim testimonio experientiæ, quod continet confessionem judicii adversariorum. Ideo enim in sabbato circumciderunt, quód judicarunt id licere, imó sic fieri oportere. Partim testimonio divini mandati. Deus enim circumcisionem octavo á nato masculo die celebrandam per Mosen præceperat: Levit. 12. ver.3. quod mandatum amplificatur collatione alterius mandati similis, per correctionem: nam ante Mosen Deus idem præceperat Patribus: ut videre est Genes. 17. ubi narratur circumcisionis institutio data Abrahamo.

25 *Dicebant ergo*] Hic exponitur ab Euangelista, quid Christus illo suo sermone apud nonnullos profecerit: nempe quód mirati sint hanc ejus in primoribus populi reprehendendis libertatem, quódque falso argumento seipsos deceperint, quó minus eum haberent pro Christo. Argumentum istud concluditur hoc syllogismo.

Christum nemo cogniturus est unde sit.

At hunc novimus unde sit:

Hic igitur non est Christus.

In hoc syllogismo omnia falsa sunt. Et propositionis quidem falsitas convincitur testimonio Micheæ cap. 5. ver. 2. ubi prædicit Christum venturum ex oppido Judææ Bethlehem. Assumtionis veró falsitas perspicitur ex eo, quód Jesus oriundus erat ex Bethlehem: at isti putabant ortum esse ex Nazareth: ut colligitur ex collatione V.41. Conclusionis deniq; falsitas liquet ex testimonio totius Euangelii. Interim tamen videntur non sine aliqua ratione sic sensisse de origine Messiæ. Videtur autem iste error ortus ex dictis Prophetarum non intellectis: nempe Esai. 53.8. ubi de Messia dicitur, Generationem ejus quis enarrabit? Item Mich. 5. vers. 2. ubi de eodem dicitur, Egressus ejus sunt á principio, á diebus seculi. At, inquam, dictum

dictum Esaiæ intelligendum est non de origine Christi, sed de ætate ejus in æternum duratura post resurrectionem ex mortuis. Micheas autem etsi istis verbis originem *CHRISTI* divinam illam & incomprehensibilem notat, tamen in eodem versu oppidum Bethlehem nominat, unde secundum carnem proditurus sit.

28 *Clamabat ergo*] Christus præterita propositione syllogismi, tanquam manifesté falsa, respondet ad assumptionem negando : quanquam prima fronte videtur illam concedere : sed concessio illa ironica est. Simul autem eis adimit excusationem ignorantiæ : quia non nisi malitia impediantur, quód eum non norint : quum satis eis approbatus sit á Patre suo.

30 *Studebant*] Eventus duplex illius libertatis Domini in reprehendendis Judæis : unus conatus principum in eo capiendo, hoc versu & 32. alter, fides multorum é plebe, vers. 31.

33 *Dixit ergo*] Dominus ingratis Judæis minatur discessum suum ac desertionem ipsorum. Quam illius comminationem isti non intelligentes, interpretantur de Judæis inter Græcos dispersis, vel de ipsis Græcis, hoc est, incircumcisis, quasi ad illos iturus sit docendi caussa. At quid sibi Dominus voluerit : senserunt post illius in cælum ascensionem, quum variis intestinis malis affecti, tandem á Romanis eversi & capti sunt : quæ captivitas & excidium ad hunc usque diem durat.

DE QVARTA PARTE.

37 *Vltimo autem die illo magno festi stetit Jesus, & clamavit, dicens, Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.*

38 *Qui credit in me : sicut dixit Scriptura, flumina aquæ vivæ fluent ex ventre ejus.*

39 *(Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus sanctus, quia Jesus nondum erat glorificatus)*

40 *Multi ergo è turba quum audissent hunc sermonem, dicebant, Verè hic est Propheta ille.*

41 *Alii dicebant, Hic est Christus. Quidam autem dicebant, Num enim è Galilea veniet Christus?*

42 *Nónne Scriptura dicit, ex semine David, & ex vico Bethlehem, ubi erat David, venturum Christum?*

43 *Dissidium ergo ortum est in turba propter eum.*

44 *Quidam autem ex ipsis volebant eum prehendere, sed nemo injecit in eum manus.*

45 *Venerunt ergo ministri ad primarios sacerdotes & Pharisæos : qui dixerunt eis, Quare non adduxistis eum?*

46 *Responderunt ministri, Nunquam ita loquutus est homo ut homo iste.*

47 *Responderunt ergo eis Pharisæi, Num & vos seducti estis?*

48 *Num quis ex primoribus credidit in eum, aut ex Pharisæis?*

49 *Sed turba hæc quæ non novit Legem, execrabilis est.*

50 *Dicit eis Nicodemus, is qui venerat ad eũ nocte, quum unus esset ex illis,*

51 *Num Lex nostra condemnat quempiam, nisi priús audierit ex ipso, & cognoverit quid faciat?*

52 *Responderunt & dixerunt ei, Num & tu Galilæus es? scrutare & vide, ex Galilæa Prophetam non surrexisse.*

53 *Et profectus est unusquisque domum suam.*

Dominus rursum captata docendi occasione, eos qui sensu iræ Dei contra sua peccata & desiderio æternæ salutis tanguntur, hortatur ut in se credant: & credentibus promittit Spiritum sanctum, qui ipsorum corda sensu gratiæ Dei vivificaturus sit, ne in peccatis suis contabescant. Utitur autem verbis Esaiæ ex cap. 55. versu 1. ut hoc ipso significet, se esse promissum illum Messiam. nam propheta illic de copiosa Dei gratia sub regno Christi futura loquitur. Quód autem Euangelista versu 39. ait, *Nondum enim erat Spiritus sanctus*: non intelligit de ipsa Spiritus sancti persona(nam hanc esse unum cum æterno Patre ac Filio, expressé docet 1. Epist. cap. 5. ℣. 7.) sed intelligit de copiosa illa Spiritus sancti effusione quæ cœpit in die Pentecostes: de qua vide Act. 2. ℣. 17. & 18.

40 *Multi ergo*] Deinceps narrat, quid ex illa Domini doctrina evenerit, nempe ortum inde esse dissidium in turba, aliis cum pro Christo agnoscentibus, aliis contrá negantibus: qui quidem errabant falsum assumendo. Sic enim argumentabantur:

Christus non veniet é Galilæa, sed ex vico Bethlehem.
At hic ortus est é Galilæa, non autem ex vico Bethlehem.
Hic igitur non est Christus.

At, inquam, syllogismi hujus assumtio falsa est. Porró nonnulli recté quidem affirmant, eum esse prophetam illum á Mose, Deut. 18. promissum. at iidem non recté sentiunt, Prophetam illum alium esse quàm ipsum Christum.

44 *Quidam autem*] Alter eventus, quód conati sint eum prehendere, sed non potuerint, divinitus scilicet impediti. Unde ministros, quibus id negotii erat datum, objurgant Pharisæi, & Christum authoritate principum premunt: qui á Nicodemo eam ob caussam reprehensi, eodem mendacio contra Christum utuntur, quo anté plebs usa fuerat: affirmantes scilicet Jesum Galilæum esse.

SCHOLIA IN CAP. VII.

2 *Scenopegia.* ἡ σκηνοπηγία. Id est, tabernaculorum fixio. Ex nomine σκηνὴ, tabernaculum, & verbo πήγνυμι vel πήγω, figo: unde ortum videtur Latinorum pago & pango.

3 Fratres. οἱ ἀδελφοί. Id est, cognati: verbi gratia consobrini. Synecdoche speciei Hebræa.

4 *Celebris.* ἐν παῤῥησίᾳ. Syrus בגליא begelja, Id est, in manifesto. *Si hæc facis.* Nempe quæ præ te fers te facturum, videlicet quæ proprié ad officium Messiæ pertinent. Putabant autem illi, regnum Messiæ fore terrenum, unde & discipuli post resurrectionem Domini interrogabant, num eo tempore restituturus esset regnum Israëli, Act. 1. ℣. 6. *Mundo.* Id est, passim omnibus. Metonymia subjecti.

5 *Ne fratres quidem,* Quasi dicat: quo minús mirum est, alios plurimos in eum non credidisse.

6 *Tempus meum.* ὁ καιρὸς ὁ ἐμός. Nempe quó mihi ascendendum est ad festum. Synecdoche generis. sic suprá cap. 2. versu 4. *Non potest mundus vos odisse.* Quia scilicet vos estis de mundo: ideo mundus quod suum est, amat: ut ait infrá cap. 15. ℣. 19. Mundum autem hic vocat impios, atq; ideó reprobos. Sic infrá c. 14. ℣. 17. & 30. item cap. 15. ℣. 18. 19. itē ca. 17. ℣. 9. & 14.

10 Non

10 *Non manifestè.* Nempe ne caperetur ex insidiis.

11 *Quærebant eum.* Cur? Nempe quia in superioribus festis ejus miracula viderant, & eum docentem audiverant. Vide supr. ca.2. ℣.23. & ca.5. per totum. *Ille.* ἐκεῖνος. Loquuntur tanquam de homine noto: quem non audent nominare, quia metuebant offensionem Judæorum, ut liquet ex vers.13.

12 *Mussitatio.* γογγυσμός. Id est, susurri & sermones clancularii ac mussitando pronuntiati. Neque enim nomen γογγυσμός, quod propriè murmur significat, hoc loco indignationem aut offensionem notat, ut suprá cap.6.℣. 41.43.61.

13 *Palám.* παῤῥησίᾳ. Liberé. *Propter metum Judæorum.* διὰ τὸν φόβον τῶν ἰουδαίων. Seu, metu Judæorum. id est, propterea quód metuebant Judæos, nempe primores Judæorum; quos sciebant Christo infensissimos hostes esse, eique insidiari. Metus ergo Judæorum hîc dicitur non ἐνεργητικῶς, quo ipsi Judæi metuebant: sed παθητικῶς, quo metuebantur. Sic infrà cap. 20.℣.19.

14 *Festo jam medio.* τῆς ἑορτῆς μεσούσης. Id est, quarto festi die. nam festum tabernaculorum durabat dies septem, Levit.23.℣ 34. quibus tamen ibidem versu 36. additur dies octavus, sed qui à ceremonia tabernaculorum immunis erat: quanquam cætera vel maximé solennis erat. *Ascendit.* ἀνέβη. Nam templum situm erat in monte. *Docebat.* ἐδίδασκε. Id est, interpretabatur textum aliquem Scripturæ: ut liquet ex versu sequente. Sic enim solebat in sacro cœtu, ex communi docentium more: vide Luc. 4. versu 16.

16 *Non est mea.* οὐκ ἔστιν ἐμή. Id est, Non est à me tanquam homine vulgari (qualem vos me esse putatis) excogitata, aut etiam discendo ab aliis percepta. Loquitur ex hypothesi, nempe falsa opinione Judæorum, quibus sermonem suum accommodat. Similem sententiam vide suprá capite 6. versu 38.

17 *Si quis voluerit ejus voluntatem exequi.* Id est, Si quis veritatem seriò quæsiverit, deposito omni pravo affectu. *Cognoscet de doctrina.* γνώσεται περὶ τῆς διδαχῆς. Cognoscet de hac doctrina: quam scilicet ego propono, id est, per Dei gratiam consequetur notitiam veritatis: intelligetque doctrinam meam divinam atque cælestem esse. *Ex Deo.* ἐκ τοῦ θεοῦ. Id est, à Deo tanquam authore profecta, ἐκ pro ὑπό: cujus enallages exemplum vide & suprà cap.6.℣.65.

18 *Gloriam propriam quærit.* Cupit enim celebrari tanquam novæ doctrinæ inventor, quam nemo ante ipsum ingenii sui perspicacia potuerit invenire. *Verax.* ἀληθής. Id est, sincerus. *Injustitia.* ἀδικία. Id est, fraus, fallacia: ut intelligitur ex antithesi. Synecdoche generis.

19 *Et tamen nemo.* καὶ οὐδείς. Hæc sententia cum præcedente cohæret per enunciatum discretum. Similem locum vide cap.6.℣.70. *Quid.* τί. Id est, διατί, propter quid. cur. quasi dicat: Proferte, si potestis, ullam justam caussam qua meritus sim ut à vobis trucider.

20 *Dæmonium habes.* Malo spiritu obsessus es, insanis. scilicet, quum putas nos tibi insidiari. Metonymia efficientis. *Quis.* Quasi dicant, Nemo nostrum: At temerè negant de universis, quod verum erat de aliquibus nempe de primoribus.

21 *Unum opus, &c.* Dominus non respondet ad istud convitium: sed pergit in sermone instituto, ac docet, se sanatione illa ægroti in sabbato,

de

de qua suprá cap. 5. non esse commeritum ut trucidetur. Hoc enim poterant illi ad istam ejus interrogationem respondisse. *Unum opus.* ἓν ἔργον. Scilicet novum & inusitatum. nempe quód in sabbato sanavi illum qui decubuerat annos triginta octo, supra cap. 5. Sic declarat ipse infrà ℣. 23. *Unum* ἓν. Hoc verbum innuit collationem imparium. quasi dicat: Quanto magis miraremini & offenderemini, si plura ejusmodi opera edidissem? Est igitur hic quoque enunciatum discretum: quasi dicat, Quanquam unum tantúm opus sanationis edidi in sabbato, tamen omnes miramini, quasi Legem violarim: ac proinde me studeris trucidare. *Miramini.* θαυμάζετε. Nempe ita ut offendamini Sic suprà ℣. 15.

22 *Attamen* διὰ τοῦτο. Hæ duæ voces (ut D. Beza annotat) omnino adjungendæ videntur præcedentibus: ac proinde hic locus sic distinguendus ἓν ἔργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε διὰ τοῦτο. Μωσῆς δέδωκεν, &c. Id est, Unum opus edidi, & omnes miramini propterea. Moses dedit &c. Quod si retineatur distinctio usitata: tum puto similem esse sententiarum cohærentiam & loquendi rationem, qualis habetur Matth. 18. ℣. 22. & 23. ubi quum Christus Petro interroganti, quoties remittendum, respondisset: *Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies-septies*: continenter annectit hæc verba: διὰ τοῦτο ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. *Propterea simile est regnum cælorum &c.* ubi puto per ellipsin subaudiendum, verbum ἄκουε, quasi diceret Dominus: διὰ τοῦτο ἄκουε. *Propterea audi.* ut scilicet plenius á me erudiaris de quæstione proposita. ac tum sequitur novum exordium: *Simile est regnum cælorum &c.* Ita hoc loco: διὰ τοῦτο ἀκούετε. *Propterea audite.* ut scilicet intelligatis, an jure offendamini illo meo opere, nec ne. At tum sequetur novum exordium: *Moses dedit vobis circumcisionem &c.* Simile exemplum ellipseos vide Gen. 4. versu 15. *Moses dedit.* Levit. 12. ℣. 3. *Non quód ex Mose sit.* Scilicet prima sua origine & institutione. *Ex Mose.* ἐκ τοῦ Μωσέως. Id est, á Mose. h. e. per illum primó data á Deo. *Ex patribus.* ἐκ τῶν πατέρων. Nempe primúm data Abrahamo patri credentium. Gen. 17. *Et sabbato.* καὶ ἐν σαββάτῳ. Id est, Et idcircó etiam sabbato circumciditis hominem: si scilicet octavus á nato masculo dies in sabbatum inciderit. Hanc expositionem confirmant illa verba versu sequente, *Ut ne solvatur lex Mosis.*

23 *Si circumcisionem.* εἰ περιτομὴν. Id est: Si igitur circumcisionem &c. Deducit enim conclusionem ex assumtione præcedente. *Solvatur.* λυθῇ. Id est, violetur. *Lex Mosis.* ὁ νόμος Μωσέως. Quæ scilicet præcipit ut octavo die circumcidatur parvulus, nulla exceptione sabbati adjecta. *Mihi indignamini* ἐμοὶ χολᾶτε; Interrogatio vim habet objurgandi. quasi dicat: Non facitis æquum quód mihi indignamini: non debebatis mihi indignari. χολᾶν, succensere, irasci, á χολή, id est bilis. notat iram vehementem qua effervescit bilis, aut effunditur fel ex vesicula sua: Contrà de mitibus ac placidis ingeniis dicitur, caret felle. *Totum hominem* ὅλον ἄνθρωπον. quasi dicat, non solúm corpus in quo fit circumcisio: sed etiam animam: remittendo scilicet peccato, & donando Spiritum sanctum. Innuitur hoc verbo ratiocinatio ἀπὸ τοῦ μᾶλλον, à majori: quasi dicat: Si non indignamini Mosi, quód sabbato præcepit hominem circumcidi: multó minús debebatis mihi indignari, quód sabbato sanavi totum hominem. Ratio: Quia magis videtur indignandum, si sabbatum violetur propter beneficentiam minorem, quám si violetur propter beneficium majus.

24 *Secundúm speciem.* κατ' ὄψιν. Secundúm faciem. *Justum illud judicium ferte.*

ferre. τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Accusativus regitur à verbo conjugato, more Hebræorum & Græcorum. Plato 2. de Repub. τὴν κρίσιν αὐτοῖν τοῦ βίου κρῖναι ὀρθῶς: judicium rectum de ipsorum vita ferre. Sic Psal.119.vers. 154. Contende contentionem meam: רִיבָה רִיבִי.

25 *Nonne &c.* οὐχ,&c. Similis interrogatio ut suprà ꝟ.19.& cap.6. ꝟ. 70. nempe quæ cum sequente sententia constituit enuntiatum discretum, quasi dicant: Quanquam hunc student trucidare, tamen liberè eos objurgat.

26 *At.* καὶ. Enallage Hebræa. *Palàm.* παῤῥησίᾳ. Liberè. *Palàm loquitur.* παῤῥησίᾳ λαλεῖ. id est, Liberè & se defendit, & suos adversarios objurgat. *Et nihil.* καὶ οὐδὲν, id est, Et tamen nihil. Alterum discretum. quasi dicant: Quanquam palam loquitur, tamen nihil ei dicunt. Atque sic fit ut una eademq; sententia, & consequens sit discreti, respectu sententiæ antecedentis: & antecedens quoq; sit discreti, respectu sententiæ consequentis. *Nihil ei dicunt.* οὐδὲν αὐτῷ λέγουσι. Id est, non contradicunt ei. Synecdoche generis. *Num verè.* μήποτε ἀληθῶς. Id est, Num igitur verè, &c. Nam hanc sententiam ex proximè præcedente deducunt & inferunt seu concludunt. Interrogatio vim habet affirmationis probabilis: quasi dicant, Quum ei ipsos objurganti non contradicant, videntur ergo eum agnoscere pro Messia. *Primores.* οἱ ἄρχοντες. Nempe. οἱ ἡμῶν: nostri primores seu principes seu denique magistratus, nempe sacerdotes & scribæ & maximè Pharisæi. *Christum illum.* ὁ χριστός. Nempe nobis promissum, quem nos ex promissione expectamus.

27 *Sed.* ἀλλά. In hac particula latet conclusio syllogismi, nempe hæc sententia, *Hic non est Christus.* Est enim hæc conjunctio adversativa, ac proinde innuit sententiam proxime-præcedenti adversantem. præcessit autem ista. Hic est Messias: ut quidem primoribus videtur *Sed novimus.* ἀλλ' οἴδαμεν. Integra sententia esset sic: Sed hic non est Christus. novimus enim, &c. Notatur igitur syllogismi conclusio per conjunctionem *Sed.* Assumtio verò continetur ibi, *Novimus, &c.* Propositio denique ibi, *Quum autem. Nemo cogniturus est.* οὐδεὶς γινώσκει. At hoc falsum. Verum autem esse sibi persuadent ex dictis Prophetarum perperam intellectis, nempe Esai.53. vers.8. & Mich.5.vers.2.

28 *Clamabat.* ἔκραζεν. Alta voce loquebatur, ut bene posset exaudiri. Hoc adjuncto notatur παῤῥησία. *Et me nostis.* κἀμὲ οἴδατε. Id est merito nosse debebatis, nempe ex miraculis meis. *Et à meipso.* καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ. Id est, Nam certè à meipso non veni. *Verax.* ἀληθινός. Ac proinde illius testimoniis quibus me signavit, credendum: nempe voci illi in baptismo Christi auditæ, & operibus à Patre ei datis. Vide suprà cap.5.ꝟ.32.& 36.

29 *Ab ipso sum.* παρ' αὐτοῦ εἰμι. Id est, ex ejus essentia ortus sum, ut suprà cap.6 ꝟ.46.

30 *Hora ejus.* ἡ ὥρα αὐτοῦ. Nempe ei destinata à Patre ut in ea caperetur.

31 *Crediderunt in eum* ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Id est, agnoverunt eum pro doctore divinitus misso, & eo quidem eximio, ac prope cum ipso Messia comparando: ut intelligitur ex verbis sequentibus. *Num signa, &c.* His verbis exponunt caussam cur Jesum pro divino doctore agnoscant.

32 *Murmurantem.* γογγύζοντος. Id est, mussitantem, susurrantem, submissa voce loquentem. Non enim audebant palàm de eo loqui, metu Judæorum: suprà vers.13.

33 *Adhuc paulisper, &c.* ἔτι μικρὸν χρόνον, &c. Quasi dicat: Studetis me truci-

trucidare :quia molesta vobis est præsentia mea. Scitote igitur, me non diu vobis fore molestum : nam brevi abibo ad patrem : sed tum absentem requiretis: verùm frustrà. *Paulisper ero vobiscum.* Nempe corporali præsentia. nam post sex circiter menses futurum erat ut à Judæis occideretur in festo paschæ. *Abibo ad eum qui misit me.* Id est, ascendam in cœlum. Sed de industria loquitur obscurè: quia reprobi isti non erant digni clariore doctrina.

34 *Quæritis me.* ζητήσετέ με. Id est, in gravissimis calamitatibus constituti, petetis opem Dei : quo modo scilicet reprobi id facere solent, absque fide. Ideo addit, *Nec invenietis.* id est, nullam à me aut patre meo opem impetrabitis. *Ubi ego ero.* Nempe in cœlo.

35 *Ad eos qui dispersi sunt inter Græcos.* εἰς τὴν διασπορὰν τῶν ἑλλήνων Ad verb. In dispersionem Græcorum. Intelliguntur Judæi qui inter Græcos dispersi erant. Confer 1.Pet.1. ✠.1.& Jac.1.✠.1. *Et Græcos docturus.* Id est. Incircumcisos, apud quos Judæi advenæ sunt. Nisi malimus intelligere ipsos Judæos in Græcia dispersos. Sed illud videtur rectius : nam eodem modo hic videtur dici διασπορὰ ἑλλήνων, quo apud Petrum διασπορὰ Πόντου. at διασπορὰ Πόντου dicuntur dispersi per Pontū. Ita & hîc διασπορὰ ἑλλήνων, dispersi per Græcos seu inter Græcos, hoc est, incircumcisos.

36 *Quis est hic sermo.* τίς ἐστιν οὗτος ὁ λόγος. Id est. Quid significat hic sermo? quid sibi vult? Interrogatio desiderantis : qualis infrà cap. 16. ✠.17. & 18. Nisi quòd illic verum desiderium est, ac serium discendi studium : cui & Dominus satisfecit, sermonem suum declarando : at hic momentanea sciendi cupiditas est, absque serio studio cognoscendi quod erat salutare : unde huic cupiditati Dominus non satisfacit : neque enim declarat, quid sibi velit. Sic videmus, Dominum aliter tractare reprobos & hypocritas : aliter veró electos, & sinceros discipulos.

37 *Ultimo.* τῇ ἐσχάτῃ. Id est, octavo. nam etsi ceremonia tabernaculorum durabat tantùm septem dies : tamen dies octavus vel maximè solennis erat, propter sabbatum, & congregationem populi ad peragendum cultum Dei in offerendis holocaustis. Vide Levit. 23. vers. 36. *Illo magno.* τῇ μεγάλῃ. Id est, maxime-solenni. *Si quis sitit, &c.* Confer. Esai. 55. vers. 1. & Matth. 5. vers. 6. Per sitim intelligitur desiderium justitiæ & omnino bonorum spiritualium, ortum ex conscientia & sensu propriæ ariditatis, id est, injustitiæ & impotentiæ ad faciendum quod Deo placet. *Veniat ad me.* Id est, audiat me docentem. *Bibat.* Scilicet fide : id est, credat in me : sicut mox declaratur initio versus sequentis. Porrò istud mandatum includit promissionem. Quum enim jubet bibere, hoc ipso promittit potum quem bibant. Is autem potus est omne genus bonorum spiritualium, ad vitam hominis æternam pertinentium : ut sunt remissio peccatorum & renovatio cordis per Spiritum sanctum.

38 *Sicut dixit.* καθὼς εἶπεν. Hic incipit ἀπόδοσις periodi ; & duæ ἀποδόσεως sententiæ trajectæ sunt. naturalis enim verborum ordo est hic: *Qui credit in me, de illius ventre fluent flumina aquæ vivæ : sicut dixit Scriptura.* Sed notandum, non citari hic certum aliquod Scripturæ dictum : quum verba ista, sic quidem simul posita, nusquam in Propheticis scriptis reperiantur : sed citatur sententia variarum promissionum apud Prophetas, ubi magna spiritus copia sub novo Testamento futura promittitur : ut Esai. 44. versu 3. Effundam aquas super sitientem, & fluenta super aridam : effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super stirpem tuam.

Item

Item cap. 49. ℣. 10. Non esurient, neque sitient. Item, Ad fontes aquarum potabit eos. Sic Joël 3. v. 18. Per omnes rivos Juda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum. Sic Zachar. 14. vers. 8. Et erit in die illa, Exibunt aquæ vivæ de Jerusalem, &c. *Flumina. ποταμοὶ.* Hac metaphora notatur copia donorum Spiritus sancti. Sic Joël. 2. Effundam, &c. *Aquæ vivæ. ὕδατος ζῶντος.* Intelligit dona Spiritus sancti: ut ipse Euangelista versu sequente declarat. Aqua autem viva per metaphoram hebræam dicitur, aqua scaturiens & perennis: qualis est fontium. Opponitur aquæ stagnanti & putenti. Gen. 26. ℣. 19. servi Isaaci invenerunt puteum aquæ vivæ. *Fluent ex ventre. ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσι.* Hyperbole. quasi dicat: Non solùm sitim restinguet ista aqua: sed in ventre ejus qui eam biberit, fiet fons redundans & efluens. Sic suprà cap. 4. vers. 14.

39 *Hoc autem. τοῦτο δὲ. &c.* Verba Euangelistæ, quibus declarat verba Domini præcedentia. *De spiritu.* Scilicet sancto. hoc est, de donis Spiritus sancti: ut intelligitur ex sequentibus. Metonymia efficientis. *Credentes. οἱ πιστεύοντες.* Ii qui crederent. *Nondum erat spiritus sanctus.* Id est, nondum erant dona illa copiosa S. sancti. Metonymia efficientis: ut intelligitur ex precedentibus: atque etiam ex sequente sententia. nam post Christi glorificationem effusus est Spiritus sanctus in Apostolos & auditores eorum, & adhuc hodie effunditur: licet non eodem modo. *Nondum erat glorificatus.* Id est, nondum erat mortuus, nondum resurrexerat ex mortuis, nondum ascenderat in cœlum. Synecdoche membri.

40 *Propheta ille. ὁ προφήτης.* Scilicet de quo extat promissio Deuter. 18. Hic Propheta est ipse Christus: quod isti non intelligebant: ut ex verbis sequentibus liquet. quia nonnulli ex ipsis tanquam eos qui prophetam illum esse affirmaverant, correcturi, dicunt: Hic est Christus.

41 *Num è Galilea, &c.* Errant, quòd putant, Christum natum esse in Galilæa, nempe in Nazareth. Confer suprà cap. 1. ℣. 46.

42 *Ex semine David.* At hic erat ex semine David; Matth. 1. Luc. 3. *Ex vico Bethleem.* At hic erat ex vico Bethleem. Luc. 2.

44 *Nemo injecit manus.* Nempe, quia nondum venerat hora ejus: suprà vers. 30.

45 *Quare, &c.* Interrogatio indignantis.

46 *Nunquam ita locutus est.* Nempe cum tanta gratia & authoritate. En vim doctrinæ Christi. Confer Matthæi 7. vers. 28. & 29. item Lucæ 4. versu 22.

47 *Num & vos, &c.* Interrogatio similis priori. *Seducti.* Sic etiamnum hodie pii doctores à nostræ ætatis Pharisæis seductores nominantur.

48 *Num quis ex primoribus.* Sic hodie Pontificii: Num quis ex Cardinalibus, Episcopis, &c. amplectitur novum illud Euangelium?

49 *Turba hæc.* Superbè contemnunt plebem. *Execrabilis est ἐπικατάρατοί εἰσι.* Ad verb. Execrabiles sunt, quale illud, Turba ruunt. Sententia est, *In eum credunt.* Metonymia effecti, ex opinione quidem istorum. Tales antitheses multæ occurrunt in Proverbiis Salomonis.

51 *Condemnat.* id est, Jubet condemnare.

52 *Galilæus es* Quippe qui Galilæo isti faves. Sed falsò habent Christum pro Galilæo. *Scutare. ἐρεύνησον.* nempe historias sacras. *Ex Galilæa Prophetam non surrexisse.* Quid tum? Ergo nec surrecturus est: quæ est ratio consequentiæ? Quasi Deus non sit liberrimum agens!

OBSERVATIONES LOCORUM

DOCTRINAE EX CAP. 7.

I. Ex ℣.1.6.8.9.10. Exemplo Christi docemur, ne nos temerè periculis exponamus, sed ea prudenter declinemus : ita tamen ne interim officium nobis à Deo mandatum negligamus : Huc pertinet illud, Qui amat periculum, peribit in eo.

II. Ex ℣.3.4 5. Si nobis propter religionem molesti sint, nosque vexent fratres & propinqui nostri : consolemur nos exemplo Christi domini nostri, cui idem evenit : perpendentes illud, Non est servus supra dominum, nec discipulus supra magistrum, Matth.10 24.

III. Ex ℣.6.8.9. Stultis suorum votis minimè obsequendum est : sed semper opera danda ut obsequamur voluntati Dei.

IV. Ex ℣.7. Si nos odit mundus propter professionem veritatis cœlestis, qua illius errores & scelera damnantur : consolemur nos exemplo capitis nostri Christi, cui idem accidit. Membra enim capiti conformari decet Ut autem in hac vita conformari nos Christo oportet in ignominia & cruce : ita eidem in altera vita conformabimur in gloria & beatitate, 2.Tim.2.℣12. Rom.8.17.

V. Ex ℣.11.12.13. Si hodie videmus horrendam confusionem in Ecclesia, quòd nimirum multi pastores, maxime in Papatu, metu & terrore oppressum populum tenent : quòd populus doctrinam Euangelii desiderat, oblatam sæpè negligit : quòd etiam non desunt qui cognitam temerè condemnent, pauci tantùm clanculum rectè sentiunt : Si, inquam, horrendam hanc confusionem in Ecclesia videmus : consolemur nos exemplo temporis Christi, quo fuit consimilis Ecclesiæ status.

VI. Ex ℣.14. Pii ministri verbi Dei non debent impediri ingratitudine mundi, quo minùs veritatem cœlestem, quoties licet & opportunum est, fideliter doceant.

VII. Ex ℣.15.& 16. Non est satis admirari eruditionem doctorum verbi Dei : sed oportet ipsam doctrinam cognoscere, an ex Deo sit : ut veritatem cognitam amplectamur, & secundùm illam actiones nostras instituamus.

VIII. Ex ℣.17. Ad doctrinam Euangelii intelligendam afferendum est serium studium pietatis : quod quoniam in paucis est, non est mirum, si plerisque Euangelium non sapiat.

IX. Ex ℣.18. Fideles doctores verbi Dei inde agnoscuntur, quòd gloriam Dei unicè quærunt : contrà qui quærunt gloriam propriam, infideles censendi sunt.

X. Ex ℣.19. Non est satis habere verbũ Dei, oportet eidẽ obsequi. Ro.2.13.

XI. Ex eod. ℣. Si videmus hodie Papistas, qui de verbo Dei gloriantur & Ecclesiæ titulo superbiunt, acerrimos esse piorum atque innocentium persecutores : consolemur nos exemplo Christi, cui idem evenit.

XII. Ex ℣.20 Non temerè de universis negandum est, cujus nobis ipsis conscii non sumus.

XIII. Ex ℣.21.22 23. Cultus Dei ceremonialis charitati proximi cedere debet. Confer Luc.14.à principio, de hydropico quẽm Dominus sanavit in sabbato. Item Marc.3.1.de eo qui habebat manum aridam.

XIV. Ex ℣.24. Judicandum est ex ipsa causa de qua agitur : non autem ex effectu, sive bono sive malo, erga eos quorũ causa agitur. Vide Deut.1.16.

XV. Ex

xv. Ex ℣.25.& 26.Multi mirantur, irritos fieri hostium Dei conatus,nec tamen interea divinam virtutem agnoscunt.

xvi. Ex ℣.27.Homines ad struenda sibi obstacula & salutem suam impediendam ingeniosi sunt.

xvii. Ex vers.28.& 29. Christi veritas minimé pendet ex hominum judiciis.

xiix. Ex vers.30. Non licet malis quod libet: sed id demum quod Deus decrevit.

xix. Ex vers. 31.32.33.34. Prout crescit regnum Dei,crescit etiam ejus hostium rabies: donec tandem absentia bona frustra requirant, quæ præsentia neglexerint.

xx. Ex vers. 35.36. Magna est ingenii humani in percipiendo Dei verbo vanitas.

xxi. Ex vers. 37.38.39 Duo sunt nobis ad salutem consequendam necessaria: unum, ut vero summæ nostræ inopiæ sensu serió tangamur: alterum, ut in uno Christo per fidem apprehenso quæramus omnium bonorum copiam.

xxii. Ex vers. 40. 41.42.43 44. In ipsa Ecclesia de præcipuo capite religionis,nempe quis sit salutis nostræ author, certatur: nec alii sunt crudeliores Christi hostes iis qui veritatis sedem occupant. Non licet tamen eis quicquid libet.

xxiii. Ex ℣.45.46. Deus é cælis irridet filii sui inimicos: dum sæpe mirabiliter pios doctores conservat, ex mediis periculis atque adeò è faucibus tyrannorum eos eripiendo. Confer Exemplum Elisæi, 2. Reg.6. item Athanasii,Socr.hist.Eccl.lib.3.cap.10.

xxiv. Ex vers.47.48.49. Falsi pastores adeó sunt stolidi, ut é splendore externo Ecclesiam Dei æstiment. Sed non est quód pii ampullis istis moveantur.

xxv. Ex ℣.50.& 51. Deus subinde aliquos excitat, per quos tyrannis exprobrat injustitiam suam, qua in piis persequendis utuntur.

xxvi. Ex ℣.52. Stultum est gratiam Dei ad certum locum & omnino ad res externas restringere. Deus enim gratiam suam liberrimé pro suo beneplacito dispensat,ubi, quando & quibus vult.

xxvii. Ex ℣.ult.Non est consilium contra dominum:sed irritos fieri necesse est hostium Dei conatus, quoties Deo visum est.

ANALYSIS CAP. VIII.

ARGUMENTUM.

Duæ sunt principales hujus capitis partes. Prima est de adultera à Pharisæis ad Dominum adducta, ut suum de ea punienda judicium diceret, usque ad ℣. 12. Altera continet sermocinationem Domini cum Judæis variam ac multiplicem, usque ad finem cap.

DE PRIMA PARTE.

IEsus autem profectus est in montem Olearum.

2 *Et diluculo rursus adfuit in templo, & totus populus venit ad eum: & sedens docebat eos.*

3 *Adducunt autem ad eum Scribæ & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam: & quum statuissent eam in medio,*

4 *Dicunt ei, Præceptor, hæc mulier deprehensa est in ipso facto, quum mœcharetur.*

5 *In Lege autē Moses mādavit nobis ut tales lapidentur: tu ergo quid dicis?*

6 *Hoc autem dicebant tentantes eum, ut possent eum accusare. Jesus autē incurvatus deorsum, digito scribebat in terra.*

7 *Quum autem perseverarent eum interrogare, erexit se, & dixit eis, Qui vestrûm immunis est á peccato, primus in eam jaciat lapidem.*

8 *Et rursum incurvatus deorsum, scribebat in terra.*

9 *Auditis autem his, arguente ipsos conscientia, singulatim alius post alium exibant, initio facto á senioribus usque ad ultimos: & relictus est solus Jesus, & mulier in medio instans.*

10 *Quum autem erexisset se Jesus & neminem conspiceret præter mulierem, dixit ei, Mulier, ubi sunt illi tui accusatores? nemo te condemnavit?*

11 *Ipsa verò dixit, Nemo, Domine. Dixit autem ei Jesus, Nec ego te condemno: vade, & ne amplius pecca,*

Quod ad historiam hanc attinet, non desunt viri docti, quibus ea sit suspecta, tanquam non ab ipso Euangelista scripta sit. Rationes has afferunt. Primùm observant, quód nonnulli veteres eam vel rejecerunt vel ignorarunt: quippe qui eam omiserunt: ut Syrus interpres, Nonnus, Chrysostomus, Theophylactus: item quód Eusebius testatur, hanc historiam á quodam Papia scriptam esse. Hæc ratio apud me quoque nonnihil momenti habet: Veruntamen illis veteribus oppono Hieronymum: qui(ut iidem referunt) testatur, hanc historiam in nonnullis codicibus non fuisse descriptam: quo ipso utiq; fatetur, descriptam fuisse in plerisque. Oppono etiam ipsum Chrysostomum: qui (eisdem referentibus) historiæ hujus meminit homilia in Johannem 60. Secundam rationem hanc afferunt, quód non videatur probabile, Jesum solum fuisse relictum cum muliere in templo. Atqui hoc sic potest exponi: accusatores mulieris adulteræ, nempe Pharisæos & Scribas, ad unum omnes discessisse: licet remanserit populus, de quo vers. 2 Et, si maximé populus quoque discessisset, ut plané solus cum muliere relictus esset: non video quid sit absurdi: quum sup. c. 4. legatur quoq; cum muliere Samaritana solus collocutus esse. Tertia ratio est, quód illa historia non satis cohæreat cum v. 12. At, inquam, nec historia hac expuncta, cohærebit narratio: ea autem retenta, subintelligi potest, Pharisæos pauló póst in templum rediisse. Quarta ratio est, quód videatur novum & insolens nec commodè explicari posse quód Jesus digito scripserit in terra. At insolens quoque erat, quód flagello ejecit é templo vendentes & ementes, item quód ægrotos sanavit sabbato. Commodé autem videtur sic posse explicari hic gestus quód significare voluerit, accusationem adulteræ nil ad se pertinere, ut qui non venerit judex politicus. itaq; quasi non audiret quid accusatores isti dicerent, simulavit se aliud agere. Postrema ratio est, lectionis varietas. Verùm ea tota in verbis, nequaquam veró in ipsis rebus atque sententiis est. Nec desunt alia novi Testamenti loca, in quibus aliqua lectionis varietas observatur. Mihi veró ideo probabilis videtur hæc narratio & ab Euangelista scripta esse: quódPharisæi quum pridie frustra Jesum prehendere conati essent, nec tamen odium eos quiescere sineret, mox novam ansam ejus comprehendendi quæsiverunt. Itaque adultera ista postridie casu deprehensa, occasione ea usi sunt ad insidias Christo struendas, nam si eam absolvisset

visset Christus: fuisset accusatus tanquam transgressor legis Mosaicæ: sin condemnasset, fuisset reprehensus inconstantiæ, ut qui publicanos & meretrices in numerum discipulorum recipere soleret. Deinde movet me quoq; ipsius styli Apostolici (quæ híc elucet) simplicitas, & cum reliqua Johannis oratione similitudo: quam nescio an Papias aut quispiam alius tam dextrè imitari potuerit. Nec etiam est verisimile, quenquam narrationem tam probabilem támque huic loco convenientem excogitare potuisse: neque etiam ratio apparet, quæ quenquam ad id faciendum impelleret. Postremó veritatem hujus historiæ illud quoque juvat, quód in vetustis codicibus septendecim D.Bezæ, unus duntaxat illam non habebat. Nos igitur hanc historiam libenter tanquam veram & á Johanne scriptam amplectimur: ac proinde in ea exponenda parem quam in aliis, diligentiam adhibebimus.

In historia igitur hac describenda, Johannes primúm indicat aliquot rei gestæ circumstantias, vers. 1.& 2. Deinde ipsam rei gestæ formam ac modum,á 𝔙.3. usque ad 9. Postremó eventum, á vers.9.usque ad 12. Ac circumstantias quidem indicat quatuor, I. tempus, quando hæc mulier ad Christũ adducta sit, nempe postridie octavi diei festi tabernaculorum. II. Locum, ubi ad eum adducta sit, nempe in templo, & quidem in gazophylacio,ut colligitur ex collatione 𝔙.20. III. Testes seu arbitros coram quib.adducta sit,nempe coram populo. IV.Occasionẽ qua usi sint ad eum interpellandum, nempe quód doceret; simulant igitur, se de hoc quoq, casu doceri cupere.

1 *Jesus autem profectus est*]Hæc sententia cohæret cum proxime præcedente, nempe cum versiculo ultimo cap.superioris, per antithesin diversorum. Ilic enim dixit, quó abierint Pharisæi post illam cum Christo collocutionem: hic dicit quó abierit ipse Christus.

3 *Adducunt*] In forma rei gestæ describenda primúm indicat,quid de ista muliere egerint, 𝔙.3.deinde quibus verbis eam apud Jesum accusarint, 𝔙.4.& 5.tum quo animo id fecerint,𝔙.6.postea quomodo se Christus gesserit accusatione illa audita,𝔙.6.7.8.Ubi notandum,Scribas & Pharisæos sperasse,se Domino certó periculum creaturos, tali dilemmate fretos:

Aut absolvet eam, aut condemnabit.
Si absolvet: accusabimus eum ut adversarium Mosis.
Si condemnabit: accusabimus eum ut sibi non constantem:quippe qui meretrices ac publicanos aliás in gratiam recipit.

Deinde observandum, Dominum hanc illorum acutam ratiocinationem ipso gestu irridere, dum digito in terram scribit: quo gestu evertit ratiocinationis istius fundamentum, hoc est hypothesin, qua illa nititur, nempe disjunctum illud enunciatum: Aut absolvet,aut condemnabit.Dominus.n.neutrum facit: & ipso gestu,se neutrum facturum,significat: quum scil. id non sit sui muneris: itaq; tanquam accusationem non audisset,simulat se interim aliud agere, non autem solicitum esse quid respondeat, quàmve sententiam pronunciet. Quum autem Scribæ & Pharisæi urgerent responsionem, ita respondit,ut mulierem quidem nec condemnaret nec absolveret,sed istorum hypocrisin conspicué redargueret. Volebant enim isti videri sancti ac pudicitiæ amantes, quippe qui adulteram istam merita pœna affici cuperent: at Dominus suo responso conscientias eorum ita ferit, ut velint nolint palám declarare cogantur, se ad unum omnes gravissimorum flagitiorum sibi conscios esse.

9 *Auditu*] Deinceps eventũ rei gestæ indicat:& primúm quid evenerit

accusatoribus, nempe Scribis & Pharisæis, *v.* 9. deinde quid evenerit mulieri
reæ, nempe quibus verbis à Domino dimissa sit, *v.* 10. & 11.

DE ALTERA CAPITIS PARTE.

12 *Rursum ergo Jesus loquutus est eis, dicens, Ego sum lux illa mundi: qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.*

13 *Pharisæi igitur dixerunt ei, Tu de teipso testaris: testimonium tuum non est idoneum.*

14 *Respondit Jesus & dixit eis, Etiamsi ego testor de meipso, idoneum est testimonium meum: quia scio unde venerim, & quò vadam: vos autem nescitis unde venerim & quò vadam.*

15 *Vos secundum carnem judicatis, ego non judico quenquam.*

16 *Quod si etiam judicem ego, judicium meum idoneum est: quia solus non sum, sed ego & qui misit me Pater.*

17 *Sed & in Lege vestra scriptum est, duorum hominum testimonium idoneum esse.*

18 *Ego is sum qui testor de meipso, & testatur de me qui misit me Pater.*

19 *Dicebant ergo ei, Ubi est tuus ille Pater? Respondit Jesus, Neq; me nostis, neque Patrem meum: si me nossetis, Patrem quoque meum nossetis.*

20 *Hæc verba loquutus est Jesus in gazophylacio, docens in templo: & nemo prehendit eum, quia nondum venerat hora ejus.*

21 *Dixit ergo iterum eis Jesus, Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini: quò ego vado, vos non potestis venire.*

22 *Dicebant ergo Judæi, Num trucidabit seipsum, qui dicat, Quò ego vado, vos non potestis venire?*

23 *Tunc dixit eis, Vos ex infernis* locis *estis, ego ex supernis sum: vos ex hoc mundo estis, ego non sum ex hoc mundo.*

24 *Ideo vobis dixi, vos morituros in peccatis vestris. Nam nisi credideritis me* cum *esse, moriemini in peccatis vestris.*

25 *Dixerunt ergo ei, Tu quis es? Tum dixit eis Jesus,* Id *quod à principio dico vobis.*

26 *Multa habeo quæ de vobis loquar ac judicem: sed qui me misit, verax est: & ego, quæ audivi ab eo, hæc loquor mundo.*

27 *Non cognoverunt eum de Patre ipsis loqui.*

28 *Dixit ergo eis Jesus, Quum in altum extuleritis Filium hominis, tunc agnoscetis me cū esse, & à meipso nihil facere, sed prout docuit me Pater, hæc loqui.*

29 *Nam qui me misit, mecum est. non reliquit me solum Pater, quia ego quæ placita sunt ei, facio semper.*

30 *Hæc illo loquente multi crediderunt in eum.*

31 *Dicebat ergo Jesus iis Judæis qui crediderant ipsi, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis:*

32 *Et cognoscetis Veritatem, & veritas vos in libertatem vindicabit.*

33 *Responderunt ei, Semen Abrahæ sumus, neque cuiquam servivimus unquam: quomodo tu dicis, Vos in libertatem vindicabimini?*

34 *Respondit eis Jesus, Amen amen dico vobis, quisquis committit peccatum, servus est peccati.*

35 *Servus autem non manet in domo perpetuò: filius manet perpetuò.*

36 *Itaque si vos Filius in libertatem vindicarit, verè liberi eritis.*

37 *Scio vos semen Abrahæ esse: sed studetis me trucidare, quia sermo meus non habet locum apud vos.*

38 *Ego loquor quod vidi apud Patrem meum : & vos facitis quod vidistis apud Patrem vestrum.*

39 *Responderunt & dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Dicit eis Jesus, Si filii Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis.*

40 *Nunc autem studetis me interficere, hominem qui veritatem vobis loquutus sum, quam audivi à* DEO *: hoc Abraham non fecit.*

41 *Vos facitis opera patris vestri. Itaq; dixerunt ei, Nos ex scortatione non sumus geniti : unum patrem habemus,* nempe *Deum.*

42 *Dixit ergo eis Jesus, Si Deus pater vester esset, diligeretis me. ego enim à Deo prodii & adsum : nec enim à meipso veni, sed ille me misit.*

43 *Quare loquutionem meam non agnoscitis ? nam non potestis audire sermonem meum.*

44 *Vos ex patre diabolo estis, & cupiditates patris vestri vultis explere. Ille fuit homicida à principio, & in veritate non perstitit : non est enim veritas in eo. Quotiescunque loquitur mendacium, de suo loquitur : quia mendax est, & mendacii pater.*

45 Vos *autem, quia ego veritatem dico, non creditis mihi ?*

46 *Quis ex vobis arguit me de peccato ? si verò veritatem dico, quare vos non creditis mihi ?*

47 *Qui ex Deo est, verba Dei audit : propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.*

48 *Responderunt ergo Judæi & dixerunt ei, Nónne bene dicimus te Samaritanum esse, & dæmonium habere ?*

49 *Respondit Jesus, Ego dæmonium non habeo, sed honoro Patrem meum, & vos contumelia afficitis me.*

50 *Ego vero non quæro gloriam meam : est qui quærat, & judicet.*

51 *Amen amen dico vobis, Siquis sermonem meum servaverit, mortem non conspiciet in æternum.*

52 *Dixerunt ergo ei Judæi, Nunc cognovimus te dæmonium habere. Abraham mortuus est, & Prophetæ : & tu dicis, Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum ?*

53 *Num tu major es patre illo nostro Abraham, qui mortuus est : etiam Prophetæ mortui sunt : quem tu teipsum facis ?*

54 *Respondit Jesus, Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est : Pater ille meus, is est qui glorificat me, quem vos dicitis Deum vestrum esse.*

55 *Sed non nostis eum : ego verò novi eum : & si dixero me eum non nosse, ero similis vestri,* id est *mendax. sed eum novi, & sermonem ejus servo.*

56 *Abraham pater vester gestivit ut videret diem istum meum : & vidit, at gavisus est.*

57 *Dixerunt igitur ei Judæi, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti ?*

58 *Dixit eis Jesus, Amen, amen dico vobis, priusquã Abrahã fieret, ego sum*

59 *Sustulerunt ergo lapides ut jacerent in eum : Jesus autem occultavit se, & exivit è templo quum transivisset per medios ipsos ; & ita præteriit.*

Dominus sub metaphora lucis docet, quænam sua tanquam servatoris efficacia sit in cordib. electorum. ait enim, se esse lucem mundi. h. e. se esse illum qui per suam doctrinam virtute Spiritus S. illuminet corda electorum per totum mundum omnesq; populos dispersorum: non secus ac sol suis radiis illustrat oculos omnium hominũ per totum hemisphærium ubi lucet, dispersorum. In qua similitudine duæ dissimilitudines notandæ sunt. Una est, quód sol

sol tantummodó illustrat oculos eorum qui visu sunt prædici, non etiam cæcorum: At Christus spiritu suo illuminat oculos cæcorum: Act.26.18 quum omnes homines á natura cæci sint intelligendis mysteriis regni cælorum: secundum illud sup.cap.1.Deum nemo vidit unquam: Filius qui est in sinu Patris, ille nobis exposuit. Altera dissimilitudo est, quód sol uno tempore non potest plurium oculos illustrare, quám eorum qui versantur in hemisphærio ubi lucet; at Christus suo spiritu illuminat uno tempore omnium quorũ vult, corda, per totum mundũ dispersorum. Præterea observandum est discrimen inter Christũ & Apostolos, quib.& ipsis hunc titulum alibi tribuit Dominus, inquiens, Matth. 5.14. Vos estis lux mundi; nempe ut ministri qui doctrinam lucis annunciant, per quorum ministerium Christus corda electorum illuminat: at Christus illuminat per se & sua virtute, tanquam principalis efficiens & author.

Porró huic doctrinæ de sua efficacia subjicit κτ̀ πρόςϑεσιν promissionem ipsius effecti seu fructus, quem electi ab ipso percepturi sint; ut ita eos hortetur ad credendum suæ doctrinæ, argumento ab utili. Effectus ille est, vita æterna. Ait.n. *Qui sequitur me*, scil.tanquam lucem, h.e. qui credit doctrinæ meæ, eiq; obsequitur; *is non ambulabit in tenebris*, h.e.non errabit ex innata cæcitate in suis cogitationibus de Deo, in cultu Dei & ratione salutis suæ; *sed habebit* (nempe in suo corde) *lumen vitæ*, h.e. cognitionem Dei certam, unde existit ac manat vita æterna. sicut & infra ait cap.17. Hec est vita æterna ut te cognoscant illum solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.

13 *Pharisæi*] Pharisæi doctrinæ Christi contradicunt hoc argumento, quód ipse testetur de seipso. Syllogismus.

Si testaris de teipso, testimonium tuum non est idoneum.
Atqui testaris de teipso: nempe quum dicis, Ego sum lux illa mundi.
Ergo testimonium tuum non est idoneum.

Christus negat propositionem, eique contradicit per enunciatum discretum, V.14. *Etiamsi*, inquit, *ego testor de meipso, tamen idoneum est testimonium meum*. Et hanc sententiam confirmat, atque ita testimonio suo authoritatem conciliat, ab adjuncta dignitate sua: quia nimirum testetur de seipso, tanquam legatus Dei, á quo sibi hoc ipsum sit mandatum: imó tanquam filius Dei, qui ut á Patre exierit & homo factus sit: ita carne sua á mortuis excitata, ad Patrem rediturus sit. Monet igitur, testimonium suum divinum esse, ac proinde omni exceptione majus. hoc significat istis verbis: *Quia scio unde venerim*, nempe á Deo Patre: *& quó vadam*, nempe ad eundem. Porró hanc sententiam amplificat antithesi, qua Pharisæos reprobos sibi opponit, inquiens: *Vos autem nescitis, &c.*

Deinde V.15. reprehendit eos propter pravitatem in judicando. quippe qui non judicent ex ipsa re seu causa, sed secundũ carnem, id est ex carnalibus affectibus, videlicet odio erga ipsum, orto ex ambitione & avaritia: quæ vitia Christus in eis sæpe taxaverat. Ait igitur, *Vos secundũ carnem judicatis*. Et hanc sententiam illustrat antithesi, qua se illis opponit; negans, se venisse potissimúm ad judicandum. Venerat enim principaliter ad docendum & doctrina sua vivificandum credentes. Interdum tamen etiam judicavit: quoties nimirũ necessitas postulavit, ut Pharisæorum hypocrisin detegeret. Hoc autem suum judicium rectum esse probat, V.16. eodem argumento, quo jam probaverat, idoneum esse suum testimonium: atque ita ad testimonium suum redit: quod ver.17. & 18. confirmat á comparatis, videlicet á minori: Quod argumentum duos syllogismos continet. Principalis est:

Si

Si non solus ego de me testor, sed etiam Pater de me testatur: sequitur, testimonium meum idoneum esse.

Atqui non solus ego de me testor, sed testatur de me etiam Pater meus, ver. 18.

Ergo testimonium meum est idoneum.

Prosyllogismo approbatur propositio:

Si duorum hominum testimonium idoneum est: multó magis idoneum est testimonium Dei Patris ac Filii.

Sed illud. Ergo & hoc.

Assumtio hujus syllogismi probatur testimonio legis Dei, quæ extat Deut. 19. V. 15. In ore duorum aut trium testium stabit omne verbum.

19 *Vbi est*] Quia Dominus allegavit testimonium Patris, quærunt Pharisæi, Quisnam sit ille Pater. dissimulantes nimirum, se intelligere, Dominum nomine Patris intellexisse Deum. Dominus igitur non respondet ad quæstionem, sed objicit eis ignorantiam Dei, nempe Patris sui, ac proinde etiam sui ipsius, ac monet sui & Patris notitiam ita inter se conjunctam esse, ut neuter sine altero cognosci possit.

21 *Hæc verba*] Monet Euangelista, ubi Dominus verba præcedentia loquutus sit, & quando, & qui factum sit, ut eum non prehenderent, tam libere scilicet ipsos objurgantem.

21 *Dixit ergo*] Dominus animadversa eorum cupiditate in se capiendo, rursum eis minatur suum discessum, conjunctum cum ipsorum desertione & interitu. sicut etiam fecerat ante paucos dies in festo: ut videre est suprá 7. V. 33. & 34. Simul autem caussam propriam interitus ipsorum indicat, nempe peccatum.

22 *Dicebant*] Pervertunt suo more verba Domini, & perversissimé colligunt, eum aliquó abiturum, ubi sese clám trucidet.

23 *Tunc dixit*] Christus perversitatis istius caussam aperit: quia nimirum ex infernis sint, hoc est (ut ipse exponit) quia sint ex hoc mundo, nempe ex genere hominum profanorum, non renatorum scilicet spiritu Dei, ac proinde adhuc immersorum peccato: unde mox rursum infert, ipsos morituros, videlicet morte æterna: nisi in ipsum crediderint. Simul autem se illis opponit, tanquam hominem sanctum, imó tanquam ipsum Dei filium: quippe qui é supernis sit, hoc est, é cælo.

25 *Dixerunt*] Præfracti Judæi, quum audissent Dominum dicere, se esse é supernis; quærunt, quisnam igitur sit. quasi Dominus id non sæpe jam docuerit, adeóque istis ipsis verbis. Quare Dominus respondet, se illum ipsum esse quem se esse docuerit inde á principio, hoc est, quum primúm docere cœpit. Et mox eis perversitatem suam & contumaciam exprobrat: illique opponit judicium patris sui, & mandatum docendi quod ab illo acceperat. Sed tantus est eorum stupor, ut non intelligant, ipsum de Patre loqui, ac proinde affirmare, se filium Dei esse: vel certé tanta perversitas est, ut id se intelligere dissimulent.

28 *Dixit ergo*] Christus pergit in instituta doctrina de persona & officio suo, nempe se esse filium Dei, á Patre missum ut sit mundi servator. id quod jam probat ab effectis, videlicet á futura sua resurrectione & in cælos ascensione. prædicit enim fore, ut ab ipsis exaltetur, hoc est, in crucem tollatur: sed innuit se ex morte resurrecturum & in cælos ascensurum, unde meritó cognituri sint, ipsum esse filium Dei ac servatorem mundi, sicuti docebat.

30 *Hæc*

30 *Hæc*] Hic Euangelista fructum doctrinæ Christi commemorat, nempe fidem multorum.

31 *Dicebat ergo.*] Hortatur Dominus credentes, ut in doctrina sua perseverent, ac promittit fore ut sic in cognitione veritatis cælestis proficiant, maximumq; inde fructum percipiant, nempe libertatem á servitute peccati.

33 *Responderunt*] Judæi quum audissent, sibi á Domino promitti libertatem, si constantes maneant in ipsius fide: ægré id ferunt, existimantes ignominiosum sibi esse, si pro servis habeantur. Sic igitur contra Dominum ratiocinantur:

Qui opus habent liberari, eos necesse est esse servos.

At nos non sumus servi: sumus.n.posteri Abrahæ.

Ergo nos non opus habemus liberari.

34 *Respondit*] Christus negat assumtionem, quatenus probat contrarium. Sic autem argumentatur:

Quisquis deditus est peccato, servus est peccati.

At vos dediti estis peccato.

Ergo servi estis peccati.

Deinde confirmat sententiam á se anté propositam, nempe eos opus habere liberatione.

Servus opus habet liberatione, idque per filium.

Vos estis servi.

Ergo opus habetis liberatione, idque per filium.

Postea respondit ad assumtionis confirmationem tacita quadam distinctione, qua distinguit inter filios Abrahæ carnales & spirituales: concedens eos esse filios Abrahæ carnales: sed negans esse filios Abrahæ spirituales: quod probat ex ipsorum factis, quia nimirum ipsum studeant trucidare: cujus rei caussam exponit, incredulitatem scilicet ipsorum.

Postremò incredulitati eorum opponit mandatum & approbationem Patris: simulque innuit, eos esse filios Diaboli, quum illius opera faciant.

39 *Responderunt*] Judæi intelligentes, sibi tribui patrem Diabolum; rursum excipiunt, patrem suum esse Abrahamum. Dominus eos rursum coarguit ex factis:

Si filii Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis.

Nunc autem opera Abrahæ non facitis: quia me innocentem, imó bené de vobis meritum, studetis interficere.

Ergo filii Abrahæ non estis.

Deinde rursum concludit, ipsos esse filios Diaboli: inquiens, *Vos facitis opera Patris vestri*, q.d. Facitis opera Diaboli: ergó estis filii Diaboli. Judæi dissimulantes, se intelligere, quem patrem notet, nempe Diabolum: excipiunt, se non esse genitos ex scortatione; quo significant, se esse filios Abrahæ legitimos & genuinos, imó veró se patrem habere ipsum Deum. Dominus hoc refutat ex ipsorum factis:

Si Deus pater vester esset, diligeretis me, filium ejus & legatum.

Non autem diligitis me: quia non potestis æquo animo audire doctrinam meam.

Ergo Deus non est vester pater.

Postea expressé affirmat, eos ex patre Diabolo esse: quia ingenium & naturam Diaboli habeant: quum sint mendaces & homicidæ. Mendaces: quia nolint credere veræ ipsius doctrinæ. homicidæ, quia se studeant trucidare. hoc enim hic ex superioribus intelligendum est. Postremó caussam

exponit

exponit incredulitatis ipsorum, nempe quia non sint ex Deo, ver. 47. ubi notandum, propositionem syllogismi convertendam simpliciter, ut formula syllogismi consistat. Syllogismus autem hic est:

Qui ex Deo est, verba Dei audit.
Vos ex Deo non estis.
Ergo vos non auditis verba Dei.

48 *Responderunt*] Judæi ægré ferentes liberrimam illam Domini objurgationem, petulantissimis eum convitiis proscindunt: dicentes, eum esse Samaritanum, & dæmonium habere. Quód dicunt esse Samaritanum, significant non esse meliorem Samaritanis, sed falsa doctrina quam-simillimum. Hæc crimina Christus refutat a suis factis: quia honoret Deum. quam sententiam illustrat antithesi. quód Judæi contumelia ipsum afficiant, ac proinde etiam Deum ipsum, quippe á quo ipse erat missus. Tum hanc sententiam amplificat prolepsi: qua negat, se quærere suam gloriam: simulque se consolatur á judicio Dei, qui honorem ipsius vindicaturus sit. Postremò repetit promissionem Euangelii de vita æterna per fidem.

52 *Dixerunt*] Judæi ex verbis Domini arripiunt argumentum ad confirmandum crimen ei objectum, nempe quód habeat dæmonium: quippe qui tam vehementer insaniat, ut se Abrahamo & Prophetis majorem facere non dubitet: dum nimirum suæ doctrinæ tribuat vim conservandi á morte, quum tamen Abrahā & Prophetæ mortui sunt. At Judæi inscité mortem corporalem opponunt: quum Christus de spirituali & æterna loquutus esset: á qua utique nec Abraham nec Prophetæ conservare quenquam potuerunt. unde liquet, Christum illis majorem esse.

54 *Respondit*] Quia Judæi ei objecerant ambitionem, ut qui se extolleret supra Abrahamum: Dominus crimen istud á se depellit inficiatione: sed interim tamen honorem suum asserit à judicio Patris: cujus ignorantiā Judæis exprobrat, eosq; eadē opera mendacii accusat, quippe quum cognitionē Dei sibi tribuant. Sibi autem contra tribuit notitiam Dei & veritatem. Deinde quia Judæi Abrahamum protulerāt tanquam Christo majorem; ostendit Dominus, Abrahamum ipsum longe aliter de se judicasse, quippe qui gestiverit ut videret ipsum tanquam semen illud sibi promissum: quique eum viderit, nempe fide, in promissionibus, quibus tanquam certissimis credidit, atque ita gaudio maximo affectus fuit. Hanc de Abrahamo sententiam conantur Judæi refutare ab ætate Christi, qui nondum quinquaginta annos natus sit; ac proinde fieri non possit, ut vel ipse Abrahamum, vel Abrahamus ipsum viderit, quippe qui ante aliquot secula diem suum obierat. Atqui Christus non fuerat locutus de visione corporali, quæ fit oculis corporis & qua videtur corpus, sed de visione spirituali, quæ fit oculis cordis, & qua videtur gratia Dei in promisso mediatore. Porró Christus errori eorum occurrit, putantium eum nudum hominem esse, ac proinde solos a tatis humanæ annos in ipso agnoscentium. affirmat igitur se fuisse priusquam Abraham fuerit, ac proinde se esse Deum. Hoc verbo quasi blasphemo tam vehementer commoventur Judæi, ut lapidibus eum petere conentur: sed frustra, quia Dominus se occultat & abit, & quidem transiens per medium eorū.

SCHOLIA IN CAP. VIII.

1 *In montem olearum.* εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. nempe ut precaretur, suo more, Vide Luc. 21. versu 37. & cap. 22. versu 39. Erat autem hic mons

non

non procul ab urbe: unde postridie mane in urbem rediit.

2 *Et diluculo.* ὄρθρου δέ. Id est, summo mané, quum primùm sol ortus esset. *In templo.* εἰς τὸ ἱερὸν. Pro, ἐν τῷ ἱερῷ. *Totus populus.* πᾶς ὁ λαὸς. Nempe qui superioribus diebus eum audierat docentem in festo tabernaculorum: suprà cap.7.℣.14.& 37. *Sedens.* καθίσας. Quum consedisset.

3 *Adducunt.* ἄγουσι. Id est, adducebant. Modus loquendi historicus, lectorem quasi in rem præsentem ducens: qui modus loquendi Johanni persamiliaris est: ut videre est his locis. cap.1.℣.29.36.38.40.42.46.49.52.cap.2. ℣.4 5 7.8.9.10.cap.4.℣.5.7.9.11.15.16.19.21.25.26.34.49.50.cap.5.℣.8.cap.6.℣.5.8 20.cap.7.℣.6. 50.

4 *In ipso facto.* ἐπαυτοφώρῳ. Id est. ἐπ' αὐτῷ τῷ φώρῳ, in ipso furto. Synecdoche speciei καταχρηστική.

5 *Lapidentur.* λιθοβολεῖσθαι. Levit.20.℣.10.in genere præcipitur supplicium capitis: sed illud fere constabat lapidatione, ut ex aliis legibus videre est. Et notandum, in illo capite ℣.2.hanc speciem supplicii, generali mentioni supplicii subjici declarandi caussa: in sequentibus autem solum generale supplicii nomen repeti, speciali nimirum illo é superioribus subintellecto. *Tu ergo.* σὺ οὖν. Quasi dicant: Quum ergo tu multa nova instituas, de quibus Moses nihil præcepit; cupimus scire, quid sentias de pœna istius adulteræ.

6 *Tentantes.* πειράζοντες. Hoc est, experiri volentes an se posset ex isto laqueo dilemmatis expedire, quod dilemma exposuimus in Analysi. *Digito scribebat.* τῷ δακτύλῳ ἔγραφεν. Dissimulans nimirum se audivisse accusationem illam mulieris, vel certé significans, se illam tanquam ad se nihil attinentem non curare. Fortassis in pulvere duxit lineas literarum, aut etiam absque pulvere ductu digiti repræsentavit figuras literarum, & si nullum istius ductus vestigium relinqueret. *In terra.* εἰς τὴν γῆν. Ad verbum, In terram.

7 *Immunis à peccato.* ἀναμάρτητος. Potest intelligi generaliter. Sed videtur intelligendum specialiter de peccato adulterii, aut certé pollutionis libidinosæ. nam de hoc agitur: & notum erat in populo Dei, neminem prorsus esse ἀναμάρτητον: & mox ℣.9 dicitur, conscientiam ipsos arguisse. Similem synecdochen vide inf. cap 9.℣.3. *Primus &c.* Hoc dicit respiciens ad legem Mosis Deut.17.℣.7.ubi præcipitur, ut manus testium prima sit in interficiendo reo.

9 *Auditis autem his.* οἱ δὲ ἀκούσαντες. At illi, his auditis. Vel, At illi quum hæc audivissent & à conscientia sua arguerentur. *Alius post alium.* εἷς καθ' εἷς, Videtur scribendum, εἷς καθ' εἷς jota nimirum subscripto sub α. quod si resolvas, erit εἷς καὶ εἶτα εἷς: unus & deinde unus. *Usq; ad ultimos.* ἕως τῶν ἐσχάτων. Id est minimos natu. Est autem hoc loco ellipsis. Integra oratio esset: Incipientes á senioribus, *& pergentes* usq; ad ultimos. *Solus.* μόνος. Nempe respectu Pharisæorum, qui antea eum cinxerant, accusantes mulierem: non autem respectu plebis: nam hanc mox alloquitur ℣.12. Pharisæi autem videntur paulo-póst rediisse: quum v.13 Christo docenti contradicant. Hanc expositionem confirmant verba versiculi sequentis.

10 *Neminem.* μηδένα. Scilicet ex accusatoribus mulieris: ut intelligitur ex verbis sequentibus, nempe his, Ubi sunt illi tui accusatores? *Nemo.* οὐδείς. Id est, nullus judex.

11 *Nec ego te condemno.* Ratio, quia hoc non erat ejus officium. Sicut Luc.12.℣.14 quum quidam ei dixisset: Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem: respondit, Homo, quis me constituit judicem aut di-

visorem

visorem super vos ? *Vade, & ne amplius pecca.* Hæc est concio pœnitentiæ; quam annunciare, ad officium Christi pertinebat. Sic suprà cap. 5. ℣. 14. ait illi quem sanaverat in sabbato, Ecce sanus factus es: ne pecca amplius, ut ne quid deterius tibi accidat.

12 *Rursum ergo.* πάλιν οὖν. Nempe post illam interpellationem Pharisæorum accusantium adulteram: quæ concio Christi populum docentis (℣. 2.) interrupta fuit. Quare particula οὖν servit epanalepsi: ac respicit ad verba versiculi secundi, ubi dixit, *Et sedens docebat eos.* Si quæras, Quid docebat? id jam declarat Euangelista. *Eis.* αὐτοῖς. Nempe Judæis in templo congregatis. *Lux illa mundi.* τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Metaphora. nam quemadmodum sol illuminat oculos omnium animalium: ita Christus illuminat corda omnium electorum. *Lux illa.* τὸ φῶς. Quasi dicat, τὸ ἀληθὲς. vera illa: cum qua sol quantumvis excellenter lucens, nequaquam sit comparandus. Confer cap. 6. ℣. 35. & 55. & cap. 15. ℣. 1. *Qui sequitur me.* ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί. Hæc verba cum præcedentibus cohærent per corollarium: quasi dicat, Ergo qui sequitur me. *Habebit.* ἕξει. Nempe in corde suo. *Lumen vitæ.* τὸ φῶς τῆς ζωῆς. Id est, lumen conferens vitam. Sic suprà cap. 6. ℣. 68. verba vitæ æternæ.

13 *Testaris.* μαρτυρεῖς. Nempe quum dicis, te esse lucem illam mundi. *Testimonium tuum.* ἡ μαρτυρία σου. Id est, Ergo testimonium tuum. Ellipsis particulæ illativæ, ut ℣. superiore.

14 *Etiam si ego testor &c.* κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ. Enunciatum discretum, quo contradicit connexæ propositioni syllogismi adversariorum. In quo exemplo notandus est enuntiati discreti usus, nempe ad contradicendum connexo. Alia formula contradicendi esset sic: Non si ego testor de meipso, idcirco non est idoneum testimonium meum: cui connexo æquipollet istud discretum quo Dominus utitur. *Scio unde venerim.* οἶδα πόθεν ἦλθον. Id est, Scio me esse filium Dei. *Unde.* πόθεν. Nempe à Patre. *Quò.* ποῦ. Nempe ad Patrem.

15 *Secundum carnem.* κατὰ τὴν σάρκα. Suprà cap. 7. ℣. 24. pro hoc dicit, κατ' ὄψιν. secundum faciem. *Non judico.* οὐ κρίνω. Scilicet nunc. Tunc enim hoc unum agebat, ut doceret de se.

20 *In gazophylacio.* ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ. Id est, ea templi parte ubi situm erat gazophylacium, hoc est, arca in quam munera immittebantur, ut videre est Marc. 12. ℣. 41. Metonymia adjuncti. Nomen compositum ex nomine γάζα, quæ vox Persica est & opes significat: & verbo φυλάττειν, custodire, asservare. *Et nemo prehendit eum.* καὶ οὐδεὶς ἐπίασεν αὐτόν. Et si nimirum ille tanta παῤῥησίᾳ apud Pharisæos sibi infensissimos usus esset.

21 *In peccato vestro.* ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν. id est, propter peccatum vestrum. Hebraism. Notat autem petulantem ipsorum incredulitatem. *Moriemini.* ἀποθανεῖσθε. nempe morte æterna.

23 *Ex locis infernis.* ἐκ τῶν κάτω. Subaudi τόπων. Sic mox, *Ex supernis.* ἐκ τῶν ἄνω. Sic sup. cap. 3. ℣. 31.

24 *Eum.* Scilicet quem dico me esse: videlicet Christum.

25 *Tu quis es.* σὺ τίς εἶ; Id est, Quis tu igitur es? Sic interrogant, quia obscuriùs dixerat, Me eum esse. *Id quod à principio dico vobis.* τὴν ἀρχὴν ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Id est, Ego sum is quem inde à principio meæ prædicationis me esse dixi, videlicet Christus. Ante τὴν ἀρχὴν subaudiendum κατά. Vide annotationes D. Bezæ: qui istā expositionē copiosè tradit & cōfirmat.

26 *Sed qui me misit, &c.* Quasi dicat: Sed nolo jam vos judicare: neque enim

enim ideo in mundum veni: sed veni ut docerem ea quæ in mandatis accepi à Pa tre, nempe quæ pertinent ad salutem electorum. *Mundo.* εἰς τὸν κόσμον. Pro, τῷ κόσμῳ. Hebraiſ. לְעוֹלָם. nam lamed valet & præpositionem εἰς, & articulum dativi casus. Atque sic mundi nomine intelliguntur homines, per metonymiam subjecti. Vetus interpres vertit. *In mundo.* tanquam εἰς sit positum pro ἐν, & nomine mundi intelligatur terra. sicut videtur etiam intelligi suprà V.23. Syrus quoque vertit בְּעָלְמָא id est. in mundo.

28 *Quum in altum extuleritis.* ὅταν ὑψώσητε. Nempe in crucem: ut suprà cap. 3. V. 14.

31 *Si vos manseritis in sermone meo.* Id est, Si constanter credideritis & obediveritis sermoni meo.

33 *Semen.* Id est, posteri. Metonymia materiæ. *Quomodo.* πῶς. Id est, Quomodo igitur. πῶς οὖν.

34 *Quisquis committit peccatum.* πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν. i.e. quisquis indulget peccato, quisquis securé peccat. Sic 1. Joh 3. V. 4.

38 *Et vos.* καὶ ὑμεῖς οὖν. Et vos igitur. id est, Sic igitur etiam vos: ut sit illatio à pari, ac proinde οὖν non redundet. *Apud patrem vestrum:* Scilicet diabolum: ut declarat infrà V. 44.

39 *Opera Abrahæ.* Id est, similia seu talia qualia ille fecit, nempe bona.

40 *Nunc autem.* νῦν δέ. Præcessit syllogismi connexi propositio: sequitur assumtionis loco, probatio ejus ab exemplo.

41 *Patris vestri.* Scilicet diaboli.

43 *Nam non potestis.* ὅτι οὐ δύνασθε. Probat quod modò dixit, eos non agnoscere locutionem suam. hoc probat ex eo, quia sermonem suum audiant cum molestia. Sic accipitur hæc phrasis sup. cap. 6. V. 60. Argumentum est ab effectu: nam sermo non intellectus molestiam audientibus affert.

44 *A principio.* ἀπ' ἀρχῆς. Scilicet mundi & hominis conditi. *Non est enim.* ὅτι οὐκ ἔστιν. Argumentum ab effectu. In diabolo non est veritas: ergo non persitit in veritate: quippe in veritate erat conditus. *Mendacii.* αὐτοῦ nempe τοῦ ψεύδους. quod intelligitur ex nomine conjugato ψεύστης.

45 *Quia veritatem dico, non creditis.* His verbis innuit, in ipsis quoq; non esse veritatem, id est, veritatis amorem: ac proinde eos esse filios diaboli.

46 *Arguit.* ἐλέγχει. Id est, veré arguere & convincere potest. *De peccato.* περὶ ἁμαρτίας. Id est, de falsa doctrina: ut ex antithesi percipitur. *Si verò.* εἰ δέ. Conjunctio δέ non caret sua emphasi. nam per eam transit ad propositionem syllogismi: cujus præcessit non quidem assumtio, sed assumtionis probatio ab effectu. Syllogismus ita est: Si veritatem vobis dico, debebatis mihi credere. Atqui veritatem vobis dico: neque enim potest me quisquam de mendacio convincere. Ergo debebatis mihi credere. *Quare vos non creditis mihi?* Quasi dicat: Quæ est igitur ista vestra pertinacia & perversitas, quòd non vultis credere dicenti veritatem manifestissimam & (ut ita dicam) inconvincibilem?

47 *Qui ex Deo est &c.* Nunc ipse caussam exponit, unde incredulitas istorum orta fuerat: ad sese consolandum, consideratione scilicet providentiæ ac voluntatis Dei: in qua meritó omnibus est acquiescendum.

51 *In æternum.* εἰς τὸν αἰῶνα. Id est, unquam.

52 *Et tu dicis.* καὶ σὺ λέγεις. Pro, Et nihilominus tamen tu dicis? Interrogatio deridentis & indignantis. quasi dicant: Quis non te ista dicentem rideat? imó potiùs quis non de tanto tuo fastu indignetur?

53 *Quem.* τίνα. Pro, Quem igitur. τίνα οὖν.

55 *Sed.* καὶ. Vel, Et tamen. ut sit enuntiatum discretum: Quanquam Patrem meum dicitis vestrum esse Deum, tamen non nostis eum.

56 *Pater vester.* ὁ πατὴρ ὑμῶν. ut scilicet vos gloriamini. Concessio ironica, nam supra negavit hoc, vers. 39. Nisi malimus dicere: respici hic ad originem, illic ad ingenium. *Vidit.* εἶδε. Nempe oculis animi, id est, fide.

57 *Et Abraham vidisti.* καὶ Ἀβραὰμ ἑώρακας. Pro, Et tamen Abrahamum vidisti ? quasi dicant, Quomodo igitur fieri potest, te vidisse Abrahamum ?

58 *Priusquam Abraham fieret, ego sum.* πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμί. Quoniam nuper nebulo quidam Samosatenianus sententiam hanc falsa expositione nequissimè depravavit: eò diligentiùs est nobis genuinus illius sensus asserendus. Planum est autem ex occasione hujus dicti, Christum his verbis voluisse asserere æternam suam essentiam, id est deitatem. Etenim adversarii negauerant fieri posse ut ipse viderit Abrahamum: cùm tempore Abrahæ nondum fuerit: quippe nondum natus annos quinquaginta. quibus verbis manifestè significant, se illum pro nudo homine habere. Isti errori occurrit jam Dominus his verbis. Amen amen dico vobis, Priusquam Abraham fieret, ego sum q. d. Tantum abest, ut nondum fuerim tempore Abrahæ, sicut vos putatis: ut etiam fuerim ante illud tempus, antequam scilicet Abraham fieret. quid autem tum fuit ? Non certe homo: quippe ut homo, ex Abrahamo demum ortus est. Relinquitur ergo intelligendum, ipsum tunc fuisse ut Deum. Id quod etiam confirmat verbum præsentis temporis, εἰμί, id est, Sum. Hoc testimonium deitatis Christi Samosatenianus ille sic eludit falsa expositione: Antequam Abraham fiat, scilicet pater gentium: id est, Antequam Gentes per Euangelium vocentur: ego jam adsum. Quæ expositio planè audax & contorta est: nihilque ad institutum sermonem facit: ut ex allata vera nostra expositione manifestum est.

OBSERVATIONES LOCORUM DOCTRINAE EX CAP. 8.

EX PRIMA PARTE.

I. Mali bonis insidias nectentes, sibiipsis laqueum nectunt. Huc pertinent illa: qui fodit alteri foveam, ipse in eam incidet, Prov. 26. ℣. 27. Capit Deus sapientes in astutia ipsorum: Job 5. ℣. 13. Atque hoc etiam profani authores animadverterũt: ut Hesiodus qui ait, ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη. quod Latino carmine sic efferunt: Consilio perit ipse suo consultor iniquus.

II. Hypocritæ quum suis vitiis indulgeant, interim plusquam severi aliorum censores sunt. Confer parabolam de festuca & trabe in oculo, Matt. 7. ℣. 3. 4. 5. item locum Pauli Rom. 2. ℣. 1. 2. 3. item ℣. 21. 22. 23.

III. Christus noluit civilis magistratus partes ad se trahere: contentus ad fidem & resipiscentiam peccatores adducere. Hoc exemplum omnibus verbi Dei ministris imitandum proponitur.

IV. Gratiæ Christi finis est, ut Deo reconciliatus peccator, salutis suæ authorem piè sanctéque vivendo colat.

DOCTRINÆ EX SECUNDA PARTE.

I. Ex ℣. 12. Ad vitam æternam consequendam opus est nobis lumine fidei seu cognitionis Dei, quod Christus in cordibus nostris accendit virtute Spiritus sancti per prædicationem Euangelii.

II Ex ꝟ.13.14 15.16.17.18. Doctrina Euangelii, quam filius Dei Dominus noster Jesus Christus ex arcano sinu Patris protulit, & ipse in terris ambulans annunciavit, vera & certa manet : etiamsi reprobi contradicant, eamque repudient.

III. Ex ꝟ.19. Nemo Deum nisi in Christo nosse potest. Quare Turcæ & Judæi ignorant Deum : quum Christum ignorent.

IV. Ex ꝟ.20. Dei, non hominum arbitrio vivimus & morimur. Itaque illud unum superest, ut nostro munere constanter defungamur.

V. Ex ꝟ.21.22 23 24. Quoniam omnes homines in peccato concepti & nati sunt : moriendum est omnibus iis qui in Christum peccati expiatorem non credunt.

VI. Ex ꝟ.25. Is demum Christum rectè cognoscit, qui attentè audit quid loquatur.

VII. Ex ꝟ.26. Deus vindicat contemtum doctrinæ Christi.

VIII. Ex ꝟ.28. Ipse quoque Christi contemtus cedit ejus gloriæ, quod tandem ejus hostes maximo suo malo sentient.

IX. Ex ꝟ. 31.32. Veri discipuli Christi in ejusdem sermone perseverant : ut magis ac magis in veritatis cognitione proficientes, à durissima peccati servitute in veram libertatem justitiæ & vitæ asserantur. Vide Luc.9. versu 62.

X. Ex ꝟ.37.39. Non est satis piis parentibus ortum esse, sed oportet eorum pietatem imitari. Sic non est satis successisse piis Episcopis.

XI. Ex ꝟ.48. Si omnis generis maledictis impetimur ab hostibus veritatis : consolemur nos exemplo Christi, cui idem evênit.

XII. Ex ꝟ.49. Contra maledicta ne regeramus maledicta : sed refutemus illa vitæ nostræ sanctitate. Vide 1.Pet.1.ꝟ.23.& 3.ꝟ.16.

XIII. Ex ꝟ. 51. Sola Euangelii doctrina per fidem apprehensa, certum est adversus mortem remedium.

XIV. Ex ꝟ.56. Sancti patres in veteri Testamento non aliter servati sunt quàm nos. Servati enim sunt per fidem Christi.

XV. Ex ꝟ. 58. Christum esse verum Deum, ex eo patet : quòd fuit ante Abraham, imò inde ab æterno.

XVI. Ex eod. ꝟ. Sophistica & fallax est eorum argumentatio, qui ex dicto Christi Matthæi ultimo, *Ego sum vobiscum omnibus diebus*, inferunt, Christum nobiscum esse secundùm utramque naturam : quia dicit, *Ego* : quo pronomine significat suam personam ex duabus naturis, divina & humana constantem. Nam si valeret ista argumentatio ad concludendum præsentiam Christi secundùm naturam humanam : pari ratione valeret hic argumentatio ad concludendum æternitatem Christi secundum humanam naturam. At hæc argumentatio non valet. Ergo nec illa.

ANALYSIS CAP. IX.

ARGUMENTUM.

Hoc capite continetur historia de sanato cæco à nativitate. Ac primùm exponuntur miraculi hujus occasio & circumstantiæ, usque ad ꝟ.8. Deinde

quomodò hæc res innotuerit Pharisæis, usque ad V. 14. Tertiò, Quomodo Pharisæi inquisierint de rei gestæ veritate, & quomodo cum sanato illo altercati sint super Christo, usque ad V 35. Quartò, quomodo Christus illi sanato se pleniùs patefecerit, usq; ad 39. Postremo, quomodo Christus Pharisæis cæcitatem voluntariam exprobrarit, usque ad finem capitis.

DE PRIMA PARTE.

PRæteriens autem vidit quendam cæcum à nativitate:
2 *Et interrogaverunt eum discipuli ejus, dicentes Rabbi, quis peccavit,*
iste an parentes ejus, ut cæcus nasceretur?
3 *Respondit Jesus, Neque iste peccavit, neque parentes ejus,* ut cæcus nasceretur: *sed* cæcus natus est *ut opera Dei manifesta fiant in eo.*
4 *Oportet me operari ejus opera qui misit me, donec dies est: venit nox quum nemo potest operari.*
5 *Quamdiu fuero in mundo, Lux sum mundi.*
6 *Hæc quum dixisset, spuit humi, & fecit lutum ex sputo, & illevit istud lutum oculis cæci:*
7 *Dixitq; ei, Vade, ablue* oculos *in piscina Siloam.(quod est si interpreteris, missus) Abiit ergo & abluit* oculos, *rediitque videns.*

V.1. Exponitur miraculi hujus occasio. V.2. quæstio discipulorum de cæcitatis illius causa. V.3. Responsio Christi ad illam quæstionem. V.4.& 5. præparatio ad miraculum. V.6.&7. forma miraculi & adjuncta extrinsecus adhibita.

Occasionem huic miraculo præbuit, quòd Jesus præteriens, cæcum illum vidit. Quòd autem is cæcus fuisse narratur à nativitate seu utero matris, hoc auget miraculi magnitudinem. Quum enim cæcitas illa nullis humanis remediis curabilis fuerit: necesse est divinam esse virtutem seu potentiam Christi, qua illam sustulit. Quæstio discipulorum ex præsenti objecto nata est. Nititur autem hac hypothesi, quòd omnes hominum miseriæ peccatorum pœna sint, divinitus inflictæ: Quod etsi verum est: tamen hinc non efficitur, quòd semper is qui plus quam alii à Deo flagellatur, plus etiam quàm alii peccaverit. Deus enim quum homines flagellat, non semper eorum peccata respicit, sed sæpe alios fines propositos sibi habet; ut interdum probationem fidei eorum quos flagellat, quod videre est in Jobo: interdum singularem patefactionem operum suorum, ut in isto cæco. Errant igitur discipuli quòd putant, hunc cæcum vel certè ejus parentes singulariter peccatis suis commeritos esse hoc Dei flagellum. nam (ut Christus docet) Deus hunc hominem cæcum nasci voluit, non ut puniret singulare aliquod vel ipsius vel parentum ejus peccatum: sed ut in eo patefaceret sua opera, nempe opus severitatis, quòd tanto tempore cæcitate eum flagellavit; & opus bonitatis atque misericordiæ, quòd ei ultrò per Christum visum donavit.

Sed videtur absurdum, quòd quærunt, an ipse cæcus peccato aliquo commeritus sit ut cæcus nasceretur. Etenim qui potuit peccare nondum natus? Si dicas eum peccasse in lumbis Adæ: id verum quidem est, sed quum sit huic cæco cum omnibus aliis hominibus (solo Christo excepto) commune: non est putandum, discipulos eò respexisse. Sic enim quærendum potiùs fuisset: qui fiat, quòd non omnes cæci nascantur: quum omnes tamen in lumbis Adæ peccarint. Et eos loqui de peccato, quod ipse commiserit in sua

 persona,

persona apparet ex antithesi, ubi quærunt, an ipse peccarit, an veró parentes ejus. Loquuntur ergo de aliquo peccato, quod non sit utrisque commune; sed quod vel his vel illi proprium. Sciendum est igitur, hanc quæstionem niti falsa illa opinione de migratione animarum ex uno corpore in aliud, nempe ex corpore morientis in corpus nascentis: quæ animarum migratio μετεμψύχωσις, quasi dicat, transanimatio, dicta fuit, & á Pythagora tradita. Hac falsa opinione infectos fuisse Judæos tempore Christi, liquet ex Matth 14.2.& 16.14. Quód autem quærunt, an parentes ejus commeriti sint, ut cæcus nasceretur, etsi prima fronte absurdum videri possit, quum dixerit Deus apud Ezechielem, Non portabit filius iniquitatem patris, sed anima quæ peccaverit, morietur: sciendum tamen est, quæstionem istam consentaneam esse verbo Dei. nam Deus in secundo præcepto Decalogi minatur, se visitaturum iniquitatem patrum in filios usque in tertiam & quartam generationem. Nam quod apud Ezechielem dicitur, id opponitur falsæ querelæ Judæorum, dicentium se puniri á Deo non propter sua peccata, sed propter peccata patrum: id quod significabant dicto isto proverbiali, Patres comederunt labruscam, & dentes filiorum obstupuerunt vel stupefacti sunt. Hoc igitur Deus negat, & contrá affirmat se illos castigare propter ipsorummet peccata. quanquam interim non negat, se simul etiam propter iniquitatem patrum ipsos punire, hoc enim tantùm vult: Filius si sit innocens, non portabit iniquitatem patris.

4 *Donec dies est*] Tempus suæ liberæ commorationis in mundo comparat diei: tempus veró suæ captivitatis & passionis comparat nocti. Itaque significat, se dum liberè sibi in mundo commorari liceat, nullam occasionem neglecturum fungendi suo munere, ac proinde edendi miracula ad confirmandum suam doctrinam: quia paulò pòst futurum sit, ut id ei non liceat: nempe quum adfutura sit hora illa impiorum & potestas tenebrarum. Luc. 22.53.

5 *Quamdiu fuero in mundo, lux sum mundi*] Hæc sententia videtur præcedenti subjici per correctionem ac prolepsin. Quum enim innuisset, se nocte impeditum iri in operando: nunc addit, illud tamen obstare non posse, quò minùs sit lux mundi, quamdiu in mundo fuerit. Etsi enim tempore passionis non exeruit potentiam suam divinam in miraculis edendis, tamen constanter pertexit in docendi munere, quatenus doctrinam suam constanter coram Pilato professus est, & in ipsa cruce variis documentis pios instruxit. Nec verò ex verbis Domini efficitur, eum desiisse esse lucem mundi, quum desiit esse in mundo præsentia corporali. Sicut ex verbis Matth. cap. 1. ℣. ult. non sequitur, Josephum cognovisse Mariam, postquam illa peperisset primogenitum suum. Est enim illic similis locutio.

6 *Spuit*] Certum est, in illo luto non fuisse vim illuminandi oculos cæci: quin potiùs videntem occæcare poterat: sed hoc symbolo liberè pro sua sapientia usus est Dominus, ut intelligeretur, ipsum sua virtute divina illuminasse oculos cæci, sibique tam facile esse cæcitatem depellere, quám facile fuit cæco lutum oculis suis illitum aqua abluere. Et fortasse simul significare voluit, se sanguinis sui merito & efficacia sui spiritus abluere oculos cordis, ut cernere possint gratiam Dei sibi in Christo reconciliati. Denique ridiculo hoc sanandi modo fidem & obedientiam cæci probare voluit, sicut olim Dominus per Elisæum probavit fidem & obedientiam Naamani Syri, 2. Reg. 5.

DE SECUNDA PARTE.

8 *Vicini ergo,& qui priùs viderant eum cæcum esse dicebant, Nónne hic est qui sedebat & mendicabat?*
9 *Alii dicebant, Hic est: alii verò, Similis est ei. Ille* autē *dicebat, Ego* is *sum.*
10 *Dixerunt ergo ei, Quomodo aperti sunt tibi oculi?*
11 *Respondit ille, & dixit, Quidam qui dicitur Jesus, lutum fecit, & illevit illud oculis meis, & dixit mihi. Vade ad piscinam Siloam, & ablue* oculos. *Ut autem abii & ablui* oculos, *vidi.*
12 *Dixerunt ergo ei, Ubi est ille? Ait, Nescio.*
13 *Adducunt eum ad Pharisæos, eum* inquam, *qui olim cæcus* fuerat.

V. 8.9.10.11. exponit, quomodo sanatio cæci innotuerit vicinis. V. 12. & 13. quomodo innotuerit Pharisæis.

9 *Similis est ei*] Hi videntur maligné supprimere velle miraculū in cæco editum. Etenim facilé eum poterant agnoscere: quum nulla alia in re mutatus esset quam in oculis & visu. Sed tantum abest, ut maligno isto conatu aliquid proficiant, ut potiùs occasionem sanato præbeant, ut ipsemet disertè profiteatur, se illum esse qui pridem cæcus fuerat.

12 *Ubi est ille*] Hoc quoque malo animo interrogare videntur, ut nimirum Jesum Pharisæis prodant: ut qui sabbatum violasset sanatione cæci illius: quippe cujus oculis lutum illevisset, quemque jussisset lavari in piscina. Sed cúm resciscere nequeunt, ubi Jesus sit, agunt quod proximum erat, & quantum poterant, nempe adducunt sanatum illum ad Pharisæos: ut illi, rem omnem accuratiùs cognoscant & judicent.

DE TERTIA PARTE.

14 *Erat autem Sabbatum quum lutū faceret Jesus & aperiret oculos ejus.*
15 *Rursus ergo interrogarunt eum etiam Pharisæi, quomodo videndi facultatem esset adeptus. Ille verò dixit eis: Lutum imposuit oculis meis, & ablui* oculos, *& video.*
16 *Dicebant ergo ex Pharisæis quidam, Homo iste non est à Deo: nam sabbatum non servat. Alii dicebant, Quomodo potest homo peccator talia signa edere? Et dissidium erat inter eos.*
17 *Rursus dicunt cæco, Tu quid dicis de ipso? nam aperuit oculos tuos. Ille autem dixit, Propheta est.*
18 *Non crediderunt ergo Judæi de eo quòd cæcus fuisset, & videndi facultatem esset adeptus, usquequo vocarunt ejus parentes, ejus* inquam *qui videndi facultatem fuerat adeptus.*
19 *Et interrogaverunt eos, dicentes, Hiccine est filius ille vester quem vos dicitis cæcum natum esse? quomodo ergo nunc videt?*
20 *Responderunt eis parentes ejus & dixerunt, Scimus hunc esse filium illum nostrum, & cæcum natum esse:*
21 *Quomodo verò nunc videat nescimus, aut quis ejus aperuerit oculos, nos nescimus: ipse ætatem habet, ipsum interrogate, ipse de se loquetur,*
22 *Hæc dixerunt parentes ejus, quòd timerent Judæos: jam enim constituerant Judæi ut siquis eum confiteretur* esse *Christum, synagoga moveretur.*
23 *Propterea parentes ejus dixerunt, Ætatem habet, ipsum interrogate.*
24 *Secundò ergo vocarunt hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, Tribue gloriam Deo: nos hunc hominem scimus peccatorem esse.*
25 *Respondit igitur ille & dixit, An peccator sit nescio: unum scio, me, quum cæcus fuerim, nunc videre.*

26 *Dixerunt autem ei rursus, Quid fecit tibi? quomodo aperuit oculos tuos?*
27 *Respondit eis, Jam vobis dixi, & non audivistis? cur iterum vultis audire? num & vos vultis discipuli ejus fieri?*
28 *Itaque convitiati sunt ei, & dixerunt, Tu discipulus illius es: nos autem Mosis discipuli sumus.*
29 *Nos scimus Deum esse loquutum Mosi; hic autem unde sit nescimus.*
30 *Respondit ille, & dixit eis, At enim istud mirum est quod vos nesciatis unde sit, &* tamen *aperuit meos oculos.*
31 *Scimus autem quod Deus peccatores non audiat; sed siquis Dei cultor est, & voluntatem ejus exequitur hunc audit.*
32 *Ab seculo nō est auditū, aliquē aperuisse oculos ejus qui cæcus natus fuerit.*
33 *Nisi esset hic à Deo, non posset quicquam facere.*
34 *Responderunt & dixerunt ei, Tu in peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et ejecerunt eum foras.*

Exponitur causa impulsiva, quæ movit Pharisæos & instar cotis animos eorum acuit, ut có accuratiùs de re tota inquirerent: nempe quód res erat gesta in sabbato: unde illi sabbatum á Jesu violatum esse sentiebant. V.15. rem gestam ex ipso sanato cognoscunt.

V.16. commemorantur diversa eorum judicia: aliis Jesum ut hominem impium damnantibus: aliis contradicentibus. V.17. cognoscunt judicium sanati de Jesu, sperante, scilicet eum in ipsorum gratiam Jesum tanquam violatorem sabbati damnaturum, aut certé minus honorificé de eo loquuturum: sed falluntur: nam sanatus ingenué de Jesu profitetur, quantum de eo cognoverat, & quanti eum faciebat: videlicet esse Prophetam, id est, pium doctorem divinitus missum.

V.18.& 19. exponitur pertinax Pharisæorum incredulitas: ut qui confessioni ipsius sanati fidem non habentes, parentes ejus accersant, ut ex illis cognoscant: Sperantes iterum, illos in ipsorum gratiam veritatem rei gestæ celaturos, V.20.& 21, exponitur parentum responsum, ubi quantum possunt invidiam declinant, ne Jesu benefactori favere videantur. Cujus rei causam ipse Euangelista exponit vers. 22.& 23. nempe metum excommunicationis. V.24. & deinceps usque ad 35. exponitur Pharisæorum cúm illo sanato altercatio super Jesu: illis eum pro impio damnantibus: hoc veró ut pium defendente. Criminatio Pharisæorum nullo argumento nititur, sed tantúm alto supercilio asseverant, dicentes: *Nos scimus hunc hominem peccatorem esse.* Defensio sanati constat hoc syllogismo:

Peccatores (id est impios ac sceleratos) Deus non audit, V.31.
Atqui hunc audivit. Etenim miraculo maximo me sanavit. V.32.
Ergo hic non est peccator.
Additur & alter syllogismus, idem concludens, sed connexé.
Nisi esset hic á Deo, non posset quicquam facere, V.30.
At potuit rem maximam facere, nempe aperire oculos cæci nati, V.32.
Ergo hic est á Deo.

Hac libertate dicendi & hac claritate demonstrationis commoti atque offensi Pharisæi, homini convitiantur, eumque á se ejiciunt.

DE QVARTA PARTE.

35 *Audivit Jesus eum ejectum foras: & quum invenisset eum dixit ei, Tune credis in Filium Dei?*
36 *Respondit ille & dixit, Quis est, Domine, ut credam in eum?*

37 *Dixit*

37 *Dixit autem ei Jesus, Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ille est.*
38 *At ille ait, Credo, Domine. Et adoravit eum.*

Christus quum cognovisset, cæcum illum á Pharisæis excommunicatum esse: offert se illi ultró consolandi causa, eique se patefacit, fidemque in eo efficit: quam is adoratione testatam facit.

DE QUINTA PARTE.

39 *Et dixit Jesus, ad judicium* exercendum *ego in hunc mundum veni: ut qui non vident, videant; & qui vident, cæci fiant.*
40 *Audierunt autem hæc quidam ex Pharisæis qui cum ipso erant, & dixerunt ei, Num & nos cæci sumus?*
41 *Dixit eis Jesus, Si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc veró dicitis, Videmus, itaque peccatum vestrum manet.*

Christus occasione cæci illius non solúm corpore, sed etiam mente á se illuminati, exclamat de mirabilibus Euangelii sui effectis, quippe inter se contrariis: ut quo alii quidem illuminentur, alii veró magis excæcentur. quorum effectuum ille quidem (nempe illuminatio) nativus ac genuinus est, & in iis locum habet, qui per gratiam Dei cæcitatem sibi innatam, h. e. ignorantiam Dei agnoscunt, ac illius cognitione illuminari expetunt; confer. 2. Cor. 2. V. 15. 16. alter veró effectus, nempe excæcatio, accidentalis seu adventitius est, & in illis evenit, qui quum sibi quàm acutissimé videre, Deique notitia præditi sibi esse videantur, Euangelii doctrinam respuunt: quales tunc erant Pharisæi, saltem pleriique. Itaq; Christus his verbis Pharisæis voluntariam illam suam cæcitatē obliquè exprobrat, V. 39. Qua exprobratione Pharisæi qui tum aderant, & eam audierant, offensi, indignantur, & cum stomacho de injuria sibi á Christo facta cum eo expostulant, negantes se cæcos esse, V. 40. Quibus Dominus ita respondet, ut innuat, non esse quidem eos ita cæcos ut sint sanabiles, quippe cúm cæcitatem suam non agnoscant: Veruntamen eos voluntaria illa sua cæcitate, qua lucem Euangelii tanquam longé Christo sapientiores respuant, inexcusabiles sese coram Deo reddere, adeóque æternum sibi exitium attrahere, V. 41.

SCHOLIA IN CAP. IX.

3 *Opera Dei.* τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ. Videlicet opus justitiæ & potestatis divinæ in illo cæcitate puniendo: deinde opus misericordiæ & omnipotentiæ in visu illi conferendo. *In eo.* ἐν αὐτῷ. Tanquam in subjecto seu objecto: quippe cui mox divina virtute visus á me donandus sit.

4 *Donec dies est.* ἕως ἡμέρα ἐστίν. Diei comparat curriculum vitæ suæ terrenæ: nocti veró, tempus illud tenebrarum, quo operä Satanæ & impiorum passus est pro nobis.

5 *Quamdiu fuero in mundo.* ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ ὦ. Significat, se aliquando é mundo discessurum, seu mundum relicturum: ut ait infr. cap. 16. V. 28. *Lux sum mundi.* φῶς εἰμι τοῦ κόσμου. Illuminans nimirum electos mea doctrina & factis.

7 *In piscina.* εἰς τὴν κολυμβήθραν. Pro, ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ. *Siloam.* Σιλωάμ. Hebraice שילוח schilóach, á radice שלח misit. Hujus piscinæ fit etiam mentio Nehem. 3. V. 15. item Esa. 8. V. 6.

8 *Qui viderant.* οἱ θεωροῦντες. Pro, τεθεωρηκότες. Enallage temporis. *Cæcum esse.* ὅτι τυφλὸς ἦν. Omnino pro ὅτι videtur legendum ὅτε:

quia præcedit τὸ πρότερον ac proinde vertendum. *Quum cæcus esset.*

10 *Aperti sunt.* ἀνεῴχθησαν. Id est, videndi facultate imbuti. Metonymia efficientis: nam ut clausione oculorum impeditur visio, sic apertione adjuvatur. Diversa paulùm ratione dicuntur oculi aperti fuisse Hagaræ Gen. 21. ℣. 19. nempe non simpliciter ut videret (videbat. n.) sed ut videret id quod alias, quantumvis objectum & ante se positum, non vidisset: id est, effectum fuit divinitus ut oculos eò dirigeret, nimirum ad fontem.

11 *Vidi.* ἀνέβλεψα. Propriè, Suspexi, Id est, videndi facultatem adeptus sum.

16 *Homo iste.* οὗτος ὁ ἄνθρωπος. Nempe qui lutum imposuit oculis tuis. *Nam sabbatum non servat.* Id est: nam fecit istud in sabbato, ac proinde sabbatum violavit. *Alii.* ἄλλοι. Inter quos fortasse Nicodemus: qui similiter Jesum defendit suprà cap. 7. ℣. 51.

18 *Non crediderunt ergo.* οὐκ ἐπίστευσαν οὖν. Conjunctio οὖν hic non est illativa, sed transitiva.

22 *Constituerant.* συνετέθειντο. Pacti fuerant. *Synagoga moveretur.* ἀποσυνάγωγος γένηται, Id est, tanquam manifeste-impius, ex Ecclesia ejiceretur: quod vulgo dicimus Excommunicari.

24 *Tribue gloriam Deo* δὸς δόξαν τῷ Θεῷ. Id est, Confitere veritatem. Metonymia effecti. Etenim confessio veritatis ex studio obsequendi Deo profecta, redundat in gloriam ipsius. Eâdem loquendi forma usus fuit Josue ad Achanem, Jos. 7. ℣. 19.

25 *Nunc video.* νῦν βλέπω. Nempe illius beneficio.

27 *Et non audivistis?* καὶ οὐκ ἠκούσατε; Legendum cum interrogatione, quasi dicat: Miror si non audivistis, quum tamen vobis dixerim.

31 *Non audiat.* οὐκ ἀκούει. Id est, non exaudiat, non faciat ea quæ illi petunt.

32 *A seculo.* ἐκ τοῦ αἰῶνος. Inde à seculo (hoc est mundo) condito. Sic Matt. ult. ℣. ult. dicitur consummatio seculi, τοῦ αἰῶνος, id est mundi hujus.

33 *Quicquam.* οὐδέν. Scilicet. τοιοῦτον, tale. In Græco gemina negatio est.

34 *Tu in peccatis natus es totus.* Sic nimirum judicant, quia natus erat cæcus. *Et tu doces.* καὶ σὺ διδάσκεις. Pro, Et tamen doces? Enuntiatum discretum: Quanquam tu in peccatis natus es totus, tamen præsumis docere nos homines scilicet tam sanctos, quasi dicant: Quis hoc ferat? *Et ejecerunt.* καὶ ἐξέβαλον. id est, Itaque ejecerunt. Narratur enim eventus.

35 *Eum ejectum foras.* ὅτι ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω. quod ejecissent eum foras.

39 *Ad judicium.* εἰς κρῖμα. Hoc est, Ad vindictam gloriæ Dei exercendam in superbos ac præfractos Euangelii & gratiæ Dei contemtores. Et sic hoc nomen pertinet tantùm ad posteriorem sententiæ sequentis partem. Sin verò ad utramque illius sententiæ partem hoc nomen extendatur: tum significabit in genere gubernationem divinam animorum in Euangelii prædicatione. *Veni.* ἦλθον. Nempe ad Euangelium docendum. *Ut qui.* ἵνα οἱ, &c. Sequitur declaratio illorum verborum, εἰς κρῖμα, ad judicium. *Qui non vident.* οἱ μὴ βλέποντες. Id est miseri peccatores qui cæcitatem sibi innatam agnoscunt & deplorant, & proinde illuminari à Deo expetunt. *Videant.* βλέπωσι, id est, per Euangelii prædicationem virtute Spiritus sancti illuminentur; & veram Dei notitiam consequantur. *Qui vident.* οἱ βλέποντες. Hoc est, qui videntur sibi videre & notitia Dei præditi esse: quales tunc erant Pharisæi. Similis locutio extat, Matth. 13. vers. 12. Etiam

quod

quod *habet*, tolletur ab eo. quod Lucas exponit, Etiam quod *videtur habere*; Luc.8. ℣.18. *Caci fiant.* τυφλοὶ γίνωνται. Id est, prædicatione Euangelii cæciores reddantur, & denique plané excæcentur, quemadmodum luce solis meridiani excæcantur oculi noctuarum. Confer 2.Cor.2.℣.15.16.

40 *Num & nos cæci sumus?* μὴ καὶ ἡμεῖς τυφλοί ἐσμεν; Hoc est, Num & nos tibi cæci videmur? num & nos cæcos esse affirmas? Interrogatio vim habet indignandi. quasi dicant, Eheu injuriam & contumeliam qua nos afficis.

41 *Si cæci essetis, non haberetis peccatum, &c.* Hoc est, Si ex simplici cæcitate seu ignorantia offenderemini mea doctrina, haberetis aliquam peccati vestri excusationem, aut saltem possetis consequi illius remissionem: sed quia peccatis ex cæcitate voluntaria & veritatem agnitam hostiliter persequimini, nullam excusationem habetis, nec unquam remissionem consequemini. Confer inf.cap.15.℣.22.item Matth.12.℣.32.

OBSERVATIONES LOCORUM
DOCTRINAE EX CAP.9.

I. Jesus Mariæ virginis filius, est promissus ille Messias seu Christus seu denique servator mundi: quia visum dedit cæcis: id quod Messiam facturum prædixit Esaias cap.35.℣.5.Vide Luc.7.℣.20.21.22.

II. Christus ita benignus est, ut miseris ultro opem ferat.

III. Ex ℣.2. Cavendū ne in æstimandis proximi miseriis rigidiores simus, nevé proximum temeré damnemus; sed potiús in nos ipsos descendamus, & in nostra ipsorum vitia inquiramus; quum naturâ meliores aliis non simus.

IV. Ex ℣. 3. Omnium quidem etiam corporis malorum prima est origo peccatum; nec tamen consequitur, semper a Deo respici peccata eorum, quos durissimis etiam flagellis cædit. Exemplum illustre est in Jobo.

V. Ex ℣.4. Unusquisque in sua vocatione seduló operari debet, dum licet.

VI. Ex ℣.5. Christi exhibitio in mundo, instar clarissimæ lucis est, radios suos spargentis in omnium electorum corda. Etsi enim non omnibus licuit Christum in carne manifestatum videre oculis corporis; tamen oculis cordis viderunt illum & vident & videbunt omnes electi. Augustinus cupivit tria videre: Romam in flore, Paulum in ore, Christum in carne. Vide Luc. 10 23. & 24.

VII. Ex ℣.6.& 7. Symbolis á Deo præceptis utendum est, si promissionum ejus participes fieri velimus: etiamsi symbola rationi humanæ ridicula sint. qualis vel inprimis erat circumcisio.

DOCTRINA EX SECUNDA PARTE.

Semper reperiuntur maligni operum Dei æstimatores, quique illorum gloriam supprimere conentur in gratiam potentiorum quibus adulantur: sed quo magis isti veritatem conantur opprimere, eó magis illa innotescit. Confer Act.2.13.

DOCTRINAE EX TERTIA PARTE.

I. Ex ℣.14. Exemplo Christi sanantis cæcum in sabbato (qua re non ignorabat offensum iri Pharisæos) docemur, non esse curandas offensiones

hostium

hostium Euangelii: Sed illis neglectis, strenué operam dandam, ut gloria Dei promoveatur. Vide Matth. 15.15.

II. Ex v. 16. & 17. Nullius rei prætextu acriús quàm religionis, oppugnatur religio: sed ea quó magis premitur, eo magis assurgit.

III. Ex ver. 18. Si odio piorum doctorum Euangelii, fidem manifestæ veritati derogẽt hypocritæ: consolemur nos exemplo Christi, cui idẽ evẽnit.

IV. Ex ver. 21 22. & 23. Si Spiritus sanctus per os Euangelistæ mollitiem parentum cæci sanati damnat, ut qui periculi declinandi causa non ingenué confessi sint beneficium Christi: quanto igitur minus habebunt excusationis, qui perfida abnegatione Christum cum sua doctrina, cum miraculis, cum virtute & gratia prorsus obruunt.

V. Ex ver. 24. & 25. Quo vehementiús adversus Deum luctantur ejus hostes, eó plurib. laqueis subinde se induunt & fortiús se constringunt.

VI. Ex v. 25. 27. 30. 31. 32. & 33. Deus, quoties gloriæ ejus interest, per infirma organa confundit fastum hypocritarum: quemadmodum hîc gratiam dat sanato illi cæco, homini plebeio & pauperculo, atque adeó mendico: ut non vereatur liberrimé Pharisæis contradicere, eosdemque salsẽ etiam irridere.

VII. Ex v. 28. 29. & 34. Superba impietas tametsi ad tempus sub pietatis zelo delitescit: tamen tandẽ sese prodit, & in manifestas injurias erumpit.

Ex quarta parte doctrinæ.

Felicissima est eorum conditio, qui ab impiis (etiam nomine Ecclesiæ superbientibus) quam-longissimè extruduntur: nam Christus eó propiús ad eos accedit.

Ex quinta parte doctrinae.

I. Ex v. 39. Christus Euangelii prædicatione eos, qui cæcitatem suam (id est ignorantiam Dei & salutis suæ) agnoscunt & illuminari expetunt, veré illuminat: eos veró qui sibi videntur oculati (hoc est, notitia Dei & salutis suæ prædidi) ac proinde Euangelii doctrinam repudiant, penitus excæcat. Confer. 2. Cor. 2. v. 15. 16.

II. Ex v. 41. Contemtus lucis Euangelii & gratiæ Dei in eo lucentis, homines inexecusabiles reddit. Quare lucem Euangelii reverenter excipiamus, eaque indies magis ac magis illustrari expetamus.

ANALYSIS CAP. X.

Argumentum.

Partes duæ sunt. Prima continet concionem Christi de ostio caulæ ovium, & de ovibus suis, & denique de se pastore ovium: cum illius concionis eventu, usque ad v. 22. Altera pars continet altercationem Christi cum Judæis in festo encæniorum habitam, de suo officio & persona: item cum eventu, usque ad finem capitis.

DE PRIMA PARTE.

Amen amen dico vobis, qui non ingreditur per ostium in caulam ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro:
2 *Qui verò ingreditur per ostium, pastor est ovium.*
3 *Huic aperit janitor, & oves vocem ejus audiunt: & suas oves vocat nominatim, & educit eas.*
4 *Quúmque suas oves emiserit, antegreditur eas: & oves eum sequuntur, quia norunt vocem ejus.*
5 *Alienum autem nequaquam sequentur, sed fugient ab eo: quia non norunt vocem alienorum.*
6 *Hanc similitudinem dixit eis Jesus. Illi verò non cognoverunt quænam illa essent quæ loquebatur eis.*
7 *Jesus ergo rursum dixit eis, Amen amen dico vobis, ego sum ostium illud ovium.*
8 *Quotquot ante me venerunt, fures sunt & latrones: sed non auscultarunt eos oves.*
9 *Ego sum illud ostium: per me siquis introierit, servabitur: & ingredietur, & egredietur, & pascua inveniet.*
10 *Fur non venit nisi ut furetur, & mactet ac perdat oves: ego veni ut vitam habeant, & abundent.*
11 *Ego sum pastor ille bonus: bonus pastor animam suam deponit pro ovibus.*
12 *Mercenarius autem, & qui non est pastor, cujus non sunt oves propriæ, videns lupum venientē, relinquit oves & fugit: lupus autem rapit & dissipat oves.*
13 *Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non est illi cura oviū.*
14 *Ego sum pastor ille bonus, & agnosco oves meas, & agnoscor à meis:*
Prout novit me Pater, & ego novi Patrem.
15 *Et animam meam depono pro ovibus.*
16 *Alias etiam oves habeo quæ non sunt ex hac caula: illas quoque oportet me adducere: nam vocem meam audient, fietque unus grex & unus pastor.*
17 *Propterea Pater me diligit, quia ego depono animam meam ut eam rursus assumam.*
18 *Nemo tollit eam à me, sed ego depono eam per meipsum: potestatem habeo deponendi eam, & potestatem habeo rursus eam assumendi. Hoc mandatum accepi a Patre meo.*
19 *Dissidium igitur rursum ortum est inter Judæos propter istos sermones.*
20 *Dicebant autem multi eorum, Dæmonium habet, & insanit. quid eum auditis?*
21 *Alii dicebant, Hæc verba non sunt dæmoniaci: num dæmonium potest cæcorum oculos aperire?*

In prima parte Christus primùm proponit parabolam de pastore ovium, usque ad ℣. 6. deinde eam exponit, à ℣. 7. usque ad 19. Postremò exponitur concionis illius eventus. Parabola duo docet: Unum, quinam sint veri pastores seu Ecclesiæ doctores, ℣. 1. 2. 3. & parte quarti: alterum, quænam sint veræ oves, hoc est, veri discipuli Christi tanquam summi pastoris, ℣. 4. & 5. Veros igitur pastores à falsis hac nota discernit Christus, quòd veri doctores oves ad solum Christum ducunt, tanquam ad ostium, per quod ingressus in Ecclesiam patet: falsi non item. Porrò falsos doctores, ut meminerimus quantopere cavendi nobis sint, fures & latrones nominat: quippe

qui falsa sua doctrina æternam vitam hominibus suffurantur, & illorum animas necant, atque in æternam mortem præcipitant, ver. 1. Contrà ut veros doctores eó libentiús atque alacriús audiamus & sequamur, insignem utilitatem quæ ex illorum ductu ad nos pervenit, indicat, nempe quód á Deo in gregem ovium Christi admittimur atque recipimur, V. 3. Præterea veros doctores discernit non solúm á falsis, hoc est, iis qui falsa doctrina oves á Christo seducunt ac perdunt: sed etiam á mercenariis, hoc est, qui etsi vera doctrina oves pascant, nullam tamen ovium curam gerunt: id quod faciunt pastores veri. Hanc curam Christus significat primúm, cúm ait ver. 3. verum pastorem *suas oves vocare nominatim*, hoc est, auditores ac discipulos suos notos habere: quippe quos non solúm publicé docuerit, sed etiam privatim admonuerit. Deinde ait, quód verus pastor oves suas *ducat in pascua*, hoc est, quód magno studio suis discipulis proponat salutarem doctrinam verbi Dei, ver 3. & 4. Atque hæc de pastore. Jam ad oves quod attinet, hoc est electos: de illis ait Christus, *quód vocem boni pastoris audiant, eumque sequantur*, ver. 3. & 4. hoc est, quód veræ doctrinæ de salute per Christum partæ credant. deinde, *quód non audiant aut sequantur alienum*, ver. 5. hoc est, quód non credant doctrinæ falsæ malorum pastorum. Caussam etiam exponit, cur illos sequantur, hos non item: *quia nimirum agnoscant vocem illorum, horum non item*. hoc est, quia Spiritu Dei edocti, intelligant veram atque cœlestem doctrinam, eamqe á falsa discernant, vers 4. & 5.

6 *Hanc*] Transitio ad expositionem parabolæ: quæ transitio continet causam, quæ Christum movit ad parabolam exponendam: nempe quód animadverteret, Judæos illam non intelligere. In expositione parabolæ primúm monet, se esse ostium illud caulæ ovium, hoc est, per se solum ingressum patere in Ecclesiam & regnum Dei, V. 7. & 9. Deinde monet, omnes doctores qui discipulos ad ipsum non duxerint, fuisse fures & latrones, V. 8. Tertió discernit se tanquam verum pastorem á pastoribus falsis, V. 10. Quartó discernit se á mercenariis, V. 11. 12. 13. 14. & 15. Quintó, promittit vocationem gentium & aggregationem in ovile populi Dei, V. 16. Sextó redit ad discrimen inter se & mercenarios, suumque eximium erga suas oves amorem prædicat, V. 17. & 18.

19 *Dissidium*] Eventus concionis Christi, fuit dissidium inter auditores: quorum alii eum blasphemarunt, alii contra blasphemiam defenderunt.

DE SECUNDA PARTE.

22 *Facta sunt autem encænia Hierosolymis, & hyems erat.*

23 *Et ambulabat Jesus in templo in porticu Solomonis.*

24 *Cinxerunt igitur eum Judæi, & dixerunt ei, Quousque animam nostram suspendis? si tu es Christus, dic nobis apertè.*

25 *Respondit eis Jesus, Dixi vobis, nec creditis: opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me.*

26 *Sed vos non creditis: non enim estis ex ovibus meis, sicut dixi vobis.*

27 *Oves meæ vocem meam audiunt, & ego eas agnosco, & sequuntur me:*

28 *Et ego vitam æternam do eis: nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quisquam è manu mea.*

29 *Pater meus qui eas dedit mihi, major omnibus est: neq; quisquam potest eas rapere è manu Patris mei.*

30 Ego

30 *Ego & pater unum sumus.*
31 *Sustulerunt ergo rursum lapides Judæi ut lapidarent eum.*
32 *Respondit eis Jesus, Multa bona opera exhibui vobis ex Patre meo: propter quod illorum operum me lapidatis?*
33 *Responderunt ei Judæi, dicentes, Ob bonum opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam: id est, quia tu homo quum sis, facis teipsum Deum.*
34 *Respondit eis Jesus, Nónne scriptũ est in Lege vestra, Ego dixi, Dii estis?*
35 *Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui Scriptura:*
36 *Me, quem Pater sãctificauit & misit in mundum, vos dicitis me blasphemare, quia dixi Filius Dei sum?*
37 *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi:*
38 *Sin veró facio; etiam si mihi non credatis, operibus tamen credite: ut cognoscatis & credatis Patrem in me esse, & me in eo.*
39 *Rursus ergo studebant eum prehendere: sed exiuit ex eorum manu.*
40 *Abiitque rursus ad trajectum Jordanis, in eum locum vbi primúm fuerat Johannes baptizans, mansitque illic.*
41 *Multi autem veniebant ad eum, & dicebant, Johannes quidem signum nullum edidit: quæcunque autem de isto dixit, vera erant.*
42 *Et multi illic crediderunt in eum.*

Altercationem Christi cum Judæis habitam descripturus Euangelista, primúm indicat circumstantiam temporis, ℣.22. deinde loci, ℣.23. tum occasionem, ℣.24. videlicet quæstionem Judæorum, an ipse sit Christus seu promissus ille Messias. Ad quam quæstionem Christus respondens, & Judæis incredulitatem suam exprobrat, & se Christum esse demonstrat ex effectis, nempe ex factis seu operibus Christi propriis, ℣.25. deinde ad se consolandum, caussam incredulitatis eorum exponit, nempe arcanam voluntatem Patris, qui eos non elegerit ad vitam æternam, ℣.26. & incredulitati eorum opppnit fidem electorum, ℣.27. Et hos in fide confirmat promissione vitæ æternæ (qui est fidei finis) & perseverantiæ in fide, quæ ad illum finem assequendum destinata est, ℣.28. Perseverantiam autem in fide docet pendêre á suo, tanquam fidi pastoris, præsidio: & hujus præsidii firmitatem ac certitudinem probat à comparatione sui cum Patre: ut qui parem cum Patre habeat potentiam: quum sit unum cum Patre, nempe unus Deus. Potentia autem Dei potentiam Diaboli & omnium ejus organorum longissimé superat, ℣.29. & 30. Hac gloriatione offensi Judæi, tanquam blasphema, conantur eum lapidare, ℣.31. Christus igitur cum eis propter hanc injuriam expostulat, eisque opera sua hactenus edita opponit, ℣.32. At illi factum suum defendunt, & crimen blasphemiæ ei impingunt, ut qui se affirmet Deũ esse: quum non sit nisi nudus homo, ℣.33. Christus igitur crimen blasphemiæ à se depellit, seque meritó Deum nominari, probat à minori: videlicet ab exemplo magistratuum, qui nominantur dii, Psal.82. Syllogismus est connexus primi modi:

Si magistratus recte dicuntur dii: multó magis ego.
At antecedens verum est.
Ergo & consequens,

Propositio probatur: Quia ad magistratus tantúm factus est sermo Dei, & divinum officium eis à Deo mandatum, nempe Judicium. Judicium enim Dei est: Deut.1.℣.17.2.Paralip. 19.℣.6. At Christus est filius Dei unigenitus, sanctificatus á Patre in Messiam seu Servatorem mundi, atque etiam

missus. Assumtio probatur: quia magistratus dicuntur dii ab ipso Deo, teste scriptura: cujus testimonium authenticum & firmum est. Hæc continentur ☧.34.35.& 36. Postea idem probat á suis operibus, v.37.& 38. Ad extremum indicatur eventus: videlicet quód Judæi eum studuerint prehendere; sed frustra, ☧.39. Denique quó Dominus abierit, ☧.40.& qua remoti multi eum secuti sint ☧.41. quem fructum ex illa conversatione retulerint, ☧.42.

SCHOLIA IN CAP. X.

6 *Non cognoverunt.* οὐκ ἔγνωσαν. Id est, non intellexerunt, οὐ συνῆκαν. *Quænam illa essent.* τίνα ἦν. Id est, quidnam significaret ista similitudo.

7 *Ostium illud ovium.* ἡ θύρα τῶν προβάτων. Id est, per quod oves in caulam intrant.

8 *Quotquot ante me venerunt.* πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον. Nempe profitentes se esse ostium illud ovium: aut certe aliud quodvis ostium quàm me, ostendentes.

13 *Et non est illi cura ovium.* καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων. Vel, Et oves non sunt ei curæ.

14 *Oves meas.* τὰ ἐμά. Supple. πρόβατα. *Et ego novi.* κἀγὼ γινώσκω. Repetendum καθὼς ex præcedente membro, sic: καὶ καθὼς ἐγὼ γινώσκω, *Et prout ego novi.* Non enim his verbis continetur ἀπόδοσις sententiæ proxime-præcedentis: sed ambæ istæ sententiæ pertinent ad πρότασιν comparationis, cujus ἀπόδοσις proxime-præcessit. πρότασις autem hic annectitur per ἐπισυνάφην, ordine inverso.

15 *Animam meam.* τὴν ψυχήν μου. Id est, vitam meam. Metonymia efficientis.

16 *Alias etiam oves.* καὶ ἄλλα πρόβατα. Intelligit electos inter Gentes. *Ex hac caula.* ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης. Ex populo Judaico. *Adducere.* ἀγαγεῖν. Id est προσαγαγεῖν.

18 *Per meipsum.* ἀπ' ἐμαυτοῦ. Mea sponte.

21 *Quid.* τί. Id est, Quare, διατί.

22 *Encænia.* τὰ ἐγκαίνια. Festum hoc institutum fuit à Juda Macchabæo: quum pulso Antiochi præsidio, templum ac cultum Dei instaurasset. Vide 1.Macchab.4.☧.59 *Hyems erat.* χειμὼν ἦν. Nam Encænia celebrabantur mense Cisleu: qui ex parte respondit nostro Decembri.

25 *Nec.* καὶ οὐ. *Et tamen non.* Cohæret enim hæc sententia cum præcedente per enunciatum discretivum. *Opera, &c.* τὰ ἔργα. Concisus sermo. quasi dicat: Sed quid opus est verbis, ubi rerum testimonia adsunt?

26 *Non enim.* οὐ γάρ. Expositio caussæ: qualis fuit suprà cap.8.☧.47. item cap.6.☧.37. *Sicut dixi.* καθὼς εἶπον. Nempe locis modo citatis.

28 *In æternum.* εἰς τὸν αἰῶνα. Id est, unquam, Sic 1.Cor.8.☧.13.

29 *Pater meus.* ὁ πατήρ μου. Exponit nunc caussam ejus quod dixerat, non posse quenquam oves suas rapere è manu sua: quia nimirum Pater major, id est, potentior sit omnibus, ipse autem cum Patre unum sit. *Omnibus.* Scil. & angelis & hominibus *Unum sumus.* ἕν ἐσμεν. Id est, unius ejusdemque naturæ. Ex collatione versiculi 33.& 36. Quum autem natura Dei sit impartibilis: sequitur totam esse & in Patre & in Filio: Sicut & in Spiritu sancto.

31 *Rursum.* πάλιν. Ut suprà cap.8.☧.ult.

33 *Ob bonum opus.* περὶ καλοῦ ἔργου. Id est, διὰ καλὸν ἔργον. *Facis teipsum Deum.*

Deum. ποιεῖς σεαυτὸν θεόν. Nempe dum dicis, te & Patrem esse ἕν.
34 *In Lege vestra.* Id est quam vos jactatis, quáve gloriamini: ut Rom. 2. ℣.17. & deinceps.
35 *Scriptura.* ἡ γραφή Scil. ἡ ἁγία, sancta.
38 *Sin verò facio.* Scil. opera patris mei. *Etiamsi.* κἄν. Hic incipit consequens connexi: quod ipsum consequens, est enunciatum discretum. *Operibus.* τοῖς ἔργοις. Scil. τοῖς ἐμοῖς, meis.
41 *Signum.* σημεῖον. Id est, miraculum.

OBSERVATIONES LOCORUM DOCTRINAE EX CAP. 10.

EX PRIMA PARTE.

I. Ex ℣.1.8.& 10. Quicunque se pastores Ecclesiæ Dei profitentur, & tamen oves non pascunt sana hac doctina, quód per solum Christum (nempe per illius meritum & efficaciam) æternam vitam consequantur: illi non pastores, sed fures & latrones sunt: quippe qui furantur æternam vitam ovium, & animas earum necant. Tales hodie sunt pseudapastores illi in Papatu: qui contendunt, non sola fide in Christum, sed etiam meritis suorum bonorum operum homines æternam vitam adipisci. Tales etiam sunt, qui remissionem peccatorum in externo usu Sacramentorum ponunt, aut saltem populum in isto errore relinqunt ac fovent. Hæc enim caussa est, cur baptismum quem vocant necessitatis vel festinationis defendant: & cur morituris privatim cænam Domini pro viatico dent.

II. Ex ℣.2.3.& 4. Pastores Ecclesiæ officium est, non solúm sana doctrina de vita æterna per solum Christum consequenda oves sibi commissas pascere: verúm etiam diligentem earum curam gerere, adeó ut eas (quo ad ejus fieri potest) privatim notas habeat, & singulas prout necessitas temporis postulaverit, tractet, instituendo, consolando, admonendo, objurgando, denique omnia ea agendo quæ ad ovium salutem spectant. Vide Ezech. 34. ℣. 4. expostulationem Dei cum pastoribus officium suum negligentibus: Morbo affectas (inquit) non confirmatis, ægrotamque non curatis, & confractam non obligatis, ac depulsam non reducitis, pereuntemque non requiritis: sed vi dominamini in eas & per sævitiam &c. & Act. 20. ver 26.27. 31 32.33.34.& 35 exemplum boni ac diligentis atque solliciti pastoris in Apostolo Paulo: & 1. Pet. 5, ℣.2. cohortationem Petri ad pastores ut officium diligenter faciant. qualis est etiam cohortatio Pauli ad pastores Ecclesiæ Ephesinæ, loco citato ex Actis, ℣.28.29.30.& 31.

III. Ex ℣.3.4.& 5. Qui pro ovibus Christi haberi volunt, eos oportet audire vocem Christi, tanquam summi pastoris, loquentis per ministros verbi sui: sed non satis est audire auribus; sed oportet etiam audire corde, id est obedire sanæ doctrinæ, illam credendo, & sanctè secundum illam vivendo. Simul etiam fugere oportet pastores falsos. h. e. qui falsa doctrina oves á Christo abducunt: nisi de vita æterna periclitari velint. vide 1. Joh. 4 ℣.1.

IV. Ex ℣.7. Christus solus is est per quem in cælum ingressus nobis patet. Vide inf. 14. ℣.6.

V. Ex ℣.8. Nihil refert, quám multi aut quám pridem fuerint falsi doctores. Vide Matth. 5. ℣.21.& 27. Dictum est antiquis, &c.

VI. Ex

VI. Ex eod. ℣. Electi conservantur divinitus, ne falsa doctrina seducantur & á Christo deficiant. Vide Matt. 24 ℣. 24. & Luc. 22. ℣. 32. de fide Petri.

VII. Ex ℣. 9. 10 11. & 14. Quicunque æternam vitam expetit, & solidam consolationem desiderat, is in Christum credat; per hunc enim consequetur quod expetit.

VIII. Ex ℣. 11. Christus reipsa demonstravit, se fidelem nostrum pastorem esse: quia animam suam pro nobis posuit. Quare illi nos totos regendos credamus. Vide Rom. 5. ℣. 6. & 8.

IX. Ex ℣. 12. & 13. Non est satis, pastorem Ecclesiæ non esse furem & latronem, hoc est, seducere gregem falsa doctrina: sed nec mercenarium esse oportet, qui scilicet mercedis caussa oves pascat, nullam autem eorum curam gerat. Et si enim Dominus constituit ut qui Euangelium annunciant, ex Euangelio vivant, 1. Cor. 9. ℣. 14. tamen non oportet victus aut mercedis caussa Euangelium annunciare. quin potiùs Apostolus Paulus victum ab Ecclesiis accipere noluit: ne pseudapostolis ansam calumniandi præberet, quasi mercedis caussa Euangelium doceret, ibid. ℣. 15. Vide 1. Pet. 5. ℣. 2. Non turpiter affectantes lucrum, sed prompto animo.

X Ex iisdem versibus. Pastor Ecclesiæ, nisi pro mercenario haberi velit, lupis, id est falsis doctoribus, quot es ingruunt & gregi suo imminent, resistat: convincendo nimirum falsam eorum doctrinam, & oves admonendo, ne se falsa illa doctrina seduci patiantur. Vide Matt. 7. ℣. 15 exemplum Christi summi pastoris. & Act. 20. ℣. 28. 29. 30. & 31. exemplū Apostoli Pauli.

XI. Ex ℣. 14. Inter Christum & ejus oves reciprocus seu mutuus amor est. Quare quotquot Christum diligimus, sciamus nos ejus oves esse, ac vicissim ab ipso diligi. Interim veró probé notemus: quód ipse prior dilexerit nos, ut Johannes ait: quippe qui nos dilexit, quum adhuc essemus inimici, ut ait Paulus.

XII. Ex ℣. 15. Dilectio, qua nos diligit Christus, constans & immutabilis est: non minús quám illa qua ipse diligitur á Patre, & vicissim patrem diligit. Est etiam summa: quia illa adductus, mortem pro nobis oppetiit, & quidem injustis. Vide infrá 15 ℣. 13. Rom. 5 ℣. 6 7, & 8.

XIII. Ex ℣. 16. Comparemus miserum illum statum majorum nostrorū nondum ad societatem populi Dei vocatorum, cum felici hoc nostro statu, qui jam ad communionem sanctorum per Euangelium vocati sumus & quotidie vocamur: ut magnitudine beneficii Dei in nos indignos collati, ad seriam gratitudinem ac pietatis studium moveamur. Vide Ephes. 2. á ℣. 11. usq; ad fin. cap.

XIV. Ex ℣. 17. & 18. Christus ultró sese ad necem pro nobis obtulit, ut obedientia sua nostram inobedientiam expiaret, & ut victima quam offerebat patri, grata & accepta esset: deinde sua ipsius virtute (non tamen exclusa cooperatione Patris & Spiritus sancti) animam suam resumsit, vivificando atque excitando corpus suum ex mortuis: ut nos quoque per spiritum suum ex morte peccati excitaret. Rom. 6.

XV. Ex ℣. 18. Christus est unicus ille sacerdos Ecclesię: quippe qui solus á Patre mandatum accepit sacrificandi seipsum ad expianda peccata electorum, & victimam oblatam ex morte excitandi atque in sanctuarium cæleste inferendi & in conspectu Patris perpetuó sistendi: ut sciamus reconciliationem nostri perpetuam esse, nulloque momento interrumpi. Vide Hebr. 10. ℣. 12. & 14. item cap. 9. ℣. 24. 25. & 26.

XVI. Ex ℣. 19. 20. & 21. Euangelium detegit hypocrisin, ideoque necesse

est

est mundum ad ejus exortum tumultuari. Vide Matth. 10. versu 34. 35. & 36. Non veni ut mittam pacem Luc. 2. ℣. 34. Positus in signum cui contradicitur.

Doctrinae ex secunda parte.

I. Ex ℣. 24. Quanquam doctrina Euangelii clara & perspicua est, tamen increduli de illius obscuritate conqueruntur: qui quo minus ejus lucem cernant, innata malitia impediuntur.

II. Ex ℣. 25. Veritas doctrinæ Euangelii divinis operibus seu miraculis Christi abundè testata est, ut de illa dubitare nefas sit.

III. Ex ℣. 26. & 27. Pii ministri verbi Dei, quum perturbantur paucitate credentium, consolentur se (exemplo Christi) consideratione arcanæ voluntatis Dei, sciantque semper esse aliquos electos, qui credunt.

IV. Ex ℣. 28. 29. & 30. Quicunque à Deo donantur vera fide, donantur etiam perseverantia in fide. Porrò fidem conjunctum habere perseverantiæ donum, probatur duobus argumentis ex verbis Domini desumtis. Unum est a fine, qui est vita æterna. ait enim Christus, se ovibus suis quæ vocem suam audiant & se sequantur, dare vitam æternam. Ergo dat eis quoque perseverantiam in fide quæ ad vitam æternam consequendam necessaria est. Alterum argumentum sumitur à caussa efficiente, quæ est omnipotens. ait enim, Neminem rapturum suas oves e manu sua, quia ipse sit unum cum Patre, ac proinde major sive potentior omnibus, nempe creaturis, ac nominatim Diabolis, lupis illis qui ovibus Christi insidiantur. Vide Rom. 8. vers. 38. & 39.

V. Ex ℣. 30. Æternus pater & filius, itemq; Spiritus sanctus, sunt quidem distinctæ personæ: sed tamen sunt unus Deus seu Jehovah. Confer 1. Johan. 5. 7.

VI. Ex ℣. 31. 32. & 33. Diabolus non potest ferre doctrinam de deitate Christi: unde eam per sua organa quantum potest, tanquam blasphemam damnat, & persequitur, in iis etiam qui citra controversiam multa laudabilia fecerunt.

VII. Ex ℣. 34. Quum Deus dignetur magistratus & judices suo ipsius nomine: æquum est ut & illi officium sibi à Deo mandatum in timore Dei administrent, cogitantes, judiciū Dei esse: ac proinde ex voluntate Dei verbo ipsius testata, non autem ex affectibus humanis aut etiam judicio rationis humanæ pronuntiandam sententiam esse. Deinde par quoque est, ut nos eos tanquam Dei ministros revereamur, nosque eorum gubernationi subjiciamus. Vide Rom. 13.

VIII. Ex ℣. 35. Scripturæ Propheticæ, itemque Apostolicæ, testimonium, authenticum & αὐτόπιστον est: ac proinde non licet illi contradicere. Vide 2. Pet. 1. ℣. 19. 20. & 21.

IX. Ex ℣. 36. Christum esse Deum, probatur ex ipsius officio, quòd nimirum à Patre sanctificatus, id est, ordinatus est in Servatorem mundi: quod officium, nisi Deus esset, administrare nō potuisset, nec adhuc posset. Mundus enim non potuit ab eo servari, nisi victo Diabolo, sub cujus potestate erat.

X. Ex ℣. 37. & 38. Deitas Christi ex divinis ipsius operibus abundè cognoscitur.

XI. Ex ℣. 39. 40. 41. & 42. Christus vitavit periculum, & secessit, non diffidentia, nec mortis metu, nec otium captans: sed ut alibi Ecclesiam colligeret.

ANALYSIS CAP. XI.

ARGUMENTUM.

Hoc capite continetur historia Lazari à Christo excitati è morte. Partes principales tres sunt. Prima continet ea quæ excitationem antecesserunt, usque ad ℣.43. Secunda formam rei gestæ, ℣.43.& 44. Tertia eventum, seu ea quæ consecuta sunt, usque ad finem capitis.

DE PRIMA PARTE.

Ægrotabat autem quidam nomine *Lazarus, à Bethania, ex vico Mariæ & Marthæ sororis ipsius.*
2 *(Maria autem ea erat quæ unxit Dominum unguento, & extersit pedes ejus capillis suis: cujus frater Lazarus ægrotabat)*
3 *Miserunt ergo sorores ejus ad ipsum, dicentes, Domine ecce,* is *quem amas, ægrotat.*
4 *Jesus autem* hoc *audito, dixit, Morbus iste non est* immissus *ad mortem, sed pro Dei gloria, ut per eum* morbum *glorificetur Filius Dei.*
5 *Diligebat autem Jesus Martham & sororem ejus, & Lazarum.*
6 *Ut ergo audivit* illum *ægrotare, tum quidem mansit duos dies in eo loco ubi erat:*
7 *Deinde postea dixit discipulis, Eamus in Judæam rursus.*
8 *Dicunt ei discipuli, Rabbi, modò studebant te Judæi lapidare, & rursum illuc abis?*
9 *Respondit Jesus, Nonne duodecim sunt horæ diei? siquis ambulet interdiu non impingit: quia lucem hujus mundi videt:*
10 *Siquis autem ambulet nocte, impingit: quia lux ei non adest.*
11 *Hæc ait: & postea dixit eis, Lazarus amicus ille noster dormit: sed proficiscor ut à somno excitem eum.*
12 *Dixerunt ergo discipuli ejus, Domine, si dormit, servabitur.*
13 *Hoc autem dixerat Jesus de ipsius morte: at illi putarunt eum de dormitione somni dicere.*
14 *Tunc ergo Jesus dixit eis apertè, Lazarus mortuus est.*
15 *Et gaudeo propter vos (ut credatis) me illic non fuisse. sed eamus ad eum.*
16 *Dixit autem Thomas qui dicitur Didymus, condiscipulis, Eamus & nos, ut moriamur cum eo.*
17 *Venit ergo Jesus, & invenit eum quartum jam diē in monumento agere.*
18 *Erat autem Bethania prope Hierosolymam fere stadiis quindecim:*
19 *Multiq; ex Judæis venerant ad Martham & Mariam ut consolarentur eas de fratre suo.*
20 *Martha ergo ut audivit Jesū venire, occurrit ei: Maria verò domi sedebat.*
21 *Dixit autem Martha Jesu, Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus:*
22 *Sed & nunc scio fore ut quæcunque petieris à Deo, det tibi.*
23 *Dicit ei Jesus, Resurget frater tuus.*
24 *Dicit ei Martha, Scio resurrecturū,* nempe *in resurrectione, ultimo illo die.*
25 *Dixit ei Jesus, Ego sum resurrectio & vita; qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet:*

26 Et

26 *Et quisquis vivit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc?*
27 *Ait illi, Etiam Domine, ego credo te esse Christum Filium Dei, qui in mundum venturus erat.*
28 *Et quum hæc dixisset, abiit, & clàm vocavit Mariam sororem suam, dicens, Præceptor adest, & te vocat.*
29 *Illa ut audivit, surgit citò, & venit ad eum.*
30 *(Nondum autem venerat Jesus in vicum: sed erat in eo loco ubi occurrerat ei Martha)*
31 *Judæi ergo qui domi erant cum ea, & consolabantur eam: quum vidissent Mariam citò surrexisse, & exiisse, sequuti sunt eam, dicentes, Abit ad monumentum, ut illic fleat.*
32 *Maria verò quum venisset eò ubi erat Jesus: viso eo, accidit ad ejus pedes, dicens ei, Domine si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.*
33 *Jesus autem ut vidit eam flentem, & Judæos qui unà venerant cum ea, flentes, infremuit spiritu, & turbavit seipsum:*
34 *Et dixit, ubi posuistis eum? Dicunt ei, Domine, veni & vide.*
35 *Lachrymatus est Jesus.*
36 *Dixerunt ergo Judæi, Ecce quomodo amabat eum.*
37 *Quidam autem ex ipsis dixerunt, Non poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere ut & iste non moreretur?*
38 *Jesus ergo rursum fremens apud se ipsum, venit ad monumentum. erat autem spelunca, & lapis erat ei impositus.*
39 *Ait Jesus, Tollite lapidem. Dicit ei Martha, soror ejus qui mortuus fuerat, Domine jam olet; quatuor enim dierum est.*
40 *Dicit ei Jesus, Nónne dixi tibi, fore si credideris, ut videas gloriam Dei?*
41 *Sustulerunt ergo lapidem è loco ubi mortuus ille fuerat positus. Jesus autem attollens sursum oculos dixit, Pater gratias ago tibi quòd me audieris.*
42 *Ego verò sciebam me semper à te audiri: sed propter turbam circumstantem* hoc *dixi, ut credant me à te missum esse.*

Primùm accersitur Jesus ad Lazarum ægrotantem sanandum: sed non venit, usque ad V.7. Deinde cum Lazarus jam esset mortuus, venit ut eum excitet, à V.7. usque ad V. 18. Tertiò excipitur à sororibus Lazari Martha & Maria, & Judæis Hierosolymitanis, à V.18 usque ad V.33. Quartò turbatur spiritu & Lachrymatur, conspecto fletu Mariæ & Judæorum, à v.33. usque ad V.39. Quintò præparat se ad opus, à V.39. usque ad 43.

DE SECUNDA PARTE.

43 *Et quum hæc dixisset, clamavit voce magna, Lazare, adesdum foras.*
44 *Tum, qui fuerat mortuus, prodit pedes & manus vinctus fasciis: facies autem ejus sudario erat obvincta. Dicit eis Jesus, Solvite eum, & sinite abire.*

Evocat Lazarum è sepulchro, V.43. deinde egressum jubet solvi vinculis, versu 44.

DE TERTIA PARTE.

45 *Multi ergo ex Judæis qui venerant ad Mariam, & conspexerant quæ fecerat Jesus, crediderunt in eum.*
46 *Quidam autem ex eis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quæ fecerat Jesus.*
47 *Coëgerunt ergo primarii Sacerdotes & Pharisæi concilium, & dicebant, Quid agemus? nam hic homo multa signa edit.*

48 *Si sinamus eum ita, omnes ei credent; venientque Romani, & delebunt*
tum locum nostrum tum gentem.
49 *Unus autem ex ipsis Caiphas, Pontifex maximus anni illius, dixit eis, Vos*
nihil scitis:
50 *Nec cogitatis conducere nobis ut unus homo moriatur pro populo, & tota*
gens non pereat.
51 *Hoc autem ex semetipso non dixit: sed quum esset Pontifex maximus*
anni illius, prophetavit fore ut Jesus pro ea gente moreretur:
52 *Nec tantùm pro ea gente, sed ut etiam filios Dei dispersos cogeret in unū.*
53 *Ab illo ergo die consultabant unà ut trucidarent eum.*
54 *Jesus ergo palàm amplius non versabatur inter Judaeos: sed abiit illinc*
in regionem quae est prope desertum, in urbem quae dicitur Ephraim: & illic age-
bat cum discipulis suis.
55 *Prope autem erat pascha Judaeorū: & ascenderunt multi Hierosolymam*
ex illa regione ante Pascha, ut purificarent se.
56 *Quaerebant ergo Jesum, & loquebantur alii cum aliis in templo stantes,*
Quid videtur vobis? an venturum non esse ad festum?
57 *Dederant autem primarii sacerdotes & Pharisaei mandatum: ut siquis*
nosset ubi esset, indicaret, ut prehenderent eum.

Conspecto hoc miraculo, multi in eum credunt, V.45. Alii deferunt eum apud Pharisaeos, V.46. Pharisaei consultant de eo interimendo: ac nominatim Caiphas consilium propheticum proponit de utilitate mortis Christi, à V.47. usque ad 54 Jesus insidiis animadversis, continet se in urbe Ephrem, usque ad festum, vers.54. Colloquuntur paulò ante festum de ejus adventu, V.55.56.& 57.

SCHOLIA IN CAP. XI.

1 *Aegrotabat autem quidam.* ἦν δέ τις ἀσθενῶν. Pro, ἠσθένει δέ τις. Sicut Marc.1.4. ἐγένετο βαπτίζων, pro, ἐβάπτιζε. Vel vertendum, Erat autem quidam ægrotus: ut participium ἀσθενῶν habeat vim nominis. *A Bethania.* ἀπὸ Βηθανίας. scilicet oriundus. quasi dicas, Bethaniensis. Sic suprà cap.1. V.45. ἦν δὲ ὁ φίλιππος ἀπὸ Βηθσαϊδά: Philippus erat à Bethsaida, id est, Bethsaidensis. Et ibid. V.46. Invenimus Jesum τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ, illum Nazarenū. *Ex vico Mariae.* ἐκ τῆς κώμης Μαρίας: id est, in quo nata erat Maria. Hoc sensu Luc.2.V.4. Bethleëm vocatur πόλις Δαβίδ, urbs Davidis. Porrò hæc verba, ἐκ τῆς κώμης, &c. præcedentib. annectuntur per epexegesin, ad declarandum scil. nomen Bethania. planè ut cap.1 V.45. dicitur, ἦν δὲ ὁ φίλιππος ἀπὸ Βηθσαϊδὰ, ἐκ τῆς πόλεως Ἀνδρέου καὶ Πέτρου. Nam quòd nonnulli putant, nomine Bethaniæ non vicum, sed tractum montis Oliveti significari, nulla firma ratione nititur. Vide infrà ad V.18. *Ipsius.* αὐτῆς. Scilicet Mariæ.

2 *Quae unxit.* ἡ ἀλείψασα Scilicet paucis diebus ante passionem Domini, ut narratur infrà cap.12. Quare hæc per prolepsin historicam dicuntur ad pleniùs declarandum quænam fuerit ista Maria. *Cujus frater, &c.* ἧς ὁ ἀδελφὸς, &c. His verbis redit ad narrationem institutam de Lazaro; quia per digressiunculam inseruerat descriptionem Mariæ.

3 *Sorores ejus.* αἱ ἀδελφαί. sorores illæ. nempe Lazari. *Ad ipsum.* πρὸς αὐτὸν. Nempe Dominum: cujus facta mentio versu superiore. *Is quem amas.* ὃν φιλεῖς. Id est, Lazarus. Descriptio personæ argumentosa, habens πάθος. quasi dicant: Amas Lazarum: ergo tibi dolebit, quum audieris eum ægrotare:

ac proinde eum inuises, consolandi ejus & sanandi causa. In ista igitur annuntiatione latet petitio, qua petunt ut ægrotantem invisat.

4 *Hoc audito.* ἀκούσας Scil. τοῦτο. *Ad mortem.* πρὸς θάνατον. Præpositione πρὸς notatur finis, cujus gratia Deus istum morbum Lazaro immiserat: sicut & mox præpositione ὑπὲρ. Negatur iste morbus Lazaro immissus esse ad mortem: nempe talem in qua maneret usque ad communem seu universalem resurrectionem. neque enim ignorabat Christus, Lazarum ex illo morbo moriturum, seque illum excitaturum.

Ut per eum &c. ἵνα δοξασθῇ, &c. Epexegesis. Itaq; perspicuitatis gratiâ suppleri potest, *nempe*. Porró ex ista epexegesi liquet, Filium Dei esse Deum: quia nomen Dei per nomen Filii Dei exponitur. *Per eum morbum.* δι' αὐτῆς. Scilicet ἀσθενείας. In versione expressum est antecedens, vitandæ ambiguitatis causâ: quæ in Græco ipsa generum distinctione evitatur.

8 *Et rursum.* καὶ πάλιν. Pro, Et tamen rursum. Interrogatio vim habet dehortandi.

9 *Duodecim.* δώδεκα. Loquitur ex consuetudine Judæorum; qui diem artificialem quemvis distribuebant in duodecim horas.

10 *Quia lux ei non adest.* ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. Ad verb. Quia lux illa non est in eo. Quod videtur sic exponendũ: Quia lux illa de qua modó dictum, nempe lux mundi hujus (quæ est lux solis) non est in ipsius oculis. Et enim intra oculos lucem recipere oportet, ut quis videat.

11 *Dormit.* κεκοίμηται. Ad verb. Sopitus est. *A somno excitem,* ἐξυπνίσω. Græcè uno verbo eleganter.

12 *Servabitur.* σωθήσεται. Id est, conservabitur ex hoc morbo, convalescet.

13 *De dormitione somni.* περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ὕπνου. Hic genitivus speciei regitur á nomine generis. nam dormitio hoc loco tanquam genus distinguitur in duas species, somnum, & mortem: quarum illa dormitio nominatur proprie loquendo, hæc veró per metaphoram. Talis est syntaxis in illis verbis Rom. 4. vers. 11. Accepit Abraham σημεῖον περιτομῆς, signum circumcisionis: id est, circumcisionem quæ erat signum quoddam nempe signum fœderis.

15 *Illic.* ἐκεῖ. Scilicet apud Lazarum. *Non fuisse.* οὐκ ἤμην. Utique corpore. nam deitate sua semper ubique fuit. Synecdoche integri. *Eamus.* ἄγωμεν. Pro, ὑπάγωμεν. Sic versu sequente.

18 *Fere stadiis quindecim.* ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε. Id est, fere duobus miliaribus. Vide Scholia suprá cap 6. v. 19. Fuit autem hic vicus Bethania situs in monte oliveti: ut liquet ex collatione duorum locorum apud Lucam, videlicet Luc. 24. vers. 50. ubi narrat, discipulos á Christo in cælum ascensuro ductos fuisse Bethaniam usque; & Act. 1. vers. 12. ubi ait, discipulos posteaquam Christum conspexissent in cælum ascendere, reversos esse Hierosolymam á monte oliveti. Porró cum mons oliveti (ut ibidem dicitur) ab Hierosolymis absuerit itinere sabbati, hoc est, septem stadiis: ipse autem vicus Bethania ab iisdem Hierosolymis absuerit fere stadiis quindecim, ut hic affirmat Johannes: consequens est, Bethaniam octo fere stadiis retró á principio montis in ipso monte sitam fuisse: id est, uno miliari & paulo-ampliús.

19 *Ad Martham & Mariam.* πρὸς τὰς περὶ Μάρθαν καὶ Μαρίαν. Ad verb. Ad eas quæ erant circa Martham & Mariam. Metonymia adjuncti.

22 *Det tibi.* δώσει σοι ὁ θεός. Hebræa repetitio antecedentis πλεονασμική.

24 *In resurrectione.* ἐν τῇ ἀναστάσει. In resurrectione illa scilicet universali: quam expectant omnes pii. Syrus vertit בנוחמא benuchama, id est, in consolatione: per metonymiam effecti, nam resurrectio mortuorum piis & consolationem solidam affert in hac vita, & in altera afferet complementum gaudii. Hinc illa exultatio Jobi cap. 19.

25 *Ego sum resurrectio & vita.* Id est, author atque effector resurrectionis & vitæ: ac proinde possum nunc statim excitare fratrem tuum. His verbis continetur tacita promissio: cujus meminit Dominus infrá vers. 40. *Etiamsi mortuus fuerit.* Scil. corpore. *Vivet.* Reviviscet corpore ad vitam æternam.

26 *Et quisquis vivit.* Scil. vita hac naturali. *Non morietur.* Morte scilicet secunda seu æterna. *In æternum.* Id est, unquam.

30 *In vicum.* εἰς τὴν κώμην. Nempe Bethaniam, Vide sup. ℣. 1.

31 *Ad monumentum.* εἰς τὸ μνημεῖον. Nempe Lazari, id est in quo sepultus erat Lazarus. Ponitur autem εἰς pro πρός. quanquam posset videri accipiendum proprié: quia monumenta Judæorum ita erant constructa ut pateret in ea ingressus: sicut liquet ex historia resurrectionis Domini: inf. ca. 20. ℣. 5. 6. 8. 11. & infrá ℣. 38. expressé dicitur speluncam fuisse. Sed rectiùs hic accipitur εἰς pro πρός vel ἐπί. nam lapis illi speluncæ erat impositus: ut non pateret ingressus nisi lapide amoto: cujus amovendi causa non videtur fuisse lacrymaturis prope monumenta.

32 *Accidit ad pedes ejus.* ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ. Hic εἰς manifesté ponitur pro πρός.

33 *Spiritu.* τῷ πνεύματι. Id est, animo. hoc est, intimé. *Turbavit se ipsum* ἐτάραξεν ἑαυτόν. Nempe considerans miseriam generis humani propter peccatum morti subjecti. Improprié autem vehemens illa commotio qua animus Christi commotus fuit, nominatur perturbatio: quo nomine videlicet excessus affectuum notatur: qui in Christo nullus fuit. Veré quidem affectibus humanis commotus fuit animus Christi, sed sine ἀταξίᾳ: ut si aqua limpida in puro vitro inclusa agitetur ac moveatur.

35 *Lacrymatus est Jesus.* ἐδάκρυσεν ὁ Ἰησοῦς. En συμπαθείας Domini: en verum affectum humanitatis. Quod autem pium pectus hæc serió legens ac meditans, á lacrymis temperet?

36 *Quomodo.* πῶς. Id est, quantopere, quàm valde.

37 *Non poterat, &c.* En diabolos in medio piorum. Simile exemplum vide Act. 2. ℣. 13. *Qui aperuit oculos cæci.* Sarcasmus diabolicus. Innuunt enim, eum oculos cæci non aperuisse: quippe qui non potuerit amicum tam charum in vivis retinere. *Et iste.* καὶ οὗτος. Conjunctio καὶ hoc loco est nota paris: qua innuitur parem esse potentiam in aperiendis oculis cæci & amico in vivis retinendo.

38 *Venit ad monumentum.* ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον. Rursum εἰς pro πρός. ut sup. ℣. 31.

39 *Olet.* ὄζει. Id est, fœtet: nempe ex putredine. Synecdoche generis verecunda. Syrus quidem & interpres vulgaris, fœtendi verbo hic usi sunt. *Quatuor dierum.* τεταρταῖος. Ad verbum, quatriduanus. id est, quartum jam diem in monumento jacet. Sic Herodotus lib. 6. utitur vocibus δευτεραῖος & τριταῖος.

40 *Nonne dixi.* Scil. sup. ℣. 25. *Gloriam Dei.* τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. id est, opus profectum á mea deitate. Metonymia duplex: prima adjuncti, qua ex glo-

ria Dei intelligitur ipsa deitas: altera efficientis, qua ex deitate intelligitur opus deitatis. Sic suprà cap. 1. vers. 14. & cap. 2. vers. 11. *Quód me audieris.* ὅτι ἤκουσάς μου. Id est, quód me exaudieris, videlicet petentem ut mihi per te liceret exerere divinam meam virtutem in excitando Lazaro. Etsi autem precatio illa Christi non expressè ab Euangelista narratur; tamen existimandum est, intus precatum fuisse tunc quum spiritu infremuisset, vers. 33. & 38.

42 *Ut credant.* ἵνα πιστεύσωσιν. Epexegesis: qua declarat illa verba, Propter turbam.

44 *Sudario.* σουδαρίῳ. Linteo quo sudor abstergitur. Sic etiam in resurrectione Christi fit mentio sudarii, infrà cap. 20. ℣. 7.

46 *Quidam autem.* &c En rursum malevolos, ut suprà ℣. 37.

48 *Gentem.* τὸ ἔθνος. Scil. τὸ ἡμῶν, gentem nostram, Judaicam.

50 *Et tota gens non pereat.* καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. Pro, μᾶλλον ἢ ἵνα ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. potiús quám ut tota gens pereat. Instituit enim Cajaphas comparationem duorum malorum, quorum minus eligendum sit.

51 *Pro ea gente.* ὑπὲρ τοῦ ἔθνους. nempe pro gente Judaica.

52 *Dispersos.* τὰ διεσκορπισμένα. Scilicet passim per totum terrarum orbem, inter omnes gentes. *Cogeret.* συναγάγῃ, Congregaret, colligeret.

54 *Palam.* παῤῥησίᾳ. Aperté, liberé. Catachresis. nam παῤῥησία propriè est libertas dicendi, quum quis omnia quæ sentit, dicit: nihil metu offensionis reticens vel dissimulans: παρὰ τὸ πᾶν ῥεῖν. *Ephraim.* ἐφραΐμ. Vulgata, Ephrem. ut videatur legisse ἐφρέμ. quomodo & Syrum legisse apparet, qui scripsit אפרים Ephrim, suo more *e* mutans in *i*, ut pro ἀμὴν אמין ammin, pro κηφᾶς כיפא Kipha. Fieri autem potest ut quemadmodum ex ירושלם Jeruschalaim (per ai diphthongum) ortum est ἱερουσαλὴμ, similiter ex אפרם Ephraim (item per ai diphthongum) ortum sit ἐφρὲμ. *Agebat.* διέτριβε: Ad verbum. Conterebat. Scilicet τὸν χρόνον. tempus. Elliptica phrasis. *Cum discipulis.* μετὰ τῶν μαθητῶν. Id est, ipse & discipuli.

55 *Pascha Judaeorum.* τὸ πάσχα τῶν ἰουδαίων. Subaudi, festum. ne quis putet, fuisse etiam quoddam pascha alterius gentis.

OBSERVATIONES LOCORUM DOCTRINAE EX CAP. II.

I. Ex vers. 3. Quoties calamitate aliqua premimur, ad opem Domini confugiamus, certó confisi, eum nobis pro suo erga nos amore opitulaturum: quantum quidem & suę gloriæ & nostræ salutis interesse judicabit.

II. Ex vers. 4. & 40. Finis miraculorum Christi est, ut ex iis glorificetur, hoc est agnoscatur divina potentia præditus, tanquam unigenitus Dei filius: denique ut credatur esse Christus, id est servator mundi. Vide infrà cap. 20. ℣. ult.

III. Ex ℣. 5. & 6. Quum Christus à nobis invocatus non iuvat nos eo modo qui carni nostræ arridet: non debemus putare hoc inde fieri, quasi

non diligat nos. nam ipse pro sua sapientia novit, quomodo nos juvare velit, ut id ad gloriam suam & salutem nostram conducat

IV. Ex V. 7.8.9.10. Quoties nobis prælucet vocatio Dei, intrepidé officii nobis commissum administremus, contemtis periculis: ut qui tuti simus sub præsidio Dei.

V. Ex ver. 11. Mors piorum, quasi somnus est, é quo ad vitam æternam suo tempore excitabuntur. Et Deo tam facile est excitare mortuum: quàm nobis, dormientem.

VI. Ex V. 15. Christus suo corpore non est ubique. Fuisset enim etiam Bethaniæ quum Lazarus moreretur: id quod ipse negat.

VII. Ex V. 16. Christus nobis deserendus non est, etiamsi cum eo moriendum sit. Veruntamen ita eum ad mortem quoque sequi debemus, ut confidamus, nos sub ipsius præsidio ab æterna morte semper tutos fore.

VIII. Ex V. 19. Consolari lugentes, officium pietatis est, dūmodo consolationes petantur ex verbo Dei, ac dirigantur ad fulciendum spem resurrectionis ad vitam æternam. 1. Thes. 4. 13.

IX. Ex V. 22. Deus preces piorum ex fide profectas exaudit.

X. Ex V. 25. & 26. Christus est unicus servator credentium; quorum & corpora ex morte excitabit ad gloriam æternam, & animas spiritu suo vivificat, & vitam æternam gustandam eis dat etiam in hac vita, nec patitur ut mortem æternam unquam gustent; quippe quam ipse gustavit pro omnibus. Heb. 2. V. 9.

XI. Ex V. 27. Summa fidei Christianæ hæc est, ut credamus Jesum Nazarenum Mariæ virginis filium esse, unigenitum filium Dei, ac promissum Messiam, id est, servatorem mundi. Confer Matt. 16. V. 16.

XII. Ex vers. 31. Amicis errantibus non indulgendum est, ut fecerunt isti Judæi, sequentes Mariam; quam putabant ad monumentum ire flendi causâ.

XIII. Ex eod. vers. Luctus propter defunctos non est provocandus aut augendus: sed potiùs sedandus ac moderandus. 1. Thes. 4. 13.

XIV. Ex eod. v. Deus arcana sua providentia stultas hominum actiones ad meliorem finem, nempe ad illustrandum gloriam suam, dirigit. Ita voluit istos Judæos Mariam sequi ad sepulchrum Lazari, ut postea miraculi Christi, quo Lazarum excitavit, spectatores ac testes essent.

XV. Ex V. 32. Adoratio debetur Christo, quia filius Dei est. Sic Petrus adoravit Christum, quum ex miraculosa piscium captura, animadvertit divinam ejus potentiam, Luc. 5. 8.

XVI. Christus unà cum carne nostra, humanos etiam omnes affectus, & quidem inprimis misericordiam assumsit: sed absque ulla ἀταξίᾳ vitióve. Vide Heb. 2. V. 17. 18 & c. V. 15. Simile. Quemadmodum aqua pura ac limpida vitro puro infusa, si agitetur, spumas quidem concipit, sed turbida non fit: infusa autem vitro impuro ac sordido, si agitetur, non solùm spumas concipit, sed etiam turbida sordidaq; redditur: Ita cor Christi ab omni vitio purum, affectib. humanæ naturæ insitis, agitatum quidem fuit, sed nullo peccato sordidatum: at corda nostra affectibus ita agitantur, ut peccato nobis inhærente sordidentur.

XVII. Ex V. 35. Lachrymari in adversis casib. amicorum, verum Christianum non dedecet. Nec placet Deo Stoicorum illa ἀπάθεια.

XVIII. Ex V. 37. Non est novum, si piis admixti sint impii, qui actiones piorum calumnientur, & operibus Dei maligné detrahant. Vide Act. 2. V. 13.

XIX. Ex

XIX. Ex ver. 39. Tanta est naturæ nostræ imbecillitas, ut fides nostra levi momento facilé labascat. Sed ut fides nostra firma constet, oculos á natura rerum ad potentiam Dei, cum ipsius promissione conjunctam, avertere atque attollere oportet.

XX. Ex ver 40. Si velimus experiri potentiam ac bonitatem Dei in nobis juvandis: caveamus ne incredulitate nostra manus ejus quasi clausas teneamus. Vide Matth. 13. V. ult.

XXI. Ex ver 41. Inter precandum oculos in cælum attollere decet: sed cavendum ne illic Deum cogitatione nostra includamus: quippe quem cæli cælorum non capiunt, quique cælum & terram implet: opera autem danda, ut mentes nostræ supra mundum erectæ, Deum in throno majestatis suæ contemplentur, ne quid humile aut terrenum de eo sentiant.

XXII. Ex ver. 41. & 42. Etsi Christus virtute suæ deitatis Lazarum per se excitare poterat: tamen voluit ejus excitandi facultatem humiliter á Patre petere, in assumta carne, tanquam servus patris: ut doceret, se nostra causa sese Patri subjecisse: & nos quoque invocantes patrem, propter ipsum exauditum iri, si petamus secundúm voluntatem ejus.

XXIII. Ex ℣. 43. Quód Christus voce Lazarum ex morte excitat: imago est non solúm futuræ resurrectionis universalis, ubi mortui excitabuntur tuba Dei & voce Archangeli: sed etiam imago est resurrectionis spiritualis: qua corda electorum per prædicationem Euangelii ex æterna morte excitantur.

XXIV. Ex ℣. 46. Nullum est Dei opus, quod non impietas veneni sui amaritudine inficiat & corrumpat. Ergo ut proficiant ex Dei miraculis homines, necesse est ipsos cor habere purgatum. Nam apud quos non viget Dei metus & reverentia; etiamsi maxima miracula videant, tamen præfracta ingratitudine sanam doctrinam respuere nunquam desinent.

XXV. Ex ℣. 48. Quod metuit impius, accidit ei: & eo ipso quo pœnas effugere impii volunt, eas sibi attrahunt.

XXVI. Ex ver. 49. 50. 51. & 52. Deus impiorum etiam linguas sic interdum flectit, ut vel aliud agentes, veritatem doctrinæ cælestis confirment, & vel inviti piis benedicant. Vide Numer. 23. & 24. exemplum Bileami,

XXVII. Ex ℣. 52 Christus pro omnibus omnium populorum electis, iisque solis, mortuus est; qui licet naturá sint filii iræ, antequam efficaciter vocentur, ac per fidem filii Dei fiant (Johan. 1. ver. 12) tamen etiam ante vocationem censentur filii Dei, ratione electionis, quam vocatio efficax suo tempore certó sequitur. Romam. 8. ℣. 30.

XXVIII. Ex ver. 54. Cedendum quidem impiorum furori, quum sic expedit: ita tamen ut á Dei vocatione minimé recedamus.

ANALYSIS CAP. XII.

ARGUMENTUM.

In hoc capite primúm narratur, quomodo Dominus cœna exceptus sit Bethaniæ á sororibus Lazari, & quomodo in illa cœna á Maria sorore Lazari unctus sit: quidque inde evenerit, usq; ℣. 12. Deinde narratur quomodo Hierosolymam vectus asello, lætis populi acclamationibus & congratulatio-

gratulationibus exceptus sit: & quid inde evenerit, usque ad ver. 20. Tertió narratur sermo ejus quem ad discipulos habuit de sua morte, item de sui abnegatione & confessione, item de luce verbi sui, usque ad ver. 37. Quartó exponitur caussa, cur plerique in eum non crediderint: & cur quidam ex primoribus non ausi sint eum confiteri, usque ad V. 44. Postremó narratur sermo Domini de fide & incredulitate: nempe cur meritó in ipsum credendum sit, & unde fides illa oriatur: & cur increduli meritó condemnentur, usque ad fin.

DE PRIMA PARTE.

IEsus ergo sex ante Pascha diebus venit Bethaniam, ubi erat Lazarus ille qui fuerat mortuus, quem excitaverat à mortuis.

2 *Fecerunt igitur ei cœnam illic, & Martha ministrabat: Lazarus autem unus erat ex iis qui simul discumbebant cum eo.*

3 *Maria ergo, accepta libra unguenti nardi liquidæ multi pretii, unxit pedes Jesu, & extersit pedes ejus capillis suis: domus autē impleta est odore illius unguenti.*

4 *Dixit ergo quidam ex discipulis ejus,* nempe *Judas Simonis* filius, *Iscariotes, qui erat eum proditurus.*

5 *Quare hoc unguentū non væniit trecentis denariis, & datū est pauperibus?*

6 *Dixit autem hoc, non quód pauperum ipsi cura esset, sed quia fur erat, & marsupium habebat, & ea quæ injiciebantur, gestabat.*

7 *Dixit ergo Jesus, Sine eam: in diem funerationis meæ servavit istud.*

8 *Nam pauperes quidē semper habebitis vobiscū, me verò nō semper habebitis.*

9 *Cognovit ergo turba multa ex Judæis eum illic esse: & venerunt non propter Jesum tantùm, sed etiam ut Lazarum viderent, quem excitarat à mortuis.*

10 *Consultarunt autem primarii Sacerdotes ut Lazarum etiam trucidarent:*

11 *Quia multi ex Judæis propter eum abibant, & credebant in Jesum.*

Ver. 1. indicantur tempus & locus, quando & ubi illa cœna facta fuit. Ver. 2. indicantur adjunctæ personæ insigniores. Ver. 3. Quomodo Maria Jesum unxerit. Ver. 4. & 5. quomodo Judas Iscariotes murmuraverit, & factum Mariæ reprehenderit. Ver. 6. quo animo id fecerit: ubi hypocrisis ejus ab Euangelista detegitur. Ver. 7. & 8. quomodo Christus Mariam contra Judam defenderit. Ver. 9. cur multi Judæi Hierosolymis Bethaniam tunc venerint. Ver. 10. & 11. cur primores consilium ceperint de Lazaro trucidando.

DE SECUNDA PARTE.

12 *Postero die turba multa quæ venerat ad festum, quum audissent Jesum venire Hierosolymam:*

13 *Acceperunt termites palmarum, & egressi sunt ei obviam, & clamabant, Hosanna, Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex ille Israëlis.*

14 *Nactus autem Jesus asellum, insedit ei: sicut scriptum est,*

15 *Ne time filia Sion: ecce, Rex ille tuus venit, sedens super pullum asinæ.*

16 *Hæc autem non cognoverunt discipuli ejus primò: sed quum glorificatus esset Jesus, tunc recordati sunt hæc esse scripta de eo, & sese hæc illi præstitisse.*

17 *Testabatur verò turba quæ erat cum eo, quòd Lazarum vocasset è monumento, & excitasset eum à mortuis.*

18 *Propterea etiā obviam venit ei turba, quia audierat eū edidisse hoc signū.*

19 *Pharisæi ergo dixerunt inter se, Videtis vos nihil proficere? ecce mundus eum sequutus est.*

Ver. 12. & 13. narratur, quomodo populus obviam iverit Domino adventanti ad festum, & quibus verbis eum professi sint Christum. Ver. 14. Quomodo Dominus Hierosolymam ingressus sit, nempe vectus asello. Ver. 15. Cur id factum sit, nempe ad implendum prophetiam Zach. 9. Ver. 16. monet Euangelista: quo impulsu ista à discipulis & populo facta sint, videlicet non consilio humano, ut qui ipsi non animadverterent, se honorem Messiæ Domino tribuere: sed impulsu divino, ut impleretur scriptura Ver. 17. & 18. quomodo miraculum excitati Lazari á turba celebratum sit. Ver. 19. Quomodo Pharisæorum odium erga Dominum his rebus magis inflammatum sit, ac proinde illi se mutuó cohortati sint ad eum persequendum & é medio tollendum.

DE TERTIA PARTE.

20 *Erant autem quidam Græci ex iis qui ascendunt ut adorent in festo:*
21 *Isti ergo venerunt ad Philippum qui* erat *à Bethsaida Galilææ, & rogarunt eum, dicentes, Domine, vellemus Jesum videre.*
22 *Venit Philippus & dicit Andreæ: Andreas rursũ & Philippus dicũt Jesu.*
23 *Jesus autem respondit eis, dicens, Venit tempus illud quo glorificetur Filius hominis.*
24 *Amen amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet: si vero mortuum fuerit, multum fructum adfert.*
25 *Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eam.*
26 *Siquis mihi ministrat, me sequatur: & ubi ego fuero, illic & minister meus erit. & si quis mihi ministraverit, honorabit eum Pater.*
27 *Nunc anima mea turbata est: & quid dicam? Pater libera me ab hac hora. sed propterea veni in horam hanc.*
28 *Pater, glorifica nomen tuum. Venit ergo vox è cælo,* dicens, *Et glorificavi, & rursus glorificabo.*
29 *Turba ergo quæ adstabat & audierat, dicebat tonitru esse factum. Alii dicebant, Angelus ei loquutus est.*
30 *Respondit Jesus & dixit, Non propter me hæc vox extitit, sed propter vos.*
31 *Nunc damnatio adest mũdi hujus nũc princeps mũdi hujus ejicietur foras.*
32 *Et ego, si sublatus fuero è terra, omnes traham ad me ipsum.*
33 *(Hoc autem dicebat, significans qua morte futurum erat ut moreretur.)*
34 *Respondit ei turba. Nos audivimus ex Lege, Christum manere in æternum: quomodo igitur tu dicis oportere tolli Filium hominis? quis est iste Filius hominis?*
35 *Dixit igitur eis Jesus, Adhuc parvo tempore lux vobiscum est: ambulate dum lucem habetis, ne vos tenebræ deprehendant. nam qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat.*
36 *Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis fiatis. Hæc loquutus est Jesus: & quum abiisset, occultavit se ab eis.*

Ver. 20. 21. & 22. exponitur occasio sermonis sequentis Domini de morte sua: nempe quód quidam proselyti qui ex Græcia venerant ad festum, eum cupiebant salutare: qua re significabant, sibi nomen illius innotuisse. Respondet igitur Dominus, jam instare tempus quo nomen ipsius glorificandum sit, nempe per prædicationem Euangelii in toto terrarum orbe, V. 23. & ea occasione de utilitate mortis suæ disserit. Docet igitur, mortem suam multum fructum allaturam, videlicet redemturam omnes electos: quia ex morte resurrecturus sit ad vitam æternam. Hanc doctrinam proponit sub similitu-

similitudine grani: quod cúm in terra computruit, reviviscit ac exurgit in aristam, in qua multum fructum fert, V.24. Deinde docet, quanti nos mortem suam & resurrectionem facere debeamus, tanti nimirum, ut etiam cum capitis periculo confiteamur coram mundo, nos in sola Christi morte ac resurrectione vitam æternam habere: quippe quód Christus sua morte nobis remissionem peccatorum sit meritus, quodque resurrectione sua testatum fecerit, se morte sua plené pro nostris omnibus peccatis satisfecisse. Hujus igitur confessionis lætum eventū exponit, vitam æternam: non quidē quam confessione nostra mereamur, sed quā sine illa consequi nō possimus, quamq; Deus confessoribus Christi ex gratia daturus sit. Contrá abnegationis tristem eventum indicat, nempe interitum seu exitium æternum, V.25. & 26. Postea V.27. testatur animæ suæ perturbationem, nimirum horrorem quem concepit ex consideratione iræ Dei contra nostra peccata, quæ ipsi erat expianda. In qua perturbatione & anxietate ad Patrem se convertit, & instantem cruciatum mortis tum corporalis tum æternæ deprecatur: ita tamen ut mox in voluntate Patris acquiescat, & sese ad illum cruciatum perferendum promtum ac paratum testetur. Itaque orat Patrem ut glorificet nomen suum, hoc est, ut mortem ipsius ad gloriam suam dirigat: nempe vires sibi dando quibus mortem vincat, & filios Dei morte sua redemtos Patri adducat, V.28. Ubi notandum: hoc temporis momento quo hunc horrorem sensit Christus, quievisse ipsius divinitatem, hoc est, non exseruisse suas vires: nisi quatenus naturam humanam sustentavit, & ad Patris opem petendam direxit. Postea eod. versu commemorat Euangelista, quomodo Deus Pater Christum consolatus sit voce é cælo emissa: qua testatus est, se quemadmodum hucusque glorificaverit nomen suum, per miracula scilicet Christi: ita porró quoque glorificaturum, nempe per mortem ejus, & resurrectionem, & ascensionem in cælos, & sessionem ad dexteram suam. Ver. 29. commemorat falsa populi de illa voce judicia. Ver. 30. exponit Christus caussam, cur illa vox é cælo emissa sit: nempe non tam propter ipsum consolandum (poterat enim illud etiam absq; voce fieri, per internam scilicet operationem) quám propter ipsos, ut nimirum audito testimonio Dei Patris de suo filio, in eum crederent. V.31. Christus voce illa audita, & consolatione inde percepta, magnificé gloriatur de victoria: se scilicet mortem victurum & Diabolum, resurgendo scil. ex morte, atque ita damnaturum mundum, h. e. convicturum incredulos erroris & mendacii, ut qui eum pro Christo nolint agnoscere. Deinde V. 32. fructum suæ mortis ad consolandum credentes exponit, nempe se morte sua omnes ad se tracturum, ut cum ipso conjuncti uná exaltentur in cælestem gloriam ac beatitudinem. Ver. 33. Euangelista verba illa Domini quæ dixerat de fructu mortis suæ, exponit; monens, eum significasse mortem crucis *Exaltandi* verbo: quo quidem simul significasse videtur exaltationem illam in gloriam cælestem, quæ resurrectionem secuta est. quasi dicat Dominus: Vos quidem exaltabitis me é terra, suspendentes me in cruce, extremæ ignominiæ caussa: at scitote fore ut hac ratione ac via ego veré exalter in summam gloriam: quippe qui pauli-póst é morte resurgens ascendam in cælum, & considebo ad dexteram Patris mei. V.34. recitatur cavillum impiæ turbæ, quo cavillati sunt verba illa Domini de sua morte, concludentes inde, ipsum non esse Christum. Christus, inquiunt, manebit in æternum: teste Scriptura, quam synecdochicé significant nomine Legis. Atqui tu non manebis in æternum: quippe qui ipse fateris, te sublatum iri per mortem.
Ergo

Ergo tu non es Christus. Ubi notandum, falsam esse assumtionem. nam etsi CHRISTUS moriturus erat: tamen erat brevi revicturus & ingressurus in gloriam suam, atque erecturus regnum illud suum æternum. V. 35. Dominus illis loco responsionis exprobrat malitiam: ut qui in clara luce petulanter oculos claudant, ne veritatem cernant. Itaque eis minatur, fore ut brevi eis adimatur lux verbi: ac proinde ipsi in tenebris ignorantiæ misere errent, seque perditos eant. Contrà, eos hortatur: si pro filiis lucis haberi velint, hoc est, pro iis qui ad lucem illam cælestem fruendam destinati sunt: ut in lucem credant, hoc est, in ipsum qui per Euangelium patefit, quód sit servator omnium credentium. Atque his dictis, ab eis discessit: indignos judicans, apud quos plura verba faceret: ut qui doctrinam ejus petulanter contemnebant.

DE QVARTA PARTE.

37 *Qum autem tot signa coram eis edidisset, non credebant in eum:*
38 *Vt sermo Esaiæ prophetæ impleretur, quem dixit, Domine, quis credidit sermoni nostro, & brachium Domini cui retectum est?*
39 *Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias,*
40 *Excæcauit oculos eorum, & obdurauit cor eorum: ut ne videant oculis, & intelligant corde, & se convertant, & sanem eos.*
41 *Hæc dixit Esaias quando vidit gloriam ejus, & loquutus est de eo.*
42 *Veruntamen etiam ex primoribus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisæos* hoc *non profitebantur, ne synagoga moverentur.*
43 *Dilexerunt enim gloriam hominum potiùs quàm gloriam Dei.*

Ne quis incredulitate Judæorum de qua dictum est, offendatur: Euangelista illius caussam exponit: docens, in caussa non fuisse Domini doctrinam, quippe quæ multis miraculis abundé coram eis confirmata esset: sed arcanam voluntatem Dei: cui non nisi paucis potentiā mortis ac resurrectionis Christi revelare & fidem donare placuit: id quod Johannes testimonio prophetæ Esaiæ duplici confirmat: quorum prius versu 38. sumtum ex cap. 53. versu 1. querelam prophetæ continet de paucitate eorum qui doctrinæ de Christo jam tum credebant, atque etiam temporibus Christi & Apostolorum credituri erant. unde & Paulus Rom. 10. versu 16. hanc ipsam Esaiæ prophetiam ad incredulitatem Judæorum sui temporis accommodat. Alterum testimonium est ex Esai. 6. versu 9. ubi Propheta quum vidisset Deum insidentem solio, stipatum satellitio Seraphim, id est angelorum, laudes ei canentium: mittitur à Deo ad Judæos cum hoc mandato, ut eis duritiem ipsorum exprobret & augeat prædicatione verbi, Deo contemtum sui verbi justo judicio ita vindicante: versu 40. Huic prophetiæ subjungit Euangelista circumstantiam temporis, quo Esaias ista dixit: ubi docet, Christum esse ipsum Jehovah, quem Esaias solio insidentem vidit, versu 41. Postea quasi per correctionem narrat, multos ex primoribus in Christum credidisse, id est doctrinam ejus approbasse: sed non ausos fuisse confiteri metu Pharisæorum, ne ab illis excommunicarentur. Cujus metus caussam Euangelista exponit, nempe ambitionem: quam amplificat antithesi: dicens, eos potiús dilexisse gloriam hominum, id est, gloriam mundanam quæ contingit ab hominibus: quàm gloriam Dei, id est, veram illam & solidam gloriam qua Deus facta piorum approbat, V. 42. & 43.

DE

DE QUINTA PARTE.

44 *Jesus autem clamavit, & dixit, Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me.*

45 *Et qui conspicit me, conspicit eum qui misit me.*

46 *Ego lux in mundum veni, ut quisquis credit in me, in tenebris non maneat.*

47 *Si quis autem audierit verba mea, & non crediderit, ego non damno ipsum. non enim veni ut damnem mundum, sed ut servem mundum.*

48 *Qui rejicit me, nec recipit verba mea, habet qui damnet ipsum: sermo quem loquutus sum, ille damnabit eum ultimo illo die.*

49 *Quia ego ex meipso non sum loquutus: sed qui misit me Pater, ipse mihi mandavit quid dicam & quid loquar.*

50 *Et scio, mandatum ejus, vitam aeternam esse. quae igitur ego loquor, prout dixit mihi Pater, ita loquor.*

V.44 & 45 docet Christus, meritó in se esse credendum: quia ipse unum sit cum Deo Patre, ac proinde verus Deus. deinde, quia qui in ipsum credit, illustretur luce cognitionis Dei & salutis æternæ, ac liberetur á tenebris ignorantiæ ac errorum de Deo & salute æterna, *V.46.* Ubi simul docet, unde fides illa oriatur: nempe ab efficacia ipsius tanquam mediatoris: quippe qui in mundum venerit lux, id est, ut per prædicationem Euangelii & virtutem Spiritus sancti illuminaret corda electorum. Postea docet, unde oriatur condemnatio incredulorum: nempe ex contemtu verbi Dei, nimirum Euangelii: quo ipso significat, eos meritó damnari: á *V.47.* usque ad finem.

SCHOLIA IN CAP. XII.

1 *Sex ante Pascha diebus.* πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα. Ad verb. Ante sex dies paschæ. Annotat Tremellius, esse phrasin Syram. Est autem verborum trajectio, pro eo quod dicendum erat, ἓξ ἡμέραις vel τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ πρὸ τοῦ πάσχα.

5 *Trecentis denariis.* τριακοσίων δηναρίων. Si denarius æstimetur quindecim nummis Argentinensibus: tum trecenti denarii facient florenos Francofurdenses (id est quindecim baciorum) triginta septem & dimidium. Vide suprà ad cap. 6. *V.7.*

7 *In diem.* εἰς τὴν ἡμέραν. Subaudi γάρ, id est, enim: quæ conjunctio exprimitur Math. 26. *V.* 12. *Funerationis meæ.* τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου. Ενταφιάζειν (ut D. Beza annotat) non est idem quod θάπτειν, sepelire: sed quod Latini dicunt Funerare, hoc est, funus ad sepulturam præparare, lotione nimirum & unctione. Usi sunt hoc verbo Græci Bibliorum interpretes Gen. 50. versu 2. ubi narratur quomodo Joseph curarit cadaver patris aromatibus condiri á medicis. Verba hæc sunt: καὶ προσέταξεν Ιωσὴφ τοῖς παισὶν αὐτοῦ, τοῖς ἐνταφιασταῖς, ἐνταφιάσαι τὸν πατέρα αὐτοῦ. καὶ ἐνεταφίασαν οἱ ἐνταφιασταὶ τὸν Ισραήλ. Significat ergo Christus, hanc sui unctionem, á Maria factam, esse sibi pro funeratione, id est eo unctionis genere quo corpus suum præparetur ad sepulturam. Etenim ex professo funeratus seu pollinctus non fuit: etsi id operam dederint amici ejus. Vide infra cap. 19. versu 39. & 40. *Servavit* τετήρηκεν. Vel Asservavit. Non quód ipsa hoc consilio usa fuerit: expectasset enim sepulturæ tempus: sed quod Deus providentia sua mentem illius ita gubernaverit, ut hoc tempore pretiosum istud unguentum in

Domi-

Dominum effunderet, ad significandum instare mortem & sepulturam ejus.

8 *Nam pauperes quidem.* τὺς πτωχὺς γὰρ. Prolepsis, qua respondet objectioni Judæ. ℣. 5.

12 *Postero die.* τῇ ἐπαύριον. Supple ἡμέρα.

13 *Termites.* τὰ βαΐα. Nomen Græcum videtur ortum παρὰ τὸ βαίνειν, à scandendo: quód termites, id est, rami palmæ arboris quo magis premuntur, eo fortiús se erigunt. *Israëlis.* τῦ Ἰσραήλ. Id est, populi Israëlitici, seu populi Dei.

14 *Nactus.* εὑρὼν. Sic Luc. 1. ℣. 30. de Maria matre Domini, εὗρες χάριν παρὰ τῷ Θεῷ.

15 *Filia Sion.* θύγατερ Σιών. Id est, Ecclesia congregari solita in templo extructo super montem Zijon.

16 *Non cognoverunt.* ὐκ ἔγνωσαν. Id est, non intellexerunt, quorsum ista fierent. *Quum glorificatus esset.* Nempe post resurrectionem & ascensionem Domini in cælum. *De eo.* ἐπ' αὐτῷ. Super eo, id est, περὶ αὐτῦ. *Et sese hæc.* καὶ ταῦτα. Pro, καὶ ὅτι ταῦτα. Nam, ὅτι repetendum est ἀπὸ κοινῦ. Videtur autem potiús vertendum, *Et hæc illi præstita fuisse.* nam verbum ἐποίησαν non videtur referendum ad discipulos: quum non præcesserit mentio, quód ipsi asinum Domino adduxerint: sed impersonaliter ad turbam quæ advenientem Christum honorificé excepit, sicut narravit Euangelista.

19 *Mundus.* ὁ κόσμος. Hyperbole: *Eum sequutus est.* ὀπίσω αὐτῦ ἀπῆλθεν. Ad verb. Post eum abiit, Hebraismus, id est, ei sese ut magistro addixit. Vide suprá ad cap. 1. ℣. 15.

20 *Græci.* Ἕλληνες. Hos Græcos fuisse proselytos, intelligi potest ex eo quod mox additur, fuisse ex iis qui ascenderant Hierosolymam ut adorarent in festo. *Ex iis qui ascendunt ut adorent.* ἐκ τῶν ἀναβαινόντων ἵνα προσκυνήσωσιν. Videtur vertendum, *Ex iis qui ascenderant ut adorarent.* ut ἀναβαινόντων positum sit pro ἀναβάντων. Secus dicendum fuisset, ἵνα προσκυνῶσι.

21 *Videre.* ἰδεῖν. Id est, salutare, alloqui, notitiam cum eo contrahere.

23 *Glorificetur.* δοξασθῇ. Nempe per Euangelii prædicationem innotescens etiam Gentibus. Hoc dicit occasione illius petitionis proselytorum. Sed mox monet, priús sibi subeundam mortem.

24 *Nisi granum, &c.* Hæc dicit ἀλληγορικῶς de se ipso morituro.

25 *Qui amat animam suam.* Nempe tantopere ut ejus retinendæ caussa me abneget. Confer Matth. 10. ℣. 37. *Qui odit animam suam.* Id est, qui paratus est eam perdere mea caussa, ita ut eam odisse videri possit. Confer Matth. 10 ℣. 39. & Luc. 14. ℣. 26.

27 *Turbata est.* τετάρακται. Nimirum cogitatione instantium cruciatuum ex sensu iræ Dei propter peccata electorum, quæ in me suscepi expianda. *Ab hac hora.* ἐκ τῆς ὥρας ταύτης. Id est, ab hoc cruciatu. Metonymia adjuncti. Sed, ἀλλά. Correctio. *Propterea.* διὰ τῦτο. Scilicet ut patiar hunc cruciatum.

29 *Quæ adstabat.* ὁ ἑστὼς. Pro, παρεστὼς.

30 *Non propter me.* Scil. solum (qualis antithesis fuit suprà cap. 5. vers. 22) hoc est, ad me consolandum. Sed ἀλλά. Id est, Sed etiam. *Propter vos.* Scil. erudiendos de me.

31 *Damnatio.* κρίσις. Synecdoche generis. *Mundi hujus.* Id est, Impiorum qui

qui sunt in hoc mundo, atque adeó qui primas in hoc mundo obtinent. Metonymia subjecti, & synecdoche generis. *Princeps mundi hujus.* Id est, diabolus. *Ejicietur foras.* Id est, abolebitur à me per mortem meam: ut loquitur Apostolus Hebr. 2. ℣. 14. Manet autem in metaphora: quasi diabolus instar principis in genere humano regnet.

32 *Si sublatus fuero è terra.* ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς. Probabilis est sententia D. Bezæ, qui existimat, Dominum in ea lingua qua tum locutus fuit, videlicet Syriaca, usum esse verbo ambiguæ significationis: quo nimirū utrumque significetur, & tolli in sublime, & tolli è medio. Etenim ex posteriore hac significatione orta fuit objectio illa Judæorum, quæ paulo-póst narratur ℣. 34. Dominus veró ad utramq; significationem respexisse videtur: quum mox testetur Euangelista, cum hoc dixisse ut significaret qua morte moriturus esset: videli. morte crucis. Significavit igitur utrumque, videlicet & se in sublime sublatum iri in cruce, & ita é medio sublatum iri. Porró verbum illud equidem esse puto id ipsum quo in sua versione usus est Syrus interpres: quod originem habet ab Hebraico verbo רום róm, quod in utraque significatione reperitur. In priore Gen. 7. ℣. 17. ubi de arca Noë dicitur, ותרם מעל הארץ Et elevata fuit é terra, item Gen. 31. ℣. 45. Et accepit Jacob lapidem, וירימה מצבה & erexit eum *in* statuam. In posteriore veró Dan. 8. ℣. 11. Et ab eo sublatum fuit juge *sacrificium.* Ibi in Hebræo est הורם huram: & significatur, juge sacrificium é medio sublatum seu ablatum esse. Etsi autem verbo illi Hebræo, ratione quidem ambiguitatis, magis respondet τὸ αἴρεσθαι quám τὸ ὑψοῦσθαι: tamen Euangelista hoc posteriore potius usus est, quo supplicium crucis magis videtur exprimi: sicut eodem verbo eandem ob caussam usus est & suprá cap. 3. ℣. 14. Porró tum Hebræo הורם huram, tum Græco αἴρεσθαι respondet Latinum Tollo, Sustuli, Sublatum: é cujus ambiguitate elegans jocus captatus est in illo disticho de Nerone:

Quis neget Æneæ magna de stirpe Neronem?
Sustulit hic matrem: sustulit ille patrem.

Nempe Nero matrem sustulit é medio, at Æneas patrem sustulit in humeros. *Omnes.* πάντας. Nempe omnes mihi datos á Patre, id est, electos, nam de impiis atque reprobis modó dixit, illorum damnationem adesse. *Trabam ad me ipsum.* ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν. Videtur Dominus respicere ad dispositionem corporis sui in cruce suspensi, nempe brachiis expansis. quasi dicat, se ideo brachia in cruce expansurum ut electos suos complectatur & ad se trahat. Significat autem se in cruce electos Patri reconciliaturum, eisque impetraturum Spiritum sanctum, cujus virtute per Euangelii prædicationem ad ipsum trahantur, ut fide ipsi adhæreant & unà cum ipso cælesti hæreditate fruantur.

33 *Qua morte.* ποίῳ θανάτῳ. Quo mortis genere: nempe morte crucis: in quam fuit sublatus & (ut Euangelista hic loquitur) ὑψωθεὶς, id est exaltatus.

34 *Ex Lege.* ἐκ τοῦ νόμου. Id est, E Scriptura. Synecdoche membri. *Christum manere.* ὅτι ὁ χριστὸς μένει. Nempe in vivis, ut Psal. 72. ℣. 17. Erit nomen ejus in æternum &c. Psal. 89. ver. 30. Et thronus ejus sicut dies cæli. *Tolli.* ὑψωθῆναι. Tolli scilicet é medio. Vide ad ℣. 32. *Filium hominis.* τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. Hinc, & ex interrogatione sequente apparet, Dominum ℣. 32. in tertia persona de se locutum fuisse, nominando se Filium hominis. Euangelista igitur ibi non verba, sed sententiam recitavit.

35 *Deprebendant.* καταλάβῃ. Comprehendant, occupent.

36 Filii

36 *Filii lucis.* υἱοὶ φωτὸς. Id est, veræ lucis (nempe felicitatis cælestis) participes. Hebraismus. *Occultavit se.* ἐκρύβη. Passiva vox significatione reciproca: ut aliquando apud Hebræos Niphal. Sic 1. Cor. 7. ℣. 15. accipitur verbum χωρίζεσθαι.

37 *Quum autem, &c.* Id est, Quanquam autem &c. *tamen* non credebāt.

38 *Sermoni.* τῇ ἀκοῇ. Ad verb. Auditui. Metonymia adjuncti, Hebræis usitata. *Brachium Domini.* ὁ βραχίων Κυρίου. Id est, potentia Domini, nempe Christi: quam scil. exeruit in abolendo eo qui mortis habet imperium, id est, diabolo. Metaphora, & metonymia subjecti. nam hominis robur in brachio potissimum se exerit.

39 *Quia iterum dixit Esaias.* Hoc est, Quia oportuit impleri quod prædictum fuerat per Esaiam.

40 *Obduravit.* πεπώρωκεν. Callo obduxit. nam πῶρος, callum significat: id est, duritiem illam cutis in vola manus aut pedis, quæ sensum illi adimit. *Sese convertant.* ἐπιστραφῶσι. Eadem hujus verbi est ratio quæ verbi ἐκρύβη, sup. ℣. 36.

41 *Quando vidit gloriam ejus.* ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ. Nempe Christi. Vide caput sextum Esaiæ, ubi describit, quomodo Dominum viderit insidentem solio, & astantes illi angelos alatos, quos vocat Seraphim, &c. Hæc est illa gloria, hoc est, gloriosa & majestatis plena species, quam hoc loco nominat Johannes.

42 *Ne synagoga moverentur.* ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται. Id est, ne excommunicarentur. Sic sup. cap. 9. ℣ 22.

43 *Gloriam hominum.* τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων. Id est, gloriam quę ab hominibus proficiscitur. Et sic mox, *Gloriam Dei,* id est, quæ á Deo proficiscitur. Hæc expositio confirmatur collatione versiculi 44. cap. 5. Significat, illos vanam seu inanem gloriam prætulisse gloriæ veræ ac solidæ.

44 *Non credit in me.* οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ. Hoc non potest intelligi simpliciter: secus enim Dominus sibi ipse contradiceret. Intelligendum est autem ex falsa opinione Judæorum, qui putabant Christum esse nudum hominem & absque Dei mandato docere: ac proinde in ipsum non esse credendum. Similis est ille locus sup. cap 7. ℣ 16. ubi ait, Mea doctrina non est mea.

46 *Ego lux in mundum veni.* ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα. Construendum sic. Ego in mundum veni lux: id est, tanquam lux. ὥσπερ φῶς. *Ut quisquis, &c.* ἵνα πᾶς. Epexegesis. Est autem hic observanda phrasis Hebræa, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων μὴ μείνῃ, ut omnis credens non maneat: pro ἵνα οὐδεὶς ὁ πιστεύων μείνῃ, ut nullus credens maneat. Sic Rom. 3. ℣. 20.

47 *Et non crediderit.* καὶ μὴ πιστεύσῃ. Id est, Et tamen non crediderit. *Non damno* οὐ κρίνω. κρίνειν pro κατακρίνειν, per synecdochen generis. sic deinceps, hoc versu & sequente.

50 *Mandatum ejus vitam æternam esse* ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ζωὴ αἰώνιός ἐστι. Id est, Doctrinam quam Pater me jussit annuntiare, causam esse vitę æternæ: quatenus nimirum illa doctrina fide recipitur. In vocabulo *Mandati* est metonymia adjuncti: in vocabulo autem *vitæ æternæ* est metonymia effecti.

OBSERVATIONES LOCORUM DOCTRINAE EX CAP. 12.

1. Ex ℣. 4. 5. & 6. Exemplo Judæ monemur, hypocritas dilectionem proximi præ se ferre, quum interim nil nisi sua ipsorum commoda quærant.

II. Ex ℣.6. Si contingat, ministrum verbi sceleratum esse: ne propterea doctrinam Euangelii quam annunciat, in dubium vocemus. Nam & Judas Iscariotes, sceleratus homo fuit: & tamen veram Euangelii doctrinam annuntiauit: quippe quem Christus aliàs inter Apostolos non tulisset.

III. Ex ℣.7. Homines sæpe spiritu Dei directore faciunt ea quæ ipsi non intelligunt: ut Maria unxit Jesum, ad significandum, corpus ejus propediem sepultum iri. Sic Cajaphas prophetavit de utilitate mortis Christi, sup. c. 11. ℣.50. Sic discipuli & populus Jesum honore Messiæ affecerunt, imponentes eum asino, & lætis vocibus eum regem Israëlis salutantes; inf. ℣.13.

IV. Ex ℣.8 Quòd Christus hic negat, discipulos eum semper habituros, & tamen alibi affirmat (nempe Matt ult. ℣ ult.) se cum ipsis fore omnibus diebus usque ad consummationem seculi; sciendum, eum sibi ipsum non contradicere; quippe quum ista dicat respectu diverso. nam negat perpetuam suam præsentiam corporalem, id est, per quam adsit corpore; affirmat autem perpetuam suam præsentiam spiritualem, id est, per quam adsit gratia & virtute sui spiritus. Sic Matth 18. ℣.20. ait, *Vbi duo vel tres congregati sunt in nomine meo, illic sum in medio eorum*; utique non corpore, sed gratia & virtute spiritus; At inf. cap. 16. ℣.28 ait: *Iterum relinquo mundum*; utique corpore; quo ascensurus erat in cœlum; non autem deitate, qua replet cœlum & terram; nec gratia Spiritus sancti, qua adest Ecclesiæ, illuminans & consolans corda electorum.

V. Ex ℣.10 11. Exemplo sacerdotum monemur, hostes veritatis cœlestis & doctorum illius eò usque odio suo indulgere, ut etiam eorum quos ipsi innocentes judicant, cædem meditentur; si videant ab illis vel minimam occasionem oriri, ut veritati quam ipsi oderunt, credatur.

VI. Ex ℣.12. Christus quum non ignoraret, se Hierosolymæ in festo paschæ occisum iri: tamen ultrò illuc se confert, ut legi Dei (sicut vocatio ipsius postulabat) satisfaceret. Quare nos quoque nullis periculis deterreri nos patiamur, quo minùs officio nostro constanter fungamur.

VII. Ex eod. vers. Quòd Christus ultrò Hierosolymam profectus est, ubi se occisum iri sciebat: argumentum est quòd mortem nostra causa subierit volens: ut per obedientiam ipsius, inobedientia nostra expiaretur. Vide Rom. 5. 19.

VIII. Ex ℣.14. & 15. Jesus Nazarenus, Mariæ virginis filius est, promissus ille Messias seu Christus: quia in eo impleta sunt ea quæ in Messia impletum iri Deus per Prophetas prædixit.

IX. Ex iisdem versib. Quòd Christus pullo asinæ vectus fuit, ut se regem nostrum declararet: argumento est, eum esse principem illam pacis, de quo Esa 9. qui scilicet morte sua pacem fecit inter Deum & nos. Nam tempore pacis reges Israëlitici, eorumq; filii, asinis vehebantur. 2. Sam. 13. ℣.29.

X. Ex ℣.19. Tantum abest ut reprobi operibus Dei ad testandum veritatem adhibitis, ab odio veritatis revocentur: ut potiùs majori odio inflammentur ad veritatis doctores & confessores è medio tollendos.

XI. Ex ℣.23. Quoties nobis mortis nostræ cogitatio ob oculos versatur: opponamus consecuturam gloriam: eaque nos consolemur, quemadmodum Christus caput nostrum fecit.

XII. Ex V.24. Tantum abest ut mortis Christi pudere nos debeat: ut potiùs debeamus lætari, quòd nobis tam fructuosa fuit: merendo scilicet nobis vitam æternam.

XIII. Ex ℣.25. & 26. Ad constantem Christi confessionem animare nos debet

debet lætissimus exitus, nempe vita æterna & honor quo à Deo afficiemur. Contrà à Christi abnegatione deterrere nos debet exitium æternum, quod illam comitabitur.

XIV. Ex ℣.27. Quoties nos invadit horror mortis, petamus consolationem á Christo: qui & ipse horrorem mortis sensit, ut esset fideles & misericors Pontifex noster, & nobis succurreret; ut docet Apostolus Heb.2.℣.17. & 18 & cap.4.℣.15.& 16.

XV. Ex ℣.30. Testimonia de Christo nostræ saluti destinata sunt: ut nimirum iis fidem habentes, æternam salutem consequamur.

XVI. Ex V.31. Christus per suam mortem ejecit Diabolum foras, id est, abolevit eum, adimens ei imperium mortis quod habebat, quoque electos miserè torquebat. Vide Heb.2.℣.14.& 15.

XVII. Ex ℣.32. Christus è terra in sublime exaltatus in cruce, extremæ ignominiæ caussa, ex ignominia illa pauló post ereptus & in cœlum exaltatus est ad dexteram Dei.

XVIII. Ex eod.℣. Christus brachiis expansis in cruce pendens, ipso gestu significavit, se per passionem ac mortem suam nos ad se trahere, summoque amore nos complecti.

XIX. Ex ℣.34.& 35. Non est quod moveamur, quum videmus reprobos testimoniis Scripturæ abuti contra manifestam veritatem: sed nos lucem verbi Dei reverenter excipiamus.

XX. Ex ℣.35. Nisi lucem verbi Dei reverenter exceperimus, credentes Euangelio, & dignè Euangelio viventes; privabit nos Deus tanto bono; unde nil nisi tenebræ errorum exitiales existent.

XXI. Ex ℣.37.38.39,40. Fides paucorum est, nempe electorum Dei. Vide 2.Thess.3.2.Tit.1.1.Act.13.48.Matth.13.11.

XXII. Ex ℣.38. In euangelio revelatur brachium Domini, id est, vis seu potentia resurrectionis Christi; Philip.3 10. quòd nimirum potenter mortē quam pro nobis gustavit, devicerit, & nobis æternam justitiam adduxerit.

XXIII. Ex ℣.40. Etsi Deus per prædicationem Euangelii corda reproborum excæcat & obdurat: non habent tamen illi quod cum Deo expostulent. Judicia enim Domini semper justa sunt, etsi sæpe sunt occulta. Vide Rom.9.℣.19.20.21 & cap.11.℣.33.

XXIV. Ex ℣.41. Christum esse verum Deum, colligitur ex verbis Euangelistæ collatis cum verbis Esaiæ c.6.℣.3. ex quibus duobus locis inter se collatis extruitur talis syllogismus:

Is quem vidit Esaias insidentem solio, stipatum satellitio Seraphim, &c. is inquam est Jehova, hoc est, æternus Deus. Esa. 6.3.
Atqui Christus est is, quem vidit Esaias insidentem solio, &c. hoc versu.
Ergo Christus est Jehovah.

XXV. Ex ℣.42 & 43. Fugiamus ambitionem, tanquam exitiosam pestem: quippe qua homines impediuntur, ne veritatem cœlestem profiteri ausint. Nos verò hanc ingenuè & constanter profiteamur, etiamsi propterea ignominia afficiamur à mundo; certò scientes, Deum nos suo tempore vicissim honoraturum, & quidem solida atque æterna gloria. Vide sup.℣.26.

XXVI. Ex vers.44.& 45. Christum esse verum Deum, etiam hinc perspicitur, quòd is unum est cum Deo Patre; ut qui in ipsum credit, necessariò etiam credat in Patrem; quique ipsum cognoscit, necessariò etiam cognoscat Patrem.

XXVII. Ex ℣.46. Quicunque vera & salutari Dei cognitione illuminari

 cupit,

cupit, is in Christum credat oportet; & hanc ipsam fidem à Christo petat; quum ipse solus sit illa lux, quæ corda hominum per prædicationem Euangelii lumine fidei donat.

XXVII. Ex V.47.48.49.& 50. Increduli meritò condemnantur; quia contemnunt verbum Dei: quod ut est æterna veritas, ita etiam vitam æternam confert omnibus iis, qui fide ipsum reverenter excipiunt.

ANALYSIS CAP. XIII.

ARGUMENTUM.

In hoc capite primùm narrat Euangelista, quomodo Christus laverit pedes discipulorum, usque ad V.18. deinde, quomodo conquestus sit de proditore, à vers. 18. ad 27. tum, quomodo Judam Iscariotem compellaverit de proditione quam moliebatur, à vers. 27. usque ad 31. preterea, quomodo discipulos commonefecerit de sui glorificatione, item de suo discessu, & quomodo eis dederit mandatum dilectionis; à vers 31. usque ad 36. Postremò, quomodo Petro confidenter promittenti constantiam in vita ejus defendenda, prædixerit lapsum, nempe abnegationem ipsius.

DE PRIMA PARTE.

ANte festum autem Paschæ, sciens Jesus venisse horam ipsius ut transiret ex hoc mundo ad Patrem: quum dilexisset suos illos qui erant in mundo, usque ad finem dilexit eos.

2 *Et cœna peracta, (quum diabolus jam immisisset in cor Judæ filii Simonis, Iscariotæ, ut proderet eum)*

3 *Sciens Jesus Patrem omnia dedisse sibi in manus, & se à Deo prodiisse, & ad Deum abire:*

4 *Surgit è cœna, & deponit pallium: acceptoq; linteo, præcinxit se.*

5 *Deinde immisit aquam in pelvim, & cœpit lavare pedes discipulorum & extergere linteo quo erat præcinctus.*

6 *Venit ergo ad Simonem Petrum: qui dixit ei, Domine, tu mihi lavas pedes?*

7 *Respondit Jesus & dixit ei, Quod ego facio, tu nescis nunc, cognosces autem postea.*

8 *Dicit ei Petrus, Non lavabis meos pedes in æternum. Respondit ei Jesus, Nisi lavero te, nihil mecum habebis commune.*

9 *Dicit ei Simon Petrus, Domine, non solum pedes meos, sed etiam manus & caput.*

10 *Dicit ei Jesus, Ei qui lotus est, non opus est nisi ut pedes lavet, sed est purus totus: & vos puri estis, sed non omnes,*

11 *Norat enim eum qui ipsum prodebat: propterea dixit, Nõ estis puri omnes.*

12 *Postquam ergo lavisset pedes eorum, & pallium suum recepisset: rursum discumbens, dixit eis, Intelligitis quid fecerim vobis?*

13 *Vos me vocatis, Præceptor ac Domine: & rectè dicitis: sum enim.*

14 *Itaque si ego lavi pedes vestros dominus & præceptor, vos quoq; debetis alii aliorum pedes lavare.*

15 *Exemplum enim præbui vobis, ut prout ego feci vobis, ita & vos faciatis.*

16 *Amen amen dico vobis, Servus non est major domino suo, neque legatus major eo qui ipsum misit.*

17 *Si haec noveritis: beati eritis, si ea feceritis.*

V.1. præfatur Euangelista de constanti amore Christi erga suos discipulos, nempe Apostolos; atque ita causam ostendit, quæ Christum ad pedes discipulorum lavandos impulit. V 2. indicat circumstantiam temporis quando Christus pedes discipulorum laverit: nempe quum Judas jam sibi proposuisset eum prodere: atque ita singularem Christi patientiam in tolerando & humaniter tractando hypocrita commendat. V.3. exponit quibus cogitationibus, se operi accinxerit, nempe cogitationibus suæ gloriæ mortem consecuturæ: atq; ita docet, quomodo injuriam proditionis ac metum mortis superarit. V.4. & parte quinti, quomodo se ad lotionem præpararit. V.5. quomodo rem gesserit. V.6. quomodo Petrus lavari recusarit. V.7. quibus verbis Christus Petro persuadere conatus sit, ut lotionem admitteret. V.8. quomodo Petrus iterum recusarit: & quid Christus ei minatus sit, ut ei persuaderet: ubi occasione recusationis Petri Christus docet, quám necessarium sit nobis, ut abluamur sanguine ipsius á sordibus peccati. V.9. quomodo Petrus persuasus, sese promtissimum ad lotionem exhibuerit. V. 10. quomodo Christus aliud mysterium hujus lotionis significaverit, nempe sanctificationem seu regenerationem per Spiritum sanctum, & hypocritam inter eos latentem notaverit: nempe Judam, sicut declarat ipse Euangelista. V.11. Deinceps narrat, quomodo Christus rationem & præcipuum consilium hujus lotionis exposuerit, nempe se discipulis suis præbuisse exemplum modestiæ, & humilitatis, & alacritatis in officiis dilectionis mutuo præstandis: ad quas virtutes eos hortatur argumento á minori; nam si ipse dominus & magister hoc servile ac humile officium præstitit discipulis: multo magis ipsi inter se officia ejusmodi præstare debent: á V.12. usque ad 18.

DE SECUNDA PARTE.

18 *Non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim: sed* oportet *ut impleatur Scriptura, Qui edit mecum panem, sustulit adversum me calcem suum.*

19 *Jam nunc dico vobis priusquam fiat: ut cum factum fuerit, credatis me* eum *esse.*

20 *Amen amen dico vobis, quando aliquem misero: quisquis* eum *recipit, me recipit: qui verò me recipit, recipit eum qui me misit.*

21 *Quum hæc dixisset Jesus, turbatus est spiritu, & testatus est dixitque, Amen amen dico vobis, unus ex vobis prodet me.*

22 *Discipuli ergo aspiciebant alii ad alios, dubitantes de quo diceret.*

23 *Erat autem quidam ex discipulis Jesu recumbens in sinu ipsius,* nimirum *is quem diligebat Jesus.*

24 *Innuit ergo huic Simon Petrus ut percontaretur quisnam esset de quo diceret.*

25 *Ille verò allapsus ad pectus Jesu, dicit ei, Domine, quis est?*

26 *Respondit Jesus, ille est cui ego intinctā offulam dedero. Et quum intinxisset offulam, dedit Judæ* filio *Simonis Iscariotæ.*

Conqueritur de perfidia proditoris, simulque consolatur & reliquos discipulos & se ipsum contra istam proditoris perfidiam: discipulos quidem, quód per ipsius gratiam constantes mansuri sint in studio pietatis: Se verò & simul etiam discipulos, quód proditio illa in scripturis prædicta sit. nam quod Davidi ut typo accidit Psal 41. V.10. id proprié in Christo implendum fuit. V. 19. causam exponit cur discipulos de proditore præmoneat. V. 20. discipulos ad constantiam in munere Apostolico [illegible]gendo hortatur, á

muneris

muneris Apostolici dignitate. V. 21. apertè monet fore ut ab uno ex ipsis prodatur. V. 22.23 24.25.& 26. quisnam ille sit, unum ex illis (nempe Johannem) signo docet: videlicet offula in manum data.

DE TERTIA PARTE.

27 *Et post sumptam offulam, tunc ingressus est in illum Satanas. Dicit igitur ei Jesus, Quod facis, fac citò.*

28 *Hoc autem nemo accumbentium intelligebat quorsum ei dixisset.*

29 *Quidam enim putabant, quia marsupium habebat Judas, Jesum ei dixisse, Eme quibus opus est nobis ad festum: aut egenis ut aliquid daret.*

30 *Ille igitur accepta offula, statim exivit. erat autem nox.*

V. 27. exponit quibus verbis Christus Judam compellaverit de proditione. qua compellatione minimè ei esse voluit sceleris author aut suasor: sed tantùm significavit, sibi de Judæ molitionibus optimè constare, ac proinde perfidiam ei hoc modo exprobravit. V. 28.& 29. quòd reliqui discipuli verba illa Domini non intellexerint. V. 30. quomodo Judas abierit ad proditionem perficiendam.

DE QVARTA PARTE.

31 *Quum ergo exivisset, dicit Jesus, Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est in eo.*

32 Quòd *si Deus glorificatus est in eo, Deus quoque glorificabit eum in seipso, & statim glorificabit eum.*

33 *Filioli, adhuc paulisper vobiscum sum. quæretis me: sed sicut dixi Judæis, Quò ego vado, vos non potestis venire; ita & vobis nunc dico.*

34 *Mandatum novum do vobis, ut alii alios diligatis*; *sicut* inquam *dilexi vos, ut vos etiam diligatis alii alios.*

35 *Ex hoc omnes cognoscent, vos esse discipulos meos, si charitatem habueritis alii in alios.*

Consolatur se Dominus consideratione gloriæ, tum illius quæ cum ipsius morte conjuncta erat, tum illius quæ ejus mortem erat consecutura. Cum morte ejus conjuncta erat gloria tum ipsiusmet, tum Patris; Ipsiusmet, quia ex ejus morte effulsit ipsius amor erga genus humanum, item ipsius obedientia erga Patrem, item ipsius justitia in delendis electorum peccatis. Patris verò gloria conjuncta erat cum ejus morte; quia inde effulgebat summa illius bonitas & misericordia erga electos, propter quos unigenitum filium in mortem dederat; deinde summa justitia in puniendis electorum peccatis morte unigeniti sui filii. Porrò mortem ejus consecutura erat gloriosa resurrectio, qua mortem devicit; item gloriosa in cælum ascensio, qua de hostibus suis Diabolo & mundo triumphavit; tum sessio ad dexteram Patris in cælis, ubi in summa gloria regnans gubernat ac defendit suam Ecclesiam, quam sanguine suo acquisivit. V. 34.& 35. mandat discipulis mutuam dilectionem; quod mandatum appellat novum; non quòd non jam olim in Lege esset traditum: sed quòd summo studio observandum sit, non secus ac si novum esset. Solent enim homines leges novas studiosiùs observare; tum paulatim inveterascente lege, de studio remittunt.

DE QUINTA PARTE.

36 *Dicit ei Simon Petrus, Domine, quò abis? Respondit ei Jesus, Quò abeo, non potes me nunc sequi; postea verò sequêris me.*

37 Dicit

37 *Dicit ei Petrus, Domine, quare non possum te sequi nunc? animam meam pro te deponam.*

38 *Respondit ei Jesus, Animam tuam pro me depones? amen amen dico tibi, non emittet vocem gallus donec ter me abnegaveris.*

V.36. Petrus significat, se individuum Domini comitem fore; sed Dominus negat eum nunc id præstare posse: sed tamen secuturum postea, nempe post ipsius in cælos ascensionem; quibus verbis martyrium Petri innuit. V.37. Petrus promittit confidenter, se paratum esse ad vitam suam pro Domino deponendam. V.38. Dominus confidentiam Petri refutat; prædicens ei lapsum, nempe abnegationem ipsius.

SCHOLIA IN CAP. XIII.

1 *Horam ipsius.* αὐτῦ ἡ ὥρα. Pro, ἑαυτῦ, id est, suam. *Quum dilexisset.* ἀγαπήσας. Hic incipit ἀπόδοσις periodi. *Suos illos.* τὰς ἰδίυς. Videlicet sibi datos à Patre, id est electos.

2 *Cœna peracta.* δείπνυ γενομένυ. Omnino pro γενομένυ videtur legendum γινομένυ: ac proinde vertendum, Quum cæna fieret, h. e. inter cænandum. Etenim mox versu 4. dicitur, Christum surrexisse ἐκ τῦ δείπνυ, é cæna: & V. 12. dicitur, eum lotione pedum peracta rursum discubuisse: item V. 26. dicitur offulam intinctam dedisse Judæ: ex quibus omnibus claré perspicitur, cænam illam tum nondum peractam fuisse. Si tamen intelligatur vocabulum Cænæ per synecdochen integri de prima illius cœnæ parte, tum rectè legitur γενομένυ. Vide Bezam ad Matth. 26. V. 20.

4 *Deponit.* τίθησι. Pro, κατατίθησι. Sic suprà cap. 10. V. 11. 17. 18. *Pallium.* τὰ ἱμάτια. Numero plurali significantur summæ seu exteriores vestes. Videtur igitur Dominus exuisse non solùm pallium, vel potiùs togam, sed etiam tunicam, id est τὸ χιτῶνα: quam tamen Euangelista infrà cap. 19. V. 23. τοῖς ἱματίοις opponit.

6 *Tu mihi lavas pedes?* Interrogatio admirantis & detrectantis tanquam rem absurdam miniméque decentem.

7 *Nescis.* ὐκ οἶδας. Id est, Non intelligis quid sibi velit quod ago. *Cognosces autem postea.* Nempe ex me docente, & mysterium hujus actionis declarante, quod facit inf. V. 12. & deinceps.

8 *In æternum.* Id est, unquam. *Nisi lavero te.* Intellige, non tam extrinsecus hac aqua, quàm intrinsecus meo sanguine.

9 *Non solum pedes, &c.* Sermo concisus, utpote festinantis. Quasi dicat: Si tanti est, me abs te lavari: promtissimé tibi offero ad lavandum non solúm pedes, sed etiam manus & caput.

10 *Qui lotus est, &c.* Allegoria, cujus hic videtur esse sensus. Qui lotus est à peccatis per fidem sanguine meo & spiritu, is non opus habet nisi ut lavet pedes seu sordes pedum, id est, quotidiana peccata quæ ex infirmitate commiserit: dolendo scil. quód illa commiserit, petendo eorum remissionem, eámque credendo: petendo etiam gubernationem Spiritus sancti, ne posthac similiter peccet: denique serió sibi à peccatis cavendo. *Et vos.* καὶ ὑμεῖς. Id est, Et vos quidem.

11 *Qui ipsum prodebat.* τὸν παραδιδόντα αὐτὸν. Id est, paulo póst proditurus erat: qui jam hoc agebat, & totus in hoc erat ut eum proderet. Sic dicebat illi, *Quod facis, fac citò*, pro, Quod facturus es, seu quod facere instituisti, infrá, V. 27.

12 *Pallium.* τὰ ἱμάτια. Vide suprá ad vers.4 *Recepisset.* ἔλαβε. Id est, iterum induisset. Syncedoche membri. *Rursum discumbens* ἀναπεσὼν πάλιν. Hic incipit apodosis periodi, vel consequens enuntiati compositi. *Intelligitis.* γινώσκετε. Id est, συνίετε. Interrogatio docturientis. quasi dicat: Si intelligitis, bene est: si non intelligitis(quod omnino puto, quodq; ex recusatione Petri apparuit)docebo vos. Similia exempla vide Psalm.15.ѱ.1. Rom. 13.ѱ.3.

13 *Vocatis* φωνεῖτε. Id est, salutatis: vel vocantes me, appellatis. *Praeceptor ac dominc.* ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ κύριος. Pro, ὦ διδάσκαλε καὶ κύριε. Sic Marc.15.ѱ.34 ὁ θεός μου, ὁ θεός μου, ex Psal.22. Quod Matth.27.ѱ.46.dicitur, θεέ μου, θεέ μου.

14 *Lavi dominus.* ἔνιψα ὁ κύριος. id est, quum sim dominus: vel, quanquam sum dominus. His verbis innuitur. τὸ ἧττον, quia minus videtur decere ut dominus & praeceptor lavet pedes servorum ac discipulorum, quam ut conservi & condiscipuli inter se lavent; quum ille sit superior, isti veró aequales. *Vos quoque.* καὶ ὑμεῖς. Pro, πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς, multo magis vos; quiscilicet non estis alterius dominus aut praeceptor, sed inter vos aequales ut condiscipuli, *Debetis a'ii aliorum pedes lavare.* Id est, alii aliis servire; & servilia quoque officia, si opus sit, hoc est si aedificatio proximi postulet, vobis mutuó praestare. Synecdoche speciei. Exemplum hujus praecepti observati vide in Paulo, 1.Cor 9 ѱ.19.

15 *Ut prout ego,* &c. Epexegesis.

16 *Servus non est,* &c. Declarat rationem τοῦ ἥττον seu minoris, in enthymemate proposito.

18 *Ego scio quos elegerim* Scilicet ad vitam aeternam. Est igitur Christus verus ac aeternus Deus. *Sed oportet ut.* ἀλλ᾽ ἵνα. Pro, ἀλλὰ δεῖ ἵνα. Ellipsis. Quanquam videtur potiús supplendum, τοῦτο γίνεται; ac proinde vertendum. *Sed hoc fit ut,* &c Nempe quód inter vos est hypocrita, qui perfidé me proditurus est. hoc enim dicit ad se consolandum contra perfidiam Judae. Porró similis ellipseos exempla vide Marc.9 ѱ 12 item c 14.& 49 *Qui edit.* ὁ τρώγων. Id est, edere solet Sic Matt.26.ѱ.23. Sententia est, Qui utitur meo convictu. *Sustulit adversum me calcem suum.* Id est, conatus est me proculcare & pedibus terere; ut calcitrones & refractarii equi calcibus solent petere. sicut erudite declarant Tremellius & Junius ad Psal. 41. unde ista sententia desumta est.

19 *Me eum esse.* ὅτι ἐγώ εἰμι. Nempe Christum, de quo Scripturae testantur.

22 *Aspiciebant alii ad alios.* ἔβλεπον εἰς ἀλλήλους. Intuebantur alii alios. *Dubitantes.* ἀπορούμενοι. Vulgata, haesitantes: quo verbo Graecum meliús videtur exprimi, quodque hic magis videtur idoneum ad notandum discipulorum anxietatem.

23 *Erat recumbens.* ἦν ἀνακείμενος. Recumbebat. *Is quem diligebat Jesus.* Periphrasis Johannis: ut intelligitur ex collatione versiculi 20.& 24.cap.ult. *Diligebat.* Scil. eximié, prae caeteris. nam omnes suos dilexit, & quidem usque ad finem sup.ѱ.1.

25 *Allapsus ad pectus Jesu.* ἐπιπεσὼν ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ Ἰησοῦ. His verbis exprimitur gestus Johannis admoventis sese propiús ad os Jesu, ut sibi ex eo in aurem indicaretur proditor. *Dicit.* λέγει. Utique submissa voce, ne caeteri exaudirent.

26 *Respondet.* ἀποκρίνεται. Utiq; etiam submissa voce, ut solus Johannes exaudiret.

exaudiret. nam si palám & cunctis audientibus, hoc responsum pronuntiasset: non habuissent discipuli caussam dubitandi, quid sibi vellet Dominus istis verbis Judæ dictis, *Quod facis, fac citó*: v. seq. *Cui ego intinctam offulã dedero.* ᾧ ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον ἐπιδώσω. Cui ego quum intinxero, offulam dedero.

27 *Quod facis*, ὃ ποιεῖς. Id est, quod facere instituis, quod animo jam moliris & machinaris, ut suprà ℣. 11.

28 *Nemo*. οὐδεὶς. Videtur tamen excipiendus Johannes: qui cognoverat rem ex Domino, ℣. 26.

35 *Ex hoc*. ἐν τούτῳ. Hebr. בזאת. ut Gen 42. ℣. 15. Alii in alios. ἐν ἀλλήλοις. Pro, εἰς ἀλλήλους.

38 *Animam tuam pro me depones?* Interrogatio vim habet negandi, simulque irridendi jactantiam Petri.

OBSERVATIONES LOCORUM
DOCTRINAE EX CAP. 13.

I. Ex ℣. 1. Qui semel sensit, se á Christo diligi (sensit autem, quisquis in Christum credit) is certó sibi persuadeat, se ab eo in æternum dilectum iri: ac proinde se extra omne periculum exitii positum esse.

II. Ex ℣. 2. Si Christus Judam á quo sciebat se proditum iri, non solúm toleravit, sed etiam humanissimè atque amantissimè tractavit: idem & nos erga hypocritas faciamus, donec Deus eorum hypocrisin patefaciat.

III. Ex ℣. 3. Contrà perfidiam & insidias hypocritarum, consolemur nos spe gloriæ cælestis, quę nobis cum Christo capite nostro cõmunis futura est.

IV. Ex ℣. 6. & 7. Mandatis Dei obedire debemus, etiam quum ratio eorum nos latet.

V. Ex ℣. 8. Quicunque vitam æternam cum Christo communem habere volunt, necesse est ut ante omnia abluantur sanguine ejus in cruce effuso, hoc est, ut per fidem consequantur remissionem peccatorum, quam Christus suo sanguine meritus est.

VI. Ex ℣. 10. Etsi fideles puri censentur á Deo, ut qui & sanguine Christi loti & spiritu ejusdem sanctificati sint, ita ut & peccata eis remissa sint, & peccatum inhabitans non ampliús in eis regnet: tamen quia ex infirmitate carnis adhuc quotidie labuntur, opus habent ut quotidie adhuc pedes lavent: nimirum peccata commissa dolendo, remissionem eorum petendo, eamque credendo: petendo etiam gubernationem Spiritus sancti, ne posthac iterum peccent, denique serió sibi á peccatis cavendo.

VII. Ex ℣. 11 Etsi hypocritæ puri & sancti censentur apud homines: tamen coram Deo impuri sunt.

VIII. Ex ℣. 13 14. 15. & 16. Quicunque Christi discipuli haberi volunt: eos modestiæ operam dare oportet, & alacritati in officiis charitatis etiam abjectissimis proximo præstandis. Vide exemplum Pauli 1. Cor. 9. ℣. 19. 20. 21. & 22.

IX. Ex ℣. 17 Non est satis scire, quid nostri sit officii: sed oportet etiam facere. Vide Matth. 7. ℣. 24.

X. Ex ℣. 18. Quód officium nobis á Deo injunctum præstare possumus: id proficiscitur á gratuita electione Dei: qui condidit nos in Christo ad bona opera, eaque præparavit ut in eis ambularemus. Ephes. 2. ℣. 10. item c. 1. ℣. 4.

XI. Ex ℣. eod. Quod hîc negat Christus, se Apostolos omnes elegisse: cum tamen suprá cap. 6. ℣. 70. affirmarit, se elegisse eos omnes; non sibi ipse con-

contradicit. nam illic loquitur de electione ad munus Apostolicum: hîc veró de electione ad vitam æternam.

XII. Ex eod ꝟ. Christum esse verum Deum, ex eo perspicitur, quód scit quinam sint electi ad vitam æternam, quodque ipse eos elegit. nam cognitio hæc propria est τῷ καρδιογνώςῃ: & electio hæc facta est ante jacta fundamenta mundi. Eph. 1. ꝟ 4.

XIII. Ex ꝟ. eod & 21. Si prodamur á falsis fratribus, & quidem ab iis de quibus optimé meriti sumus: consolemur nos exemplo Christi, cui idem á Juda evenit.

XIV. Ex ꝟ. 19 Jesum Mariæ virginis filium, esse promissum illum Messiam, ideó credimus, quia in eo impleta sunt quæ de Messia per Prophetas prædicta fuerunt.

XV. Ex ꝟ. 20 Ministri Euangelii reverenter excipiendi sunt: quia hunc honorem Deus sibiipsi haberi censet.

XVI. Ex ꝟ. 23. Unum præ alio diligere licet: dummodo dilectio fundata sit in donis Dei quibus ille quem diligimus excellit, & neminem non diligamus, in quo vel exigua Dei dona conspicimus.

XVII. Ex ꝟ. 26. & 27. Tantum abest, ut benevolentiæ signis ab inquo odio revocentur hypocritæ, ut potiús magis exacerbentur, & diaboli instinctui plus loci dent.

XVIII. Ex ꝟ. 29. Etiamsi non abundemus: tamen decet ut egenis aliquid vel ex parvis nostris facultatibus erogemus.

XIX. Ex ꝟ. 31. 32. & 33. Quum animadvertimus, impios conspirare in nostram necem: debemus nos consolari consideratione glorificationis necem consecuturæ. Nam si occidimur cum Christo: certum est quód cum eodem regnaturi simus. 2. Tim. 2. ꝟ. 11. & 12.

XX. Ex ꝟ. 34 & 35. Si pro Christianis, id est Christi discipulis, haberi volumus: oportet ut nos mutuó quam ardentissimé diligamus, videlicet non verbo solúm neque lingua, sed opere & veritate 1. Johan. 3. ꝟ. 18.

XXI. Ex ꝟ. 36. Deus mirabiliter regit electos suos, ut quem nunc infirmum esse sinit, eum suo tempore ita confirmet, ut vel sanguine suo veritatem cælestem obsignare non dubitet.

XXII. Ex ꝟ. 37. & 38. Cavenda est confidentia carnalis & præsumtio de nostris viribus: nisi gravissimé labi velimus.

ANALYSIS CAP. XIV.

ARGUMENTUM.

Deinceps per tria capita, videlicet, decimumquartum, decimumquintum & decimumsextum, Euangelista exponit sermonem Domini ad discipulos extremum: quem scilicet ad eos habuit in ultima cœna, & partim post cœnam. In quo sermone Dominus discipulos consolatur contra scandalum suæ mortis, & contra suum ab eis discessum: item hortatur eos ad constantiam in fide erga ipsum, & dilectione mutua; denique consolatur eos contra odium & persecutionem mundi.

1

NE turbator cor vestrum. Creditis in Deum? etiam in me credite.

2 *In domo Patris mei habitationes multæ sunt: alioquin dixissem vobis.*

3 *Prosi-*

3 *Proficiscor paraturus vobis locum: & quum profectus fuero, & paravero vobis locum, rursum veniam, & assumam vos ad meipsum: ut ubi ego ero, & vos sitis.*
4 *Et quò ego abeam scitis, & viam scitis.*
5 *Dicit ei Thomas, Domine, nescimus quò abeas: quomodo igitur possumus viam scire?*
6 *Dicit ei Jesus, Ego sum via illa, & illa veritas, & vita illa: nemo venit ad Patrem nisi per me.*
7 *Si nossetis me, Patrem etiam meum nossetis: & jam nunc nostis eum, & vidistis eum.*
8 *Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.*
9 *Dicit ei Jesus, Tantum temporis vobiscum sum, & non nosti me? Philippe, qui vidit me, vidit Patrem: quomodo igitur tu dicis, Ostende nobis Patrem?*
10 *Non credis, me in Patre & Patrem in me esse? Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor: sed Pater qui in me manet, ipse facit opera illa.*
11 *Credite mihi, me in Patre, & Patrem in me* esse: *sin minus, propter ipsa opera credite mihi.*
12 *Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & majora istis faciet. Nam ego ad Patrem meum proficiscor.*
13 *Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam: ut glorificetur Pater in Filio.*
14 *Si quid petieritis in nomine meo, ego faciam.*
15 *Si diligitis me, mandata mea servate.*
16 *Ego vero rogabo Patrem, & alium advocatum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum:*
17 Nempe *Spiritum illum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non conspicit eum, nec novit eum: vos autem nostis eum, quia apud vos manet, & in vobis erit.*
18 *Non relinquam vos orbos: redeo ad vos.*
19 *Adhuc paululum, & mundus me non amplius conspiciet. vos autem conspicietis me: quia ego vivo, vos etiam vivetis.*
20 *In illo die vos cognoscetis, me esse in Patre meo, & vos in me, & me in vobis.*
21 *Qui tenet præcepta mea, & servat ea, ille est qui diligit me: qui autē diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligā eum, & conspicuū ei exhibebo meipsum.*
22 *Dicit ei Judas, non ille Iscariotes, Domine, quid est cur te sis nobis conspicuum exhibiturus, & non mundo?*
23 *Respondit Jesus & dixit ei, Si quis diligit me, sermonem meum servabit: & Pater meus diligit eum, & ad eum veniemus, & apud eum manebimus.*
24 *Qui non diligit me, sermones meos non servat: & sermo quem auditis, non est meus, sed ejus qui misit me,* nempe *Patris.*
25 *Hæc loquutus sum vobis, apud vos manens.*
26 *Advocatus autē ille,* id est *Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & in memoriā revocabit vobis omnia quę dixi vobis.*
27 *Pacem relinquo vobis, pacem illam meam do vobis: non prout mundus dat, ego do vobis.* Ne *turbator cor vestrum, neque formidato.*
28 *Audivistis me dixisse vobis, Abeo, & redeo ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique quòd dixerim, Proficiscor ad Patrē. nam Pater meus major me est.*
29 *Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut quum factum fuerit, credatis.*
30 *Non loquor amplius multa vobiscum: venit enim princeps mundi hujus, quanquam in me non habet quicquam.*

31 *Sed ut cognoscat mundus, me diligere Patrem: & prout mandavit mihi Pater, ita facere: surgite, abeamus hinc.*

Ver.1. consolatur eos contra scandalum suæ mortis: quia etsi in cruce secundùm corpus moriatur, tamen sit verus cum Patre Deus, in quo fiducia certæ salutis collocanda sit.

V.2.& 3 consolatur eos contra suum ab eis discessum, ab illius discessus caussa finali: quia ab eis discedat, non ut in æternum separatus ab eis suo corpore maneat: sed ut eis locum in cælo paret, & eos suo tempore, nimirum in die ultimo quum rediturus est ad judicium, ad se assumat: ut cælesti illa gloria & felicitate unâ cum ipso fruantur.

V.4. per prolepsin eis in memoriam revocat doctrinam Euangelii ante id tempus diu multumque eis á se propositam: nimirum de vita æterna & via quæ ad illam ducit: innuens, se per mortem suam iturum in vitam æternam, idque ipsorum caussâ.

V.5. Thomas sermonem Domini interpellans, contradicit ei: negans se & condiscipulos scire quó abeat: ac proinde de via quoque constare sibi non posse. In qua Thomæ contradictione, magna ejus ruditas & doctrinę Christi oblivio conspicitur. Christus enim de via vitæ æternæ sæpe multumque eos docuerat.

Ver.6. Dominus Thomam erudit: docens, se, & quidem se solum, esse viam illam, per quam venitur in cælum, nempe ingrediendo hanc viam pedibus fidei: item, se esse veritatem, hoc est, promissum illum Messiam, in quo completa sint & complenda sint quæcunque de Messia prædicta & præfigurata fuerunt: denique se esse vitam, id est, vitæ ætenæ authorem ac datorem: ut qui eam mériturus sit electis sua morte, & eandem in cordibus eorum inchoet efficacia sui spiritus, donec eos plené regeneret in resurrectione mortuorum.

Ver.7. exponit, quónam iturus sit, nempe ad Patrem: & quomodo ille cognoscatur, docet, nempe in ipso tanquam mediatore.

V.8. Interpellat Philippus: & petit, sibi & condiscipulis ostendi Patrem, id est Deum: qua petitione significat, se non credere verbis Christi, quum dixit, eos vidisse Patrem.

V.9. Christus Philippum objurgat propter ruditatem. Deinde eum erudit, quomodo Deus veré cognoscatur, nempe quando ejus majestas cognoscitur in Filio incarnato, in quo tanquam effigie clarissimé refulget: quippe in Christo habitabat & in æternum habitat omnis plenitudo deitatis corporaliter, hoc est, in corpore ejus tanquam templo personaliter assumto. Porró ruditatem Philippi ostendit Christus hoc syllogismo:

Qui vidit me, vidit & Patrem.
Atqui tu Philippe vidisti me.
Ergo vidisti & Patrem: Et per consequens imperité & inepté facis quum petis tibi ostendi Patrem.

Assumtio intelligitur ex verbis Philippi, ubi dixit, *Ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.* quasi dicat: Nos vidimus quidem, id est cognovimus te: sed ad cognitionem Dei nobis adhuc deest ut videamus Patrem: quem ubi viderimus, acquiescemus.

V.10. confirmat Dominus propositionem sui syllogismi ex ineffabili illa inhabitatione Patris in ipso, & vicissim sui in Patre: unde fit ut qui Christum cognoscit, is non possit non simul cognoscere Patrem qui in ipso habitat. Hanc autē inhabitationem Patris in se probat ex effectis, videlicet ex

doctrina sua & miraculis. Christus enim doctrinam arcanam de Deo & hominum salute exposuit, idque non more prophetarum tanquam acceptam ex revelatione, sed tanquam depromtam é suo ipsius pectore, imó é pectore ipsius Patris: in cujus sinu erat. sup.cap.1.𝔙.18. Et hanc doctrinam proposuit cum divina authoritate & gratia: ut videre est Matth.7.𝔙.28.sup.7.vers.46. Luc.4.𝔙.22. Item miracula ad doctrinam suam confirmandam edidit propria authoritate& virtute: non autem ut Prophetæ & Apostoli, invocato Deo: nisi quum specimen humiliationis sui exhibere simul voluit, ut sup.11. 𝔙.41.& 42.in excitatione Lazari.

V.11. conclusionem probationis infert per exhortationem ad discipulos: ubi est collatio imparium: qua conferuntur ipsius facta cum ipsius persona: & significatur, sermonem ejus fidem mereri per se, quia scilicet proferatur á tali persona: ac proinde multo magis fidem mereri, quód divinis miraculis eum sæpe confirmarit.

V.12. Occasione mentionis operum suorum, redit ad consolationem discipulorum: quibus hîc promittit, se postquam in cælum ascenderit, per manus eorum facturum majora opera, quám ipsemet corpore pręsens fecit. Quibus verbis intelligit non solúm miracula quæ post suum in cælos ascensum per Apostolos edidit, tum Hierosolymis tum apud exteras gentes, ut videre est in Actis Apostolorum: sed imprimis conversionem gentium per Euangelii prædicationem. hoc enim maximum ac divinissimum opus est Christi, sedentis ad dexteram Patris, & inde mittentis suum spiritum in corda electorum, eaque per prædicationem Euangelii illuminantis & ad Deum convertentis, atque ita maximum hominum numerum in toto terrarum orbe absque ullis armis sibi subjugantis. Simile est illud dictum Christi de ministris Euangelii post ipsius in cælum ascensionem, quos cum Johanne Baptista comparans ait: Non surrexisse quidem inter natos é mulieribus majorem prophetam seu doctorem Johanne baptista: veruntamen qui in regno cælorum, id est, tempore prædicationis Euangelii minimus futurus sit, eum fore illo majorem. Nisi quód istud de claritate doctrinæ dictum est: hîc autem de efficacia spiritus loquitur.

V.13.& 14 declarat, quomodo opera illa majora per Apostolos facturus sit,& in quem finem: Nempe interveniente eorum invocatione, qua Patrem invocaturi sint in nomine ipsius. Finem autem esse gloriam Patris.

V.15. per prolepsin monet, quomodo debeant suam erga ipsum dilectionem testatam facere. Nam quia eum diligebant: optabant ut perpetuó secum maneret. Dominus igitur monet, ut dilectionem suam erga ipsum testatam faciant observando ipsius præcepta.

V.16.& 17. aliam consolationem annectit, ad mitigandum dolorem, quem ex corporali ipsius absentia percepturi erant. promittit enim, se impetraturum eis á Patre Spiritum S. qui perpetuó cum eis manens, eos consoletur in omnibus ærumnis, & eos edoceat cælestem illam veritatem, cujus cognitio ad vitam æternam necessaria est: simulque hoc Dei donum commendat á raritate, per antithesin mundi, id est, impiorum ac reproborum: quibus donum hoc nequaquam commune sit cum electis. Ubi etiam caussam proximam exponit, cur reprobis non detur Spiritus sanctus: nimirum quia eum non curant, sed contemnunt, freti scilicet propria ratione.

V.18. promissionem hanc repetit: simulque monet, quænam sit piorum conditio absque consolatione spiritus. nempe esse velut orphanos qui & consilio & opibus destituantur in hoc mundo omniumque prædæ & injuriis

expositi

expositi sint. Promittit igitur, se per Spiritum suum ad eos rediturum, atque ita consilium suggesturum & opem laturum contra mundi injurias.

V. 19. addit alias duas consolationes: unam, quód et si paulo póst sit moriturus & in sepulchro recondendus, brevi tamen rursum ipsum conspecturi sint: quippequi tertio die erat resurrecturus, seseq; discipulis per dies quadraginta ostensurus, deque regno Dei cum eis collocuturus, Act. 1. versu 3. Hoc beneficium illustrat antithesi, qua discipulis opponit mundum, i.e. homines impios: qui eum non amplius in hoc mundo sint conspecturi. Altera consolatio ex priore manat, tanquam ex caussa. Quia enim resurrecturus erat Christus in vitam æternam, promittit discipulis, ipsos quoque victuros, atque ita sensuros fructum resurrectionis ipsius. Loquitur autem de vita spirituali, qua vivit cor fidele virtute Spiritus sancti, testificantis, resurrectione Christi mortem æternam superatam esse, & vitam æternam adductam omnibus Christi membris, id est omnibus fidelibus.

V. 20. addit aliam consolationem: nempe quód post suum in cælos ascensum veré cognituri sint res duas maximas, quas nunc nondum satis intelligant: videlicet unionem Christi cum Patre, & unionem fidelium adeoqué & ipsorum cum Christo: nempe Christum esse in Patre, & vicissim Patrem in Christo τῇ οὐσίᾳ, essentia: ita scilicet ut sint unus Deus: fideles veró esse in Christo, & vicissim Christum in fidelibus per gratiam Spiritus sancti: qui eos Christo per fidem inserit tanquam membra capiti, tanquam palmites viti: ita ut fideles ex Christo succum vitæ æternæ perpetuó hauriant.

V. 21. addit aliam consolationem, á promissione triplici: promittit enim eis primum dilectionem Patris, deinde suam, postremó manifestationem sui. Quæ quidem omnia non de initio, sed de augmento intelligenda sunt: & duo priora non de ipsa dilectione in se, sed de ipsius sensu in nobis. Antequam autem hanc consolationem proponat: monet, quales eos esse oporteat, si promissionum illarum velint fieri participes, nempe oportere eos præditos esse sincero ipsius amore. Itaq; inter sincerum ac simulatum ipsius amorem discernit hac nota, quód veri amatores ipsius observent præcepta ejus, h. e. ex animo ac vero conatu studeant pietati: hypocritæ veró non item. V. 22. interpellat Judas Jacobi frater, ac quærit, cur Dominus se solis discipulis patefacturus sit, non autem toti mundo. Quod videtur quærere ex falsa opinione de regno Christi, quasi illud terrenum ac mundanum futurum esset.

V. 23. Christus quæstione illa neglecta ac præterita, pergit in instituta doctrina, & repetit promissionem illam pertinentem ad sinceros sui cultores. V. 24. doctrinam hanc illustrat á contrario: simulque caussam exponit, cur doctrina sua meritó fide amplectenda sit: quia nimirum sit doctrina cælestis, quam á Deo Patre acceptam in mundum attulerit.

V. 25. & 26. aliam consolationem addit, quæ sumta est à futura in eis operatione Spiritus sancti, qui doctrinam suam quam hoc tempore nondum satis intelligant, sit eis pleniús declaraturus: & si quid obliti fuerint, in memoriam revocaturus ad ipsos consolandum.

V. 27. consolatur eos á communicatione suæ pacis, h. e. veræ felicitatis, quæ consistit in sensu gratiæ Dei, & aliâs pax conscientiæ vocatur. De qua pace inf. c. 16. v. 33. ait. *Hæc loquutus sum vobis ut in me pacem habeatis: in mundo afflictionem habebitis.* Hanc autem pacis cōmunicationē discernit ab optatione pacis quæ usitata est in mundo seu inter homines: ubi alii aliis pacem, id est, felicitatem optant, benevolentiæ testandæ caussa, idq; interdum

non

non ſeriò: nemo tamen felicitatem alteri largiri poteſt. Poſtea concluſionem præcedentium conſolationum annectit,quam initio hujus ſermonis propoſuerat, ✠.1.

V.28.concluſionem factam amplificat,nempe ob diſceſſum ſuum diſcipulis non ſolùm non eſſe dolendum, ſed etiam gaudendum, quia hic diſceſſus pertineat ad ipſius gloriam & beatitatem. Patrem enim ad quem proficiſcatur,majorem eſſe ſe,hoc eſt, beatiorem ac glorioſiorem,nimirum quatenus ipſe,tanquam ſervus patris,in hoc mundo ſit contemtus & pauper: á quo ſcil. contemtu liberandus ſit per hunc diſceſſum ad patrem, hoc eſt,aſcenſionem in cœlum & ſeſſionem ad dextram Patris: & particeps futurus illius beatitatis & gloriæ Patris.Vide inf.17.✠.5.

V. 29. cauſſam finalem indicat, propter quam diſcipulos præmoneat de ſuo ab eis diſceſſu corporali, & ad eos reditu per Spiritum ſanctum: ut ſcil. credant ipſius doctrinæ,ac proinde in ipſum credant tanquam ſervatorem.

V.30.cauſſam corrumpentem exponit longioris ſermonis, nempe inſtantem mortem: quam circumloquitur á cauſa efficiente, nempe Diabolo, quem vocat principem hujus mundi,quia permiſſu Dei tyrannidem exercet in impios,eoſque pro ſua libidine agitat: Simul autem intelligit Diaboli organa,nempe Judam proditorem,Sacerdotes,Phariſæos, Pilatum & milites, qui ipſum occiderunt.Præterea docet,ſe moriturum innocentem: quia Diabolus nihil in eum habeat juris aut poteſtatis: quippe quum ſit purus à peccato,atque etiam Diabolo potentior,nempe Deus. V.31. exponit cauſſam finalem,cur moriturus ſit,quantumvis innocens ac potentior Diabolo,nempe ut glorificetur Pater ex ſua obedientia: quum Pater decreverit ut moreretur,eique hoc mandaverit,propter ſalutem electorum. Ad extremum hortatur eos ut ſurgant & ſecum in hortum abeant. Quanquam videtur non ſtatim exiviſſe: ſed ſermonem qui ſequitur duobus ſequentibus capitibus, atque etiam precationem quæ habetur cap. 17. habuiſſe in eodem loco ubi cœnarat. Hoc intelligitur ex principio capitis 18 ubi ait Euangeliſta: Jeſum poſtquam iſta omnia loquutus eſſet, egreſſum eſſe cum diſcipulis trans torrentem Kedron,ubi erat hortus.

SCHOLIA IN CAP. XIIII.

1 *Ne turbator.* μὴ ταρασσέσθω. Id eſt,ne committitote ut turbetur. *Creditis &c.* πιστεύετε.Hæc verba ſic ſunt diſtinguenda. πιστεύετε εἰς θεόν; καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε.id eſt, Creditis in Deum? Etiam in me credite,hoc eſt, Si creditis in Deum, etiam in me credite. Tales interrogationes & ſubjectæ reſponſiones extant 1 Cor 7.✠.18.21 & 27.

2 *In domo patris mei.* Id eſt,in cælo ſede beatorum. *Alioqui.* εἰ δὲ μή.Niſi ita eſſet. *Dixiſſem vobis.* εἶπον ἂν ὑμῖν.Id eſt,indicaſſem id vobis: ne ſcilicet lactarem vos inani ſpe.

3 *Proficiſcor.* πορεύομαι. Hæc verba omnino á præcedentibus diſtinguenda ſunt: ut hîc incipiat nova periodus. Neq; enim certé illis ſubjiciuntur per mimeſin ſeu proſopopœiam.

6 *Via illa.* ἡ ὁδὸς. Scil.quæ ducit in cælum. *Illa veritas.* ἡ ἀλήθεια.Verus ille Sacerdos & rex,per Moſaicos illos præfiguratus. Sic ſuprá cap.1. ✠.17. *Vita illa.* ἡ ζωή.Veræ illius vitæ,nempe æternæ,author. Sic ſup.cap.11.✠.25.

10 *Opera illa.* τὰ ἔργα.Nempe eximia illa & mira opera,quæ ego facio.

12 *Majora*

12 *Majora istis.* μείζονα τούτων Videtur intelligere conversionem populorum per prædicationem Euangelii: ut quód Petrus una concione tria millia ad fidem Christi adduxit, Act.2 V.41. *Nam ego ad Patrem meum proficiscor.* Id est Nam ego ascendam in cælum, & inde mittam in vos Spiritum sanctum, cujus virtute instructi prædicabitis Euangelium in toto mundo. Synecdoche membri.

16 *Rogabo.* ἐρωτήσω Propriè τὸ ἐρωτᾶν significat interrogare: sed hic orare. *Advocatum.* παράκλητον. Sic etiam Christus vocatur παράκλητος, 1.Joh.2.v.1. Consolator autem, est ac si dicas παρακλήτης vel παρακλήτωρ. *Alium.* ἄλλον Scil. pro me, seu meo loco. Ergo se quoque profitetur discipulorum παράκλητον, id est advocatum seu patronum apud Patrem. *In æternū.* εἰς τὸν αἰῶνα. Id est, semper: non autem ad tempus tantùm, ut ego ad tempus vobiscum fui, nunc autem à vobis discedam.

19 *Mundus.* ὁ κόσμος. Id est, impii: ut intelligitur ex antithesi. Metonymia subjecti, & synecdoche generis: quia impiorum in mundo maximus numerus est. *Vos etiam.* καὶ ὑμεῖς. Conjunctio *Etiam* est nota paris. Par enim est vita capitis & membrorum.

22 *Non ille Iscariotes.* οὐχ ὁ Ἰσκαριώτης. Quasi dicat: Sed alter ille, Jacobi frater. ἀνταπόδοτον.

23 *Manebimus.* μονὴν ποιήσομεν. Mansionem, id est, habitationem, faciemus. id est, in eo inhabitabimus tanquam in templo: sicut passim Paulus fideles nominat templa Spiritus sancti.

24 *Et sermo.* καὶ ὁ λόγος. Pro, *Quanquam sermo.* Est enim correctio. *Non est meus.* Id est, non est á me excogitatus, tanquam nudo homine, qui destituatur vocatione Dei. Sic sup cap.6.V.38 & cap.7.V.16.

25 *Apud vos manens.* παρ' ὑμῖν μένων. Id est, quum adhuc apud vos degerem & vobiscum versarer. nam perinde loquitur ac si jam non versaretur cum eis, có quód pauló post discessurus erat.

26 *Ille vos docebit* ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει. Præcessit, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Constructio igitur refertur ad sensum: & pronomine masculino notatur manifestè persona. Similis syntaxis reperitur 1.Cor.12.V 2. ἔθνη ἀπαγόμενοι *Omnia.* πάντα Intellige omnia ad salutem necessaria: Synecdoche generis.

28 *Nam Pater.* ὅτι ὁ πατήρ Rationem adfert enuntiati connexi præcedentis, *Si diligeretis me, &c. Major.* μείζων. Id est, beatior. Sic infrá cap.15.V. 20. *Me.* μου. Nempe qualis nunc sum, donec mortuus fuero. Significat, se ubi profectus fuerit ad Patrem, participem fore cælestis illius beatitatis qua Pater fruitur: quo nomine discipuli meritó gaudere debeant, non autem ipsi hanc beatitatem invidere: si modó eum diligant.

29 *Credatis.* πιστεύσητε. Nempe in me. Id est, in fide crescatis & confirmemini. Sic sup. cap.2.V.11.

30 *Princeps mundi hujus.* Id est, diabolus. *Quanquam.* καὶ. Pro, καίπερ. *In me non habet quicquam.* Id est, nihil habet juris in me.

31 *Sed ut cognoscat, &c.* Bifariam hæc verba possunt construi & exponi. Vel sic: *Sed surgite abeamus hinc* (Scil. obviam iis qui me capturi sunt) *ut cognoscat mundus, &c.* Vel post ἀλλὰ aliquid supplendum, ad hunc modum: *Sed venit ille* (nempe princeps mundi venit, ut me ad mortem rapiat, v. præcedēte) *ut cognoscat mundus, me diligere Patrem, & prout mandavit mihi Pater, ita facere Surgite, &c.* Possunt etiá suppleri verba generalia, γίνεται τοῦτο vel ταῦτα: fit hoc, vel fiunt hæc Cujus ellipsis exempla plura vide sup. ca.13. V.18. *Et ita facere.* καὶ οὕτω ποιῶ. repetendū ὅτι, ἀπὸ κοινοῦ. quasi dicat, καὶ ὅτι καθὼς, &c.

OBSERVATIONES LOCORUM
DOCTRINAE EX CAP. 14.

I. Christum esse Deum, multis argumentis probatur ex hoc capite. Primum: quia in eum credendum est, ℣.1. Secundum: quia ascendit in cœlum propria virtute, ℣.2. Tertium: quia assumet credentes ad se in cœlum, ℣.3. Quartum: quia est via, veritas, & vita, ℣.6. hoc est, quia est mediator inter Deum & nos, promissus ille Messias, vitæ æternæ author in credentib. Quintum: quia tam arctè unitus est cum Patre, ut qui ipsum novit, necessariò nôrit & Patrem: quum Pater sit in ipso, & ipse in Patre, per essentiam: ℣.7 9.10.11. & 20. Sextum: quia doctrinam arcanam de Deo & salute hominum protulit è sinu Patris, idque cum divina authoritate & gratia, ℣.10. Septimum: quia miracula edidit virtute propria, eod. ℣. Octavum: quia ei loquenti credendum est per se, nempe propter ipsius authoritatem, ℣.11. Nonum: quia exaudit preces invocantium, corpore longissimè ab illis distans, ℣.13. Decimum: quia facit unà cum Patre quæ credentes petunt, nempe quæ petunt secundum voluntatem Dei, eod. ℣. & sequente. Undecimum: quia mandata Dei sunt ipsius mandata, ℣.15. & 21. Duodecimum: quia unà cum Patre mittit Spiritum sanctum in corda credentium ad eos consolandum, ℣.16.17. & 18. Decimumtertium: quia propria virtute resurrexit ex morte, ℣.19. Decimumquartum: quia vitæ suæ participes facit credentes, eod. ℣. Decimumquintum: quia se per Spiritum sanctum patefacit electis, ℣.21. Decimumsextum: quia unà cum Patre venit ad electos, & apud eos manet, nimirum habitans in cordibus eorum per fidem, ℣.23. Ephes. 3. ℣.17. Decimumseptimum: quia credentibus dat pacem conscientiæ, vers. 27. Decimumoctavum: quia prædixit discipulis quæ sibi & illis eventura erant: prædixit autem non tanquam ex revelatione, ut prophetæ: sed tanquam omniscius, ℣.29.

II. Ex ℣.2. & 3. Cœlum in quod Christus ascendit, est locus destinatus Christo & hominibus in Christũ credentibus, ut ibi beaté in æternum vivant. Hic locus vocatur domus Patris: quia Pater illic se plenè fruendum dat filiis suis, nempe hominibus quos in filio suo unigenito in filios adoptavit. A Paulo vocatur tertium cœlum, 2. Cor. 12.2. respectu scilicet aëris quod est primum cœlum, nobis proximum; in quo quia volant aves, nominantur inde volatilia cœli: & respectu orbium, in quibus hærent sol, luna & cæteræ stellæ, quod vulgò cœlum & à nonnullis firmamentum dicitur. Ac de his cœlis intelligendum est quod dicit Apostolus Ephes. 4. 10. Christum ascendisse supra omnes cœlos, nempe hos aspectabiles. Vocatur etiam ab eodem Paulo hoc tertium cœlum paradisus, 2. Cor. 12 4. propterea quòd ut primi nostri parentes, quamdiu in paradiso, id est horto illo amœnissimo in quo collocati erant, mandato Dei obedientes permanserunt, beatè vixerunt: Ita in hoc cœlo perfectissima beatitudine fruentur omnes electi. Quæ quum ita sint: falsum est dogma eorum qui dicunt, cœlum ubique esse.

III. Ex ℣.6. Unicus Christus est via ad vitam æternam, & promissus ille Messias, in quo figuræ Mosaicæ impletæ sunt. 2. Cor. 1. 20.

IV. Ex ℣.7 & 9. Qui Christum novit, Deum novit: Qui Christum ignorat, Deum ignorat. Sic sup. 5.23.

V. Ex vers. 10. Dei majestas in Christi tum doctrina tum factis se planè conspicuam præbet.

VI. Ex ℣.13. Orandus est Pater in nomine Christi: & confidendum eum exauditurum.

VII. Ex ℣ 15.21.23.& 24. Dilectionem nostram erga Christum testatam facere debemus serio studio pietatis: quo qui destituitur, hypocrita est, & falsò gloriatur, se Christum diligere.

VIII. Ex ℣.16 17.& 18. Christus quamvis corpore suo à nobis absit: tamen per gratiam Spiritus sancti omnibus piis præsentissimus est, in omnibus ærumnis eos consolans.

IX. Ex ℣. 19 & 20. Vita nostra æterna ex vita æterna Christi fluit: cùm ipse sit caput, nos membra: ipse vitis, nos palmites.

X. Ex ℣.21.& 23. Diligi nos à Christo & à Patre inde scimus, quòd Christus se nobis indies magis patefacit: quodque una cum Patre per spiritum suum in nobis habitat.

XI. Ex ℣.2 . Spiritus sanctus non inspirat hominibus doctrinã novam: sed doctrinam Christi mentibus electorum declarat, & per eam illos consolatur.

XII. Ex ℣.27. Pax conscientiæ & solida felicitas à Christo nobis communicatur.

XIII. Ex ℣.28. Tantum abest, ut discessum Christi à nobis secundum carnem, ægrè ferre debeamus, ut è contrario de eo nos gaudere oporteat: quum per eum glorificatus sit: ex ipsius autem tanquam capitis glorificatione pendeat omnis nostra, tanquam membrorum, benedictio.

XIV. Ex ℣.30 & 31. Christus non invitus, sed volens; non Diabolo obnoxius, sed patris decreto obediens, mortem subiit: ut illa innocentis sui obedientia nostram culpam atque inobedientiam expiaret.

ANALYSIS CAP. XV.

ARGUMENTUM.

In hoc capite Christus sermonem superiore capite institutum continuat, ac tria potissimùm agit. Primùm hortatur discipulos ad constantiam in fide; docens, cos per fidem sibi tanquam palmites viti, esse insitos: usque ad ℣.8. Deinde hortatur eos ad studium pietatis, ac inprimis ad mutuam dilectionem: à ℣.8 usque ad 18. Tum consolatur eos contra odium ac persecutionem mundi: à ℣.18. usque ad finem.

DE PRIMA PARTE.

EGo sum vitis illa vera, & Pater meus est agricola ille.

2 *Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollit: & omnem qui fert fructum, purgat, ut plus fructus adferat.*

3 *Jam vos puri estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.*

4 *Manete in me: & ego in vobis* manebo. *sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso,* id est *nisi manserit in vite: ita nec vos, nisi in me manseritis.*

5 *Ego sum vitis, vos palmites: is qui manet in me, & in quo ego* maneo, *hic fert fructum multum. nam seorsim à me nihil potestis facere.*

6 *Ni si quis in me manserit, abjectus extra* vineam, *statim ut palmes arescit: deinde coguntur isti* palmites, *& in ignem abjiciuntur, & ardent.*

7 *Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint; quicquid volueritis petite, & fiet vobis .*

V.1. docet, discipulos & omnes omnino credentes arctissimè secum conjunctos esse, videlicet tanquam palmites cum vite. Simul etiam docet, illos sibi insitos esse á Patre, nimirum per Spiritum sanctum, & prædicationem Euangelii: qua scilicet effectum sit, ut per fidem secum coaluerint. V. 2. ex hac doctrina cohortationem deducit, qua discipulos hortatur ad ferendum fructum, id est ad studium bonorum operum, quæ Deo instar suavissimi fructus (quales hominibus uvæ sunt) grata sint. Et huc hortatur ab effectis per antithesin. Exponit enim primùm effectum perniciosum, eventurum iis qui fructum non tulerint, nempe hypocritis: quibus minatur fore, ut é vite exscindantur, id est à Deo abjiciantur in æternum exitium. Ubi notandum, hypocritas nominari palmites Christo insitos, non quòd revera ei insiti sint: quippe quum careant fide, qua sola cum Christo tanquam vite coalescere licet: sed quòd propter fidei professionem insiti esse videantur. Contrá vere-credentibus & fructum bonorum operum ferentibus promittit, fore ut à Patre magis subinde purgentur, atque ita copiosiorem fructum ferant, Deoque indies magis placeant. Ubi notandum, purgationem hanc nihil aliud esse quàm renovationis incrementum quotidianum, qua Deus per Spiritum sanctum & prædicationem Euangelii atque etiam (quum lascivia carnis id postulat) per crucem & virgas suas quotidie magis renovat corda credentium ad serium studium pietatis.

V.3. doctrinam hanc generaliter propositam accommodat ad discipulos: eosque affirmat puros jam esse: non quòd omni prorsus vitio carerent: sed quòd renovari jam cœpissent. Simul etiam instrumentalem caussam indicat, per quam à Patre purgati ac renovati sint, videlicet sermonem suum, id est, doctrinam Euangelii jam sæpe multumq, eis propositam. Etenim fides qua Christo inserimur & ex qua fluit pietatis studium, ex auditu Euangelii proficiscitur: ut docet Paulus Rom. 10.

V.4. hortatur eos ad constantiam in fide, inquiens: *Manete in me.* scilicet per fidem. Argumenta cohortationis affert duo: primum ab effecto utili: promittit enim, se quoq; mansurum in eis, nempe per Spiritum suum. Quod non ita est intelligendum, quasi nos fide nostra mereamur, ut Christus per Spiritum suum in nobis maneat nobis: sed quòd ei placeat, hoc modo nos in fide & fidei confessione confirmare: quum sciamus, nos magnum constantiæ illius præmium nacturos, gratuitum quidem illud; sicut & ipsam fidem, ut gratuitum donum, à Deo accepimus; cui pro sua bonitate & φιλανθρωπίᾳ placet, dona in nobis sua coronare, ut Augustinus ait. Deinde addit alterum cohortationis argumentum; quod sumtum est à fine: ut scilicet possint ferre fructum, id est facere opera Deo grata quod argumentum illustrat similitudine ante proposita palmitum & vitis. V.5. commoratur in eadem doctrina, similitudinem propositam ampliùs declarans.

V.6. affert aliud argumentum quo eos ad constantiam in fide hortatur; quod idem est cum argumento quo sup. V.2. hortatus eos fuit ad studium bonorum operum; nempe ab effectu pernicioso. Minatur enim eis, qui à se defecerint, rejectionem in æternum exitium: & hoc facit sub similitudine instituta à palmitibus. Tria autem distinctè minatur: primùm ejectionem è vinea Domini, id est Ecclesia: deinde secuturam destitutionem gratiæ Dei: ita ut apostatæ illi subinde aridiores reddantur, id est, deteriores minúsque idonei ad bona opera, magis autem idonei ad ignem gehennæ. Postremò minatur illis abjectionem in ignem gehennæ id est, in æternum exitium.

V.7. alio argumento eos hortatur ad constantiam in fide; quod sumtum

est ab effectu utili, videlicet impetratione rerum ad vitam æternam & muneris injuncti functionem necessariarum. Simul autem docet, quomodo in ipso manere possint, nempe si verba sua manserint in ipsis, hoc est, doctrina sua, nempe doctrina Euangelii. Hæc autem in nobis manet per quotidianam meditationem, præcedente invocatione Dei, ut illam nobis subinde magis patefaciat. Quòd autem promissionem hanc generaliter concipit, inquiens, *Quicquid volueritis*: sciendum est, hanc generalem sententiam restringi ex ipsa promissionis formula, ad eas res quæ pertinent ad gloriam Dei & ad salutem credentium. promissio enim hæc fit iis qui in Christo permanserint fide, & in quibus verba Christi manserint pia meditatione. Qui autem ex fide petunt, ii non petunt nisi secundùm voluntatem Dei; ac proinde res pertinentes ad Dei gloriam & salutem suam, petunt simpliciter & absolutè: res autem pertinentes ad commoda huius vitæ terrenæ petunt cum hac conditione, Si Deus velit, hoc est, si faciant ad illius gloriam & salutem ipsorum. Similis est locus ille Psalmi, Faciet voluntatem timentium se. Psalm. 144. 19.

DE SECUNDA PARTE.

8 *In hoc glorificatus est Pater meus, ut fructum multum feratis: & eritis mei discipuli.*

9 *Prout dilexit me Pater,* ita *& ego dilexi vos: manete in illa mea dilectione.*

10 *Si mandata mea servaveritis, manebitis in dilectione mea sicut ego Patris mei mandata servavi, & maneo in ejus dilectione.*

11 *Hæc loquutus sum vobis ut gaudium illud meum in vobis maneat, & gaudium vestrum plenum fiat.*

12 *Hoc est præceptum meum, ut diligatis alii alios, prout dilexi vos.*

13 *Majorem dilectionem nemo habet quàm istam, ut quispiam animam suam deponat pro amicis suis.*

14 *Vos amici mei eritis, si feceritis quæcunque ego mando vobis.*

15 *Non amplius dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat dominus ipsius: vos autē dixi amicos, quia omnia quæ audivi à Patre meo, nota feci vobis.*

16 *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & constitui vos, ut abeuntes fructum feratis, & fructus vester maneat: ut quicquid petieritis à Patre in nomine meo det vobis.*

17 *Hæc mando vobis, ut diligatis alii alios.*

V. 8. hortatur eos ad studium bonorum operum, argumento ducto à fine vel etiam effectu utili, videlicet gloria Patris. Hanc autem gloriam ex bonis operibus discipulorum existere, tali syllogismo ostendit:

> Si sitis (id est esse agnoscamini) mei discipuli, hinc glorificatur meus Pater.
>
> Atqui si fructum multum feratis, h. e. si multa bona opera faciatis, eritis (id est agnoscemini) mei discipuli.
>
> Ergo si multa bona opera faciatis, glorificatur hinc Pater meus.

Propositio liquet ex eo, quòd Pater Christum misit ad docendum: quare, qui discipulus Christi est, hoc est doctrinę Christi credit, is credit doctrinę Patris: quæ res pertinet ad ejus gloriam: dat enim ei gloriam veritatis. Sic alibi ait Christus, eum qui credit suæ doctrinæ, obsignare quòd Deus verax sit. Sup. 3. 33.

Assumptio liquet ex eo, quòd bona opera facere, est servare præcepta Christi. hæc autem qui servat, verum se illius discipulū demōstrat. Sup. 3. 35

V. 9. aliud

V.9. aliud argumentum ab effectu utili affert, quo eos hortatur ad studium pietatis: promittit enim fore, ut maneant in sua dilectione, hoc est, ut dilectionem ejus erga se quasi alant & conservent. Dilectionem autem suam erga eos, amplificat ab adjuncta magnitudine: quam innuit collatione parium. comparat enim eam cum dilectione patris erga se: quam summam esse constat. Porró argumentum latet in ipsis verbis exhortationis. Quum enim ait, *Manete in illa mea dilectione*, perinde est ac diceret, Colite me studio pietatis seu observatione meorum mandatorum: sic enim manebitis in mea dilectione. Hanc esse sententiam, liquet ex V.seq. Est igitur synecdoche metonymica, qua scilicet una cum effectu intelligitur causa: quod tamen dextré accipiendum est. Sicut explicavimus suprà ad vers.4. de constantia in fide.

V.10. additur argumenti superiore versiculo instituti declaratio per enunciatum connexum: quod constituit syllogismi propositionem ad hunc modum:

Si velitis manere in mea dilectione, oportebit vos servare mea mandata.
Atque haud dubié vultis manere in mea dilectione.
Ergo debetis servare mea mandata.

Propositio continetur hoc versu, veruntamen non expressé, sed per reciprocationem elicita, syllogismi formandi causa. Assumtio tanquam per se nota omittitur. Conclusio continetur versu superiore, in ipsis verbis exhortationis. Propositio confirmatur ab exemplo, videlicet obedientia Christi erga Patrem & dilectione Patris erga Christum.

V.11. causam finalem superioris argumenti exponit, á dilectionis suę constantia ducti: ut nimirum Apostoli vero illo ac solido gaudio, quod ex sensu dilectionis Christi manat, constanter fruantur. Quæ ipsa sententia vim habet novi argumenti, item ab effectu utili ducti, quod argumentum é superioribus ita formari potest, in persona Apostolorum.

Si mandata Christi servabimus, fruemur solido gaudio.
Atqui mandata Christi servabimus.
Ergo fruemur solido gaudio. Vel sic, in persona Christi:
Si velitis frui solido gaudio, servabitis mea mandata.
At vultis frui solido gaudio.
Ergo servate mea mandata.

Porró gaudium hoc nominat & suum & discipulorum. Suum quidem, quia ex ipso & ab ipso proficiscitur. Discipulorum veró; quia in ipsis est, ut ipsi eo fruantur. Verbo *manendi* constantiam seu perseverantiam in fide notat: verbo *plenum* fieri perfectionem gaudii, non quidem omnibus numeris absolutam in hac vita: veruntamen talem qua omnes ærumnę facilé superentur & veluti absorbeantur. Nam pax hæc Dei tanta est, ut superet omnem intellectum. Vide Phil.4.V.7. item Rom.8.V.18.

V.12. institutam exhortationem declarat; & genus ad speciem revocat: hortans eos ad mutuam dilectionem: addito argumento à pari seu simili, videlicet suo ipsius exemplo.

V.13. argumentum allatum, nempe exemplum sui ergo discipulos amoris, amplificat collatione imparium, qua suam dilectionem tanquam majorem cum quavis alia dilectione humana comparat: idque ex maximi amoris proprio effecto demonstrat, quod est, mortem oppetere pro amico.

Vers.14. docet, quomodo discipuli se gerere debeant, ut maneant amici

Christi: nempe quod debeant observare ipsius mandata: quæ ipsa est sententia institutæ cohortationis.

V. 15. rationem exponit, cur discipulos dixerit amicos, á proprio quodam amicorum effecto: nempe quia arcanum Dei consilium de ipsorum salute eis patefecerit: & hanc sententiam illustrat & amplificat antithesi, qua amicis opponit servos: quib domini nō solent aperire, quid facere constituerint.

V. 16. per prolepsin occurrens falsæ opinioni, docet quænam hujus inter se & illos amicitiæ origo seu causa procreans sit, nempe non illos causam esse, sed se: simulque aliud effectum commemorat, quo demonstrat se illos pro amicis habere: nempe quia eos elegerit ad Apostolatum, munus nimirum omnium honorificentissimum & hominibus utilissimum. quid enim honorificentius quám fungi legatione pro Christo? quid hominibus utilius, quám eos lucrifacere Christo & colligere in horreum Dei? Simul etiam docet, qua causa instrumentali opus sit ad fructuosam Apostolatus functionem, videlicet invocatione Dei.

V. 17. exhortationem hanc concludit.

DE TERTIA PARTE.

18 *Si mundus vos odit, scitis me prius quam vos, illi odio habitum.*

19 *Si ex mundo essetis, mundus quod suum est amaret; quia verò ex mundo non estis, sed ego elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus.*

20 *Mementote sermonis quem ego dixi vobis, Non est servus major domino suo, si me persequuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum servaverunt, & vestrum servabunt.*

21 *Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non noverunt eum qui misit me.*

22 *Si non venissem & loquutus essem eis, peccatum non haberent; nunc autem non habent quod prætexant peccato suo.*

23 *Qui me odit, is etiam Patrem meum odit.*

24 *Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me & Patrem meum.*

25 *Sed* hoc faciunt *ut impleatur sermo qui in Lege ipsorum scriptus est, Oderunt me immeritò.*

26 *Quum autem venerit advocatus ille quem ego mittam vobis à Patre, (Spiritus* inquam *ille veritatis qui à Patre emanat) ille testabitur de me.*

27 *Sed & vos testabimini, quoniam à principio mecum estis.*

V. 18. consolatur Dominus discipulos contra odium ac persecutionem mundi, argumento ducto á suo exemplo. V. 19. alterum consolationis institutæ argumentum affert, quod sumtum est ab odii illius causa; quæ est quód electi, id est segregati sunt ex mundo, hoc est, ex numero impiorum ac filiorum Diaboli, adoptati scilicet in filios Dei. Hoc argumentum illustrat á contrario. V. 20. repetit primum argumentum, nempe á suo exemplo; & pleniús exponit: confirmans illud testimonio sententiæ proverbialis, & illustrans antithesi.

Vers. 21. tertium consolationis argumentum affert, quod etiam (ut secundum) á causa odii illius sumtum est, quæ est odium nominis Christi, cujus discipulos sese profitebantur, unde liquet, odium hoc esse iniquum. Simul etiam causam procreantem odii (quo scilicet Christum oderant) exponit, videlicet ignorantiam Dei.

V. 22. per prolepsin docet, ignorantiam illam hostium suorum non talem esse,

esse, qua sese possint excusare; quia de Deo fideliter ab ipso sint edocti. Unde liquet, meram malitiam ipsis obstitisse, quo minus doctrinæ Christi crederent, atque ita Deum ex illa recte agnoscerent. Hanc sententiam syllogismo connexo concludit ad hunc modum;

Si non venissem, & loquutus essem eis, peccatum non haberent. Nunc autem veni, & loquutus sum eis. Ergo peccatum habent. Pro hoc dicit, Ergo non habent quod prætexant peccato suo.

Cæterum syllogismus iste etsi peccat in forma, quia tollit antecedens ut tollat cõsequens, tamen bonus est potestate; quia potest fieri bonus, si propositio convertatur; tunc enim tollet consequens, ut tollat antecedens. Idem est judicium de syllogismo qui formatur ex posteriore connexo versiculi vicesimi. Quod autem ait *peccatum non haberent*; non est simpliciter, ut verba sonant, accipiendum; sed ex antithesi sic interpretandum; Possent peccatum suum (nempe odium illud iniquum erga me & inde ortam incredulitatem) aliquo modo excusare, nempe quód á nemine edocti sint, me esse filium illum Dei, servatorem mundi: ac proinde non odio, sed amore; non contemtu, sed fide dignum esse.

V.23. interserit quartum argumentum consolationis: quia odium illud redundet in Patrem: qui scilicet osores suos suo tempore puniturus sit.

V.24. rursum ostendit, ignorantiam istorum nil facere ad ipsos excusandum, sed petulantem ac malitiosam esse; quia miraculis doctrinam suam confirmarit.

V.25. quintum argumentum consolationis affert, quod sumtum est á prædictione scripturæ, ac proinde ab arcana Dei voluntate, in qua nimirum est acquiescendum: ubi ex Psal. 35. citatur sententia, quæ secundum historiam quidem ad Davidem pertinet; sed quatenus David typus fuit Christi, simul ad ipsum quoque Christum refertur.

V.26. Sextum argumentum consolationis affert á testimonio Spiritus sancti, quo nimirum vindicanda sit sua gloria á contemtu & iniquo odio hostium suorum. Simul autem exponit, quis Spiritum sanctum ad testandum de ipso missurus sit; & testimonium ejus commendat ab adjuncta testantis veracitate. V.ult. annectit septimum consolationis argumentum, á testimonio scilicet ipsorum Apostolorum; quod commendat ab adjuncta ipsorum notitia; ut qui ipsum optimé notum habeant, quippe cum quo jam diu multúmque versati sint.

SCHOLIA IN CAP. XV.

1 *Vitis illa vera.* ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή. Id est, excellens, insignis: cum qua omnes totius mundi vites non sunt conferendæ. *Agricola ille.* ὁ γεωργός. Id est, vinitor ille. ὁ ἀμπελουργός.

2 *Tollit.* αἴρει αὐτό. Hebræa repetitio antecedentis per pronomen relativum. Sic mox, καθαίρει αὐτό. *Tollit* autem, id est aufert, amputat. *Purgat.* καθαίρει. Remotis scilicet superfluis pampinis.

3 *Propter sermonem.* διὰ τὸν λόγον. Nempe Euangelii: cui scilicet creditis. excepto Juda: ut suprá cap. 13. V. 11.

4 Id est *nisi manserit.* ἐὰν μὴ μείνῃ. Similiter interpretandus est ille locus Gal. 2. V. 16. εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Scientes non justificari hominem ex operibus Legis, *id est* nisi per fidem Jesu Christi.

5 *Ego sum vitis, vos palmites.* ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα. Ego sum vitis illa: vos *autem* palmites illius. *Hic.* οὗτος. Epanalepsis antecedentis πλεοναστική. *Seorsim a me.* χωρὶς ἐμοῦ. Id est, χωρισθέντες ἀπ' ἐμοῦ, separati à me: nempe ut si palmes separatus sit à vite. Alii vertunt, *Sine me*, vel *Absque me*. unde nonnullis collegerunt, fideles posse aliquid boni ac Deo grati facere partim à seipsis seu ex suis ipsorum viribus, partim verò adjutos à Christo seu ex gratia ipsius. Hæc opinio falsa est, & cum hujus loci doctrina pugnat. nam modò vers. 4. diserté negavit Christus, palmitem à seipso fructum ferre posse, hoc est, credentes à seipsis bona opera facere posse. *Nihil.* οὐδέν. nempe nihil boni. synecdoche generis. nam perinde est ac si dicat, Nullum fructum potestis ferre. Fructus autem nomine intelligit bona opera.

6 *Abjectus arescit.* ἐβλήθη καὶ ἐξηράνθη. Pro, βάλλεται καὶ ξηραίνεται. quia mox opponuntur, συνάγουσι, βάλλουσι, καίεται. Enallage temporis. *Abjectus extra vineam statim ut palmes arescit.* ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα, καὶ ἐξηράνθη. Abjicitur foras ut palmes, & arescit. *Deinde coguntur isti palmites, &c.* καὶ συνάγουσιν αὐτὰ &c. Ad verb. Cogunt istos *palmites*, & in ignem abjiciunt. Impersonaliter, sub audiendo vinitores. *Isti* palmites. αὐτά, Scil. τὰ κλήματα, τὰ ἐξεβληθέντα καὶ ξηρανθέντα. *Et ardent.* καὶ καίεται. Id est, ὥστε καίεσθαι, ut ardeant.

7 *Petite.* αἰτήσεσθε. Peteris, id est petere poteritis, petere vobis licebit.

8 *In hoc.* ἐν τούτῳ. In hac re. Scil. quam mox dicam. *Ut fructum.* ἵνα καρπόν. Hæc verba per appositionem cohærent cum illis, ἐν τούτῳ, in hoc. *Et eritis.* καὶ γενήσεσθε. Id est, Sic enim cognoscemini esse. quippe ex fructibus arbor cognoscitur: ut alibi Dominus ait.

9 *Manete.* μείνατε. Id est, Manete igitur, vel, Manete modò. *In illa mea dilectione.* ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ. Id est, qua ego vos diligo: ex collatione verborum proxime præcedentium. Sic Rom. 8. ℣. 35. & 39. Ergo manere in dilectione Christi, hoc loco est dilectionem ejus erga se retinere. Sed quomodo, inquies, hoc possumus consequi? Id ipse docet verbis sequentibus: *Si mandata mea servaveritis &c.*

11 *Gaudium illud meum.* ἡ χαρὰ ἡ ἐμή. Id est, ex me tanquam materia gaudii profectum, quo scilicet gaudebitis in me tanquam vestro mediatore.

12 *Ut diligatis.* ἵνα ἀγαπᾶτε. Conjunctio ἵνα non ponitur hic τελικῶς, sed εἰδικῶς. seu per appositionem, ad declarandum pronomen αὕτη quod præcessit: ut sup. ℣. 8. Similiter versu sequente 13.

15 *Quid faciat.* τί ποιεῖ. Id est, quid facere cogitet seu in animo habeat: dominus servo non patefacit consilia sua. *Omnia.* πάντα. Nempe omnia ad æternam salutem pertinentia & scitu necessaria.

17 *Hæc.* ταῦτα. Videtur ταῦτα positum pro singulari τοῦτο: quum mox sequatur conjunctio ἵνα, posita εἰδικῶς: quumq; unicum mandatū exponatur.

18 *Mundus.* ὁ κόσμος. Id est, impii: ut suprà cap. 14. vers. 19. Porró sententia hujus versiculi tali paraphrasi declarari potest: Si hoc vos turbat, quód mundus vos odit: contrá consolari & erigere vos debet, quód scitis, me priús quám vos, illis odio habitum: me scilicet dominum vestrum: ut declarat paulo póst vers. 20. *Scitis.* γινώσκετε. Vulg. Scitote, id est, considceratote: ut scilicet hac consideratione vos ipsi erigatis & consolemini. *Prius quám vos.* πρῶτον ὑμῶν. Id est, πρότερον ἢ ὑμᾶς. *Me illis odio habitum.* ἐμὲ μεμίσηκεν. Scil. ὁ κόσμος. id est, quód me odio habuit mundus. Unde perspicitur, pronomen *Illis* referri non ad vocem, sed ad sensum: nam

vocabulo

vocabulo τοῦ κόσμου, id est mundi, intelliguntur hoc loco impii.

19 *Si ex mundo essetis.* Id est, si ex numero impiorum essetis. *Elegi.* Scil. ad vitam æternam.

20 *Sermonis quem dixi.* τοῦ λόγου οὗ εἶπον. Pro, ἐκείνου ὃν εἶπον. *Major.* μείζων. Id est, præstantior aut beatior. *Si me.* Scilicet dominum vestrum. Itaque pronomen *Me* hic pronuntiandum est cum emphasi. *Et vos.* καὶ ὑμᾶς. Etiam vos. nempe servos meos. *Si sermonem.* εἰ τὸν λόγον &c. Innuit contrarium. quasi dicat: Quum sermonem meum non servaverint, sed contempserint: non debet vobis mirum videri, si & vestrum sermonem contemnant.

22 *Peccatum non haberent.* ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον. Nempe grande hoc peccatum, videlicet petulantem contemtum veritatis cælestis: possent se aliquo modo excusare per ignorantiam. Hanc expositionem innuunt verba, *Si non venissem & loquutus essem eis*: Item illa in antithesi, *Nunc autem non habent quod prætexant peccato suo.* Sic mox. ℣. 24. *Quod prætexant,* πρόφασιν. Dicitur πρόφασις (á verbo προφαίνω) quod quis in lucem profert & obtendit tanquam caussam, quum interim veram caussam dissimulet.

23 *Et oderunt.* καὶ μεμισήκασι. Supplendum *tamen.* Quasi dicat: Quanquam viderunt, tamen oderunt. Non igitur peccant ex ignorantia, sed petulanter.

25 *Sed* hoc faciunt ut. ἀλλ' ἵνα. Supplementum sumitur ex sententia versus præcedentis. *hoc faciunt*, nempe oderunt me petulanter. Similis ellipseos exempla vide Suprá cap. 13. ℣. 18 item cap. 14. ℣. ult. Ut. ἵνα. Notatur consilium non ipsorum Judæorum Christum odio habentium, sed Dei hoc illis permittentis & hac omnia providentia sua gubernantis. *In lege.* ἐν τῷ νόμῳ. Id est, in Scriptura, Etenim verba quæ citantur, extant Psal. 34. Synecdoche membri. *Ipsorum.* αὐτῶν. Id est, ipsis propriê data, quaq; ipsi excellunt aliis populis. *Immerito.* δωρεάν. Proprié, gratis: quomodo Hebræi interdum usurpāt חנם chinnám. Est synecdoche speciei καταχρηστική. Nam חנם & δωρεάν usitaté rebus bonis accommodantur. Sic Jonathan ajebat patri Sauli, Quare peccares contra sanguinem innoxium, morte afficiendo Davidem חנם, id est, immerito. 1. Sam. 19. ℣. 5.

26 *Advocatus.* ὁ παράκλητος. Vide suprá cap. 14. ℣. 16. *Ille.* ἐκεῖνος. Ut suprá cap. 14. ℣. 26.

27 *Testabimini.* μαρτυρεῖτε. Pro, μαρτυρήσετε. Enallage temporis, manifesta ex eo quod præcessit, ἐκεῖνος μαρτυρήσει. *A principio.* ἀπ' ἀρχῆς. Inde á principio meæ prædicationis. quasi dicat, Fuistis αὐτόπται & ὑπηρέται mei, ut ait Lucas cap. 1. ℣. 2.

OBSERVATIONES LOCORVM
DOCTRINAE EX CAP. 15.

1. Ex ℣. 1. 2. 3. 4. 5. & 7. Quum Christus sit vitis: credentes veró palmites: quæritur, cujusmodi sint hi palmites: nativine an insititii? Respondeo: Non sunt nativi, sed insititii. Rursum quæritur: Quomodo igitur hi palmites isti viti sunt insiti? Respondeo: Insiti sunt fide, quam in eis effecit Spiritus sanctus. De hac insitione testatur Paulus sub similitudine paulúm diversa, videlicet oleæ & oleastri: Rom. 11. ℣. 17. & deinceps. Porró quemadmodum ex vite in palmites influit succus, quo illi vegetantur & apti redduntur ad ferendum dulces uvarum fructus: ita á Christo fidelibus donatur Spiritus sanctus, quo illi vegetantur spiritualiter & apti efficiuntur ad

ferendum

ferendum suaves Deoque gratos fructus bonorum operum. Opus est autem his palmitibus perpetua purgatione, id est meditatione verbi Dei & precibus atque etiam cruce.

II Ex vers.2.&6. Hypocritæ, quum fidem profiteantur, videntur & ipsi Christo tanquam palmites viti insiti: unde etiam á nobis pro palmitibus, id est fidelibus habentur: sed quoniam fructum pietatis nullum ferunt, sequitur eos cum vite Christo non coaluisse: ac proinde tandem ex vite auferuntur, id est hypocrisi detecta, ad Christum non pertinere declarantur: ac præterea extra vineam, id est Ecclesiam ejiciuntur: ac tandem ut aridi palmites in ignem gehennæ ad æternos cruciatus abjiciuntur.

III. Ex vers 8. Scopus qui piis in omni vita propositus esse debet, est gloria Dei. Confer Matth.5 ℣.16 1.Cor.10 ℣.31.

IV. Ex eod ℣. Qui vult haberi pro discipulo Christi, fructibus bonorum operum se id esse demonstret. Confer Matth 7 ℣.21.

V Ex vers 9. Magna consolatio est, quód Christus nos diligit, sicut eum diligit Pater: nempe dilectione æterna & constante. Sic supra cap. 13 ℣.1. de Christo dicitur, Quum dilexisset suos qui erant in mundo, usque ad finem dilexit eos. Et Paulus Rom. 8 ℣.35. Quis nos separabit à dilectione Christi? Et rursum ℣.38.& 39 Persuasum mihi est, nullam rem creatam separare nos posse a charitate Dei quæ est in Christo Jesu domino nostro.

VI. Ex ℣ 9.& 10. Studio pietatis nobis opus est ad alendum atq; conservandum dilectionem Christi erga nos. Nec tamen putandum: studium illud pietatis vel ex nostris viribus proficisci, vel dilectionem Christi promereri.

VII. Ex vers.11 Verum gaudium, quo pii in omnibus ærumnis sustentantur, est gaudium spirituale, ortum ex sensu dilectionis Christi: quod ipsum gaudium Christus per spiritum sanctum in piis efficit. Vide Rom. 14.℣.17. Philip.4.℣.7.

VIII. Ex vers.12.13.& 17. Ad dilectionem fraternam excitare nos debet tum præceptum, tum exemplum Christi. Vide 1. Joh.3 ℣.11.& cap.4.℣.21.

IX Ex ℣.15. Quæcunque nobis ad salutem scitu necessaria sunt, patefacta sunt nobis in doctrina Euangelii: quæ ipsa doctrina ab Euangelistis & Apostolis descripta extat. Quare peccant Papistæ, quum Scripturam imperfectionis arguunt. Sic Paulus Act 20.℣.27. ad Ecclesiam Ephesinam dicit: Non subterfugi quo minus annuntiarem vobis omne Dei consilium, nempe de ratione consequendi salutem.

X. Ex vers.16. Qui legitimé ad munus docendi in Ecclesia vocati sunt: consolentur se hac promissione, quód á Christo constituti sint ut Deo fructum ferant, multos nimirum ad fidem Christi adducendo: & fructum hunc ipsorum mansurum, id est semel conversos in fide perseveraturos. Simul tamen meminerint, continenter sibi precandum esse ut Deus laborem ipsorum fructuosum reddat. Vide 1 Cor.3.℣.6.7 8.& 9.

XI. Ex ℣.18.19.20.& 21. Contra odium & persecutionem mundi pii sese consolentur his argumentis: quód mundus ipsum quoq; Christum odio habuerit ac persecutus sit, nempe dominum nostrum: quo mollius haberi velle servos non decet. deinde, quód caussa illius odii iniqua est: odit enim nos mundus propterea quód ab ipso separati per efficacem vocationem Spiritus sancti, nolumus amplius consentire in ipsius impietatem. denique odit nos mundus, quia Deum & veritatem doctrinæ Euangelii ignorat.

XII. Ex vers.22.23.24 25. Qui doctrinam Euangelii ipsis propositam & declaratam oderunt, ejusq; confessores hostiliter persequuntur: illis omnis excusatio

excusatio ademta est. Quare tandem justo Dei judicio pereunt.

XIII. Ex ℣. 26 Quum Spiritus sanctus sit advocatus ille qui efficaciter consolatur fideles: quumque sit Spiritus veritatis, qui veritatem doctrinæ cælestis efficaciter Electis persuadet: denique quum à Patre procedat sive emanet: sequitur eum verum esse Deum, & Patri ὁμοούσιον, persona ab illo distinctum.

ANALYSIS CAP. XVI.

ARGUMENTUM.

Continuat sermonem duobus superioribus capitibus institutum, & tria potissimum agit. Primùm prædicit eis mala ipsis eventura á Judæis, usque ad ℣. 5. Deinde consolatur eos rursum contra tristitiam quam conceperant ex futuro ipsius discessu, usque ad ℣. 29. Postremó prædicit eis futuram ipsorum fugam, seque contra illam consolatur.

DE PRIMA PARTE.

HAEC loquutus sum vobis ut ne offendamini.

2 *Movebunt vos synagogis: imo veniet tempus quum quisquis trucidabit vos putabit se cultum præstare Deo.*

3 *Et hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me.*

4 *Sed hæc loquutus sum vobis, ut quum venerit tempus illud, memineritis eorum quod ego hæc dixerim vobis. hæc autem vobis à principio non dixi, quia vobiscum eram.*

Vers. 1. indicat finem seu caussam finalem seu denique scopum hujus sermonis: significans, propositum sibi esse consolari discipulos, ac fidem eorum præmunire contra eventura scandala, ne scilicet à se deficiant.

V. 2. duo genera injuriarum quæ eis á Judæis eventuræ sint, commemorat, videlicet excommunicationem & supplicium capitis: quam posteriorem injuriam amplificat ab adjuncta singulari ignominia, quód scilicet futurum sit, ut supplicio afficiantur tanquam homines omnium sceleratissimi ac pestes teterrimæ: quod significat ex adjuncta opinione istorum, quippe qui putaturi sint, se Apostolis occidendis singularem cultum præstare Deo.

V. 3. injuriis istis consolationem opponit, ab illarum caussa procreante: quam rursus facit ignorantiam Dei, ut suprà 15. ℣. 21. Sed hanc ignorantiam nihil facere ad illos excusandum, docuit ibidem ℣. 22. & 24.

Vers. 4. rursum caussam finalem exponit, cur eos de istis injuriis præmoneat, ut scilicet hujus præmonitionis memores, non offendantur. Simul etiam caussam exponit, cur non jam pridem de his præmonuerit. Caussam hanc affert, quia non fuerit opus: quippe cúm ipse corporaliter præsens, eos contra quasvis injurias defenderit.

DE SECUNDA PARTE.

5 *Nunc autem abeo ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, dicens, Quó abis.*

6 *Sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum.*

7 *Sed ego veritatem dico vobis. Confert vobis ut ego abeam. nisi enim abiero, advocatus ille non veniet ad vos: sin autem profectus fuero, mittam eum ad vos.*

8 *Et quũ venerit ille, arguet mundum de peccato & de justitia & de judicio.*
9 *De peccato quidem, eò quòd non credunt in me:*
10 *De justitia verò, eò quod ad Patrem abeam, & amplius nõ conspicietis me:*
11 *De judicio autem, eò quòd princeps hujus mundi condemnatus sit.*
12 *Adhuc multa habeo quæ vobis dicam, sed nunc non potestis portare.*
13 *Quum autem venerit ille,* id est, *Spiritus ille veritatis, introducet vos in omnem veritatem, non enim loquetur à semetipso: sed quæcunque audierit, loquetur, & quæ ventura sunt renunciabit vobis.*
14 *Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & renunciabit vobis.*
15 *Omnia quæ habet Pater, mea sunt: propterea dixi* illum *de meo accepturum, & renunciaturum vobis.*
16 *Paulisper, & non conspicietis me: & rursum paulisper, & videbitis me: quia ego vado ad Patrem.*
17 *Dixerunt ergo* quidam *ex discipulis ejus alii ad alios, Quid est hoc quod dicit nobis, Paulisper, & non conspicietis me: & rursus paulisper, & videbitis me: &, Quia ego vado ad* Patrem?
18 *Dicebãt ergo, Quid illud est quod dicit, Paulisper? nescimus quid loquatur.*
19 *Cognovit autem Jesus eos velle ipsum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos quòd dixi, Paulisper, & non conspicietis me: & iterum paulisper, & videbitis me?*
20 *Amen amen dico vobis, flebitis vos, & lamentabimini, mundus autem gaudebit: vos verò tristes eritis, sed tristitia vestra evadet in gaudium.*
21 *Mulier, quum parit, dolorem habet, quia venit hora ejus: quum autem pepererit puerulum, jam non meminit oppressionis, propter gaudium, quòd homo sit natus in mundum.*
22 *Et vos igitur nunc quidem tristitia tenemini: sed rursum videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.*
23 *Et illo die me non interrogabitis quicquam. Amen amen dico vobis, quæcunque petieritis à Patre in nomine meo, dabit vobis.*
24 *Vsque adhuc non petiistis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum.*
25 *Hæc loquutus sum vobis per similitudines: at veniet tempus quum jam non per similitudines loquar vobis, sed apertè de Patre renuntiabo vobis.*
26 *Illo die in nomine meo petetis: & non dico vobis me rogaturum Patrem pro vobis.*
27 *Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis me à Deo prodiisse.*
28 *Prodii à Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & proficiscor ad Patrem.*

Vers. 5. rursum meminit sui discessus: & exprobrat discipulis silentium, quód non interrogent quó abeat, hoc est, quód non considerent in quantam gloriam abeat. Vers. 6. exprobrat eis tristitiam, quód propter discessum suum nimium contristentur. Vers. 7. consolationem illi tristitiæ opponit ab effectu utili, videlicet missione Spiritus sancti. Deinceps v. 8. 9. 10. & 11. utilitates exponit, quas à Spiritu sancto percepturi sint. Commemorat autem tria Spiritus sancti effecta, quæ ille per ipsorum prædicationem effecturus sit in cordibus auditorum. Illa effecta proponit v. 8. deinde sigillatim & ordine declarat, tribus versibus sequentibus. Videtur autem hujus loci, qui ab interpretibus variè exponitur, hic esse sensus. *Quum venerit Spiritus sanctus,* missus nimirum in Apostolos in die Pentecostes: *arguet mundum.*

Id est

id est convincet impios Judæos, efficax nimirum per prædicationem Apostolorum: Arguet inquam illos primum *de peccato, eò quòd non crediderint in Christum,* sed doctrina ejus contemta eum tanquam impium ac blasphemum occiderint: quem scilicet tunc sentient regnare in cœlo: quippe é quo miserit Spiritum sanctum in Apostolos, eosque mirabili dono linguarum & admiranda prorsus atque invicta alacritate & libertate dicendi instruxerit ad testandum de Christo. Agnoscent igitur, in conscientiis suis convicti á Spiritu sancto per prædicationem Apostolorum, se gravissimé peccasse, quòd non crediderint in Christum, sed eum potiús, qui dux est vitæ, interfecerint. Hoc impletum legimus Act. 2. ℣. 37. ubi auditis iis quæ dicta fuerant á Petro, nempe ipsos Christum innocentem atque adeó filium Dei occidisse: illum verò ex mortuis resurrexisse, evectum esse dextera Dei in cælum, atque inde Spiritum sanctum cujus effecta coràm sentiant, effudisse: his inquam á Petro auditis compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum ac reliquos Apostolos, Quid faciemus viri fratres? Quibus verbis certé peccatum suum, nempe incredulitatem ac inde ortum homicidium, agnóscunt: quippe cúm soliciti sint quid sibi agendum sit, ut hujus tanti peccati reatu liberentur. Atque hoc primum est Spiritus sancti effectum. *Deinde* arguet idem Spiritus mundum *de justitia,* nempe de justitia atque innocentia Christi, hoc est, convincet eos, Christum quem tanquam blasphemum ac seductorem occiderant, fuisse justum & innocentem. Hoc autem ex eo agnoscent, *quòd intelligent eum ivisse ad Patrem,* hoc est, ex mortuis resurrexisse, ascendisse in cælum, consedisse ad dexteram Patris, atque illic potenter regnare, & ad finem usque mundi regnaturum: quippe quum inde miserit Spiritum sanctum in Apostolos, posthac non ampliús corporaliter cum eis in hoc mundo versaturus. Hoc ipsum impletum quoque est in illo ipso exemplo, quod modó allegavimus ex Actis. nam Judæi illi, sicut suum peccatum agnoverunt, quòd in Christum non crediderint, sed eum interfecerint: ita simul agnoverunt justitiam seu innocentiam Christi. Atque hoc secundum effectum Spiritus sancti est. *Tertium* & postremum est, quód arguet mundum *de judicio,* hoc est, convincet Judæos ut agnoscant Christum constitutum esse á Patre judicem Diaboli & omnium illi adhærentium. Hoc autem intelligent ex eo, *quòd princeps hujus mundi,* id est, Diabolus jam ab eo *judicatus sit,* hoc est foras ejectus (sup. 12. vers. 31.) & per mortem ipsius abolitus, adeó ut amiserit mortis imperium, ac proinde non possit posthac terrere miseros peccatores qui in Christum credunt, Heb. 2. ℣. 14. & 15. quippe quum contra jus Christum per sua organa occiderit. (sup. 14. ℣. 30) atque ita ei per mortem dominatus sit ad tempus, nempe usque dum Christus ex mortuis resurrexit, Rom. 6. ℣. 9. Et hoc quoque tertium effectum Spiritus sancti impletum est in jam commemorato exemplo in die Pentecostes. quippe Petrus hoc Christi judicium & dominationem ad dexteram Patris disertè prædicaverat, citato Psal. 110 ubi Dauid ait, Dixit Dominus domino meo, sede ad dexteram meã usque dum ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Ex his verbis utique intellexerunt Judæi illi, Christum constitutum esse judicem mundi: qui ut jam per mortem suam Diabolum principem mundi aboleverit, ademto ei imperio in credentes: ita aliquando, nempe in die extremi judicii, eum unà cum omnibus illi adhærentibus, æternis suppliciis sit adjudicaturus. In summa, tria hæc quæ Christus Spiritum sanctum prædicit effecturum, impleta atque effecta sunt in die Pentecostes in concione illa Petri Act. 2. Nam Petrus de tribus his disertè testabatur: de peccato inquam Judæorum,

rum, de justitia seu innocentia Christi, deque ejusdem judicio ac dominatione. De peccato Judæorum dicebat, Eos manibus sceleratis Christum cruci affixum interemisse, versu 23. & 26. Hoc autem homicidium conjunctum fuit cum incredulitate: de qua hic ait Dominus, *Eo quod non credunt in me.* quippe ex incredulitate homicidium istud fuit profectum: nam certé si in Christum credidissent, nunquam eum tanquam hominem impium interfecissent. Jam de justitia seu innocentia Christi ajebat Petrus, Jesum illum Nazarenum quem interemerint, esse virum à Deo approbatum apud ipsos præstantibus factis & miraculis & signis, quæ per eum Deus ediderit in medio ipsorum, versu 22. Postremó de judicio Christi ac dominatione dicebat: Quem Deus excitavit solutum doloribus mortis, eó quód impossibile erat ipsum ab ea retineri, versu 24. item, David præscius locutus est de resurrectione Christi, non derelictam esse apud inferos animam ejus, neque carnem ejus sensisse corruptionem, V.31. Et mox, Hunc Jesum excitavit Deus: cujus rei omnes nos (scilicet Apostoli) sumus testes. Itaque dextera Dei evectus, & promissum Spiritum sanctum adeptus á Patre, effudit hoc quod vos nunc spectatis & auditis. Neque enim David ascendit in cælos: sed dicit ipse, Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dexteram meam usq; dum ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Tandem concludit: Certó sciat ergo tota domus Israël, hunc esse factum á Deo dominum & Christum, V.32. 33. 34. 35. & 36. Atque hoc erat testimonium Petri de Judæorum peccato, de justitia Christi, deque ejusdem judicio. Huic autem testimonio Judæi illi per efficaciam Spiritus sancti crediderunt: quippe qui eos de his rebus arguebat & convincebat: adeó ut compungerentur corde & exclamarent, Quid faciemus viri fratres?

V.12. Rejicit pleniorem doctrinæ institutæ expositionem: & hujus rejectionis caussam exponit, videlicet discipulorum imbecillitatem: ut qui præ mœrore non poterant doctrinam Domini assequi. Nec veró nomine *multorum* quæ Christus hic discipulis dicere noluit, intelligi possunt dogmata nõ comprehensa scriptis Apostolorum: quum certum sit eos de multis illis, quorum commemorationem Dominus hic omisit, edoctos esse à Spiritu sancto, & illa ipsa fideliter suis scriptis mandavisse, ut ad posteritatem transmitterent. Nequaquam veró intelligi possunt dogmata scriptis Apostolorum contraria, aut nugæ ceremoniarum Papisticarum.

V.13. Imbecillitati discipulorum consolationem opponit, rursum eis promittens Spiritum sanctum: qui eos plené de mysterio salutis sit edocturus: & hanc doctrinam Spiritus sancti commendat ab adjuncta veritate: cujus authorem facit Patrem: item commendat eam ab adjuncta claritate, quam significat verbo ἀναγγελεῖ, renuntiabit. Porró *futurorum* nomine intelligit futurum regni sui spiritualis statum: qualem pauló post resurrectionem ejus Apostoli viderunt: sed tunc comprehendere nullo modo poterant.

V.14 commendat doctrinam Spiritus sancti ab effectu, videlicet glorificatione sui, nempe Christi: & hujus rei caussam impulsivam exponit, quód nimirum doctrinam suam accepturus sit ab ipso. Glorificat autem Spiritus sanctus Christum, quando per prædicationem Euangelii testimonium ei reddit, quód ipse sit filius Dei & unicus Servator mundi: maximé veró quandó per hoc testimonium est efficax, efficiens nimirum, ut multa hominum millia in Christum credant, eumque dominum ac Servatorem suum profiteantur: quæ res ad gloriam Christi cúm primis pertinet. Vide promissionis hujus complementum. Act. 2. V.41. ubi uno die unica concione Petri ad fidẽ

Christi

Christi conversi sunt circiter ter mille. Item V.47 Dominus addebat quotidie Ecclesiæ. Item cap 3 V.13.14.15.& 16. ubi Petrus Christum authorem prædicat claudi suâ operâ sanati. Item cap. 4. V.4. multi eorum qui audierunt sermonem Petri, quo Christum prædicavit authorem sanati claudi, crediderunt : adeò ut numerus discipulorum fieret circiter quinque es mille.

V 15 per prolepsin docet, cur dixerit, Spiritum sanctum doctrinam suam accepturum ab ipso : unde ipsius cum Patre arctissima atque adeò essentialis unio perspicitur.

V.16. brevibus & subobscuris verbis duo prædicit : primùm suam mortem, deinde suam resurrectionem. De morte ait, *Paulisper & non conspicietis me*, hoc est, post paululum temporis non conspicietis me : quia scilicet crastino die crucifixus recondar in sepulchro. De resurrectione ait, *Et rursum paulisper & videbitis me* hoc est, Post paululum temporis, nempe tertio die, rursum videbitis me:quia tum ex morte resurgam, meque vobis ostendam. Quod autem dicit; *quia ego vado ad patrem* : synecdochica locutio est : q. d. Quia resurgam ex mortuis,ut post aliquot dies ascendam ad patrem in cælum. Antequam autem ascenderet, conversatus est cum discipulis per 40. dies Actor.1.V.3.

V.17.& 18.Euangelista commemorat discipulorum sollicitudinem de intelligendis prædictis Domini verbis.

V.19 narrat quomodo eos alioquin interrogaturus Dominus anteverterit.

V.20.Dominus verba sua declarat, sed ita ut non aperté mortem suam & resurrectionem nominet : sed ex effectis utranque innuat ; mortem quidem, ex discipulorum fletu & lamentatione & tristitia, mundique(id est impiorum Judæorum) gaudio : resurrectionem veró,ex gaudio discipulorum.

V.21.tristitiam illam discipulorum ex morte ipsius eventuram, simulque gaudium eventurum é sua resurrectione, illustrat & amplificat simili. Comparat enim tristitiam discipulorum cum dolore mulieris parturientis : contrà gaudium eorundem comparat cum gaudio mulieris ob infantem quem peperit.

V.22.similitudinem illam ad discipulos accommodat : & resurrectionem suam atque ostensionem sui promittit : simulque gaudium discipulis inde eventurum,amplificat partim á magnitudine,partim ab æternitate.

V.23 ruditati eorum aliam consolationem opponit: promittit enim eis intelligentiæ lucem; quam innuit ex effecto ; quia non sint ipsum interrogaturi. scilicet ut paulo anté volebant interrogare, quum non possent assequi Domini sermonem : sup.versu 17 & 18. Nam quód Act.1.versu 6. post resurrectionem interrogarunt, Domine num hoc tempore restitues regnum Israëli ? interrogatio illa non fuit de verbis Domini non intellectis : sed de impletione Scripturæ. Alii tamen hanc promissionem referunt ad illud tempus quo Apostoli jam acceperant Spiritum sanctum in die Pentecostes. Sed cohærentia sententiarum istam expositionem non videtur admittere. nam verba hæc, *Illo die*,non videntur posse alió referri quàm ad id tempus cujus modó fecerat mentionem : fecerat autem mentionem ejus temporis, quo post resurrectionem sese ostendit discipulis, cumque eis conversatus est per quadraginta dies. hoc enim tempus significatur istis verbis, *Rursum videbo vos*,v.22 & istis,*Et rursum paulisper & videbitis me quia ego vado ad Patrem.* V.16. Nisi dicamus verba illa, *Illo die*, referri quidem ad quadraginta illos post resurrectionem Domini dies, sed ita tamen ut tempus consequens non

excludant,

excludant, sed synecdochicé simul comprehendant. De quo quidem tempore omnino intelligenda est promissio, quæ proximè sequitur. Nam ad sententiam præcedentem confirmandum promissionem subjungit ex auditione precum, ut doceat, unde & quomodo lucem illam intelligentiæ adepturi sint, nimirum á Deo Patre cælesti per preces fundatas in fiducia ipsius, tanquam mediatoris.

V.24. promissionem modò propositam illustrat antithesi, qua superiorem Apostolorum statum consecuturo opponit: negans, eos hactenus quicquam á Patre in suo nomine petivisse. Non quód non invocarint Deum ex legis præscripto, ex fiducia mediatoris venturi: sed quód nondum attenderent, ipsum esse hunc Mediatorem. Nec mirum: quum ipse nondum esset officio mediatoris perfunctus. nam necdum seipsum ad expiandum populi Dei peccata in sacrificium obtulerat, nec cæleste sanctuarium ingressus erat. Quoniam autem hæc certó facturus erat: hortatur eos ad petendum, nempe ád petendum á Patre lucem intelligentiæ, ad intelligendum mysteria regni cælorum, idque fiducia sui tanquam mediatoris: ac promittit, eos exauditum iri: quod significat expositione effecti, videlicet gaudii illius veri ac solidi, quod ex mysteriis regni Dei intellectis oritur.

V.25. consolationem præcedentem, qua eis promisit intelligentię lucem, repetit: & antithesi illustrat: qua illi præsentem ipsorum ruditatem opponit. Quód autem ait, se eis locutum per similitudines, perinde est ac si diceret, sermonem suum eis fuisse obscurum ac difficilem ad intelligendum; non quód talis fuerit in se: sed quód illis talis visus sit propter ipsorum ruditatem. Tempus autem claræ intelligentiæ quod hîc promittit, cœpit post ipsius resurrectionem, ut videre est Act.1.3. deinde completum est post missum Spiritum sanctum in die pentecostes.

V.26. sursum monet, unde & quomodo illam intelligentiæ lucem consecuturi sint, nempe a Deo per preces in ipsius nomine, h.e. ipsius tanquam mediatoris fiducia conceptas. Hanc autem sententiam amplificat correctione, negans se pro eis Patrem rogaturum, quod tamen non simpliciter negat; suprá enim cap. 14.V.16 contrarium affirmavit; sed tantúm significat, Patrem sua sponte eos diligere (sicut declarat V. 26.) adeó ut intercessione sua non sit opus, nempe ad hoc ut eis primúm Patris gratiam conciliet. Quód autem Pater eos diligat, probat ex effectu, videlicet dilectione ipsorum & fide erga Christum. Nisi enim Pater eos diligeret, fidem hanc eis non donasset. Quare cúm ait, *Pater vos amat, quia vos me amastis*; non vult causam indicare amoris Patris erga ipsos; sed argumentum ab effectu sumtum, unde amorem Patris erga se possint perspicere. Simile est illud dictum Christi de muliere peccatrice ad Simonem Pharisæum; Huic multa peccata remissa sunt: quia dilexit multum, Luc.7.47. Porró fidem Apostolorum describit ex objecto per synecdochen, ubi ait, *Credidistis me á Deo prodiisse*; Quam sententiam vers.28. asseveratione confirmat, & pluribus verbis exponit; docens, & qualis persona sit, & quod officium gerat; nempe se esse filium Dei qui missus á Patre, exiverit é cælesti illa gloria, & venerit in mundum, assumendo naturam humanam, ut in illa patiens ac moriens, satisfaceret pro peccatis electorum, & ex mortuis resurgens ascenderit in cœlum, ibique locum pararet iis quos morte sua redemisset.

DE TERTIA PARTE.

29 *Dicunt ei discipuli ejus, Ecce, nunc apertè loqueris, nec similitudinem ullam dicis:*

30 Nunc

30 *Nunc scimus te scire omnia, nec opus esse tibi ut quis te interroget: per hoc credimus, te à Deo prodiisse.*
31 *Respondit eis Jesus, Nunc creditis:*
32 *Ecce, veniet tempus, & jam venit, quum dispergemini unusquisque ad sua, meque solum relinquetis: sed non sum solus: nam Pater mecum est.*
33 *Hæc loquutus sum vobis ut in me pacem habeatis, in mundo oppressionem habebitis: sed confidite, ego vici mundum.*

V. 29. & 30. narrat Euangelista occasionem istius prædictionis qua Dominus discipulis prædixit ipsorum fugam ac desertionem sui. Ea occasio fuit professio fidei, qua professi sunt se credere in Dominum.

V. 32. fugam prædicit, seque contra illam consolatur à præsentia Patris.

V. 33. sermonem hunc concludit, finem seu scopum illius repetens, nempe ut discipuli consolationem habeant in ipso; deinde futuras calamitates rursum prędicens, fore scilicet ut à mundo affligantur; postremò consolationem opponens, quòd ipse mundum vicerit, ita nimirum ut Diabolus & tyranni non possint æternam ipsorum salutem quicquam lædere.

SCHOLIA IN CAP. XVI.

2 *Movebunt vos synagogis.* Vide suprà cap. 9. ℣. 22. *Imò.* ἀλλὰ. Pro, ἀλλὰ καὶ, Sed & : quod plus est. *Veniet tempus quum, &c.* ἔρχεται ὥρα ἵνα, &c. Vel, Veniet *tale* tempus, ut quisquis trucidabit vos, putaturus sit, &c. Nam conjunctio ἵνα videtur poni εἰδικῶς, ut capite superiore aliquoties: nempe vers. 8. 12. 13. 17.

4 *Quia vobiscum eram.* ὅτι μεθ' ὑμῶν ἤμην. Perinde loquitur ac si jam cum eis non esset: quia paulo-post discessurus erat, ut ipse declarat ℣. seq.

5 *Et nemo.* καὶ οὐδεὶς. Id est, Et tamen nemo.

8 *Arguet mundum de peccato, &c.* Hujus loci expositionem vide in Analysi. ἐλέγξει. *Arguet.* Id est, Convincet.

16 *Conspicietis.* θεωρεῖτε. Pro, θεωρήσετε: ut & suprà ℣. 10.

20 *Mundus.* ὁ κόσμος. Id est, impii.

21 *Dolorem.* λύπην. Vel tristitiam: ut versu præcedente. *Hora ejus.* ἡ ὥρα αὐτῆς. Tempus ei decretum à Deo ad pariendum. *Quum pepererit.* ὅταν γεννήσῃ. Γεννᾶν, generare seu gignere, pro τίκτειν, parere, per catachresin. Sic Matth. 2. ℣. 1. & 4. *Puerulum.* τὸ παιδίον. Græcum nomen utrique sexui convenit. *Jam non.* οὐκ ἔτι. Non ampliùs. *Oppressionis.* τῆς θλίψεως. Id est, cruciatus quem sensit in pariendo.

22 *Tristitia tenemini.* λύπην ἔχετε. Vel, dolorem habetis, ut versu præcedente. *Tollet.* αἴρει. Pro, ἀρεῖ.

25 *Per similitudines* ἐν παροιμίαις. Propriè παροιμία, proverbium significat: proverbia autem fere constant similitudinib. Est igitur synecdoche speciei. Ab aliis Euangelistis vocantur παραβολαί. Istud autem nomen hoc sensu à Johanne usurpari, liquet ex cap. 10. ℣. 6. ubi παροιμίαν nominat similitudinem illam Domini de caula ovium. Et sic Hebręi proverbium nominant משל quo verbo significatur similitudo. *Jam non.* οὐκ ἔτι. Non ampliùs. *Apertè.* παῤῥησίᾳ. Sic infrà ℣. 29. Sic sup. cap. 10. ℣. 24 & cap. 11. & 14. item Marc. 8. ℣. 32.

26 *Rogaturum.* ἐρωτήσω. Ut sup. cap. 14. ℣. 16. *Pro vobis.* περὶ ὑμῶν. Id est, ὑπὲρ ὑμῶν. Sic Matt. 26. ℣. 28. τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον.

28 *Relinquo mundum.* ἀφίημι τὸν κόσμον. Utique corpore. Quare corpus

Christi jam non est in hoc mundo, sed extra hunc mundum, nempe in tertio illo cœlo.

30 *Nec opus esse tibi.* καὶ οὐ χρείαν ἔχεις. Repetendum ὅτι ex præcedente membro: quasi dicatur, καὶ ὅτι οὐ χρείαν ἔχεις. *Per hoc.* ἐν τούτῳ. Pro, διὰ τοῦτο. Hebraismus.

31 *Nunc creditis?* ἄρτι πιστεύετε. Interrogatio significationem habet miserendi simul & reprehendendi inanem jactantiam. quasi dicat, Ah vos miseros: qui vobis videmini adeò constanter in me credere, &c.

32 *Et jam vênit.* καὶ νῦν ἐλήλυθεν. Vel, Imó jam vênit. Nam est correctio. *Quum dispergemini.* ἵνα σκορπισθῆτε. Vel potiùs sic vertendum: Veniet *tale* tempus, & jam vênit, ut dispergamini, ut suprà ℣.2. *Nam.* ὅτι, Conjunctio causalis, id est, qua causa seu ratio exponitur ejus quod dictum est, è quocunque argumenti genere illa ratio sit desumta. Quod diligenter notandum est propter locum illum Luc. 7. ℣.47. de muliere peccatrice. Remissa sunt peccata ejus; nam dilexit multum. ὅτι ἠγάπησεν πολύ. quo loco Papistę abutuntur, quasi dilectio nostra causa sit qua Deus moveatur ad remittendum nobis peccata. Cui errori occasionem præbuit vetus interpres, qui vertit; Quoniam dilexit multum.

33 *In me.* ἐν ἐμοί. quatenus in me confiditis.

OBSERVATIONES LOCORVM DOCTRINAE EX CAP. 16.

I. Ex ℣. 2. 3. 4. 20. 21. 22. 24. & 33. Sinceri cultores Dei, quum propter confessionem doctrinæ Euangelii persecutionem à Pontificiis & aliis patiuntur; consolentur se his rationibus. quòd similis persecutio acciderit sanctis Christi Apostolis, vers. 2. 3. 20. & 33. quòd persecutio ista proficiscatur ex superstitione seu falsa de cultu Dei persuasione, atque adeò ex Dei ignorantia, ℣.2. & 3. quòd à Christo prædicta sit, vers 4. quòd tristitia ipsorum evasura sit in gaudium, & quidem gaudium constans ac plenum, ℣.20. 22. & 24. quod in media persecutione pacem habituri sint in Christo, id est fruituri sint tranquillitate conscientiæ ex certa persuasione dilectionis Dei erga se in Christo, ℣ 33. [De hac pace loquitur & Paulus Philip. 4. ℣.7. Pax Dei quæ superat omnem intellectum, &c.] denique quòd Christus mundum vicerit, ita ut lædi ab illo non possint, quantum quidem ad æternam salutem attinet, ℣. eod.

II. Ex ℣. 5. 7. 16. & 28. Christus per suum in cœlos ascensum verè ex hoc mundo abiit, videlicet corpore suo. quare errant, qui putant, corpus Christi substantialiter latêre in pane sacræ cœnæ; longè magis autem, qui opinantur, corpus Christi esse ubique.

III. Ex ℣. 7. 14. 15. 28. & 33. Christi deitas confirmatur his argumentis. quòd misit Spiritum sanctum in Apostolos, ℣.7. quòd Spiritus sanctus ab eo accepit sapientiam illam arcanam atque cœlestem quam renuntiavit Apostolis, ℣.14. quòd Christus & sapientiam illam & omnia, cum Deo Patre habet communia, nempe omnia quæ ad naturam atque essentiam Dei pertinent, ℣. 15. quòd à Patre exivit & in mundum vênit, nempe per incarnationem, ℣.28. quòd mundum vicit, nempe divina sua potentia, ℣.33.

IV. Ex ℣. 7. 8. 9. 10. 11. & 13. Spiritum sanctum esse verum Deum, & esse personam à Patre & Filio distinctam, probatur his argumentis. Est παράκλητος, id est, advocatus, qui electorum cordibus inspirat vivam consolationem

solationem qua superent omnes tentationes. hoc autem efficere, est certæ personæ, & est Dei proprium. Mittitur à Christo, vers 7. item à Patre, suprà cap. 14. v. 26. Ergo est persona à Patre & Filio distincta. Est spiritus veritatis, qui deduxit Apostolos in omnem veritatem, id est veritatem cœlestem de æterna salute per Christum efficaciter eis persuasit, vers. 13. hoc autem efficere, Dei proprium est. Denique convicit Judæos in die pentecostes per prędicationem Petri, de peccato suo quod in Christo trucidando admiserant: item de Christi ad supplicium ab ipsis rapti justitia atque innocentia: denique de Christi ex mortuis excitati & in cœlum ad dexteram Patris evecti divina auctoritate judicandi, atque adeò de diabolo jam per ipsum judicato. Hæc convictio, divinæ potentiæ opus fuit.

v. Ex v. 32. Si accidat nos in necessitatibus deseri ab amicis: consolemur nos exemplo Christi, cui idem accidit ab Apostolis: & hac fide, quód Deus semper nobiscum sit, qui nos nunquam sit deserturus, sed consolatione sui spiritus perpetuò sustentaturus, suaque divina potentia protecturus. Confer exemplum Pauli 2. Tim. 4. v. 16, 17. & 18.

ANALYSIS CAP. XVII.

ARGUMENTUM.

Capite decimoseptimo continetur precatio Domini nostri Jesu Christi, quam habuit tanquam populi Dei summus sacerdos, quum suum ipsius corpus paulo pòst in ara crucis oblaturus esset: qua & seipsum & populum suum Patri commendat. Habet autem precatio hæc tres partes. Primùm enim orat pro seipso, usque ad vers. 6. Deinde pro discipulis, id est undecim Apostolis, à v. 6. usque ad 20. Postremò pro reliquis electis, qui per doctrinam Apostolorum credituri erant usque ad finem mundi.

DE PRIMA PARTE.

HÆc loquutus est Jesus, & sustulit oculos suos in cælum, dixitque, Pater, venit hora illa, glorifica Filium tuum, ut & Filius tuus glorificet te:

2 *Sicut dedisti ei authoritatem* in *omnem carnem, ut quotquot dedisti ei, det eis vitam æternam.*

3 *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te illum solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.*

4 *Ego te glorificavi in terra: opus consummavi quod dedisti mihi ut facerem:*

5 *Nunc igitur glorifica me tu Pater apud temetipsum ea gloria quam habui apud te priùs quàm mundus esset.*

In prima precationis parte petit à Patre glorificari. Rationes petitionis affert quatuor: primam, quia sit filius ejus: secundam, ut vicissim possit glorificare Patrem: tertiam, ut possit vitam æternam dare electis: postremam, quia fideliter functus sit officio docendi mandato sibi à Patrę, jamq; paratus sit ad peragendum sacrificium itidem à Patre sibi mandatum.

V. 1. Euangelista transitionem facit à superiore sermone ad hanc precationem: ubi simul gestum precantis commemorat. Deinde sequitur precatio: ubi Christus primùm præfatur, inquiens, *Pater venit hora illa.* hæc pre-

satiuncula continet occasionem precationis, videlicet instantem passionē Domini & mortem. Deinde proponit petitionem, *Glorifica filium tuum.* ubi nomen glorificationis cōprehendit resurrectionem Domini ac ascensionem in cælum, sessionem ad dexteram Patris & reditum ad judicandum vivos & mortuos. Continetur autem in ipsa petitione ratio petitionis prima, ubi ait; *Filium tuum*, id est me qui sum filius ille tuus unigenitus & unicè dilectus. hæc ratio sumta est à causa impulsiva: etenim amor impellit ad benefaciendum ei quem quis amat.

Porrò antequam ad secundam rationem explicandam progrediamur; observandum est, gloriam hanc, qua Christus se petit glorificari, partim ad naturam ejus humanam, partim ad divinam pertinere. orat enim ut Mediator. Et ad humanam quidem naturam pertinent hæc: Corporis excitatio à mortuis,& glorificatio, ascensio in cœlum, sessio ad dexteram Patris, plena authoritas super omnia. Ad divinam naturam pertinet illius patefactio. nam per resurrectionem ex mortuis declaratus est filius Dei, Rom 1. vers. 4. Petit igitur ut deitas sua patefiat orbi, & per totum illustretur mundum, hoc est, ut cognoscatur quis sit: nempe non solùm justus & innocens homo, sed verus Dei filius, eóque verus Deus & totius mundi servator: qui corporis sui sacrificio per Spiritum suum æternum oblato, mundi peccata expiarit: & proinde ut pro tali ab omnibus electis fide recipiatur & colatur. Deinde annectit secundam petitionis rationem; *Vt & Filius tuus glorificet te.* hæc ratio sumta est à fine. Non potuisset enim Christus Patrem glorificare, nisi ipse priùs à Patre fuisset glorificatus. Ut enim veritas Patris elucesceret, oportuit eum præstare quod promiserat: promiserat autem filio glorificationem, Psal. 110. Sede ad dexteram meam, donec ponam, &c. Psal. 2. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem: & possessionem tuam fines terræ. Sic alibi passim. Deinde ex glorificatione Christi elucescit potentia Patris, qui eum excitavit è mortuis.

V. 2. sequitur tertia ratio, quæ est, ut det vitam æternam electis. hæc ratio similiter à fine sumta est. non potuisset autem Christus vitam æternam dare electis, nisi fuisset à Patre glorificatus. Nisi enim excitatus fuisset ex morte: electi, quorum peccata Pater in eum conjecerat, adhuc in suis peccatis essent. 1. Cor. 15. 17. non enim haberent testimonium, quòd pro suis peccatis morte Christi sit satisfactum. Ubi autem peccatum, ibi non habet locum vita æterna, sed mors. Deinde nisi ascendisset in cœlum: non compareret in cœlesti illo sanctuario coram facie Patris, ad gratiam illius erga electos perpetuó conservandum: ex qua gratia vita æterna fluit. Præterea nisi consedisset ad dexteram Patris, non potuisset inde mittere Spiritum sanctum in Apostolos, eosq; instruere necessariis donis ad Euangelium omnibus populis prædicandum: perq; illam prædicationem efficere fidem in electis, sine qua ut remissio peccatorum, ita etiam vita æterna non obtinetur. Postremò nisi rediturus esset ad judicium; non posset electos introducere in cœlum, & ad se assumere, ad perfruendum plené vita æterna. Hæc tertia ratio superiori annexa est, tanquam illius confirmatio. nam salus electorum ad gloriam Dei tanquam summum finem dirigitur. ait enim; *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut quotquot dedisti ei, det eis vitam æternam.* ubi observandum, particulam καθὼς, id est, Sicut, habere vim particulæ causalis *Quia*. Quemadmodum exponi potest etiam sup. 15. 12. Porrò istis verbis simul causam impulsivam notat, videlicet voluntatem & mandatum Patris; qui scilicet velit, ut Christus vitam æternam det electis, & hoc ipsum ei mandarit,

quasi

quasi dicat. Cupio glorificare te, obediendo voluntati & mandato tuo in hoc, ut vitam æternam dem electis: Ergo ut hoc possim præstare, tu me prius glorifica. Nomine ἐξουσίας intelligit potestatem seu authoritatem regiam, seu jus gubernandi tum mundum universum, tum præcipué electos. Carnis vocabulo intelligit homines. Sicut hæc vox accipitur in illo dicto Esaiæ, Omnis caro fœnum. Item in illo dicto Genesis, Omnis caro corruperat viam suam. Electos describit ab adjuncto mandato Patris, qui scilicet eos dedit Christo cum hoc mandato, ut eis det vitam æternam, primúm quidem promerendo eis remissionem peccatorum sua morte, deinde veró efficiendo in eis fidem vivam per prædicationem Euangelii & Spiritum sanctum.

V.3. declarat, quomodo electis daturus sit vitam æternam, nempe dando eis cognitionem Patris & sui, per prædicationem scilicet Euangelii & Spiritum sanctum. ait igitur. *Hæc est autem vita æterna*, id est, hac in re consistit vita æterna electorum, seu hinc pendet: *ut cognoscant te, illum solum verum Deum*, & (ut cognoscant) *eum quem misisti, nempe Jesum Christum*. Ubi observandum, cúm Christus Patrem vocat illum Deum qui solus verus Deus est: non excludere á Deitate seipsum & Spiritum sanctum, sed tantúm deos falsos, fictitios, commentitios. Deinde observandum, cum cognitione Patris conjungi cognitionem Filii tanquam mediatoris: quia Pater non nisi in Filio tanquam mediatore recté cognoscitur: sup. 14. v. 6. & 7. Similem locum vide. 1. Corin. 8, 6. Præterea notandum, intelligi hic cognitionem talem quæ cum fide seu fiducia conjuncta est. Qui enim Deum agnoscit in Christo tanquam mediatore, is utique agnoscit eum pro Patre suo, sibi per Christum reconciliato, ac proinde eo tanquam Patre confidit.

V.4. sequitur quarta petitionis ratio: quia officio á Patre sibi injuncto fideliter functus sit, & jam ampliús fungi paratus sit. Functus quidem erat officio Prophetæ, in docendo Euangelio: fungebatur eo ipso tempore officio summi sacerdotis in orando pro populo: Et mox functurus erat officio præcipuo summi sacerdotis in offerendo suo corpore in sacrificium expiatorium pro peccatis electorum. ubi observandum, mandato Patris cujus hic fit mentio, tacité includi promissionem. Ita enim mandaverat Pater Filio officium summi sacerdotis fungendum in terra in summa humilitate, ut simul ei promitteret, se eum officio in terris cum summa humilitate peracto, exaltaturum in cælum, ut ibi porró in summa gloria fungeretur & summi sacerdotis officio, comparendo in cælesti sanctuario pro electis: & præterea officio regis, in gubernando tum mundo universo, tum præcipué Ecclesia electorum per verbum Euangelii & Spiritum sanctum.

V.5. hanc precationis partem concludit, & petitionem repetit, pluribusq; verbis declarat; diserté petens, ut Pater gloriam suæ (nempe ipsius Christi) deitatis patefaciat.

DE SECUNDA PARTE.

6 *Patefeci nomen tuum hominibus quos dedisti mihi* (electos) *à mundo: tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum servaverunt.*

7 *Nunc noverunt, omnia quæ dedisti mihi, à te esse.*

8 *Quia verba quæ tradidisti mihi, tradidi eis: & ipsi receperunt ea, & veré noverunt me à te prodiisse, & crediderunt me à te missum esse.*

9 *Ego pro eis rogo: non pro mundo rogo, sed pro iis quos dedisti mihi, quia tui sunt.*

10 *Et mea omnia, tua sunt, & tua mea sunt: & glorificatus sum in eis.*

11 *Et non sum amplius in mundo, sed isti sunt in mundo, ego autem ad te venio. Pater sancte, serva eos per nomen tuum, quos dedisti mihi, ut sint unum prout & nos.*

12 *Quum essem cum eis in mundo, ego servabam eos per nomen tuum: quos dedisti mihi, ego custodivi, & nemo ex eis periit, nisi filius ille perditionis: ut Scriptura impleretur.*

13 *Nunc autem ad te venio, & haec loquor in mundo, ut habeant gaudium meum plenum apud se.*

14 *Ego tradidi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt ex mundo, prout & ego non sum ex mundo.*

15 *Non rogo ut tollas eos è mundo, sed ut serves eos à Malo illo.*

16 *Ex mundo non sunt, sicut & ego non sum ex mundo.*

17 *Sanctifica eos tua veritate; sermo tuus veritas est.*

18 *Sicut me misisti in mundum, ita & ego misi eos in mundum.*

19 *Et pro iis ego sanctifico meipsum, ut sint & ipsi sanctificati per veritatem.*

In secunda parte hujus precationis orat Dominus pro undecim Apostolis, eósque Patri commendat. Petit autem *ut Pater eos servet à malo*, id est Diabolo. V.11. & 15. *utq; eos sanctificet*, id est Spiritus S. donis instruat ad munus Euangelii praedicandi constanter & cum fructu fungendum, V.17. Rationes prioris petitionis affert septem. 1. quód patefecerit eis nomen Patris, nempe ex ipsius mandato. 2. quód Pater eos elegerit é mundo, sibique tanquam proprios vendicarit. 3. quód eos dederit, id est commiserit ipsi, nempe instituendos & servandos. 4. quód sermonem Patris servarint, h.e. fide receperint & vitam ex eo instituerint. Hae quatuor rationes continentur omnes versu sexto. Deinde V.7. & 8. prima & quarta ratio repetuntur, & pluribus verbis declarantur.

V.9. petitionem proponit, sed in genere & indefinite: & eam sententiam illustrat antithesi, qua opponit Apostolis mundum, id est, reprobos: simulq; repetit rationem tertiam & secundam. V.10. confirmat rationem secundam & tertiam; & quintam rationem attexit, nempe quód glorificatus sit in eis, videlicet per fidem & confessionem eorum. Vers 11. sextam rationem affert: quia eos in mundo relicturus sit, inter medios scilicet hostes: & petitionem primam specialiter proponit. V.12. per prolepsin caussam exponit, cur non ante hoc tempus Apostolos patrocinio Patris commendarit: eaque occasione fidem suam in eis custodiendis commemorat: simulq; caussam exponit interitus Judae proditoris. V.13. caussam finalem exponit, cur hanc precationem audientibus Apostolis habeat. V.14. septimam rationem affert, quia mundo exosi sint. V.15. petitionem repetit, & antithesi illustrat, pleniusque exponit. V.16. repetit septimam rationem. V.17. addit alteram petitionem, eamque declarat. V. 18. rationem affert illius petitionis. V.17. alteram ejusdem petitionis rationem adjungit.

DE TERTIA PARTE.

20 *Non tantùm autem pro istis rogo, sed & pro iis qui per sermonem eorum credituri sunt in me:*

21 *Ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint: ut credat mundus me à te missum esse.*

22 *Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis: ut sint unum, sicut & nos unum sumus.*

23 *Ego in eis sum, & tu in me: ut sint consummati in unum, & ut cognoscat*

mundus

mundus me à te missum esse, teque eos diligere sicut me dilexisti.

24 *Pater, quos dedisti mihi, velim ut ubi sum ego, & illi sint mecum: ut conspiciant gloriam illam meam quam dedisti mihi, quia dilexisti me, ante jacta mundi fundamenta.*

25 *Pater juste, mundus te non novit: ego autem te novi, & hi noverunt me à te missum esse.*

26 *Et notum ipsis feci nomen tuum, & notum faciam: ut charitas qua dilexisti me, sit in eis, & ego sim in eis.*

In tertia parte orat Dominus pro reliquis electis, qui ab illo tempore usque ad finem mundi erant futuri. Hos V. 20. describit ex proprio adjuncto, nimirum fide: simulque instrumentum indicat, quo fides á Deo in cordibus electorum efficitur: quod instrumentum est sermo Apostolorum, id est doctrina Euangelii quam Apostoli prædicarunt, & literis mandatam posteris reliquerunt. Pro his duo petit: primúm ut sint omnes unum in Deo, hoc est, ut per unam fidem inter se devincti tanquam membra unius corporis, cujus caput est Christus, mutuo amore sese complectantur, vers. 21. deinde ut suo tempore transferantur in cœlum, ibique conspectu gloriæ Christi in æternum beati sint: V. 24. Priorem petitionem declarat exemplo arctissimæ conjunctionis quæ est inter ipsum & Patrem; ejusque petitionis rationem affert á fine, nempe à sua gloria: quam significat his verbis, *ut credat mundus me à te missum esse*, hoc est, me esse filium tuum unigenitum, qui obediens tibi factus, descenderim de cælo, & homo factus sim propter hominum salutem. Hic autem finis, ex unitate credentium sic effectus redditur: quia inde perspicitur, eos esse Christi discipulos, sup. 13. v. 35. ac proinde Christum esse filium Dei & servatorem mundi, qui ipsos regat suo Spiritu.

V. 22. alteram petitionis rationem affert, quæ sumta est á destinato: quia in hunc finem eis dederit gloriam filiorũ Dei, ut se mutuó instar fratrum ament idq; ardentissimo amore, qualis est inter ipsum & Patrem. De hac gloria & dignitate υἱοθεσίας, i. e. adoptionis, vide sup. 1. v. 12. ubi notandum est discrimẽ inter gloriam Christi & credentium. Christus enim gloriã hanc habet á natura, ut sit filius Dei unigenitus: at credentes gloriam hanc habent ex gratia Dei, ut sint filii Dei adoptivi, adoptati scil. in filio dilecto, i. e. Christo. Potest tamen hęc gloria etiam intelligi (& fortasse rectiús) de futura illa gloria cælesti. nam certum est, credentes pro suo modulo gloriæ cælestis Christi participes fore. Quam quidem gloriam regni cælestis Christus discipulis promisit, Luc. 22. V. 29. & 30. Et de eadem mox rursum loquitur hoc loco v. 24. Sic autẽ erit argumentum hoc á fine. nam ut credentes possint gloriam regni cælestis consequi: necesse est, ut in hac vita unum sint, unitate scil. fidei & charitatis inter se devincti atque colligati, tanquam membra unius corporis sub capite Christo. Porró utramque hanc gloriam credentium conjungit Johannes 1. Joh. 3. v. 1. & 2. V. 23. tertiam rationem affert, & primam repetit, & quartam annectit. Tertia ratio á destinato sumta est, videl. inhabitatione Christi per S. sanctum, quam significat his verbis, *Ego in eis*. Quarta ratio est á fine, nempe gloria Patris, videl. gloria summæ bonitatis & misericordiæ, ut qui credentes diligat summo amore. quæ dilectio Dei erga credentes elucescit, quũ in eis perspiciuntur effecta illius, inter quæ non postremum est mutua illa & fraterna dilectio. V. 24. alteram petitionẽ affert, & gloriæ suæ caussam efficientem exponit, videlicet amorem æternum Patris glorificantis.

V. 25. Redit ad Apostolos: quos rursum Patri commendat ab ipsorũ fide, ac petit, ut sentire possint dilectionem Patris, qua eos complectatur in Christo,

SCHOLIA IN CAP. XVII.

2 *Authoritatem.* ἐξουσίαν. Vel potestatem. *Ut quotquot dedisti ei, det eis vitam æternam.* ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον. Pro, ἵνα πᾶσιν οὓς δέδωκας αὐτῷ, δώσῃ ζωὴν αἰώνιον. Hebræa loquendi ratio: למען כול אשר נתתה לו יתן להם חיי עדם.

3 *Hæc est autem vita æterna.* αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωή. Pro, τοῦτο δὲ. hoc autem, id est, hæc res, nempe ut te cognoscant, &c. Nam conjunctio ἵνα hic rursum ponitur per appositionem seu ἐπεξήγησις: ut suprà cap. 15. vers. 8. & 12. &c. Videtur autem pronomen fœmininum αὕτη positum absoluté more Hebræorum, sic enim illi loquuntur: ut Psalm 27 vers. 4 אחת שאלתי unam petii, id est, unum seu rem unam. Porro cognitio Dei dicitur esse vita æterna, per metonymiam effecti: quia illam efficit seu parit. Sic Rom. 7. vers. 7. ὁ νόμος ἁμαρτία; num Lex peccatum est? hoc est, Num Lex peccatum exse gignit seu parit? *Ut cognoscant te, illum solum verum Deum.* ἵνα γινώσκωσί σε, τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Id est, ut cognoscant te, qui es ille Deus qui solus verus est Deus, id est, ille Deus præter quem non est ullus verus Deus: quum quotquot præter illum nominantur dii, sint falsi, fictitii, commentitii dii. Hic autem solus verus Deus, est non solùm Pater, sed etiam Filius & Spiritus sanctus: ut alibi Scriptura docet. Neque enim sequitur, Pater est ille solus verus Deus: Ergo Filius & Spiritus sanctus non sunt ille solus verus Deus. quippe de Filio expressé dicitur: Hic est verus ille Deus, οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός. 1. Joh. 5. vers. 20. item Rom. 9. vers. 5. ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας: qui est supra omnes Deus laudandus in secula. De Spiritu sancto autem dicit Petrus Actor. 5. vers. 4. Non es mentitus hominibus, sed Deo. utique Deo illi vero. neque enim Petrus ullum falsum Deum agnovit. *Et quem misisti Jesum Christum.* καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. Id est, Et ut cognoscant quoque Jesum Christum, quem tu in mundum misisti ut sit mediator inter te & ipsos. Post conjunctionem καὶ repetenda illa verba, ἵνα γινώσκωσι.

4 *Dedisti.* ἔδωκας. Id est, commisisti, mandasti.

5 *Ea gloria quam habui.* τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον. Pro, τῇ δόξῃ ἐκείνῃ ἣν εἶχον. *Apud te.* παρὰ σοί. Hæc verba, licet ad finem versiculi trajecta sint, tamen pendent á verbo εἶχον: ut ex ipsa sententia planum est. Similis trajectionis exemplum vide 2. Tim. 2. ℣. ult.

6 *E mundo.* ἐκ τοῦ κόσμου. Id est, é genere humano.

9 *Pro eis.* περὶ αὐτῶν. Pro, ὑπὲρ αὐτῶν. ut supra cap. 16. ℣. 26 *Rogo* ἐρωτῶ. Ut suprà cap. 14. ℣. 16. *Pro mundo.* περὶ τοῦ κόσμου. Id est, pro reprobis: ut liquet ex antithesi. *Pro iis quos dedisti mihi.* περὶ ὧν δέδωκάς μοι. Id est, περὶ ἐκείνων οὓς δέδωκάς μοι. Est autem hæc periphrasis Electorum.

11 *Non sum ampliùs.* οὐκ ἔτι εἰμί Id est, paulo-póst non ero, jam jam discedo. *In mundo.* ἐν τῷ κόσμῳ Id est, in terra. Synecdoche integri. *Per nomen tuum.* ἐν τῷ ὀνόματί σου. Pro, διὰ τοῦ ὀνόματός σου. hoc est, per cognitionem tui. Metonymia subiecti.

12 *Quum essem.* ὅτε ἤμην. Ut supra cap. 16. ℣. 4. *Filius ille perditionis.* ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας. Id est, ille perditioni destinatus & addictus. Sic Ephes. 2. ℣. 3. τέκνα ὀργῆς filii iræ.

13 *Gaudium meum.* τὴν χαρὰν τὴν ἐμήν. Gaudium illud meum: ut sup. cap. 15. vers. 11. Porró nomen *plenum* à parte posteriore cum verbo *habeant*

construendum est: non autem cum nomine *gaudium*. sic enim oporteret Græcè esse τὴν πεπληρωμένην. *Plenum*. πεπληρωμένην. Expletum. *Apud se*. ἐν αὐτοῖς. In se, i.e. in corde suo. Synecdoche integri.

15 *Rogo*. ἐρωτῶ. Ut sup. cap. 14. ℣. 16. *A malo illo*. ἐκ τοῦ πονηροῦ. Id est, à diabolo: qui usitaté nominatur ὁ πονηρὸς, ut Matth. 5. ℣. 37. & cap. 6. ℣. 13. & cap. 13. ℣. 19. item 1. Joh. 2. ℣. 13. &c.

18 *Misi eos*. ἀπέστειλα αὐτοὺς. Nempe ad prædicandum Euangelium & sustinendum propterea mundi persecutionem.

19 *Pro eis*. ὑπὲρ αὐτῶν. Id est, ut eis promerear apud te remissionem peccatorum & vitam æternam. Sic Christus ipse in institutione sacræ cœnæ exponit præpositionem περὶ positam pro ὑπὲρ: quum ait, Hoc est sanguis meus novi Testamenti, qui pro multis (περὶ πολλῶν) effunditur in remissionē peccatorum. Item supr. cap. 6. ℣. 51 ait, se carnem suam daturum (nempe in mortem crucis) pro mundi vita, ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, id est, ad promerendum vitam æternam omnibus totius mundi electis. *Sanctifico meipsum*. ἁγιάζω ἐμαυτόν. Id est, offero me tibi in sanctam victimam. *Ut sint & ipsi*. ἵνα καὶ αὐτοὶ ὦσι. Hæc videntur addi per epexegesin ad declarandū illud ὑπὲρ αὐτῶν *Sanctificati*. ἡγιασμένοι. Nempe imputata ipsis sanctitate meę victimę: sicut declarat Apostolus Heb. 10. ℣. 10. inquiens, Qua voluntate sanctificati sumus (ἡγιασμένοι ἐσμὲν) per oblationem corporis Jesu Christi semel factam. Et paulo-pòst ℣. 14. Unica oblatione consecravit in perpetuum eos qui sanctificantur, τοὺς ἁγιαζομένους. *Per veritatem*. ἐν ἀληθείᾳ. Nempe per veritatem Dei, id est, sermonem Euangelii: ut modó ℣. 17. nisi quis malit, propter omissum articulum, ἐν ἀληθείᾳ hic per Hebraismum æquipollere adverbio ἀληθῶς, id est, veré: ita ut vera & realis sanctificatio per oblationem corporis Christi facta, opponatur sanctificationi ceremoniali quæ fiebat olim per oblationem pecudum.

20 *Pro istis*. περὶ τούτων. Pro, ὑπὲρ τούτων. ut sup. ℣. 9.

22 *Gloriam*. τὴν δόξαν. Nempe felicitatem illam cælestem.

24 *Ubi sum*. ὅπου εἰμὶ. Id est, ubi paulo-pòst futurus sum. *Et illi sint*. κἀκεῖνοι ὦσι. Nempe suo tempore: post mortem quidem secundum animam, post resurrectionem veró corporum anima simul & corpore. *Quam dedisti mihi*. ἣν ἔδωκάς μοι. Id est, dare decrevisti. ut 2. Tim. 1. ℣. 9. χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν χριστῷ ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰωνίων. Gratiam quæ data est nobis in Christo Jesu ante tempora secularia. *Ante jacta mundi fundamenta*, πρὸ καταβολῆς κόσμου. *Ante fundationem mundi*. Ad verb. Ante dejectionem, scil. fundamentorum, τῶν θεμελίων. Hæc autem verba censeo pendêre non á proximo verbo ἠγάπησας: sed á remotiore ἔδωκας. Similis trajectio fuit suprà ℣. 5.

26 *Ut charitas qua dilexisti me, sit in eis*. ἵνα ἡ ἀγάπη ἣν ἠγάπησάς με, ἐν αὐτοῖς ᾖ. Per ellipsin dicitur ἣν, pro καθ' ἣν id est, ᾗ. Sententia est: Ut in cordibus suis per fidem sentiant charitatem illam tuam qua dilexisti me, & ipsos propter me. quo sensu ait Paulus, charitatem Dei effusam esse in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, Rom 5. ℣. 5. *Et ego sim in eis*. κἀγὼ ἐν αὐτοῖς. Et ut ego quoque sim in eis, hoc est, habitēm in cordibus eorum per fidem. Ephes. 3. ℣. 17.

OBSERVATIONES LOCORUM
DOCTRINAE EX CAP. 17.

1. Ex ℣. 1. Inter precandum attollere oculos in cælum, gestus est precationi

tioni conveniens, ad significandum elevationem cordis ad Deum. Sic Paulus 1. Tim. 2. ℣. 8. jubet inter precandum attollere puras manus. Veruntamen quum ex animi demissione propter conscientiam peccatorum oculi inter precandum in terram dejiciuntur, ne ille quidem gestus Deo displicet: sicut videre est in exemplo illius publicani, unà cum Pharisæo adorantis in templo, Lucæ 18.

II. Ex ℣. 2. 5. & 8. Argumenta pro deitate Christi. Christus habet potestatem Electis dandi vitam æternam: ℣. 2. Ergo est Deus. nam solus Deus vitæ æternæ author est. Deinde Christus habuit gloriam apud Deum Patrem ante mundum conditum, ℣. 5. Ergo est Deus. nam ante mundum conditum nihil fuit præter Deum. Præterea, Christus á Deo Patre exivit, ℣. 8. nempe tanquam unigenitus ille (ut percipitur ex verbis Johannis suprà cap. 1. ℣. 14.) id est, per arcanā illam atq; ineffabilem generationē: sicut splendor exit á sole. Ergo Christus est Deo Patri ὁμοούσιος, ac proinde verus Deus.

III. Ex ℣. 3. Vita æterna consistit in cognitione Dei, qua certó persuasi sumus; Deum verum, esse unicum: eumq; esse Patrem, Filium & Spiritum sanctum: & Filium à Patre missum esse in mundum; ut is assumta nostra natura, esset Jesus Christus, id est noster servator, summus propheta, summus sacerdos & summus rex: qui scilicet arcanum illud consilium Dei de æterna nostra salute nobis exposuerit: qui sese peccatis nostris in se susceptis, pro nobis Deo cum precibus obtulerit victimam expiatoriam, nosque eo sacrificio Deo reconciliarit: qui sacrificio illo peracto, in sanctuarium cæleste ingressus sit, ibique coram facie Patris pro nobis continenter appareat: deniq; qui in cælis ad dextram Patris regnans, nos Spiritu suo regat, & potentia sua contra hostes protegat, donec suo tempore hostibus plené abolitis, nos ad se in regnum suum cæleste recipiat.

IV. Ex eod. ℣. Verus Deus unicus est: & is est Pater, Filius & Spiritus sanctus. nam quum hoc loco Christus de Patre dicit, ipsum esse illum solum verum Deum, τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν, id est, Deum illum qui unicus est, & extra quem nullus verus Deus est: observandum est, his verbis á solius illius veri Dei essentia non excludi Filium & Spiritum sanctum: quippe quum illi non sint extra Patrem, sed in Patre: sicut vicissim Pater est in illis: sed excluduntur tantùm dii isti falsi atque commentitii quos confinxerunt Ethnici: quippe qui sunt extra Patrem, videlicet creaturæ.

V. Ex ℣. 4. 6. 7. & 8. Sicut Christus glorificavit Patrem, quum sedulò docuit Euangelium, sicut à Patre ipsi erat mandatum: ita omnes Euangelii ministri statuant, Deum ministerio suo glorificari, ac proinde sedulò Euangelium doceant.

VI. Ex ℣. 9. & 20. Quum Christus sese victimam oblaturus Patri, oraverit pro solis sibi datis à Patre, id est pro Electis, mundo (hoc est reprobis) disertè à precibus suis excluso: certum est, eum etiam pro solis electis sese obtulisse: de quibus etiam solis loquitur, quum ait ℣. 19. *Ego pro eis sanctifico me*, id est, his precibus consecro me tibi in sanctam victimam. Quare quod dicitur 1. Tim. 2. ℣. 6. Christum dedisse sese redemtionis pretium ὑπὲρ πάντων, pro omnibus: item 1. Johan. 2. ℣. 2. ipsum esse propitiationem pro peccatis totius mundi: ista & illis similia dicta necessarió ad Electos restringenda sunt, quum certum sit, Spiritum sanctum per Apostolos locutum esse: is autem Christo non contradicit.

VII. Ex ℣. 11. Quum Christus expressē dicat, se non amplius esse in mundo, videlicet corpore suo, post suam in cælos ascensionem: errant igitur qui putant,

putant, corpus Christi esse in pane sacræ cœnæ, & longé magis, qui opinantur, corpus Christi esse ubique.

VIII. Ex ẏ.12. Sicut Judas Domini proditor nominatur filius perditionis, eó quód perditioni seu exitio æterno á Deo erat destinatus, idque æterno consilio atque decreto (ut percipitur ex verbis Petri Actor. 2. ẏ.23. itemque ex verbis Ecclesiæ Hierosolymitanæ, Act.4. ẏ.27.& 28.) Sic de reprobis omnibus statuendum est, quód scilicet ad æternum exitium æterno Dei decreto sint prædestinati. Et sicut Judas, quamdiu latuit ipsius hypocrisis, propter fidei professionem visus est esse in numero Electorum: ita & alii reprobi quamdiu fidem in Ecclesia profitentur, pro electis ex charitate habentur donec patefiat ipsorum hypocrisis.

IX. Ex eod. ẏ. Quum Scripturæ prophetarum de Christo, in Jesu Mariæ virginis filio sint impletæ; sicut ex hoc loco & aliis plurimis perspicuum est: consequens est, hunc JESUM esse CHRISTUM, id est mundi servatorem. Errant igitur Judæi: qui alium expectant.

X. Ex ẏ.13. Christus per suam in cælum ascensionem veré ad Patrem venit, & mundum reliquit: sicut ipse hoc loco & alibi passim testatur. Falsum igitur dogma est, corpus Christi ubique esse.

XI. Ex eod. ẏ. Scopus doctrinæ Euangelii est, ut habeamus plenum gaudium & veram consolationem in cruce. Confer dictum Pauli Rom. 15. ẏ.4.

XII. Ex eod. Verum gaudium ex fide Euangelii nascitur. Confer Rom. 5. ẏ.1. & deinceps. Quare ut hoc gaudium consequamur, exerceamus nos in fide Euangelii: quumque Christus promiserit, se hoc gaudium in nobis effecturum, bono animo simus in persecutionibus: Christus juxta promissionem suam replebit nos gaudio quo superemus omnes tentationes. sicut plurimorum Martyrum exempla abundé testantur.

XIII. Ex ẏ.14. Si propter Euangelii professionem mundus nos odio habet, ne moveamur: sed cogitemus, istud inde fieri, quód ab impio mundo sumus segregati, & Christo adhæremus.

XIV. Ex ẏ.15. Etiamsi fideles quamdiu vivunt in hoc mundo, odium & persecutionem mundi experiuntur: tamen hac firma consolatione se possunt sustentare, quód Christus pro eis rogavit, ut serventur á malo illo, id est, diabolo, principe illo mundi. quare salus ipsorum æterna in tuto est.

XV. Ex ẏ.17. Sermo Euangelii, est veritas illa cælestis, qua electi sanctificantur: dum per illius prædicationem virtute Spiritus sancti corda ipsorum illuminantur fide, & renovantur ad serium studium sanctitatis. Quotquot igitur sanctificari cupiunt (cupere autem omnes debent) isti sermoni diligenter attendant.

XVI. Ex ẏ.18. Doctrina Euangelii per Apostolos annuntiata, est αὐτόπιστος, id est per se fide digna: quia ad illam annuntiandam missi sunt á Christo eadem authoritate, qua ille missus fuit à Patre.

XVII. Ex ẏ.19. Quum nos perturbat nostra impuritas, quód nimirum peccatis fœdé polluti sumus, ita ut meritó simus abominationi Deo, consolemur nos his verbis Christi, quibus testatur, quód se pro nobis sanctificarit, hoc est, Patri in sanctam victimam obtulerit ad expiandum omnia nostra peccata, per quam oblationem nos quoq; sanctificati sumus, sicut testatur Apostolus Hebr. 10. ẏ.10. & 14. Quód autem hoc loco dicimur sanctificari per veritatem, ad efficaciam Christi referendum est, sicut alterum ad meritum. Etenim Christus nos sanctificat & servat partim suo merito, partim sua efficacia. Merito, quatenus sanctificans se ipsum pro nobis

in

in victimam, oblatione sui expiavit nostra peccata, atq; ita illorum remissionem est promeritus. Efficacia veró, quatenus curat nobis annunciari veritatem illam cælestem, id est sermonem Euangelii, & per illius prædicationem in nobis efficit fidem virtute sui Spiritus, qua fide purgantur corda nostra, quatenus per illam sanguine Christi in cruce effuso asperguntur.

XVIII. Ex vers. 20. Quicunque per sermonem Apostolorum, id est, doctrinam Euangelii de Christo edocti, in illum credunt, eoq; ut unico suo servatore confidunt: illi certum in se testimonium habent, quód Christus sese pro eis sanctificaverit atque obtulerit, hoc est, quód oblatione sui peccata ipsorum expiaverit. Etenim pro illis Christus Patrem rogavit, ut nimirum sacrificium suum pro illis acceptet, ac proinde peccata eis ignoscat, & ipsos á malo illo servet. Quare salus ipsorum certa est & extra periculum posita. Deus enim preces Christi semper exaudivit.

XIX. Ex eod. vers. Sermo Euangelii est instrumentum seu medium per quod Deus in electis efficit fidem. Quare hoc medium ne contemnamus: sed reverenter ac studiosé eo utamur ad fidem tum consequendum tum conservandum. Confer Rom. 1. ℣. 16. & cap. 10. ℣. 17. & 1. Cor. 3. ℣. 5.

XX. Ex ℣. 21. 22. & 23. Qui veré in Christum credunt, illi etiam inter sese unum sunt, per mutuam scilicet charitatem.

XXI. Ex ℣. 22. & 24. Quum á mundo contemnimur & ignominia atque contumelia afficimur: consolemur nos promissione Christi, qua nobis promisit communionem atque societatem cælestis suæ gloriæ. Confer Rom. 8. ℣. 17. & deinceps. Philip. 3 ℣. 21. 2. Thess. 2. ℣. 5. & deinceps. 1. Joh. 3. ℣. 2.

XXII. Ex vers. 26. Si conscientia nos arguit peccati, ac proinde iram Dei tanquam justi judicis nobis proponit: opponamus promissionem Christi, qua promisit se nobis patefacturum charitatem Patris, nempe charitatem illam summam qua nos diligit eo ipso amore quo Filium complectitur: de quo cælitus pronuntiavit, Hic est Filius ille meus dilectus in quo acquiesco. Confer Rom. 5. ℣. 5.

ANALYSIS CAP. XVIII.

ARGUMENTUM.

Deinceps cap. 18. & 19. describit Euangelista historiam passionis Domini: quæ universa distribui potest in quatuor principales partes, secundum circumstantiam locorum ubi ea gesta sunt quæ Domino evenerunt. Prima pars continet ea quæ gesta sunt in horto: á principio hujus capitis usque ad ℣. 13. Secunda pars continet ea quæ gesta sunt in domo Caiaphæ summi sacerdotis, á ℣. 13. usque ad ℣. 28. Tertia pars continet ea quæ gesta sunt in prætorio coram judice Pilato, á ℣. 28. usque ad ℣. 17. cap. 19. Quarta pars continet ea quæ gesta sunt in loco supplicii, qui nominabatur Calvariæ, Hebraicé Golgotha, á ℣. 17. usque ad 38. á quo ℣. 38. usque ad finem capitis decimi noni continetur historia sepulturæ Domini.

DE PRIMA PARTE HISTORIAE PASSIONIS.

HAEc quum dixisset Jesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipse & discipuli ejus.

2 *Noverat*

2 *Noverat autem eum locum etiam Judas qui prodebat eum, quia Jesus frequenter cum discipulis suis illuc convenerat.*

3 *Judas ergo quum accepisset cohortem, & à primariis Sacerdotibus ac Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis & facibus & armis.*

4 *Jesus itaque, sciens omnia quæ ventura erant in se, egressus dixit eis, Quem quæritis?*

5 *Responderunt ei, Jesum Nazarenum. Dicit eis Jesus, Ego is sum. Stabat autem cum eis etiam Judas qui prodebat eum.*

6 *Ut ergo dixit eis, Ego is sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt humi.*

7 *Iterum igitur rogavit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Jesum Nazarenum.*

8 *Respondit Jesus, Dixi vobis me eum esse. ergo si me quæritis, sinite hos abire.*

9 *Ut impleretur sermo quem dixerat, Ex iis quos dedisti mihi, non perdidi quenquam.*

10 *Simon autem Petrus quum gladium haberet, eduxit eum, & percussit servum summi sacerdotis, & abscidit auriculam ejus dexteram, erat autem nomen servo Malchus.*

11 *Dixit ergo Jesus Petro, Reconde gladium tuum in vaginam. annon bibam poculum quod dedit mihi Pater?*

12 *Cohors igitur & tribunus & ministri Judæorum comprehenderunt Jesum, & vinxerunt eum.*

V. 1. indicat Euangelista viam qua Dominus in hortum ivit, nempe trans torrentem Kedron: qua in re typus Christi fuisse videtur David, quum fugiens Absalonem transiret eundem torrentem, ut narratur 2. Sam. 15. vers. 23. V. 2. & 3. commemorat occasionem, qua Judas proditor usus sit ad Dominum prodendum, nempe consuetudinem Domini quam ille noverat: item comitatum Judæ, videlicet satellitium armatorum. V. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. & 12. narrat formam seu modum agendi, quomodo Dominus in horto captus sit: nempe quód obviam iverit iis, quos sciebat adventare ad se capiendum, seque eis ultró indicaverit, versu 4. & 5. deinde quod ex indicio Domini consternati in terram ceciderint, V. 6. tum quód se iterum eis indicarit, & discipulos tutos præstiterit, ne & ipsi caperentur, V. 7. & 8. cujus rei caussa exponitur vers. 9. Præterea quód Petrus conatus sit Dominum defendere gladio, & quód Dominus hoc vetuerit, V. 10. & 11. Postremó quód á ministris Judæorum vinctus sit.

DE SECUNDA PARTE.

13 *Et abduxerunt eum primùm ad Annam, (erat enim socer Caiaphæ, qui erat summus Sacerdos anni illius) is verò misit eum vinctum ad Caiapham summum Sacerdotem.*

14 *Erat autem Caiaphas is qui consilium dederat Judæis, expedire ut unus homo moreretur pro populo.*

15 *Sequebatur autē Jesum Simon Petrus & alius discipulus. discipulus verò ille notus erat summo Sacerdoti, & simul introiit cum Jesu in aulam summi Sacerdotis.*

16 *Petrus autem stabat extrá ad ostium. Exiuit ergo discipulus ille alter qui erat notus summo secerdoti, & loquutus est ostiariæ, & introduxit Petrum.*

17 *Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, Num & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum.*

11 *Adstabant autem servi & ministri qui prunas congesserant, quia frigus erat, & sese calefaciebāt. erat veró cum eis etiā Petrus adstans & sese calefaciens.*

19 Summus

19 *Summus sacerdos ergo interrogavit Jesum de discipulis ipsius & doctrina ipsius.*

20 *Respondit ei Jesus, Ego palam loquutus sum mundo: ego semper docui in synagoga & in templo, quò undique Judæi conveniunt, & in occulto loquutus sum nihil.*

21 *Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt, quid sim ipsis loquutus: ecce, hi sciunt quæ dixerim ego.*

22 *Hæc autem quum ipse dixisset, unus ex ministris qui adstabat, bacillo cecidit Jesum, dicens, Itá ne respondes summo sacerdoti?*

23 *Respondit ei Jesus, Si malè loquutus sum, testare de malo: sin bene, cur me cædis?*

24 *Miserat igitur eum Annas vinctum ad Caiapham summum sacerdotem.*

25 *Stabat autem Simon Petrus, & sese calefaciebat: dixerunt igitur ei, Num & tu ex discipulis ejus es? Negavit ille, & dixit, Non sum.*

26 *Dicit ei quidam ex servis summi sacerdotis, cognatus ejus cujus absciderat Petrus auriculam, Nónne ego te vidi in horto cum eo?*

27 *Rursus ergo negavit Petrus, & statim gallus vocem emisit.*

Vers. 13. narrat, quónam deductus sit Christus omnium primó, antequam domum Caiaphæ deduceretur. V. 14. declarat, quis fuerit ille Caiaphas. V. 15. & 16. narrat, quinam ex discipulis Jesum secuti sint, & quomodo in aulam Caiaphæ intromissi sint. Vers. 17. & 18. quomodo Petrus Christum negaverit. Vers. 19. 20. & 21. quomodo Christus á Caiapha de sua doctrina interrogatus responderit. Versu 22. qua contumelia ob illud responsum affectus sit. V. 23. quomodo innocentiam suam contra istam contumeliam defenderit. V. 24. 25. 26. & 27. redit Euangelista ad narrandum lapsum Petri, quomodo scilicet Dominum negaverit.

DE TERTIA PARTE.

28 *Ducunt ergo Jesum à Caiapha in Prætorium. erat autem manè: & ipsi non introierunt in Prætorium, ne polluerentur, sed ut ederent Pascha.*

29 *Exivit ergo Pilatus ad eos, & dixit, Quam accusationem adfertis adversus hominem istum?*

30 *Responderunt & dixerunt ei, Nisi iste esset facinorosus, non tradidissemus eum tibi.*

31 *Dicit ergo eis Pilatus, Accipite eum vos, & secundum legem vestram condemnate eum. Itaque Judæi dixerunt ei, Nobis nō licet occidere quenquam.*

32 *Ut sermo Jesu impleretur, quem dixerat, significans qua morte futurum erat ut moreretur.*

33 *Introivit ergo rursus in Prætorium Pilatus, & vocavit Jesum: dixitque ei, Túne es rex ille Judæorum?*

34 *Respondit ei Jesus, A teipso tu hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me?*

35 *Respondit Pilatus, Num ego Judæus sum? gens tua & primarii Sacerdotes tradiderunt te mihi: quid fecisti?*

36 *Respondit Jesus, Regnum meum non est ex hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei certassent ne traderer Judæis: nunc autem regnum meum non est hinc.*

37 *Dixit ergo ei Pilatus. Ergo rex es tu? Respondit Jesus, Tu dicis me regem esse. ego ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum ut dem testimonium veritati. Quisquis est ex veritate, audit vocem meam.*

38 *Dicit ei Pilatus, Quid est veritas? Et quum hoc dixisset, rursum egressus est ad*

ad Judæos,& dicit eis, Ego nullum invenio crimen in eo.

39 *Est autem vobis consuetudo ut unum dimittam vobis in pascha: vultisne ergo dimittam vobis regem illum Judæorum?*

40 *Clamaverunt autem rursum omnes dicentes, Ne istum* dimittito,*sed Barabbam. Erat veró iste Barrabas latro.*

V.28. narrat Euangelista, quando Jesus in prætorium deductus sit, & cur Judæi prætorium noluerint ingredi. V.29.30.31.& 32. quibus verbis eum Pilato tradiderint, supplicio capitis afficiendum; & cur illud factum sit. V.33. 34.35.36.& 37. quomodo Christus á Pilato interrogatus de suo regno, responderit.

Vers.38.39.& 40. quomodo Pilatus eum innocentem pronuntiarit, ac proinde dimittere studuerit: sed obtinere istud á populo non potuerit.

SCHOLIA IN CAP. XVIII.

1 *Trans torrentem Cedron.* πέραν τοῦ χειμάῤῥου τῶν κέδρων. Pro, τῶν κέδρων reponendum τοῦ κέδρων. Est autem Kedrón (ut Tremellius annotat) nomen tam vallis quàm torrentis qui per eam fluit, inter Hierosolymam & montem olivarum: sicut ex 2.Sam.15. apparet. Syrus vertit, *ad transitum pedis* id est, ad vadum. Est enim hæc (ut Tremellius annotat) periphrasis vadi, id est loci torrentis minus-profundi ubi pede transiri potest.

2 *Illuc convenerat.* συνήχθη ἐκεῖ. Illic congregatus fuerat.

3 *A primariis sacerdotibus.* ἐκ τῶν ἀρχιερέων. Hic ponitur ἐκ pro ἀπὸ: ut sup.cap.17.V.15.

4 *Quæ ventura erant in se.* τὰ ἐρχόμενα ἐπ' αὐτόν. Pro, ἐλευσόμενα, id est, συμβησόμενα: quæ eventura erant sibi. *Egressus.* ἐξελθών. Nempe ex eo loco horti ubi erat illis adventantibus.

5 *Cum eis.* μετ' αὐτῶν. Hæc verba non pendent á proximo participio παραδιδοὺς, sed à remotiore verbo εἱστήκει. Similium trajectionum exempla habuimus sup.cap.18.V.5.& 24.

9 *Ut impleretur.* ἵνα πληρωθῇ, &c. Verba Euangelistæ, concisé loquentis. nam præmittenda fuerunt hæc verba: *Hoc autem dixit.* vel, *Hoc autem factum est.*

10 *Eduxit.* εἵλκυσεν. Traxit. id est, extraxit.

11 *An non bibam, &c.* τὸ ποτήριον ὃ δέδωκέ μοι ὁ πατὴρ, οὐ μὴ πίω αὐτό; In Græco est Hebræa repetitio nominis antecedentis, per pronomen relativum: qualis erat sup.cap.17.V.2.

15 *Alius.* ὁ ἄλλος. Articulus hominem certum videtur notare, & putatur vulgó is esse Johannes: quod tamen eruditissimo interpreti non videtur. Vulgari quidem opinioni videtur favere hoc, quód nullus cæterorum Euangelistarum hujus discipuli mentionem facit. Solet autem Johannes quædam á se gesta, & á cæteris Euangelistis prætèrita, nomine suo suppresso, seque per periphrasin notato, narrare: ut quód in extrema cæna recubuerit in sinu Domini, suprà cap.13.V.23. Item quód viderit sanguinem & aquam exire ex latere Domini lancea confosso, infrà cap.19.V.35. Item quód Dominus sibi commendârit matrem, pendens in cruce: ca.19.V.27. Quæ opinio si recipitur, tum ὁ ἄλλος hoc loco vertendum erit *alter*, qui scilicet solebat familiariter cum Petro versari: ut colligi potest ex his locis: infrà cap.20. V. 2.& deinceps, item cap.21.V.21.

16 *Qui erat notus.* ὃς ἦν γνωστὸς, &c. Describit se hoc loco Johannes (si

tamen is intelligendus est) periphrasi huic narrationi conveniente: & inde nata: sicut sup. cap. 13. ℣. 23. alia periphrasi, isti narrationi conveniente, utitur. *Loquutus est ostiariæ.* ἔιπε τῇ θυρωρῷ. Dixit ostiariæ. scilicet, ut intromitteret Petrum.

18 *Qui prunas congesserant.* ἀνθρακιὰν πεποιηκότες. Facta strue prunarum id est, quum adornassent, instruxissent vel accendissent struem prunarum. *Sese calefaciebant.* ἐθερμαίνοντο. Verbum vocis mediæ, significatione reciproca: ut apud Hebræos Hitpaël & interdum Niphál.

20 *Mundo.* τῷ κόσμῳ. Id est, quibusvis hominibus in mundo, qui sese mihi obtulerunt.

23 *Si malè.* εἰ κακῶς. Brevissimè & nervosissimè suam innocentiam demonstrat, & adversarium injuriæ convincit, per dilemma: quod dilemma resolvimus in Animadversionibus nostris Dialecticis.

28 *A Caiapha.* ἀπὸ τοῦ Καϊάφα Id est, ex ædibus Caiaphæ. Metonymia vel subjecti recipientis ad se, vel adjuncti contenti. Sic Marc. 5. ℣. 35.

28 *Ne pollucrentur.* ἵνα μὴ μιανθῶσιν. Scil. contactu loci profani ubi degeret homo gentilis, Pilatus: quæ pollutio erat ceremonialis. quanquam nusquam hoc in Lege interdictum erat, hominis profani domum ingredi. *Sed ut ederent pascha.* ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ πάσχα. Concisa oratio: pro, Sed ut puri permanerent, ac proinde eis liceret edere pascha: á quo edendo arcebantur immundi. Synecdoche membri metonymica, nam ex effectu & uná cum illo intelligitur efficiens. *Pascha.* τὸ πάσχα. Transitum. Id est, agnum illum qui signum memoriale erat illius transitus quo Angelus in Ægypto transiit domos Israëlitarum, quum percuteret primogenita Ægyptiorum, Synecdoche generis & metonymia subjecti.

29 *Exivit.* ἐξῆλθεν. Nempe é prætorio.

30 *Nisi iste, &c.* Responsum plane superbum & iniquum. *Non tradidissemus.* Quippe homines tam sancti.

31 *Accipite eum.* Pro, *Accipite igitur eum.* nam ipsorum responsum scitè contra ipsos retorquet. quasi dicat: Si ergo non vultis ut ego ejus causam cognoscam, & vos jam illam cognovistis: accipite eum ipsi & condemnate. *Condemnate.* κρίνατε. Propriè, *judicate*, Synecdoche generis. *Non licet.* οὐκ ἔξεστιν. Nempe per Cæsarem: qui illis hoc jus ademerat.

32 *Ut sermo, &c.* ἵνα ὁ λόγος. Verba Euangelistæ præcisa, ut suprà ℣. 9. *Quem dixerat.* Videlicet Matth. 20. ℣. 19.

34 *A teipso, &c.* Videtur Dominus hæc simpliciter quærere, tanquam ignorans, nempe secundùm humanitatem: quo respectu alibi ait, filium hominis etiam ignorare diem & horam finis seculi.

35 *Num ego Judæus sum, &c.* Videtur Pilatus his verbis objurgare Christum, ut qui non perceperit sententiam & scopum interrogationis suæ: quasi nimirum ideo interrogarit, an ipse sit rex ille Judæorum, ut eo cognito, in ipsum credat. Negat igitur se esse Judæum: qua negatione innuit, se nihil curare regem illum quem Judæi expectent. Deinde declarat, se ideo istud interrogasse, ut confessione ejus audita, de hoc crimine judicet. Colligitur autem tum ex ista interrogatione Pilati, tum ex hac ejusdem ad Christi interrogationem responsione, primarios sacerdotes Christum detulisse apud Pilatum, tanquam authorem seditionis: ut qui doceret, se Judæorum regem esse.

36 *Certassent.* ἠγωνίζοντο ἄν. Scil. præterita nocte qua Judæis traditus sum. *Nunc autem.* νῦν δέ. Particula νῦν quum est συλλογιστική, propriè servit

ſervit aſſumtioni. at hic præponitur concluſioni, ita tamen ut aſſumtio ſubaudiatur: q.d. Nunc autem quum miniſtri mei non certarint ne traderer Judæis: liquet hinc, regnum meum non eſſe ex hoc mundo. *Hinc.* ἐντεῦθεν. Id eſt, ex hoc mundo: ut antè dixit.

37 *Ergo.* οὐκοῦν. Vel, Nónne igitur. οὐκ οὖν. *Tu dicis.* σὺ λέγεις. Reſponſio concedentis ſeu confitentis. *Ego ad hoc natus, &c.* His verbis videtur declarare rationem ac naturam regni ſui. *Quiſquis eſt ex veritate.* πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας. Similis eſt phraſis & ſententia ſup. cap. 8. v. 47. Qui ex Deo eſt, verba Dei audit.

38 *Egreſſus eſt.* ἐξῆλθεν. Videlicet è prætorio ante quod Judæi expectabant: ut colligitur ex v. 28. 29. & 33. ſup.

39 *In paſcha.* ἐν τῷ πάσχα. Id eſt, in feſto paſchæ. Metonymia ſubjecti gemina. Nam primùm ex tranſitu intelligitur agnus, tanquam tranſitus ſignum: deinde ex agno tempus illud quod agno ſolenniter edendo adjungebatur. *Vultne dimittam?* Βούλεσθε ἀπολύσω; Pro, ἵνα ἀπολύσω, ut dimittam.

40 *Ne iſtum dimittito* μὴ τοῦτον. Scil. ἀπόλυσον.

OBSERVATIONES LOCORUM
DOCTRINAE EX CAP. 18.

I. Ex V. 1. Sicut olim David (quem in multis geſſiſſe typum Chriſti, extra controverſiam eſt) metu rebellis filii Abſolonis ex urbe Hieroſolyma egreſſus eſt cum ſervis ſuis trans torrentem Kidronem, ut narratur 2. Sam. 15. ita Chriſtus à rebellibus Judæis extrema paſſurus, trans eundem torrentem ex urbe egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis. Et ſicut in horto Deum cœpimus offendere, tranſgrediendo mandatum ipſius: ita in horto Chriſtus Deum nobis cœpit placare, guſtando iram ipſius adverſus noſtra peccata, & tam vehementer luctando cum morte, tantámque anxietatem ſentiendo ut ſudaret grumos ſanguinis.

II. Ex V. 2. & 3. Si accidat, nos prodi ab intimis noſtris: conſolemur nos exemplo Chriſti, cui idem à Juda diſcipulo accidit.

III. Ex V. 4. 5. 6. 7. 8. & 11. Quum Chriſtus non invitus ad ſupplicium pertractus ſit, ſed ſciens ac volens ſeſe inimicis ſuis obtulerit, quos & abſens poterat evitare, & præſens vel uno verbo perdere: hinc certi ſumus obedientia ipſius inobedientiam noſtram eſſe expiatam. Confer Rom. v. 5. 19. Philip. 2. V. 8.

IV. Ex verſ. 6. Sicut eadem vox Chriſti, *Ego ſum*, diſcipulis quidem ipſius conſolationem (ſup. cap. 6. V. 20. & 21.) inimicis veró conſternationem attulit, ut videmus hoc loco: ita vox Euangelii (quæ & ipſa vox Chriſti eſt) reprobis quidem eſt odor mortis ad mortem, electis verò odor vitæ ad vitam: ut diſertè affirmat Paulus 2. Cor. 2. V. 16.

V. Ex V. 8. & 9. Chriſtus quoties ei libet, fideles ſuos ſervos ab inſultu hoſtili impiorum tutos præſtat, ſicut hoc loco tutos præſtat diſcipulos, ne quis eorum capiatur. Quare ejus tutelæ fidamus. Confer exemplum Eliæ 2. Reg. 1. quem à militibus ad ipſum adducendum à rege Achaſia miſſis bis ita tutum præſtitit, ut milites illos ad preces Eliæ igne cœleſti conſumſerit. Item exemplum Eliſæi 2. Reg. 6. quem quum exercitus Syrorum à rege Syriæ miſſus capere conaretur: Deus illum copiis angelorum munivit, & milites illos ſubito ſcotomate percuſſit, ut à Propheta non agnito deluſi in urbem Samariam introducerentur, atque ita in poteſtatem hoſtium ve-

nirent, putantes se duci Dothanem ubi tum Elisæus degebat.

VI. Ex ꝟ.10.& 11. Quum Christus Petro prohibeat, gladio se defendere: discimus hinc, vindictam privatam esse prohibitam. neque hic excusat zelus Dei: is enim intra vocationis suæ limites ab unoquoque est continendus. Confer Rom. 12. ꝟ. 19. & Luc 9. ꝟ. 54. & 55.

VII. Ex ꝟ. 11. Quum quicquid nobis adversi accidit, sit poculum nobis à Deo datum, id est voluntate ipsius ac providentia destinatum: æquo ac forti animo omnia adversa feramus, certò persuasi, Deum quum fidelis sit, unà cum tentatione daturum evasionem: sicut ait Apostolus 1. Corinth. 10. ꝟ. 13. Etenim sicut paterfamilias potum inter domesticos distribuens, tantum cuique infundit quantum judicat valetudini ipsius esse accommodatum: ita Deus calamitates inter domesticos suos distribuens, tantum cuiq; immittit quantum novit ei expedire.

VIII. Ex vers. 12. & 13. Si accidat, nos propter confessionem Euangelii ab hostibus illius comprehendi, vinciri, ad concilium prælatorum adduci: consolemur nos exemplo Christi domini ac præceptoris nostri, cui eadem acciderunt; memores, eum discipulis suis tales persecutiones prædixisse, simulque hanc regulam indicasse, Non est servus major domino suo. Supr. cap. 15. ꝟ. 18. 19. & 20. Item, Non est discipulus supra magistrum, &c. Matth. 10. ꝟ. 24. 25. Et Petrus ait, Christum patiendo pro nobis (id est propter nos, seu nostræ salutis causa) reliquisse nobis exemplar, ut insequeremur vestigia ipsius. 1. Pet. 2. ꝟ. 21.

IX. Ex iisdem versibus. Quum hodie videmus, prælatos Pontificios, qui titulo Ecclesiæ sese jactant, hostiliter persequi confessores Euangelii: ne offendamur tanquam re nova: quum hic videamus idem tempore Christi accidisse.

X. Ex ꝟ. 15. & 16. Singulari Dei providentia factum est, ut unus & alter ex Apostolis in aulam Pontificis maximi ubi concilium contra Christum congregatum erat, intromitterentur: ut nimirum ipsi viderent & audirent quid illic cum Christo ageretur, ac proinde de illis rebus verum ac fide dignum testimonium apud Ecclesiam possent perhibere.

XI. Ex ꝟ. 17. 25. & 26. In lapsu Petri, qui Christum ter negavit, habemus vivum exemplum humanæ imbecillitatis, etiam in præstantissimis quibusque, simulatq; sibiipsis relinquuntur. Item ex eo quòd Petrus subinde vehementiùs negat, secunda scilicet vice addito juramento, tertia autem vice seipsum execrando, sicut alii Euangelistæ narrant: hinc discimus, homines semel lapsos, non modò non posse sese suis viribus erigere, sed etiam in deterius magis ac magis præcipites ruere, donec nova Dei virtute surrigantur.

XII. Ex ꝟ. 28. Hypocritæ satagunt in observandis ceremoniis ad cultum Dei institutis, quasi in illa externa observatione, summa pietatis & cultus Dei consistat: quum interim indulgeant pravis animi sui affectibus, ac timoris Dei (quæ non minima nec postrema cultus Dei pars est) vani sint. Hoc planè perspicitur in isto exemplo Judæorum, Christum à se damnatum tradentium judici Pilato, ut illum tanquam facinorosum supplicio capitis plectat. Etenim quum corda ipsorum arderent iniquo odio Christi, interim tamen noluerunt ingredi prætorium, tanquam domum scilicet ethnici, i.e. hominis profani: ne illius contactu polluerentur, hoc est profanarentur seu immundi redderentur secundum legem, atq; ita impedirentur in obeunda ac celebranda ceremonia solenni agni paschalis: de quo nimirum non licebat edere immundis. Simile hypocriseos istorum exemplum

narratur

narratur Matth. 27. ℣. 6. ubi receptis triginta illis argenteis pro quibus Christum à Juda proditore emerant, dixerunt: Non licet eos mittere in corbanam: quoniam pretium sanguinis est. Mira religio: non dubitant emere & tradere ad necem sanguinem innoxium; & metuunt ne peccent, si sanguinis illius pretium ad sacram pecuniam apponant. Sic culicem percolant hypocritæ, & deglutiunt camelum: ut eis Christus exprobrat Matth. 23. ℣. 24. ubi commemorasset, quód in minutis anxii, præcipua negligerent: ibid. vers. 23. Decimatis mentham & anethum, &c. Et ibid. ℣. 25. & deinceps, ubi Christus ex professo hypocrisin Scribarum & Pharisæorum taxat. Ac eó major fuit præsens hæc hypocrisis, quód nusquam in lege prohibitum erat, domum hominis Gentilis ingredi: sed cautio erat à patribus tradita, ne quis per imprudentiam ex domo immunda aliquid contagii accerseret.

XIII. Ex ℣. 29. Exemplo Pilati admonentur judices, ne quē damnent non audita causa. At in Papatu contrá fit, ubi confessores Euangelii ab inquisitorib. hæreseos damnati, traduntur judici politico, & ab illo citra causæ cognitionem ad supplicium damnantur ex solo istorum Prælatorum prejudicio.

XIV. Ex ℣. 30. *Nisi esset iste facinorosus, &c.* Sicut isti primarii sacerdotes, scribæ & Pharisæi, ebrii splendore autoritatis & superba opinione sanctitatis, volunt suæ accusationi credi etiam absque probatione: sic hodie idem volunt & factitant Prælati Pontificii, quum confessores Euangelii ad supplicium tradunt judici politico. Quare pii confessores ac martyres sese exemplo Christi, domini & magistri sui consolentur: cui idem accidisse vident.

XV. Ex ℣. 31. *Secundum legem vestram condemnate eum.* Hypocritæ sua impietate occasionem præbent hominibus profanis irridendi sanctum Dei verbum. ut hoc loco Pilatus quum videret, primarios sacerdotes velle damnari & supplicio affici Jesum causa non audita neque cognita, arripit inde occasionē blasphemandi sanctam Dei legem. quasi diceret, Præclaram verò legem vestram, quam vos quidem à Deo ipso vobis datam jactatis: quód secundum illam damnandus est homo qui nullius criminis possit convinci. Sic Rom. 2. ℣. 24. Dei nomen propter vos blasphematur inter Gentes.

XVI Ex eod. *Nobis non licet occidere quenquam.* Quód Judæis illo tempore judicia capitalia erepta erant per Romanos: debuerunt inde admoneri, tempus jam esse adventus Messiæ, juxta vaticinium Jacobi, Gen. 49. Non auferetur sceptrum à Juda, donec veniat Schiló. at jam tum præcipua sceptri, id est regii dominatus, pars, nempe potestas criminalium judiciorum eis erat ablata. Habebant quidem nascente Christo adhuc aliquam judiciariam potestatem: sed tantùm in causis Ecclesiasticis & civilibus: in criminalibus verò non item. Et senatores illi Sanhedrin dicti, erant ex tribu Juda. Nos verò hac temporum consideratione in fide Christi confirmamur.

XVII. Ex ℣. 33. 34. 35. 36. & 37. Christus est rex Ecclesiæ: hoc enim ipse coram Pilato confessus est: sed regnum ejus non est ex hoc mundo seu terrenum, potentia scilicet opum terrenarum subnixum & vi armata tuendum: sed est spirituale, positum nimirum in potentia Spiritus S. veritatem cœlestem de recto Dei cultu & vera ratione consequendi salutem cordibus electorum persuadentis, & illa in obsequium Dei flectentis. Hanc Christi de suo regno confessionem commendat Paulus 1. Tim. 1. ℣. 13.

XVIII. Ex ℣. 37. *Quisquis est ex veritate, audit vocem meam.* Testimonium veritatis cœlestis, id est Euangelium, ab iis tantùm recipitur, qui sunt ex veritate, h. e. ab electis, qui a Deo prædestinati sunt ut credant veritati. Quare quibuscunque hoc datum est ut credant veritati Euangelii, illi certum

apud se argumentum habeant, quòd sint ex numero electorum. Nec est quòd incredulitate aliorum offendamur, ut propterea veritatem cœlestem in dubium venire apud nos patiamur: sed acquiescendum est in beneplacito Dei, cui non placuit omnibus hanc gratiam dare ut veritati cœlesti subscribant, sed tantùm electis suis. Sic dicebat Christus apostolis: Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum: cæteris autem in parabolis, ut videntes non videant, &c. Item Matth. 11. agit gratias Patri, quòd mysteria regni cœlorũ patefecerit parvulis; & contrà occultaverit a sapientib. atq; intelligentibus hujus seculi: & addit, Næ Pater: sic fuit beneplacitum coram te. Sic suprà cap. 8. ✠. 47. Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Item cap. 6. vers. 36. & 37. Etiam vidistis me, nec creditis: Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet. Et rursus ibid. ✠. 44. & 45. Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum. Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes (nempe filii Ecclesiæ, hoc est electi) docti à Deo. Quisquis ergo audivit à Patre & didicit, venit ad me. Item cap. 10. ✠. 14. Ego sum pastor ille bonus: & agnosco oves meas: & agnoscor à meis. Nota, A meis, inquit, id est ab electis, mihi datis à Patre. Et ibid. V. 26. & 27. Sed vos non creditis, inquit: non enim estis ex ovibus meis. sicut dixi vobis. Oves meæ vocem meam audiunt: & ego eas agnosco, & sequuntur me.

XIX Ex ✠. 38 *Dicit ei Pilatus, Quid est veritas?* Ratio carnalis irridet doctrinam Euangelii & confessores illius, maximè quando propter illius confessionem non recusant vel supplicium capitis subire. Sicut hoc loco videmus irrideri Christum à Pilato, quòd propter doctrinam veritatis cœlestis subiret internecinum odium Judæorum. Idem docet Paulus 1. Cor. 2. ✠. 14. Animalis homo (ψυχικὸς ἄνθρωπος) non est capax eorum quæ sunt spiritus Dei: sunt enim ei stultitia, &c. Et in ead. epist. c. 1. ✠. 23. Prædicamus, inquit, Christum crucifixum, Judæis quidem offendiculum, Græcis verò stultitiam. Sed nos perverso huic judicio rationis carnalis opponamus mandatum Dei de Filio audiendo, Matth. 3. & 17. & judicium Apostoli in loco modò citato, ubi addit; Ipsis autem vocatis, tum Judæis, tum Græcis, Christum Dei potentiam ac sapientiam.

XX. Ex eod. ✠. *Ego nullum invenio crimen.* Quum Christus à judice post causæ cognitionem innocens pronuntiatus sit; & tamen ab eodem in gratiam accusatorum ad supplicium crucis postea sit damnatus; observandum est, Christum non propter sua (quæ nulla habuit) sed propter aliena peccata, nempe peccata electorum quæ ut sponsor in se susceperat, maledicta illa morte crucis affectum esse, atque ita pro illis satisfecisse, ipsosque à maledictione Dei liberasse.

XXI. Ex ✠. 39. Mentione consuetudinis Judæorum, qua petebant in festo paschæ sibi unum ex facinorosis dimitti, ad celebrandum nimirum festi sanctitatem; admonemur de vanitate ac perversitate cordis humani; quod dum excogitat & instituit cultus Dei, hoc ipso Deum offendit; quippe agens contra expressum Dei verbum; Nam, teste Scriptura, abominatio est coram Deo qui nocentem absolvit.

XXII. Ex eod. ✠. Habemus hic in Pilato exemplum perversi judicii sapientiæ carnalis, facientis malum ut eveniat bonum, dum studet inter duo mala eligere id quod minus est. Etenim Pilatus ut posset dimittere Jesum quem judicabat esse innocentem, non dubitavit eum tanquam nocentem cõparare cum nequissimo latrone Barabba. Quippe duob. malis propositis, nempe ut Jesum innocentẽ vel damnaret, vel cum nocentissimo nebulone

tanquam

tanquam ipsum quoque nocentem componeret; hoc posterius tanquam minus elegit. Eodem pertinet quòd eum flagellavit. Sed nobis tenendum est illud Apostoli,ne faciamus mala ut eveniant bona, Rom. 3. ℣. 8. Et regula illa de minore malo ex duobus eligendo, non est intelligenda de malo culpæ, id est, peccato: sed de malo pœnæ; seu (ut idem aliis verbis dicam) intelligenda est non de malo turpi, sed de malo molesto atque damnoso,ut quum mercator in periculo naufragii constitutus mavult jacturam facere mercium,quàm amittere vitam.

XXIII. Ex v.40. Quód Christus deterior esse judicatus est nequissimo latrone Barraba: consolationem præbet piis contra maledicta malevolorum, clamantium,eos ipsis Turcis deteriores, item Diaboli martyres esse.

ANALYSIS CAP. XIX.

Argumentum indicatum est in principio capitis præcedentis.

TUnc ergo assumsit Jesum Pilatus & flagellavit.

2 *Et milites contexuerunt coronam è spinis,& imposuerunt ipsius capiti,& pallio purpureo induerunt eum.*

3 *Et dicebant, Ave rex Judæorum. Et bacillis eum cædebant,*

4 *Egressus est ergo rursum Pilatus foras,& dixit eis,Ecce, adduco vobis eum foras,ut noveritis me nullum in eo crimen invenire.*

5 *Egressus est ergo Jesus foras,ferens spineam illam coronam,& purpureum illud pallium. Et dixit eis* Pilatus, *Ecce homo.*

5 *Quum ergo intuiti essent eum primarii Sacerdotes &* eorum *ministri,clamaverunt,dicentes,Crucifige,crucifige. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite.ego enim non invenio in eo crimen.*

7 *Responderunt ei Judæi,* Nos *legem habemus, & secundum legem nostram debet mori,quia Filium Dei se fecit.*

8 *Quum ergo audivisset Pilatus hunc sermonem,magis timuit.*

9 *Et rursus ingressus est in Prætorium,& dixit Jesu,Unde es tu? Jesus autem responsum ei non dedit.*

10 *Dicit ergo ei Pilatus,Mihi non loqueris? nescis me potestatem habere crucifigendi te,& potestatem habere te dimittendi.*

11 *Respondit Jesus,Non haberes potestatem adversum me ullam nisi* hoc *tibi datum esset supernè: propterea,qui me tradidit tibi,majus peccatum habet.*

12 *Ex eo* tempore *studebat Pilatus eum dimittere: Judæi veró clamabant, dicentes,Si hunc dimiseris,non es amicus Cæsaris, quicunque se regem facit contradicit Cæsari.*

13 *Pilatus ergo quum audisset hunc sermonem,eduxit foras Jesum,consedit-que in tribunali, in loco qui dicitur Lithostroton, Hebraicè autem Gabbatha.*

14 *Erat autem parasceue Paschæ,hora veró quasi sexta: tum dicit Judæis, Ecce rex vester.*

15 *Illi verò clamaverunt, Tolle,tolle,crucifige eum. Dicit eis Pilatus,Regem vestrum crucifigam? Responderunt primarii Sacerdotes,Non habemus regem nisi Cæsarem.*

16 *Tunc ergo tradidit eum ipsis ut crucifigeretur. Assumserunt autem Jesum,& abduxerunt.*

Quæ continentur à principio capitis usque ad ℣. 17. cohærent cum extrema parte capitis præcedentis: pertinent enim ad tertiam hujus historiæ

 partem.

partem, de iis quæ cum Christo gesta sunt in prætorio coram judice Pilato. V.1. exponit Euangelista quid fecerit Pilatus, ut posset á populo impetrare dimissionem Jesu. V.2.& 3. quibus contumeliis Jesus affectus sit á militibus Pilati. V.4. quomodo Pilatus secundó innocentem pronuntiarit Jesum. V.5. quomodo conatus sit populum movere ut pateretur Jesum dimitti. V.6. quomodo sacerdotes Jesum postularint crucifigi: & quomodo Pilatus tertió eum innocentem pronuntiarit. V.7. quod crimen sacerdotes Jesu objecerint. V.8. quid illa criminatio effecerit apud Pilatum. V.9. quomodo Pilatus Jesum interrogarit de patria. V.10. quomodo Pilatus superbé jactaverit suam potestatem. V.11. quomodo Jesus jactantiam illam Pilati retuderit, eumque objurgarit. V.12. quo argumento Pilatus persuasus sit ut Judæis gratificaretur: ubi nova criminatio Christi continetur. V.13.14.15.& 16. quomodo Pilatus á Judæis persuasus, consederit pro tribunali, & Christum tradiderit ad crucifigendum.

DE QUARTA PARTE historiæ passionis.

17 *Et ipse bajulans crucem suam, inde venit in eum locum qui dicitur Calvariæ, Hebraicè autem Golgotha.*

18 *Ubi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Jesum.*

19 *Scripsit autem etiam titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat verò scriptum,* JESUS NAZARENUS REX ILLE JUDÆORUM.

20 *Hunc ergo titulum multi Judæorum legerunt: quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus erat Jesus. & erat scriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè.*

21 *Dixerunt igitur Pilato primarii Sacerdotes Judæorum, Ne scribito, Rex ille Judæorum: sed illum dixisse, Rex sum Judæorum.*

22 *Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.*

23 *Milites ergo quum crucifixissent Jesum, acceperunt ejus vestimenta (& fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem) & tunicam. erat autem tunica inconsutilis, á summo contexta tota.*

24 *Dixerunt ergo inter se, Ne scindamus eam; sed sortiamur de illa cujus futura sit, ut scriptura illa impleretur, quæ dicit, Partiti sunt vestimenta mea sibi; & super vestimentum meum jecerunt sortem. Milites igitur hæc fecerunt.*

25 *Stabant autem juxta crucem Jesu, mater ejus & soror matris ejus, Maria Clopæ uxor, & Maria Magdalene.*

26 *Quum vidisset ergo Jesus matrem ac discipulum adstantem quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.*

27 *Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora recepit eam discipulus ille domum suam.*

28 *Postea, quum sciret Jesus omnia jam consummata esse: ut perficeretur Scriptura, dixit, Sitio.*

29 *Vas igitur illic erat positum aceto plenum. Illi verò impleverunt spongiam aceto, & hyssopo circumpositam admoverunt ori ejus.*

30 *Quum autem accepisset Jesus acetum, dixit, Consummatum est: & inclinato capite tradidit spiritum.*

31 *Judæi ergo, ut non manerent in cruce corpora Sabbato, quoniam erat Parasceve, (erat enim magnus dies illius Sabbati) rogarunt Pilatum ut confringerentur eorum crura, ac tollerentur.*

32 *Venerunt*

32 *Venerunt ergo milites,& prioris quidem* latronis *confregerunt crura,& alterius qui crucifixus fuerat cum eo:*

33 *Ad Jesum autem quum venissent,ut viderunt eum jam mortuum,non confregerunt ejus crura.*

34 *Sed quidam ex militibus lancea latus ejus fodit,& statim exivit sanguis & aqua.*

35 *Et qui vidit testatur,& verum est testimonium ejus: ille* inquam *scit se vera dicere,ut* & *vos credatis.*

36 *Facta sunt enim hæc ut Scriptura impleretur,*dicens,*Non confringetur* ullum *os ipsius.*

37 *Et rursus alia Scriptura dicit,Videbunt quem transfixerunt.*

V.17. narrat Euangelista,quomodo Christus ad locum supplicii deductus sit. V.18.quomodo crucifixus sit. V.19. & 20. qui titulus cruci inscriptus fuerit,& quibus linguis. V.21. quomodo Judæi à Pilato petiverint,ut titulum illum mutaret. V.22.quomodo Pilatus petitionem illam recusarit. V.23.& 24.quomodo milites inter se partiti sint vestes Jesu. V.25.quæ mulieres cruci astiterint. V.26.& 27. quomodo Jesus Johannem commendarit Mariæ matri,& vicissim Mariam Johanni. V.28.& 29. quomodo sitienti præbitum sit acetum. V.30.quomodo exspirarit. V.31.32.33.& 34 quomodo factum sit ne frangerentur ei crura, & quid ex latere ejus lancea confosso effluxerit. V.35.continetur asseveratio rerum proximè narratarum. V.36.& 37.citantur vaticinia Prophetarum,quibus ista eventa prædicta fuerant.

De sepultura Domini.

38 *Posthæc autem rogavit Pilatum Joseph Arimathæensis (ut qui esset discipulus Jesu,sed occultus propter metum Judæorum) ut tolleret corpus Jesu: quod permisit Pilatus. Venit ergo & sustulit corpus Jesu.*

39 *Venit autem & Nicodemus (is qui venerat ad Jesum nocte primùm) ferens misturæ myrrhæ & aloes libras quasi centum.*

40 *Acceperunt ergo corpus Jesu, & obvinxerunt illud linteis cum aromatibus,sicut mos est Judæis funerare.*

41 *In eo autem loco ubi fuerat crucifixus,erat hortus,& in horto monumentum novum,in quo nondum quisquam positus fuerat.*

42 *Ibi ergo,Propter Parasceuem Judæorum,quòd monumentum illud propè esset,posuerunt Jesum.*

V.38.& 39. indicatur, quinam sepeliverint Dominum, nempe Joseph Arimathæensis & Nicodemus Pharisæus. V.40. quo ritu Jesum funeraverint. V.41.& 42.in quali sepulchro posuerint,& quare.

SCHOLIA IN CAP. XIX.

1 *Flagellavit.* ἱμάστιγωσε. Nempe per ministros. Sic Christus dicitur baptizasse,per discipulos: sup.cap.4.v.1.

3 *Ave rex.* χαῖρε ὁ βασιλεύς.Pro, ὦ βασιλεῦ. Antiptosis Attica.*Bacillis eum cædebant* ἐδίδουν αὐτῷ ῥαπίσματα.Nomen ῥάπισμα significat ictum, qui virga aut baculo aut fuste incutitur. A verbo ῥαπίζειν, quod idem valet ac τῇ βακτηρίᾳ πατάσσειν, baculo percutere: sicut ex Plutarcho ostendit D. Beza in annot.ad Matth.5.v.39. Porró verbum ῥαπίζειν deductum est á nomine ῥαπὶς,id est,virga.

5 *Spineam illam coronam & purpureum illud palliū.* τὸν ἀκάνθινον στέφανον καὶ τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον. Nempe de quibus sup. ℣. 2. Articuli sunt διαφορικοί. *Ecce homo.* ἰδὲ ὁ ἄνθρωπος. Vel, *En hunc hominem.* quasi dicat: Quàm miseré tractatus est hic homo! nam nomen ὁ ἄνθρωπος hic ad Christum refertur, quem ostendebat Pilatus: nec vim habet vocativi, ut sup. ℣. 3 ὁ βασιλεύς.

7 *Filium Dei se fecit.* ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ ἐποίησεν. Sic sup. cap. 10. ℣. 33. ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν, facis te ipse Deum. *Fecit.* autem, scil. verbis seu docendo, hoc est, docuit & persuadere hominibus conatus est, se esse filium Dei. Videtur autem hic deesse articulus τὸν ante nomen υἱόν. nisi dicamus, eos sermonem accommodasse ad ruditatem Pilati, & indefinité loquutos: quum Pilatus discrimen filiorum Dei ignoraret; nempe unum esse naturalem, cæteros adoptivos.

11 *Supernè.* ἄνωθεν. E supernis. scil. locis. ut sup. cap. 3. ℣. 31.

12 *Quicunque.* πᾶς. Pro, πᾶς γάρ. nam quicunque. *Qui se regem facit.* ὁ βασιλέα αὑτὸν ποιῶν. Ut sup. ℣. 7. *Contradicit.* ἀντιλέγει. Id est, opponit se, resistit, adversatur.

13 *Lithostroton.* Λιθόστρωτον. Puto dicendum Latinè Lithostrôton, genere scilicet neutro; quo etiam positum videtur nomen Græcum. neque enim cohæret cum nomine τόπον, tanquam adjectivum illius: sed tanquam nomen substantivum subjicitur participio λεγόμενον: ut quemadmodum hic dicitur, τόπον λεγόμενον Λιθόστρωτον: ita etiam dicendum sit, τόπος λεγόμενος Λιθόστρωτον, non autem Λιθόστρωτος. Plinius lib 36. cap. 28. Pavimenta originem apud Græcos habent elaborata arte picturæ ratione: donec Lithostrota expulere eam. Et aliquanto pòst: Lithostrota cœptavere jam sub Sylla, parvulis certé crustis, &c. Nomen ipsum compositum est ex λίθος, lapis, & στρώννυμι sterno. *Gabbatha.* Γαββαθᾶ. Sic nominatur illud pavimentum, quód esset elevatum: à verbo Hebræo גבה gabah, quod significat elevari.

14 *Parasceue paschæ.* παρασκευὴ τοῦ πάσχα. Id est, dies proximus ante diem paschæ: quo ad festum se præparabant. nam παρασκευὴ præparationem significat.

Ecce rex vester. ἰδὲ ὁ βασιλεὺς ὑμῶν. Id est, attendite, hic est ille rex vester.

16 *Assumserunt.* παρέλαβον. Nempe milites, ministri Pilati.

17 *Bajulans crucem suam.* Videlicet ex more Romanorum: Sicut ex Plutarcho ostendit D. Beza. *Inde venit.* ἐξῆλθεν. Vel, *exivit.* nempe ex urbe, ductus nimirum á militibus. *Golgotha.* Γολγοθᾶ. Pro, Γολγολθᾶ: terminatione quidem Syriaca. nam Hebraicé est גלגלת Gulgóleth, id est cranium seu calvaria. sic dicta á rotunditate & volubilitate: nam גלל galal volvere significat.

23 *Quod scripsi, scripsi.* Id est, Quod scripsi, scriptum manebit: non muto.

23 *Vestimenta.* τὰ ἱμάτια. Obscurum est, quomodo hic τὰ ἱμάτια & ὁ χιτὼν inter se distinguantur: quum tamen & ὁ χιτὼν videatur contineri τῷ ἱματίων vocabulo. Si legeretur numero singulari τὸ ἱμάτιον, tum perspicua esset antithesis, videlicet inter pallium seu potiús togam, vestem extimam, & tunicam vestem interiorem: qualis harum vocum antithesis reperitur Matth. 5. vers. 40. & Luc. 6. ℣. 29. *Tunicam,* τὸν χιτῶνα. Nomen Græcum χιτὼν videtur ortum ex Hebræo כתנת cuttóneth: pro quo Syrus habet כותינא cutinêh

24 *Ut Scriptura impleretur.* Verba Euangeliſtæ præciſa, ut ſup. ca. 18. v. 32. *Veſtem.* τὸν ἱματισμόν. Euangeliſta verſu ſuperiore interpretatur χιτῶνα, id eſt tunicam.

26 *Diſcipulum quem diligebat.* τὸν μαθητὴν ὃν ἠγάπα. Periphraſis Johannis: ut intelligitur ex capitis ultimi ℣ 20. & ℣. 24. inter ſe collatis. *Ecce filius tuus.* ἰδοὺ ὁ υἱός σου. Id eſt, hic eſt filius tuus: hoc eſt: hunc tibi commendo tanquam filium: vel potiús te illi commendo, ut tuæ ſenectutis curam gerat pro me, qui jam abs te divellor.

27 *Ecce mater tua.* ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου. Id eſt, hæc eſt mater tua: hanc tibi ut matrem commendo. Sunt autem hîc manifeſtæ metaphoræ. Etenim Johannes Mariæ filius dicitur, & hæc illius mater: non quód ex ipſa eſſet genitus, ſed quód filiali amore & cura eam deberet complecti. *Domum ſuam.* εἰς τὰ ἴδια. Ad verb. *In ſua.* Metonymia adjuncti. nam ſuas quiſque facultates domi ſuæ fere habet.

28 *Omnia jam conſummata eſſe.* ὅτι πάντα ἤδη τετέλεσται. Nempe omnia quæ requirebantur ad redimendum electos. Etenim ſenſum iræ Dei jam ſuſtinuerat & ſuperaverat: tum ſudans in horto grumos ſanguinis, tum exclamans in cruce, Deus mi, Deus mi, quare deſeruiſti me? Sic paulo-póſt ℣. 30. *Ut perficeretur Scriptura.* ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφή. Hîc incipit conſequens enuntiati compoſiti ſeu apodoſis periodi. nam verſiculus præſens ſic eſt conſtruendus: Quum ſciret Jeſus, omnia jam eſſe conſummata: dixit, Sitio: *hoc tamen ideo dixit*, ut perficeretur Scriptura. Nam etſi omnia jam eſſent conſummata quæ requirebantur ad redemtionem electorum: nondum tamen impletæ erant omnes prophetiæ de Chriſto redemtore: ſed multa adhuc reſtabant, ut mors corporis, ſepultura, reſurrectio, aſcenſio in cælum, miſſio Spiritus ſancti &c. Inter illa autem quæ adhuc reſtabant implenda, erat etiam iſtud quod hoc loco narrat Euangeliſta, nempe ut ei acetum bibendum daretur.

29 *Hyſſopo circumpoſitam.* ὑσσώπῳ περιθέντες. Obſervandum, nomen ὕσσωπος hîc uſurpari non vulgari illa ſignificatione quam habet apud profanos ſcriptores, ſignificans nimirum herbam quam uſitaté appellamus hyſſopum: ſed ex conſuetudine ſcriptorum ſacrorum; apud quos Hebræa vox אזוב eſób, propter affinitatem vocum á Græcis interpretibus reddita eſt ὕσσωπος: ut inter alia loca videre eſt Exod. 12. ℣. 22. 1. Reg. 4. ℣. 33. Pſal. 51. ℣. 9. Nomine autem אזוב non ſignificari herbam illam quam vulgo nominamus hyſſopum: intelligi poteſt ex loco illo 1. Reg. 4. ℣ 33. ubi אזוב inter arbores numeratur, tanquam minima ſcilicet arborum. Sic enim ibi ſcriptum eſt: Et locutus eſt ſeu diſſeruit (nempe Salomon) de arboribus, מן העצים, à cedro quæ eſt in Libano, uſque ad esób qui exit (i. e. enaſcitur) in pariete. Quid ergo dicemus ſignificari nomine אזוב. Sunt qui muſcum interpretentur: at muſcus non eſt in genere arborum: ſicut אזוב, ut paulo antè oſtendimus. Videtur autem אזוב, ac proinde ὕσσωπος hoc loco, eſſe libanotis arboreſcens, qui vulgó roſmarinus dicitur: idque propter has rationes. primúm, quia Judæi eo ſunt uſi pro aſpergillo, ad aſpergendum ſanguinem victimarum: ut videre eſt Exod. 12 v. 22. Levit. 14. v. 6. & 7. item ad aſpergendum aquam, Numer. 19. ℣. 18. Ad hunc autem uſum inprimis idoneus eſt roſmarinus, propter foliorum denſitatem, parvitatem & copiam. Deinde, quia opponitur cedro tanquam arborum minima: libanotidem autem nonnullis locis arboreſcere, notum eſt. Tum, quia dicitur naſci in pariete: libanotis autem locis ſaxoſis gaudere traditur. Poſtremo quia

quia quod hic á Johanne nominatur ὑσσώπος, id á Matthæo cap.27.v.48. vocatur κάλαμος: quo nomine ipsa stirps libanotidis significari videtur, ramusculis undiquaque resectis. Ad horum confirmationem addere libet, quæ amicus quidam, vir reconditæ doctrinæ inprimis deditus, ex codice quodam suo descripta mecum communicavit: nempe ex libro cujusdam Francisci Georgii Veneti, quem inscripsit Harmoniam mundi. Loca inde exscripta, sunt hæc, Tomo 4. cap. 31. Cantici primi: Unde non abs re rosmarinus erat in frequenti usu sacrificiorum in lege veteri: quem Hebraicé vocant Ezôb: sed ex vicinitate vocabuli, nostri traduxerunt hyssopum. Item cap.28. cantici primi, tomo 7. Celebratur quoque nimis planta illa, quæ in Hebræo dicitur Ezob: quod ex vicinitate vocabuli traduxerunt hyssopum: sed pro veritate libanotis est: quem Romani prius, sed hodie Italici omnes rosmarinum dicunt: quæ inter plantas quidem nobilissima est, & magis quam existimatur excellens: quamvis multitudine & frequentia vilescat. Item cap. 17 cantici secundi, tom. 3. Hyssopus veró aut libanotis (ut alibi declaravimus) planta quidem est omniū excellentissima, ut sapientibus notum est, & aspersioni aptissima: quum ramusculos habeat ligneos, densissimis & minutis foliis. Hinc ipsa jubebantur fieri aspersiones, &c. Item capite 6. cantici secundi, tom. 4. Aderat quoque in illa expiatione, altissima larix vel cedrus, & minima omnium hyssopus: quæ aut ipse rosmarinus est, aut species quædam ipsius: ut de mente quorundam alibi diximus: qui est minima arbor, &c.

30 *Consummatum est.* τετέλεσται. Nempe quicquid á me fieri debuit ad redemtionem electorum. Sic paulo-anté v.28. *Tradidit.* παρέδωκε. Nempe in manus patris: Luc.23.v.46. *Spiritum.* τὸ πνεῦμα. Id est, animam.

31 *Non manerent, &c.* Mansissent autem nisi mox fuissent sublata: etenim sabbatum instabat, quippe incipiens á vespera statim post occasum solis: in sabbato autem non licebat Judæis quicquam servilis operis facere. *Erat parasceue.* Vide supra v. 14. *Erat magnus dies.* ἦν μεγάλη ἡ ἡμέρα. His verbis ratio exponitur, cur minimé licuisset Judæis, sabbato de cruce tollere corpus Jesu: quia nimirum sabbatum illud fuerit magnum, id est maxime solenne, concurrente scilicet duplici solennitate, una sabbati, altera festi paschæ. *Ac tollerentur,* καὶ ἀρθῶσι. Nempe ipsi, αὐτοί. Scil. crucifixi, de cruce.

33 *Ad Jesum autem quum venissent &c.* Hinc apparet, eos cruribus unius latronis confractis, Jesum in medio pendentem præteriisse, & ad extremum reservasse: haud dubié, ut eum diutiùs in cruciatu relinquerent.

34 *Latus ejus fodit.* Nempe ad explorandum an esset mortuus. *Exivit sanguis & aqua.* Quod erat certum signum mortis, transfosso nimirum pericardio & aquæ conceptaculo: quo effuso animal quodvis mori protinus necesse est; sicut D. Junius admonuit.

36 *Scriptura.* ἡ γραφή. nempe quæ mox citatur ex Exod.12 At ibi sermo est de agno paschali. Intelligamus igitur, agnum illum fuisse typum Christi, tanquam veri agni qui tollit peccatum mundi.

37 *Videbunt.* ὄψονται. Videlicet oculis mentis, hoc est, cognoscent eum tandem pro suo servatore.

38 *Ut qui esset discip.* ὢν μαθητής. His verbis indicatur caussa impulsiva quæ impulit Josephum, ut corpus Jesu á Pilato peteret. *Propter metum Judæorū.* διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων. Id est, propterea quod metuebat Judæos, id est, principes Judæorum, qui decreverant, ut si quis Jesum confiteretur

esse

esse Christum, synagoga moveretur: sup. c. 9. v. 22. *Ut tolleret*. ἵνα ἄρῃ. Id est, ut liceret sibi tollere seu auferre de cruce & sepelire.

40 *Cum aromatibus*. μετὰ τῶν ἀρωμάτων. Cum aromatibus illis. quorum scil. facta est mentio versu superiore, videlicet cum myrrha & aloë quæ attulerat Nicodemus. Veruntamen aromatibus illis non fuit unctus atq; pollinctus: quia non licebat propter temporis brevitatem. Imminebat enim sabbatum. Et mulieres sabbato demum finito, venerunt ad monumentum ut Jesum ungerent. *Funerare*. ἐνταφιάζειν. Sive pollincere. Vide suprà ad cap. 12. v. 7.

42 *Propter parasceuen*. Vide suprà v. 14.

OBSERVATIONES LOCORUM DOCTRINAE EX CAP. 19.

I. Ex v. 1. Hic recurrit eadem observatio quam paulò antè annotavimus ad v. 39. capitis præcedentis, de prudentia carnis ex duobus malis minus eligente. Vide illic.

II. Ex v. 2. & 3. Si accidat, nos propter confessionem regis nostri Christi, omnis generis contumeliis à mundo affici: consolemur nos exemplo illius: cui idem accidisse videmus. Sic quum hodie in Hispania confessores Euangelii ad supplicium adducuntur, pileoli flavi ignominiæ caussa eis imponuntur: item infulæ chartaceæ in quibus imagines diabolorum & gehennæ depictæ sunt. Nonnulli quoque ad pileolos ejusmodi flavos perpetuó gestandum damnantur.

III. Ex v. 4. & 6. Quód innocentiæ Christi toties ab ipso judice testimonium est perhibitum, facit ad nostram consolationem: ut videlicet sciamus, Christum non propter sua ipsius peccata passum esse, sed propter nostra: item ut sciamus, sacrificium mortis Christi pro nobis oblatum, Deo fuisse acceptum: quippe quum & sacerdos fuerit sanctus, & victima sancta.

IV. Ex v. 5. & 6. Quód Judæi non fuerunt ad misericordiam commoti miserabilissimo spectaculo Christi flagellati, quo tamen ipse Pilatus homo ethnicus commotus fuit: admonet nos de potentia atque efficacia diaboli in hostibus Euangelii. Quod si accidat ut nos quoq; propter Euangelii confessionem, ab hostibus illius similem inhumanitatem experiamur: consolemur nos exemplo Christi, domini & magistri & denique capitis nostri.

V. Ex v. 7. Criminantur Judæi Christum, quód se fecerit filium Dei, id est, quód docuerit se esse filium Dei, quum tamen non sit: & hanc doctrinam blasphemiæ damnant. At Christus hanc suam doctrinam illustribus miraculis & testimoniis, ac inprimis voce ipsius Dei cælitus pronuntiata, confirmaverat. Verùm ad hæc argumenta Judæi petulanter & oculos & aures clauserunt: indulgentes falsis suis opinionibus de regno Christi, & odio suo adversus Christum qui hypocrisin ipsorum reprehenderat. Similiter hodie inquisitores (ut appellantur) hæreticæ pravitatis criminantur confessores Euangelii, quód sint hæretici, quia scilicet subscribere nolunt ipsorum placitis & humanis commentis: ac interim neq; hæreseos illos ex verbo Dei convincunt, neque argumenta quibus illi confessionis suæ veritatem ex verbo Dei demonstrant, audire volunt, sed tantùm eos apud judices politicos ad supplicium deposcunt. Consolentur igitur se confessores Euangelii, exemplo Christi.

VI. Ex v. 8. Pilatus quum audivisset, Jesum accusari quód sese affirmasset

filium

filium Dei: magis timuit eum condemnare: existimans nimirum gravius esse peccatum injuria afficere aliquem Deum, quàm hominem innocentem. Hinc perspicitur, etiam in Ethnicis aliquem divini numinis sensum ac metum superesse. Quarę ethnicis deteriores esse oportet prælatos Papisticos: qui absque ullo Dei metu doctrinam cælestem verbo Dei traditam atque adeó ipsum Dei verbum tam superbe contemnunt & tam securé irrident, imó etiam hæreseos, id est mendacii damnant.

VII. Ex vers. 9. Jesus á Pilato interrogatus, unde esset; hoc est, essetne homo mortalis ex terra oriundus, an veró Deus quispiam immortalis, oriundus é cælo: nullum responsum dedit: quia nimirum videbat, Pilatum veritatis illius cælestis de sua persona, capacem non esse; illamque auditam irrisurum, sicut paulo-anté quum Christus declarasset naturam sui regni, affirmans se ad hoc venisse in mundum ut testimonium det veritati: Pilatus per contemtum dixit, Quid est veritas? suprá cap. 18. ℣. 37. Hinc discamus, non ad quamvis quæstionem respondendum esse: ac nominatim non esse cavillis ac sannis profanorum hominum prostituendam doctrinam cælestem verbi Dei. Sic vetat Christus sanctum dare canibus, & margaritas coram porcis projicere.

VIII. Ex vers. 10. Pilatus ægré fert silentium Jesu, tanquam cum sui contemtu conjunctum, ac proinde quem paulo-antè tanquam Deum quempiam incipiebat revereri, ei nunc tanquam homini mortali minatur, suamq; in illum potestatem superbé jactat. Hinc videmus, in hominibus Spiritu Dei non illuminatis non esse constantem, sed evanidum Dei timorem: & cor hominis fraudulentum esse, sicut Jeremias affirmat, cap. 17. ℣. 9. Deinde hinc perspicimus, quám cæca sit superbia. Etenim Pilatus dum jactat se habere potestatem Jesum vel absolvendi vel crucifigendi, hoc ipso se injustitiæ damnat. neque enim habuit absolutam potestatem utrumvis faciendi: sed absolvendi insontem, crucifigendi sontem: at Jesum ipse jam aliquoties insontem pronuntiaverat: non igitur habuit potestatem illum crucifigendi, sed debuit eum absolvere.

IX. Ex ℣. 11. Quum potestas judiciorum criminalium, atq; item civilium, sit á Deo: caveant sibi magistratus, ne illa abutantur pro sua libidine: sed cogitent, se aliquando administratæ illius rationem Deo reddituros.

X. Ex eod. Peccata non sunt æqualia, ut Stoici olim docuerunt: sed aliud alio majus est. Sicut hoc loco affirmat Christus, majus esse peccatum Judæorum qui Pilatum ad injustam ipsius damnationem suis minis adigebant, quàm Pilati qui illorum minis cedens ipsum injusté damnaret.

XI. Ex ℣. 12. 13. 14. 15 & 16. Pilatus, ne amittat gratiam Cæsaris, non veretur offendere Deum; damnando Jesum, quem judicabat innocentem: ne à Judæis apud Cæsarem accusaretur, quód non coërceret rebelles, quo crimine Jesum gravabant. Nos contrá teneamus illud Christi: ut demus Cæsari quæ Cæsaris sunt, & Deo quæ Dei sunt: ac potiorem ducamus gratiam Dei quàm vel potentissimorum hominum.

XII. Ex ver. 15. Sacerdotes dicunt, Non habemus regem nisi Cæsarem. quibus verbis regem sibi promissum, nempe Messiam sive Christum, prorsus repudiant: in quo tamen veram felicitatem repositam esse nôrant. Huc eos adegit vis iniqui odii erga Jesum. Quare caveamus, ne iniquo odio indulgentes, vita æterna nos sponte privemus.

XIII. Ex ℣. 17. & 18. Considerandum, cur Christum oportuerit ad locum supplicii educi extra urbem; cur crucifigi: cur medium inter duos latrones suspendi?

suspendi? Causa est, ut sciremus, peccata nostra per mortem ipsius esse expiata, nempe quatenus in cruce gustavit pro nobis mortem æternam. Heb. 2. vers. 9. Etenim peccata nostra ei fuisse imposita, atque adeó ipsum omnibus omnium electorum peccatis fuisse onustum: perspicitur ex eo, quód reputatus est inter latrones, sicut & Esaias (cap. 53.) fore prædixit, & quidem inter duos latrones medius suspensus fuit, tanquam illis sceleratior ac detestabilior. Supplicium autem ipsius habuisse rationem sacrificii, quo peccata nostra ipsi imposita, expiarentur; liquet ex eo quód extra urbem ad supplicium eductus fuit. sic enim olim hostiæ Christum præfigurantes, quarum sanguis pro peccato fundebatur, solebant extra castra efferri ex legis mandato, Exod. 29. 14. Levit. 4. 11. quam Legis figuram in Christo completam esse monet Apostolus Heb. 13. V. 11. & 12. Eodem pertinet, quód suspensus fuit de ligno; ea enim re fuit significatum, Christum pro nobis factum esse execrationem, ut nos ab execratione Legis redimeret: sicut docet Paulus Gal. 3. V. 13. quo sensu & Petrus dicit, Christum pertulisse peccata nostra in corpore suo super lignum, 1. Pet. 2. 24.

XIV. Ex V. 19. 20. 21. & 22. Deus sua providentia ita gubernavit manum Pilati ut in scribendo titulo crucis, testimonium honorificũ Christo, quamvis aliud agens, perhiberet: Videlicet ipsum esse regem illum Judæorum, id est populi Dei. Sic antea rexerat linguam Caiaphæ, ut affirmaret, expedire Jesum mori pro populo: suprà cap. 11. V. 50. & cap. 18. V. 14. Discamus igitur famam atq; existimationem nostram commendare providentiæ Dei: hæc facilé eam tutam præstabit.

XV. Ex V. 23. & 24. Notetur hîc pars argumenti quo demonstratur, Jesum Mariæ virginis filium esse promissum illum Messiam seu servatorem mundi: nempe quód in eo impleta est prophetia Davidis quæ extat Psalm. 22. de vestibus ipsius.

XVI. Ex V. 25. Quód Maria mater Jesu, & reliquæ duæ Mariæ cruci Jesu astiterunt, argumentum fuit fidei ipsarum. nisi enim constanter in eum credidissent, non ita constanter ei extrema patienti adhæsissent. Hanc fidem imitemur, & Christo constante confessione adhæreamus: ídque eo magis, quód jam non pendet in cruce cum ignominia, sed regnat in cœlo cum gloria, sedens ad dexteram patris.

XVII. Ex V. 26. & 27. Quód Jesus commendat matrem Johanni, alendam scil. ac defendendam: exemplum est pietatis erga parentes nobis ad imitandum propositum. Item quód Johannes ad commendationem Jesu, Mariam statim ad se recipit: exemplum est promtitudinis atque alacritatis in perficiendis mandatis Christi, nobis item ad imitandum propositũ. Commendavit autẽ nobis pauperes: ergo his prompté & alacriter benefaciamus.

XVIII. Ex V. 28. & 29. Rursum notetur pars argumenti quo probatur, Jesum esse promissum illum mundi servatorem: nempe quod in eo impleta est prophetia quæ extat Psal. 69. de potu aceti qui ipsi præbendus erat.

XIX. Ex V. 30. Quum sentiemus adesse horam mortis: commendemus unusquisque animam suam in manus Dei: exemplo Christi. Sic Stephanus animam suam commendavit in manus Christi. Act. 7. penult.

XX. Ex V. 31. 32. 33. 34. 35. 36. & 37. Rursum hic notentur duæ partes argumenti, quo ostenditur, Jesum esse Christum: quia videlicet in eo impleta est scriptura de ossibus ejus non frangendis, & de ipso transfigendo.

XXI. Ex V. 31. Exemplo Judæorum rogantium ut corpora tollerentur è crucib. sicut nimirum Deus in lege præceperat: admonemur de ingenio hypocrita-

pocritarum: qui rebus minutis atque externis tantùm intenti, sine ullo scrupulo maxima scelera prætereunt. nam ut sabbatum suum religiosè celebrent, de externa pollutione anxii sunt: interea non reputant quàm nefandum fuerit scelus, vita privare hominem innoxium. Sic suprà cap. 18. ℣. 28. noluerunt ingredi prætorium ne se pollucrent: quum tamen interim totam regionem pollueret eorum impietas. Vide illic.

XXII. Ex ℣. 34. Christus in cruce mortuus duplici symbolo testificatur, sanguinem ipsius habere vim expiandi, itemq; purgandi seu abluendi nos à peccatis, quatenus nimirum paulo antè effusus fuit cum sensu iræ Dei.

XXIII. Ex ℣. 36. Quod Moses scripsit de agno paschali, id Johannes ad Christum transfert. hinc intelligitur, Agnum paschalem fuisse typum Christi. quod ipsum Paulus quoque significat, 1. Cor. 5. inquiens, Pascha nostrum pro nobis immolatum est, nempe Christus.

XXIV. Ex ℣. 38. & 39. In Josepho & Nicodemo proponitur nobis exemplū confessionis Christi. Et certe si illi sese Christi discipulos profiteri non sunt veriti, quum is in extrema jaceret ignominia: quanto magis nos hodie confitebimur Christum, quum jam regnet in cœlesti gloria?

XXV. Ex ℣. 40. Sicut olim Judæi spem suam de resurrectione carnis testati sunt pretiosa aromatum conditura: ita nos hodie spem eandem profiteri debemus, sed longè clariore argumento, videlicet exemplo resurrectionis Christi.

XXVI. Ex vers. 41. & 42. Singulari providentia Dei factum est, ut corpus Christi sepeliretur in monumento novo, in quo nondum quisquam positus fuerat: ne diabolus posset cavillari, non esse certum an corpus ipsius Christi, an verò alterius alicujus ex illo sepulchro excitatum sit. Sic igitur Deus fidem nostram undiquaque munitam esse voluit.

ANALYSIS CAP. XX.

ARGUMENTUM.

Deinceps per duo postrema capita narratur, quomodo Christus post resurrectionem suam ex mortuis, sese vivum ostenderit discipulis suis.

PRimo verò die hebdomadis, Maria Magdalene venit manè quum adhuc tenebræ essent, ad monumentum: videtque lapidem sublatum à monumēto.

2 *Currit ergo & venit ad Simonem Petrum, & ad alterum illum discipulum quem amabat Jesus: & dicit eis, Sustulerunt Dominum è monumento, & nescimus ubi posuerint eum.*

3 *Exivit ergo Petrus, & alter ille discipulus, & venerunt ad monumentum.*

4 *Currebant autem duo simul: sed alter ille discipulus præcurrit citius Petro, venitque prior ad monumentum.*

5 *Et quum se inclinasset, vidit posita lintea: non tamen introivit.*

6 *Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introivit in monumentum, & conspexit lintea ibi posita:*

7 *Et sudarium quod fuerat super caput ejus, non cum linteis positum, sed seorsim involutum in unum locum.*

8 *Tunc ergo introivit etiam alter ille discipulus, qui venerat prior ad monumentum, viditque, & credidit.*

9 Nondum

9 *Nondum enim noverant Scripturam videlicet, quòd oporteret eum à mortuis resurgere.*

10 *Redierunt ergo illi discipuli ad suos.*

11 *Maria verò flens stabat ad monumentum foris. Dum ergo fleret, incurvavit se in monumentum.*

12 *Et conspexit duos Angelos albatos, sedentes, unum ad caput, & alterum ad pedes,* illic *ubi jacuerat corpus Jesu.*

13 Qui *etiam dixerunt ei, Mulier, quid fles? Dicit eis, Sustulerunt dominum meum, nec scio ubi posuerint eum.*

14 *Et quum hæc dixisset, convertit se retrorsum, conspexitque Jesum stantem: nec sciebat Jesum esse.*

15 *Dicit ei Jesus, Mulier quid fles? quem quæris? Illa, putans hortulanum esse, dicit ei, Domine, si tu asportasti ipsum, dicito mihi ubi posueris eum: & ego eum tollam.*

16 *Dicit ei Jesus,* Maria. *Illa se convertens dicit ei, Rabboni, quod dicitur Præceptor.*

17 *Dicit ei Jesus, Ne me tangito: nondum enim ascendi ad Patrem meum: sed vade ad fratres meos, & dic eis. Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, & Deum meum & Deum vestrum.*

18 *Venit Maria Magdalene annuntians discipulis quòd vidisset Dominum, &* quòd *ea sibi dixisset.*

19 *Quum ergo vespera esset die illo primo hebdomadis, & fores essent clausæ* illic *ubi erant discipuli congregati propter metum Judaeorum, venit Jesus: stetitque in medio* ipsorum *& dixit eis, Pax vobis.*

20 *Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gavisi sunt ergo discipuli viso Domino.*

21 *Dicit autem eis iterū. Pax vobis: sicut misit me Pater, ita & ego mitto vos.*

22 *Et quum hæc dixisset, afflavit* eos *& dixit eis, Accipite Spiritū sanctū.*

23 *Si quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: si quorum retinueritis, retenta sunt.*

24 *Thomas autem, unus ex illis duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venerat Jesus.*

25 *Dixerunt igitur ei cæteri discipuli, Vidimus Dominum. Ille verò dixit eis, Nisi videro in manibus ejus vestigium clavorum, & immisero digitum meum in vestigiū clavorum, & immisero manum meam in latus ejus, nequaquam credā.*

26 *Octo ergo post diebus rursus erant discipuli ejus intus, & Thomas cum eis: venit Jesus foribus clausis, & stetit in medio* ipsorum, *&* dixit, *Pax vobis.*

27 *Deinde dicit Thomæ, Infer digitū tuum huc, & vide manus meas, & profer manū tuam, & immitte* eam *in latus meū: & ne esto incredulus, sed credens.*

28 *Respondit autem Thomas, & dixit ei, Domine mi & Deus mi.*

29 *Dicit ei Jesus, Quia vidisti me, Thoma, credidisti: Beati qui non viderunt, & crediderunt.*

30 *Multa verò etiam alia signa edidit Jesus in discipulorum suorum conspectu, quæ non sunt scripta in hoc libro.*

31 *Hæc autem scripta sunt, ut credatis Jesum esse Christum Filium illum Dei, & ut credentes vitam habeatis per nomen ejus.*

Capitis hujus sunt quatuor principales partes. In prima narratur, cui omnium primo innotuerit Domini resurrectio, & quomodo: nempe Johanni & Petro, qui moti indicio Mariæ Magdalenæ de sublato corpore Jesu, sepulchrum inspexerunt, ac linteis solis repertis, Dominum resurrexisse credide-

crediderunt, usque ad versic. 11. In secunda parte narratur, quomodo eadem Maria viderit in sepulchro duos angelos, & mox extra sepulchrum Jesum ipsum: quem tamen initió non agnovit, donec nominatim ab eo compellaretur: item quomodo mandata Domini ad discipulos detulerit, usque ad V. 19 In 3. parte narratur, quomodo se Jesus patefecerit discipulis in domo clausa congregatis; & quibus mandatis, quaque facultate simul & potestate ad ministerium verbi eos instruxerit, usque ad V. 24. In quarta parte narratur de Thoma, quomodo is narrationi condiscipulorum; testantium Dominum resurrexisse, fidem detraxerit, & quomodo post octiduum Dominus se ei patefecerit, ejusque incredulitatem reprehenderit: ipse veró fidem suam plenissimé confessus sit, usque ad V. 30. Duobus postremis versib. rejicit Euangelista narrationem plurium miraculorum Christi: & causam finalem duplicem exponit, cur ea quæ hoc libro continentur conscripserit.

SCHOLIA IN CAP. XX.

1 *Primo verò die hebdomadis.* τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων. τῇ μιᾷ, pro, τῇ πρώτῃ, scilicet, ἡμέρᾳ. Hebraismus. Sic Gen. 1. V. 5. Facta est vespera & factum est mane dies unus id est, primus. Σαββάτων autem vocabulo, numero plurali, significatur hebdomas: quanquam apud Hebræos, in sacris quidem literis, in hac significatione non nisi numero plurali reperitur, ad significandum non hebdomadem unam, sed plures: ut Levit. 23. v. 15. & cap. 25. v. 8. Ad eundem plané modum loquitur & Matthæus cap. 28. V. 1. item Paulus, 1. Cor. 16. versu 2. *Lapidem.* τὸν λίθον. nempe qui obvolutus erat ostio monumenti.

2 *Alterum illum &c.* Periphrasis Johannis. Vide sup. cap. 19. V. 26. *Sustulerunt.* ἦραν. Pro, Sublatus est Dominus. Oratio impersonalis. nam ignorabat, quis sustulisset.

3 *Ad. eis.* Pro πρὸς.

4 *Prior.* πρῶτος Id est, πρότερος.

5 *Quum se incurvasset.* παρακύψας. Vel, Quum introspexisset. παρακύπτειν, est prono capite & propenso collo accuraté introspicere. Contrà ἀνακύπτειν est suspicere, oculis & capite sursum erectis: ut Luc. 21. versu 28. Quum hæc fieri incipient, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν. suspicite & attollite capita vestra. Propria illa significatio verbi παρακύπτειν liquet etiam ex usurpatione ejus metaphorica Jacob. 1. V. 25. ὁ δὲ παρακύψας εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας. Qui autem introspexerit in perfectam illam legem libertatis.

8 *Viditque.* καὶ εἶδε. Scilicet lintea & sudarium. *Et credidit* καὶ ἐπίστευσεν. Etsi ex collatione versicu'i sequentis, itemque versiculi secundi suprá, videri possit hoc ita exponendum, quód crediderit Johannes Christum é sepulchro surreptum esse: tamen quia verbum *credendi* absoluté positum intelligi solet de fide in Christum, videtur potiús ita exponendum, quód crediderit Christum resurrexisse, sicut narraverant mulieres teste Luca: ex cujus narratione liquet Petrum tum demum ad monumentum cucurrisse, quum jam uná cum cæteris apostolis nuntium illum de Domini resurrectione ex mulieribus audivisset: Vide Luc. 24.

9 *Nondum enim noverant.* οὐδέπω γὰρ ᾔδεισαν. His verbis rationem exponit, cur tum demum crediderit, Dominum surrexisse, quum resurrectionis vestigia vidit in monumento. Nam si cognitam jam tum habuisset

Scripturam

Scripturam quæ Christum resurrecturum prædixit: credidisset, etiam signis resurrectionis non conspectis.

10 *Illi discipuli.* οἱ μαθηταὶ. nempe Petrus & Johannes. *Ad suos.* πρὸς ἑαυτούς. Ad se, Id est, domum suam. Metonymia.

11 *Incurvavit se.* παρέκυψεν. Vel, *introspexit.* Vide sup. v. 5.

12 *Albatos.* ἐν λευκοῖς. Ad verb. *In albis.* Subaudi. ἱματίοις, vestimentis. *Ad caput.* πρὸς τῇ κεφαλῇ. Id est, ad eam sepulchri partem in qua situm fuerat caput Jesu. Metonymia. Sic Gen. 47. ℣. ult. Incurvavit se Israël ad caput lecti sui. id est, ad cervical. Sic mox, ad pedes.

13 *Dominum meum.* Id est, corpus domini mei. Synecdoche integri.

17 *Nondum enim ascendi.* οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα. Ex his verbis & proximè sequentibus licet colligere, Mariam ea mente Christum voluisse tangere, ut cum eo maneret tanquam jam in plenum suæ gloriæ statum ingresso. hunc errorem Christus reprehendit: ac monet, familiarem illam ipsius in gloriam recepti fruitionem reservari alii tempori, quum scilicet ipse jam in cælum ascenderit. Nunc autem aliud urgere quod Mariæ agendum sit, nempe ut resurrectionem ipsius annunciet discipulis. *Fratres meos.* τοὺς ἀδελφούς μου. Intelligit discipulos: ut liquet ex collatione versus sequentis. *Ad patrem.* πρὸς τὸν πατέρα. Post articulum τὸν, videtur subaudiendum participium ὄντα. quasi dicat: Ascendo ad eum qui est pater meus & pater vester, item Deus meus & Deus vester.

18 *Et quòd ea sibi dixisset.* καὶ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ. Post conjunctionem καὶ repetenda est conjunctio ὅτι ex præcedente membro.

19 *Die illo primo hebdomadis.* τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων. Ut suprà ℣. 1. *Propter metum Judæorum.* ut sup. cap. 19. ℣. 38.

21 *Sicut misit me, &c.* Ut sup. cap. 17. ℣. 18.

22 *Afflavit eos* ἐνεφύσησε. Scil. αὐτοῖς. *Accipite Spiritum sanctum.* Ergóne flatus ille erat Spiritus sanctus? Respondeo: Flatus ille sic erat S. sanctus, sicut columba illa quam vidit Johannes Baptista é cælo descendentem super Christum: nempe ut signum seu symbolum. nam hoc flatu testatus est Dominus se discipulis dare S. sanctum, eóque illos quasi afflare.

23 *Remiseritis.* Nempe annuntiando eis remissionem peccatorum, testandoque remissa eis esse. Metonymia subiecti. nam in remissione peccatorum annuntianda ministri occupantur: propriè autem loquendo solus Deus peccata remittit. *Retinueritis.* Testando scilicet quòd eis retineantur, ut suo tempore puniantur à Deo.

24 *Qui dicitur Didymus.* ὁ λεγόμενος δίδυμος. Nempe si interpreteris Græcè. nam Hebraicé gemini dicuntur תאמים theomim: Græcè verò δίδυμοι, qui διττοὶ τῆς γαστρὸς ἐξέδυσαν. id est, qui gemini unoque partu ex utero matris emerserunt.

25 *Vestigium.* τύπον. τύπος à τύπτω. quod percutiendo imprimitur, & à percussione in corpore percusso relinquitur. Hinc τυπογραφία dicta, ars illa scribendi non calamo, sed characterib. in chartam percussis atque impressis.

26 *Intus.* ἔσω. Nempe in illa domo in qua sedebant conclusi: suprà ℣. 19. *Venit.* ἔρχεται. Pro, τότε ἔρχεται. tum venit. Asyndeton. *Forib. clausis.* τῶν θυρῶν κεκλεισμένων. Id est, Quum fores essent clausæ. Genitivi absolutè positi, notantes circumstantiam temporis, ut si quæras, Quando venit? respondet Euangelista, Foribus clausis, id est eo tempore quo fores erant clausæ. Quomodo autem ingressus sit, non exponitur. Ac nimis impudentes sunt,

 qui

qui contendunt, per fores clausas ingressum esse: & quidem idipsum hoc loco dici.

28 *Domine mi & Deus mi.* ὁ κύριός μου καὶ ὁ θεός μου. Pro, ὦ κύριέ μου καὶ ὦ θεέ μου. ut sup. cap. 19. v 3. His verbis Thomas suam de Christo fidem confitetur: quam Christus versu sequente approbat.

29 *Quia vidisti me.* Scil. jam à mortuis excitatum. *Credidisti.* Nempe me à mortuis resurrexisse, ac proinde dominum ac Deum tuum esse. *Beati qui non viderunt & crediderunt.* Id est, Beati qui quamvis me non viderunt, tamen crediderunt. Prorsus veró inepti sunt qui hoc trahunt ad commendandum errorem eorum qui opinantur, corpus Christi esse in pane cœnæ Dominicæ, etsi id ibi non videant. At, inquam, hæc valde dissimilia sunt nam Christum à mortuis resurrexisse credimus, etsi ipsum nondum videamus: sed credimus, quia Apostoli id testati sunt: & Thomas quoque eandem ob causam id credere debuit, tum etiam quód Christus ipse non semel id prædixerat. At corpus Christi esse in pane cœnæ non credimus: nec debemus nec possumus credere: quia Apostoli id nusquam testati sunt: imó contrarium testati sunt, nempe oportere ut cœli Christum capiant usque ad tempora restitutionis omnium. Facessant igitur isti cum puerili sophismate suo.

OBSERVATIONES LOCORUM
DOCTRINAE EX CAP. 20.

1. Ex toto hoc capite & sequente, Articulus nostræ fidei, quo credimus & confitemur, Christum ex mortuis resurrexisse tertio die, certus est: quia plurimis iisque fide dignissimis testimoniis & argumentis confirmatus: que partim in hoc capite, partim in sequenti recitantur. Hæc autem res primúm facit ad demonstrandum, quód Jesus ille crucifixus in quem credimus, sit Christus seu promissus ille Messias: quia inter alia hoc quoque in Scriptura de Christo prædictum erat: sicut meminit Euangelista hoc capite, vers. 9. Unde & Christus ipse hoc signum dederat Judæis ad probandum suam doctrinam: Matth. 12. vers. 39. Johan. 2 versu 19. Deinde facit hoc ad demonstrandum, quód peccata nostra (quæ nimirum Christo tanquam nostro sponsori erant imposita) jam sint per sacrificium mortis ejus expiata, nosque ab illis justificati seu absoluti. Etenim si vel unum ex illis peccatis quę Christus expianda susceperat, inexpiatum mansisset: non potuisset Christus ad vitam æternam & gloriam cœlestem adeundam resurgere. Nam ubi peccatum adhuc imputatur, ibi mors adhuc regnum habet. Hunc resurrectionis Christi fructum indicat Paulus, Roman. 4. vers. ult. ubi dicit, Jesum traditum esse (nempe in mortem) propter lapsus nostros (videlicet expiandos suæ mortis sacrificio) & excitatum esse (videlicet ex morte) propter justificationem nostri. Videlicet testificandam seu demonstrandam. Item 1. Cor. 15. vers. 17. Si Christus non est excitatus: adhuc estis in peccatis vestris. Ergo é contrario, Si Christus est excitatus: non sumus amplius in peccatis nostris. id est, non sumus amplius obnoxii pœnis peccatorum nostrorum: sed sumus á peccatis nostris justificati seu absoluti, atque ita à pœnis eorum liberati: quippe quas scimus Christum pro nobis luisse, & judicio Dei pro illis plené satisfecisse: sicut resurrectio ipsius claré demonstrat.

Tertius fructus est, quód sicut Christus resurrectione sua demonstravit se morte sua impetrasse nobis remissionem peccatorum, ita m patria placasse & favore m

favorem conciliasse: ita ex consequenti simul demonstravit, se impetrasse nobis à Patre Spiritum S. per quem donaremur fide atque ita vivificaremur; item serio studio pietatis, atque ita in novitate vitæ ambularemus. Hic igitur fructus in genere unus est, videlicet donatio Spiritus sancti: in specie autem duplex; vivificatio, & vitæ novitas. De priore loquitur Christus Johannis 5.℣.25. inquiens; Amen amen dico vobis, veniet tempus & nunc est, quum mortui audient vocem filii Dei; & qui audierint, vivent. De posteriore loquitur Paulus Rom.6.℣.4.& deinceps; sepulti sumus cum Christo per baptismum in mortem; ut sicut excitatus est Christus ex mortuis per gloriam Patris,ita & nos in novitate vitæ ambulemus,&c.

Quartus fructus resurrectionis Christi est, quód inde certam spem concipimus, nos quoque similiter, hoc est, ad eandem vitam & gloriam resurrecturos. Cujus rei ratio est, quód per fidem sumus Christi membra. Non convenit autem, ut caput sit in gloria, ac interim membra relinquantur in ignominia. Item quia ipse est primogenitus inter fideles tanquam fratres. Ergo fideles communem cum ipso habent hæreditatem. Hunc fructum indicat Paulus 1. Cor.15.vers.12. & deinceps. Ad quem fructum illustrandum & confirmandum pertinent verba ejusdem Col.1.℣.18.Rom.8.℣.29.

II. Ex vers.12.& 13. Videmus hic primúm, Angelos esse: contra errorem Sadducæorum. deinde, illos á Deo mitti ad sanctos homines, ut eis annuntient ea quæ ipsos scire, salutis eorum interest. Vide Heb.1.vers.ult. Sunt autem cum hoc Johannis loco conferenda quæ de eadem re pleniús narrant cæteri Euangelistæ.

III. Ex ℣.17. Jam nondum est tempus ut fruamur corporali præsentia & consuetudine Christi: sed istud tum demum futurum est, quum Christus nos in cælum ad se receperit. Interim quærendus & tangendus est manu fidei, in cælum porrecta. Sicut monet Paulus Col.3.℣.1.Si resurrexistis cum Christo,superna quærite; ubi Christus est,ad dexteram Dei sedens.

IV. Ex v.21. Quum Apostoli á Christo ipso sint missi ad docendum Euangelium; certum est, Euangelii doctrinam cælestem veritatem esse, ac proinde promta fide recipiendam.

V. Ex ℣.22.Quum Christus Apostolos ad prædicandum Euangelium mittens, afflatu testatus sit, se per Euangelii prædicationem afflaturum Spiritu S. corda electorum, ut Euangelio credant; ne dubitemus, eum istud adhuc hodie præstare: ac proinde libenter Euangelii prædicationem audiamus,ut subinde magis ac magis per Spiritum sanctum afflemur ac vivificemur. Hinc autem simul perspicitur, Euangelii prædicationem per se non efficere fidem: sed necesse esse ut accedat afflatus Spiritus sancti, hinc dicitur Act. 16.℣.14 Dominum aperuisse cor Lydiæ ut attenderet ad ea quæ dicebantur á Paulo. Idem docet Christus Johannis 6.℣.44.& 45.Nemo potest venire ad me (id est, credere in me) nisi Pater qui misit me, traxerit eum, id est, cor á natura refractarium flexerit ad obsequendum mandato Patris quo jubet audire Filium. Item, Est scriptum in Prophetis, Et erunt omnes (nempe omnes filii Ecclesiæ, id est, electi) docti á Deo.Quisquis ergo audivit á Patre & didicit,venit ad me. Sic Matth.16.℣.17.quum Petrus suam de Christo fidem confessus esset, videlicet quód ipse sit Christus, filius ille Dei viventis; subjecit Christus; Beatus es Simon Bar-Jona; quia caro & sanguis hæc non retexit tibi,sed Pater meus qui est in cælis;nempe per Spiritum sanctum.

VI. Præterea observandum hic est exemplum loquutionis Sacramentalis. Christus quum afflasset in Apostolos,dixit, *Accipite Spiritum sanctum*.ubi

afflatum illum nominat Spiritum S. non quód proprie-loquendo is esset, nec quód Spiritus S. cum illo afflatu substantialiter unitus esset. sed quód esset signum, quo promittebat se per ipsorum prædicationē afflatum Spiritus S. exercere velle in cordibus electorum. Simili ratione in institutione sacræ cœnæ panem nominavit corpus suum, & vinum sanguinem suum; non quód corpus cum pane itemque sanguis cum vino substantialiter sit unitus; sed quód sint signa, quibus promisit, corpus ipsius pro nobis traditum iri, & sanguinem ipsius pro nobis effusum iri in remissionem peccatorum.

VII. Ex vers. 23. Officium ministrorum Euangelii est, non solùm annunciare remissionem peccatorum resipiscentibus & credentibus; verùm etiam denuntiare retentionem peccatorum impœnitentibus & incredulis. Ne autem vel hi vel illi annuntiationem istam parvi faciant, ac proinde nec illi solidam consolationem, nec isti convenientem timorem inde percipiant: observandum, testimonium illud quod utrisque perhibent ministri, tam certum esse, ac si á Deo ipso esset pronunciatum. hinc enim est, quód ministri ipsi dicuntur peccata & remittere & retinere: quum tamen proprie-loquendo solus Deus peccata remittat aut retineat: ministri autem remissionem illam & retentionem solummodó annuncient.

VIII. Ex ℣.27. Habemus hic exemplum insigne bonitatis ac mansuetudinis Christi: qui ad tollendum incredulitatem Thomæ paratus fuit illi præstare ea quæ expetiverat: nempe ut immitteret digitum suum vestigio clavorum &c. quum si pro merito illum tractare voluisset, prorsus eum abjecisset, aut certé graviter eum propter incredulitatem increpasset: ut qui reliquorum Apostolorum testimonio fidem habere noluerit.

IX. Ex vers. 28 & 29. Vera fides de Christo est, ut credamus & confiteamur, ipsum esse dominum nostrum & Deum nostrum. Hanc enim fidei confessionem Dominus ipse in Thoma probat. Est autem dominus noster, non solúm jure creationis, sed etiam jure redemtionis, quia precio sui sanguinis nos sibi acquisivit: Act. 20. ℣.28. 1. Cor. 6. ℣. ult. Deus item noster est, non solúm quia nos creavit, sed etiam quia é potestate diaboli nos eripuit, & salutem æternam nobis contulit: Heb. 2. ℣. 14. Ephes. 5. ℣. 23.

X. Ex ℣.29. Vera fides ab ore Dei, non ab oculis carnis pendet. Hic autem inprimis curandum, ut verbum Dei rectè intelligamus: ne si illi affinxerimus falsam sententiam, falsó de fide gloriemur. sicut hodie accidit multis: qui verbis Christi in institutione sacræ cœnæ ab ipso pronunciatis falsam sententiam affingunt: quasi videlicet docere voluerit, ex pane suum corpus fieri, aut cum pane suum corpus substantialiter conjungi: quum tamen nihil aliud voluerit docere, quam quód panis signum sit sui corporis, quo significet ac testetur, corpus ipsius pro nobis crucifixum iri: atque ita cibum vivificum animarum nostrarum effectum iri, quibus illæ per fidem cibentur ad vitam æternam. Similiter intelligenda verba quæ de vino pronuntiavit: At inquiunt nonnulli, Christus hoc loco beatos pronuntiat eos qui non viderunt, & tamen crediderunt: Ergo etsi corpus Christi cum pane presens non videamus, tamē illud credere debemus. At, inquam, Christus nō loquitur in illis verbis de præsentia corporis sui apud panem: sed de præsentia corporis sui apud eos quibus sese post resurrectionem vivum sistere ipsi placuit. Quare verba ista imperité ad fictitiam illā præsentiam detorquētur.

XI. Ex ℣.31. Finis seu scopus atque etiam fructus Euangelii est, fides in Christum. Fidei autem finis ac fructus est vita æterna. Confer Rom. 10. ℣. 10. & 17. Rom. 1. ℣. 16. 1. Pet. 1. ℣. 9.

ANALY.

ANALYSIS CAP. XXI.

ARGUMENTUM.

Argumentum indicatum est in principio capitis præcedentis.

*Postea patefecit se rursus Jesus discipulis ad mare Tiberiadis. patefecit au-
tem sic.*
*2 Erant simul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Natha-
nael qui erat ex Cana Galilææ, & filii Zebedæi, aliiq; ex discipulis ejus duo.*
*3 Dicit eis Simon Petrus, Abeo piscatum. Dicunt ei, Imus & nos tecū. Pro-
fecti sunt, & ascenderunt in navigium statim: & illa nocte nihil ceperunt.*
*4 Mane autem jam exorto stetit Jesus ad litus; non tamen cognoverunt
discipuli Jesum esse.*
*5 Dicit igitur eis Jesus, Pueri, num quid opsonii habetis? Responderunt ei,
Non.*
*6 At ille dicit eis, Jacite rete in dextram navigii partem, & invenietis. Ja-
cerunt ergo, & non amplius valebant istud trahere præ multitudine piscium.*
*7 Dicit ego discipulus ille quem diligebat Jesus, Petro, Dominus est. Simon
ergo Petrus quum audisset Dominum esse, amiculum succinxit, (erat enim nu-
dus) & abjecit se in mare.*
*8 Cæteri verò discipuli navigio venerunt, (non enim longè aberant à terra,
sed circiter cubitis ducentis) trahentes rete illud piscium.*
*9 Ut autem descenderunt in terram, vident prunas positas, & piscem impo-
situm, & panem.*
10 Dicit eis Jesus, Adferte ex piscibus quos modò cepistis.
*11 Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenam magnis piscibus,
centum quinquaginta tribus: & quum tot essent, non* tamen *est fissum rete.*
*12 Dicit eis Jesus. Venite, prandete. Nullus autem discipulorum audebat
eum interrogare, tu qui es? quum scirent Dominum esse.*
13 Venit ergo Jesus, & accepit panem & dat eis, & piscem similiter.
*14 Hac jam tertia vice patefecit sese Jesus discipulis suis, quum resurrexis-
set à mortuis.*
15 Quum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Jesus, Simon fili *Jonæ, diligis
me plus quàm hi? Dicit ei, Certè Domine: tu nosti quòd amem te. Dicit ei, Pas-
ce agnos meos.*
16 Dicit ei rursum secundò, Simon fili *Jonæ, diligis me? Ait ille, Certè Do-
mine: tu nosti quòd amem te. Dicit ei, Pasce oves meas.*
17 Dicit ei tertiò, Simon fili *Jonæ, amas me? Tristitia fuit affectus Petrus
quòd tertiò dixisset ipsi, Amas me? Dixitque ei, Domine, tu omnia nosti, tu nosti
quod amem te. Dicit ei Jesus, Pasce oves meas.*
*18 Amen amen dico tibi, quum esses junior, cingebas te, & ibas quò vole-
bas: quum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & transfe-
ret quò noles.*
*19 Hoc autem dixit, significans qua morte glorificaturus esset Deum. Et
quum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.*
*20 Conversus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Jesus, sequentem,
qui*

qui & recubuerat in cœna illa super pectus ejus, & dixerat, Domine, quis est ille qui te prodit?
21 *Hunc ergo quum vidisset Petrus, dicit Jesu, Domine, hic autem quid?*
22 *Dicit ei Jesus, Si velim eũ manere donec veniã, quid ad te? tu me sequere.*
23 *Exiit ergo sermo iste inter fratres, discipulum illũ non moriturum: sed non dixerat ei Jesus, Non morietur: sed, Si eum velim manere donec veniam, quid ad te?*
24 *Hic est discipulus ille qui de his testatur, & hæc scripsit: & scimus verum esse testimonium ejus.*
25 *Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus; quæ si scribantur sigillatim, ut mundum quidem ipsum opinor capturum eos qui scriberentur libros. Amen.*

Cohæret hoc caput cum præcedente: continet enim adhuc unam patefactionem Jesu post resurrectionem. Sunt autem duæ partes. In prima parte narratur, quomodo se patefecerit Jesus discipulis ad mare Tiberiadis, usque ad v. 15. In altera parte narratur colloquium Domini cum Petro: ubi Dominus ei commendat pascendas oves suas: prædicit ei mortem violentam seu martyrium: & respondet de Johanne, nempe hoc ipso Euangelista, qui hunc librum scripsit.

SCHOLIA IN CAP. XXI.

3 *In navigium.* εἰς τὸ πλοῖον. Nempe, τὸ τοῦ Πέτρου. ut percipitur ex verbis Petri, Abeo piscatum.

5 *Opsonii.* προσφάγιον. Vox, προσφάγιον composita est ex πρὸς & φάγω: significat enim omne id quo cum pane vescimur.

6 *In dextram partem.* εἰς τὰ δεξιὰ μέρη. Hinc intelligi potest, in illa phrasi, ἐκ δεξιῶν, quæ sæpe occurrit, subaudiendum μερῶν. *Præ multitudine.* ἀπὸ τοῦ πλήθους. Hebraismus. Sic enim Hebræi usurpant præpositionem מן. pro διὰ τὸ πλῆθος, propter multitudinem.

7 *Discipulus ille quem diligebat &c.* Periphrasis Johannis: ut percipitur ex collatione v. 20. & 24. infrà. *Dominus est.* ὁ κύριός ἐστι. Scil. ὁ ἡμῶν. *Amiculum.* τὸν ἐπενδύτην. Indusium. *Succinxit.* Nempe partim pudoris caussa (ut D. Beza annotat) partim etiam (ut opinor) ne indusio laxato ac diffluente impediretur in natando.

8 *Trahentes.* σύροντες. Suprà v. 6 pro verbo *trahere* in Græco est ἑλκύσαι: quod est generale. at σύρειν est propriè per pavimentum vel solum trahere: unde σύρμα vestis caudata matronarum nobilium, cujus cauda per solum trahitur. *Rete illud piscium.* τὸ δίκτυον τῶν ἰχθύων. id est, in quo erant illi pisces quos ceperant.

10 *Quos cepistis.* ὧν ἐπιάσατε. Pro, ἐκείνων ἃ ἐπιάσατε.

13 *Panem.* τὸν ἄρτον. Panem illum de quo v. 9. Sic mox. *Piscem.* τὸ ὀψάριον, piscem illum.

18 *Cingebas te* ἐζώννυες σεαυτόν. nam Judæi, more populorum orientalium, prælongas vestes gerebant: quas ambulaturi succingebant, ne essent impedimento. *Extendes manus tuas.* Nempe præbens eas carnifici vinculis constringendas. *Et alius.* Nempe carnifex. *Te cinget.* σε ζώσει. Antanaclasis est in verbo *Cingendi*: quippe quòd hic paulo aliter accipitur quàm antè.

19 *Qua morte.* ποίῳ θανάτῳ Nempe morte violenta, propter confessionem Christi.

20 *In cœna illa.* ἐν τῷ δείπνῳ. scilicet ultima: suprà cap. 13. v. 23.

21 *Quid? τί*; patietur propter nomen tuum.

25 *Ne mundum quidem.* Hyperbole. *Capturum.* χωρῆσαι. Pro χωρῆσαι αὐ. id est capere posse. Capere autem hîc est loci, qui capit, hoc est, in suum quasi sinum recipit rem locatam. Sic suprà cap.2.versu ℣.5.

OBSERVATIONES LOCORUM DOCTRINAE EX CAP.21.

I. Præcipua ex hoc capite observatio annotata est ad principium capitis præcedentis, videlicet de certitudine resurrectionis Christi & ejusdem fructibus. Illic vide.

II. Ex ℣.3.& 5. Apostoli quum noctu piscantes, nihil cepissent: manè ad mandatum Christi jacientes rete, ceperunt magnam piscium multitudinem. Hinc apparet divina potentia Christi, qua brutas quoque animantes pro suo arbitrio gubernat: idque ad commodum eorum quos diligit. Quare potentiæ ac benevolentiæ ipsius confidere discamus. Simile exemplum vide Luc.5.℣.4.& deinceps.

III. Ex vers.15.16.& 17 Ministri Euangelii officium est, diligenter pascere oves Christi: id est, proponere electis pabulum doctrinæ cælestis quo pascantur corda eorum ad vitam æternam, & custodire animas eorum ne á lupis id est falsis doctoribus occidantur. Confer Act.20.℣.28,& deinceps. item 1.Pet.5.℣.1.& deinceps, item Rom.12.℣.6.7.& 8. 1.Tim.3.℣.2.& deinceps. Tit.1.℣.7.& deinceps.

IV. Ex ℣.18. Christus prædicit Petro, fore ut alius (nempe carnifex) eum cingat, & transferat quó nolit, nempe ad locum supplicii. Hinc discimus, tametsi martyres prompti sint secundum spiritum ad patiendum cruciatus propter confessionem Christi: id quod historiæ martyrum abundè testantur: tamen secundum carnem eos á cruciatibus istis abhorrere. Verum carnis infirmitatem virtus spiritus superat.

V. Ex ℣.19. Martyres, id est, qui sanguine suo testimonium perhibent veritati Euangelii, sua morte Deum glorificant: quatenus nimirum toti mundo testatum faciunt, Deum in suo verbo veracem esse, & confessores suæ veritatis virtute ex alto induere, ut toti mundo insultare possint: quippe quum non possint á mundo ullis cruciatibus á veritatis confessione dimoveri.

VI. Ex ℣.20.21.& 22. Petrus reprehenditur á Christo, quòd quæreret, quid vellet fieri de Johanne. Hinc discimus cavendum nobis esse, ne curióse inquiramus ea quæ scire nostra non interest: sed potius operam dandam, ut diligenter attendamus quid nobis á Domino mandetur, atque illius mandatis prompté obsequamur.

VII. Ex ℣.23. Cavendum ne quod connexè enuntiatum est, tanquam simpliciter dictum accipiamus: ac omnino ne quid certi statuamus de eo de quo nihil certi nobis constat.

VIII. Ex ℣ 24. Fideles sciunt (nempe per virtutem Spiritus sancti) testimonium Apostolorum de Christo verum esse.

IX. Ex ℣.25. Quum Spiritui sancto non sit visum plura dictare Euangelistis quæ scriberent de Christo quàm ea quæ scripserunt: non est quód plura desideremus: sed iis quę scripta sunt, conténtos nos esse decet, ac certò statuere, abundé in illis contineri, quæ nobis ad salutem scitu necessaria sunt.

FINIS.